

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı

**ÇOCUK DUYGUSU VE ÇOCUK DÜNYASI DERGİLERİNDE YER
ALAN HİKÂYE VE MASALLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Sümeyye KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2019

ÇOCUK DUYGUSU VE ÇOCUK DÜNYASI DERGİLERİNDE YER ALAN HİKÂYE VE
MASALLARIN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Sümeyye KAYA

Danışman

Doç. Dr. Ahmet YAYLA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2019

KABUL VE ONAY

Sümeyye KAYA tarafından hazırlanan "Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Alan Hikaye ve Masalların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi" başlıklı bu çalışma, 18.03.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK (Başkan)

Doç. Dr. Hüseyin ŞİMŞEK

Doç. Dr. Ahmet YAYLA (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Doç. Dr. Fuat TANHAN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Yüzüncü Yıl Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

18.03.2019

Sümeyye KAYA

ÖZET

KAYA, Sümeyye. *Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Alan Hikâye ve Masalların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019.

Bu araştırmanın temel amacı, II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinde yer verilen hikâye ve masalların barındırdığı değerlerin eğitim açısından incelenmesidir. Araştırma kapsamında birincil kaynak olarak II. Meşrutiyet yıllarında en uzun ömürlü ve farklı dünya görüşlere sahip iki adet çocuk dergisi incelendi. Tarihsel belge niteliğindeki bu dergilerin incelenmesinde tarihsel araştırma ve doküman taranması modeli kullanıldı. Elde edilen veriler, Erol Güngör'ün değerler sınıflaması esas alınarak tasnif edildi ve değerlendirildi. Çeşitli kütüphanelerden toparlanan birincil kaynaklar incelendi, araştırma kapsamında değerlendirilebilecek veriler tasnif ve analiz edildi.

Araştırma konusu dergilerde yer verilen hikâyelerde hangi değerlerin öne çıkarıldığı tespit edildi. İşlenen değerlerle yetiştirilmek istenen insan tipinin yeterlilikleri belirlenmeye çalışıldı. Bu niteliklerin günümüz insan yetiştirme sisteminde yer alan hedeflerle uyumu araştırıldı.. Her iki dergide de, değerlendirmede esas alınan tasnifteki değerlerin çoğuna ilişkin içeriğe rastlandı. En sık karşılaşılan değer başında “sosyal” ve “ahlaki” değerler” gelmektedir. Hikâyelerde yoğun bir şekilde işlenen değerlerin ağırlığını sosyal değerler teşkil eder. Bunların içinde vatan sevgisi ön plana çıkarılmıştır. Bilimsel değerlerin de kısmen önemsendiği görülür. Dergilerde en zayıf kalmış değerler alanının “estetik” ve “dini” değerler olduğu söylenebilir.

Elde edilen veriler ayrıca Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi kapsamında değerlendirildi. Çocuk dergilerinin hedeflediği insan tipiyle bu yeterlik çerçevesinin önemli oranda uyduğu görüldü. Günümüzde değerler eğitimi yeniden ön plana çıktı ve önem kazandı. Bu araştırma geçmişten günümüze değerlerin gelişimini ve değişimini incelemesi açısından önemlidir. Bu alanda yapılan az sayıda çalışmadan biri olması yönüyle de özgün bir çalışmadır.

Anahtar Sözcükler

Değer, eğitim, hikaye, masal.

ABSTRACT

KAYA, Sümeyye. *Investigation into the Stories and Fairy Tales in Çocuk Duygusu and Çocuk Dünyası Magazines in Terms of Values Education*, MA Thesis, Van, 2019.

The main purpose of this study is to examine the values contained in the stories and tales in the magazines of Çocuk Duygusu and Çocuk Dünyası, which were published in the 2nd Constitutional Period, in terms of education. As the primary sources of the research, the study examined two children's magazines of the 2nd Constitutional Period, which were the longest lasting magazines with different world views. Because these magazines are historical documents, a historical research and document survey model was used in the analysis of these magazines. The data obtained were classified and evaluated based on the values classification method created by Erol Güngör. The primary sources collected from various libraries were examined, and the data that could be evaluated within the scope of the research were sorted and analyzed.

The values that were highlighted in the stories in these magazines were determined. The projected qualifications of the human type to be raised with the values highlighted in these stories were determined. The compatibility of these qualifications with the goals of today's educational system was examined. It was found that most of the values specified in the values classification of Güngör were present in both magazines. Social and moral values were found to be the most common values. Social values were intensely covered in the magazines. Of these values, patriotism was given prominence. Scientific values were also slightly heeded. It can be said that "aesthetic" and "religious" values were the rarest values in magazines.

The obtained data were also evaluated in terms of Turkish Qualifications Framework.-It was found that the human type that these children's magazines targeted match considerably with the Turkish Qualifications Framework. Nowadays, values education has come into prominence. This study is important in terms of the fact that it examines the development and change of values from the past to the present. It is a unique study in terms of being one of the few studies in this field.

Key words

value education, fairy tale, story.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
BİLDİRİM	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖNSÖZ	VIII
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.BÖLÜM:GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Kavramsal Çerçeve	8
1.2.1. Çocuk ve Masal.....	9
1.2.2. Değerlerin Tasnifi	11
1.2.3. Çocuk Duygusu.....	15
1.2.4. Çocuk Dünyası	19
1.3. Araştırmanın Amacı	23
1.4. Araştırmanın Önemi	24
1.5.İlgili Literatür	25
1.6. Sınırlılıklar	26
2.BÖLÜM:YÖNTEM	28
2.1. Araştırmanın Modeli	28
2.2. Araştırmanın Temel Kaynakları	28
2.3. Araştırma Verilerinin Toplanması	29
2.4. Verilerin Analizi	29
3.BÖLÜM:EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLER	30
3.1. Değer Kavramı	30
3.2. Değerler Eğitimi	35
3.2.1. Değerler Eğitiminin Önemi	37
3.2.2. Değerler Eğitimi Açısından Hikâye ve Masallar	42
3.3. Değerlerin Sınıflandırılması	45
3.4. Türk Eğitim Sisteminin Dayandığı Temel Değerler	51

3.5. II. Meşrutiyet Dönemi Sosyal Yapısı ve Değerler	57
4.BÖLÜM:DEĞERLER EĞİTİMİ VE ÇOCUK DERGİLERİ.....	65
4.1. Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Verilen Değerler	65
4.1.1.Sosyal Değerler	65
4.1.1.1.İyilik Değeri.....	66
4.1.1.2.Saygı Değeri.....	76
4.1.1.3.Adalet Değeri.....	85
4.1.1.4. Sevgi Değeri.....	93
4.1.1.5. Arkadaşlık Değeri.....	99
4.1.1.6. Cesaret Değeri	104
4.1.1.7. Dayanışma Değeri.....	109
4.1.1.8.Temizlik ve Düzen Değeri.....	112
4.1.1.9.Spor/Hareket Değeri.....	115
4.1.1.10. Nezaket Değeri.....	119
4.1.1.11. Cömertlik Değeri.....	121
4.1.2.Ahlaki Değerler.....	122
4.1.2.1. Kanaatkarlık Değeri	123
4.1.2.2.Doğruluk/Dürüstlük Değeri.....	133
4.1.2.3.Terbiye/Ahlak Değeri	139
4.1.2.4.Fedakarlık Değeri.....	145
4.1.2.5.Sabır Değeri	150
4.1.2.6.Tevazu Değeri.....	154
4.1.2.7.Merhamet Değeri.....	157
4.1.2.8.Sözde Sadakat Değeri.....	160
4.1.2.9.Emanet Değeri.....	163
4.1.3.Politik Değerler	165
4.1.3.1.Vatanperverlik Değeri.....	166
4.1.3.2. Türklük/Milliyetçilik Değeri.....	174
4.1.3.3. Hürriyet ve Bağımsızlık Değeri	178
4.1.4.İktisadi Değerler.....	183
4.1.4.1.Çalışkanlık Değeri.....	185

4.1.4.2.Zanaatkarlık Değeri.....	200
4.1.4.3.Tutumluluk Değeri.....	205
4.1.5.Bilimsel Değerler.....	209
4.1.5.1. Akıl Değeri.....	211
4.1.6.Dini Değerler	230
4.1.7. Estetik Değerler	242
4.2.Pedagojik Açıdan Sakıncalı Mesajlar	245
4.2.1. Çocuk Duygusu'nda Sakıncalı Mesajlar	245
4.2.2. Çocuk Dünyası'nda Sakıncalı Mesajlar.....	248
4.2.3. Dergilerdeki Sakıncalı Mesajların Değerlendirilmesi	258
5.BÖLÜM:SONUÇ VE DEğERLENDİRME	260
6.BÖLÜM:ÖNERİLER.....	278
KAYNAKÇA	279

ÖNSÖZ

Değerler insan ve toplum hayatının vazgeçilmez unsurları olarak her zaman eğitimin en temel konularından biri olmuştur. Çocukluktan itibaren aileden başlayan değerler eğitimi daha çok okul ve toplum gibi sosyal ortamda rol öğrenmesi şeklinde gerçekleşir. Çocuk fitratına uygun hikaye ve masalların da değerler eğitiminde en az sosyal öğrenme kadar önemli bir yeri vardır. Çağımızda yeniden önem kazanmaya başlayan değerler eğitimi artık örgün eğitim programlarında yer almaya başlamıştır. Böyle bir ortamda konuyla alakalı geçmiş uygulamaların incelenmesi, geleceğe ilişkin daha sağlıklı öngörüler geliştirmeye önemli katkılar sunabilir. Türkiye’de çocuk yazınının gelişmeye başladığı II. Meşrutiyet yılları bu konuda önemli tecrübeleri barındırmaktadır.

Bu çalışma ile günümüzden yüz yıl kadar öncesine mercek tutularak okul çağı çocuklarının eğitiminde yer verilen değerlerin değişim ve gelişimleri, dönemin çocuk dergileri üzerinden izlenmiştir. Çalışmada, aynı dönemde farklı dünya görüşlerine sahip iki çocuk dergisinde yer verilen hikâye ve masallardaki değerler incelenmiştir. Araştırmada eğitim açısından değerler üzerine literatür taraması yapılmış, değer kavramı ve değerler eğitiminde hikâye ve masalların yeri, değerlerin sınıflandırılması gibi konular ele alınmıştır. Araştırma konusu çocuk dergilerindeki hikâye ve masallarda yer verilen değerler belirlenen esaslara göre incelenmiştir. Söz konusu hikâye ve masallar, barındıkları sakıncalı mesajlar da dahil olmak üzere günümüz açısından değerlendirilmiştir.

Araştırmanın problemini oluşturmadan başlayarak araştırma boyunca bana yol gösteren, sonuna kadar çalışmamı takip ederek yapıcı eleştirilerde bulunan, Osmanlı Türkçesi konusunda da rehberlik eden sevgili babam Ali Gurbetoğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Tezimin danışmanlığını yapan, her türlü olumsuz koşula rağmen beni motive ederek bu çalışmanın tamamlanması hususunda çaba sarf eden saygıdeğer hocam, danışmanım Doç. Dr. Ahmet YAYLA’ ya teşekkürlerimi sunarım. Beni daima destekleyen aileme ve bu sürece dahil olarak bana her türlü desteği sunan eşim Umut Kaya’ya da teşekkürlerimi sunarım.

1. BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Problem

Tarih boyunca insan düşüncesi, kendi varlığını kavramayı, kendi dışındaki eşyayı doğru tanımayı ve eşyaya anlam yükleyerek onunla arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir zeminde sürdürmeyi önemsemiş, kazanımlarını da yeni yetişen kuşaklara aktarmayı en önemli görev kabul etmiştir. Bu amaçla yürütülen etkinlikler genel anlamıyla eğitim olarak adlandırılmaktadır. Bunlar aynı zamanda -varlık, bilgi, değer- felsefenin de temel uğraş alanıyla doğrudan alakalıdır.

Düşünceyi ve bilgiyi önemli kılan şey, eylemlere anlam ve değer katmasıdır. Düşünme, anlama, eylemde bulunma şeklinde hiyerarşik bir yapıda gelişen bu eğitim faaliyetleri, iki önemli süreci kendi içinde barındırır. Bunlar; kişinin varlık bilincinin farkına varmasının hedeflendiği süreç ile davranışların yönlendirilmesi sürecidir. Bunlardan ilki insanın kendi varlığının ve kendi dışındaki varlıkların bilincine varmayı, ikincisi ise her türlü insani davranış ve tutumu kapsamaktadır (Yayla, 2005).

Düşünce ve bilginin kuvveden eyleme dönüşmesi sürecinde “değer” kavramının önemi ortaya çıkar. Zira değerler, sundukları davranış biçimleri ve ahlaki kurallarla toplumları ayakta tutan ve bireylere bir arada yaşama becerisi kazandıran ortak unsurlardır. İnsanoğlu yapısı gereği toplum içinde yaşamaya, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başka insanlarla iletişim kurmaya mecburdur. İnsanların bir arada uyum içinde yaşayabilmeleri için; sevgi, saygı, şefkat, hoşgörü, yardımlaşma vb. gibi pek çok değerlerin yeni kuşaklara aktarılması bir zorunluluktur. Bu yönüyle değerler hayatı anlamlandıran ve rotasını belirleyen kılavuz niteliğindedir. Böylece değerler birey ve toplum hayatını şekillendiren, olası karmaşa ve anarşiyi önleyerek medeni ve huzurlu bir ortamın kurulmasında en etkili faktörlerden biri olmaktadır.

Hiç şüphe yok ki değerler de canlı organizmalar gibidirler; sonsuza kadar değişmeden kalmaları imkan dışıdır. Ancak her bir değer ya kendi ömrünü doldurup yerini bir başka değere bırakır veya değişimle kendini mevcut koşullara uydurur. Bu

değişim sürecinin önemli ölçüde belirleyicisi de toplumun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve siyasal koşullardır. Özellikle bunalım dönemlerinde toplumlar, ihmal ettikleri değerleri yeniden keşfeder ve onları yeni kuşaklara kazandırma konusunda yoğun çabalar harcarlar. Değerlerin, toplumdan topluma farklılıklar göstermesinin nedenlerinden birisi de budur. Eğitim sistemlerinin de toplumların ihtiyaç duyduğu insan tipini yetiştirmeye dönük olarak devirlere göre farklılık göstermesi ve sürekli bir gelişim ve değişim halinde bulunması bu bakımdan kaçınılmazdır.

Hoşgörülü, merhametli, paylaşımcı, üretken, eleştirel düşünebilen, topluma faydalı, insan haklarına saygılı vb. gibi pek çok değer, hemen her devir ve toplumda ideal insan tipinde bulunması gereken önemli özelliklerdir. Günümüzde bir ülkenin kalkınabilmesi için böylesi değerleri bünyesinde barındıran, çağın bilim ve teknolojik gelişmelerini yakından takip eden, bilim ve teknoloji üreten bireylere ihtiyacı vardır.

Bilişim çağı olarak adlandırılan günümüzde, teknoloji baş döndürücü bir hızla gelişmekte ve değişmektedir. Bu dinamik süreçte her gün yeni bir teknolojik ürünün piyasaya sürülmesi, yeniliklere dünyanın her noktasından kolaylıkla erişilebilmesi beraberinde bazı sorunları da getirmektedir. Teknolojik gelişmelerin kolaylaştırdığı toplu üretimlerin en kısa yoldan nakde dönüştürülmesine dönük çabalar tüketim çılgınlığını teşvik etmiş, değerlerin önemli bir yıkıma uğradığı bu süreçte, güncel olanı takip etmek, daha fazla tüketmek adeta yegane değer haline gelmiştir. Küreselleşen dünyada, özellikle baskın kültürlerin etkisiyle hemen her toplumda ortaya çıkan değerler karmaşası, kuşaklar arası çatışmaları körüklemiştir. Farklı kültürlerin televizyon, internet vb. kitle iletişim araçları yoluyla evlerin içlerine kadar girmesi, o kültürleri var eden değerden habersiz kuşakları özentiyeye, kuru taklide sevk ederek yozlaştırmıştır. Kullanılan teknolojik ürünlerin güncelliği, giysilerin markaları insani niteliklerin önüne geçmiş, yalnızca kendi menfaatlerini düşünen, üretmeden tüketme hırsıyla bezenmiş, parayı en önemli değer kabul eden, başka insanların fikirlerine önem vermeyen, bencil, yalnız ve mutsuz bir nesil doğmuştur. Bireyleri kaynaştırıp belirli idealler etrafında kümeleştirerek toplum haline dönüştüren değerlerin bu derece erozyona uğraması, menfaat çatışmalarını ve suça yönelimi olabildiğince artırmıştır.

Milli duygular, vatan sevgisi, ülkenin kalkınması ve refahı vb. gibi birlikte yaşamaya katkı sunacak değerlerin önemsizleşmesi birden bire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Günümüzde tamamen çılgınlığa dönüşmüş bu sürecin köklerini önemli ölçüde sanayi devrimi ve öncesine bağlamak mümkündür. Teknoloji sayesinde üretimin kolaylaşması, üretim araçlarını elinde bulunduranları, üretileni tükettirmeye dönük araştırmalara yönelmiş, eskiden önemsenen üretici insan tipi, çeşitli yönlendirmelerle yerini tüketici insan tipine bırakmıştır. Sınırsız tüketim alışkanlıklarının önünü açmak için, süreci tıkayan değerler sevimsiz gösterilmiş, onların yerine tedrici olarak, teknolojiyle birlikte üretilen yeni değerler ikame edilmeye başlamıştır. Bu sürecin ilk önemli etkileri, sanayileşme olgusunun ortaya çıktığı Batıda yaşanmış, süreç Batılı teknolojiye öykünen toplumları da dalga dalga etkisi altına almıştır.

Geçmiş dönülüp bakıldığında Osmanlı'da yaşanan değerler erozyonunun gerileme dönemine kadar uzandığı görülür. Fransız İhtilali 1789 yılında Avrupa'da tüm taşları yerinden oynatmış, devletlerin oluşum ve yönetim biçimlerinden halkın yaşam biçimine kadar pek çok konuda etkisini göstermiştir. Ardından demir ile kömürün sihirli gücünün birleşimiyle ilk kez İngiltere'de ortaya çıkan sanayi devriminin 1800'lerin başlarından itibaren etkili olmaya başlaması, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri gündeme getirmekle kalmamış, aynı zamanda üretimi kol gücünden makine gücüne taşıyarak, fabrikasyon üretimi, kentleşme olgusunu, sosyal sınıfların yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Bu süreç aynı zamanda eğitilmiş insan gücünün önemini de çok belirgin hale getirmiştir. Osmanlı ise bu süreci çok yakından takip edemediğinden Batıda ortaya çıkan bu gelişmelerin oldukça gerisinde kalmıştır.

Osmanlı'da Batılı anlamda ilk yenileşme hareketleri -daha çok fikirsel anlamda- ladevrine kadar uzansa da esas itibarıyla 1839-1876 yılları arasında kapsayan Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşmeye başlamıştır. Osmanlı'da özellikle kültürel anlamda köklü değişimlerin yaşandığı bir dönem olan Tanzimat'a kadar geri kalmışlığın faturası orduya kesilmiş, askeri anlamda birtakım ıslahatlar yapılarak durum düzeltilmeye çalışılmıştır (Ergün, 1996:22). Bu dönemde Batı uygarlığının etkisinde kalınarak bir nevi Batıdan kültür ve edebiyat ithal edilmeye başlanmıştır. Avrupa'ya gönderilen aydınların etkisiyle hızla Batılı edebi eserler çevrilmiş, Avrupa'dan adap kuralları getirilmiştir. Yine bu

dönemde birtakım aydınlar, devletin ve toplumun içinde bulunduğu açmazları gözden geçirerek, yaşanan maddi ve manevi buhranlardan ancak eğitim yoluyla kurtulabileceğini savunmuşlardır (Akyüz, 1997:153). Toplumun fikir ve sanat hayatında çok önemli bir yeri olan süreli yayınların da ortaya çıkışı yine Tanzimat öncesinde gerçekleşir. Kısa sürede önemli bir gelişme gösteren süreli yayınlar, yeni ortaya atılmış olan fikir ve görüşlerin kitaplardan önce ilk tartışıldığı ve okuyucuya tanıtıldığı eserlerdir (Şen, 2009:382).

Tanzimat'la birlikte Avrupa'ya hayranlığın had safhaya ulaşmasıyla yüzeysel bir taklidin başladığı, hatta bir anlamda değer ithalatına girişildiği söylenebilir. Avrupa'yı gezip gören dönemin Osmanlı aydını, oradaki sanayileşmenin ve özellikle fabrikaların gürültüsü karşısında adeta büyülenmişti. Osmanlı'nın geri kalışının geleneksel değerlerin egemen olmasından kaynaklandığı düşüncesi, Batılı değerlerle toplumu topyekun değiştirme çabalarına dönüşmüştü. Avrupa'daki refah ve siyasi başarının ancak bu yolla yakalanabileceğine inanıldığı için, devletin yapısından eğitim sistem ve kurumlarına kadar bir dizi düzenlemelere gidilen bu dönem Tanzimat (Düzenlemeler) olarak adlandırılır. Eğitim tarihçisi Akyüz (2011:157) bu dönemde yapılan düzenlemelerin; toplumsal ihtiyaçlar, Batılı devletlerin zorlamaları ve Batılı toplumların gözünde hoş görülme çabaları gibi üç ana nedende toplandığını söylemektedir. Bu durumun, geleneksel değerleri örselemesi, onların yerini alabilecek değerlerin de ikame edilememesi nedeniyle dönemin Osmanlı aydınında tereddüt ve kafa karışıklıklarına neden olduğu görülmektedir.

Dönemin gençliğinin nasıl bir yapıya büründüğü İsmail Hami Danişmend tarafından çarpıcı bir dille ortaya koyulmuştur. Ona göre; Tanzimat gençliğinin değer yargıları büyük ölçüde değişmiş, toplumu bir atalet havası bürümüştür. Yeni nesil büyük bir hayranlıkla Batıyı taklit etmekte, ancak bu taklidin ilim ve fikirden ziyade kılık kıyafet ve birtakım ahlaki zafiyetlere yönelik olduğu görülmektedir. Ona göre bu durum gençliğin örf, adet ve milli değerlerden uzaklaşmasına, bu değerlere karşı duyarsızlaşmasına neden olmuştur. Dönemin hükümetinin inkılapçı, halkın büyük çoğunluğunun muhafazakar olması ıslahat adı altında yapılan değişikliklerin yüzeysel kalmasına neden olmuş, ancak gelecekte yaşanacak olan ahlaki zafiyetlerin tohumları bu

dönemde ekilmeye başlamıştır (Uysal, 2008:74). Nitekim yapılan yüzeysel ıslahatların işe yaramadığı sonraki yıllarda Trablusgarp ve Balkan savaşlarında yaşanan büyük hezimetlerden de anlaşılmaktadır. Bu felaketler, Osmanlı toplumunda değerlerin nasıl büyük bir erozyona uğradığını tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştur.

Tanzimat sonrasında çocuklara yönelik süreli yayınların ve çeşitli türlerdeki kitapların yayınlanması konusunda çaba gösterilmeye başlanmış, çocuk edebiyatının sınırları içine girebilecek ilk eserler Tanzimat'ın ilânından 20 yıl sonra ortaya çıkmıştır (Çıkla, 2005:94). Süreli yayınlar esasında Tanzimat öncesine dayanan Batılılaşma çabalarının da bir sonucudur. Yine bu çabaların bir diğer sonucu da o zamana kadar geri planda kalmış olan kadın ve çocukların artık toplumda görünür hale gelmeye, yer edinmeye başlamaları ve sosyalleşmeleridir. Bu durum süreli yayınlar noktasında da kendisini göstermiş, Osmanlılarda kadınlar ve çocuklar için ilk süreli yayınlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Küçük, 2008:7).

Bu dönemde iletişim araçları ve edebiyat yoluyla sosyal değişime aracılık eden aydınlar, değişimin sağlıklı biçimde sürmesi ve kalıcı olabilmesi için toplumun değişime en açık kesimi olan genç kuşaklara yönelme ihtiyacı duymuşlardır. Bunun sonucunda, Avrupa'da ilk çocuk dergisinin yayınlanmasının üzerinden yüz yılı aşkın bir zaman sonra, Türk dergiciliğinde bir ilk olan "Mümeyyiz" adlı ilk çocuk dergisi 1869 yılında ortaya çıkmıştır. Aynı adla bir gazetenin haftalık eki olarak 49 sayı yayımlanan Mümeyyiz, dönemin çocuk dergileri içerisinde en çok beğenilenlerden olmuştur (Şimşek, 2001).

Tanzimat'tan itibaren hız kazanmış olan Batılılaşmaya yönelik fikir ve arayışlar 1908-1918 yıllarını kapsayan II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlarında oluşan aşırı hürriyetçi bir ortamda siyasi hayatı ve fikir hareketlerini canlandırmıştı. Oluşan aşırı özgür ortamdan süreli yayın özgürlüğü de payını almış, bu durum çocuklara yönelik süreli yayınların çok hızlı bir şekilde gelişmesine ortam sağlamıştı (Gurbetoğlu, 2007:67). Dönemin Darulmuallimin müdürü Mustafa Satı Bey 1909'da "*tatbikat okulu*"nda çocuklara okutmak için Tefik Fikret, Süleyman Nesip Bey ve Mehmet Emin Bey'in manzumeleri dışında eser bulunmadığını belirtmektedir (M. Satı, 2002:11). Bu

sorunu dönemin ileri gelen şair, yazar ve müzisyenlerini de davet ettiği bir konferansta dile getirmiş; vezin, nağme, ahenk gibi unsurların insanların maneviyatlarına seslenmekte oldukça etkili olduğunu, bu nedenle çocuklara ahlaki değerlerin ve vatanperverliğin şarkılar ve edebi eserlerle aşılmasının daha iyi sonuçlar vereceğine inandığını belirtmiştir (Yakar, 2007:7-8). Satı Bey'in bu çağrısı sanatkarlar üzerinde etkili olmuş, bu tarihten sonra çocuk yazınına dahil edilebilecek çok sayıda eserler ortaya çıkmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi aydınları yaşanan felaketlerden bozuk ve mefkuresiz eğitim sistemini ve ahlaki zafiyetleri sorumlu tutmuş, sorunların çözümü için milli mefkurelerle donatılmış güçlü bir eğitim sistemine ihtiyaç olduğuna inanmıştı (Gurbetoğlu, 2012:189). Bu amaçla başta mesleki eğitim olmak üzere hemen her alanda eğitim kurumları açılmış, öğretim araç-gereç ve yöntemlerinde yenilikler yapılmıştı. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamında özellikle süreli yayınlar aracılığıyla halk bilinçlendirilmeye, milli duygular canlandırılarak gençlik ataletten ve ümitsizlikten arındırılmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde ilk kez Tanzimat Dönemi'nde yayımlanmaya başlayan çocuk dergilerinin sayısı oldukça artmış, bu dergilerde çocuklara özellikle Balkanlar'da yaşanan felaketler tablolar halinde sunularak intikam duyguları kabartılmış, kaybedilenlerin geri kazanılması konusunda yüreklerde heyecan oluşturulmaya çalışılmıştır. İntikamın yalnızca savaşarak değil, ilim ve irfanda ilerleyerek de alınabileceği çocukların dimağına yerleştirilmeye çalışılmıştır (Gurbetoğlu, 2006:497).

Bu dönemde milli ve hayati konularda duyarsızlıklar, özellikle genç kuşaklarda milli bilinç ve değerlerin büyük ölçüde aşınmış olduğu gerçeği yaşanan siyasal ve sosyal felaketler ve acı tecrübelerle birlikte fark edilmişti. Dönemin aydınları yaşanan felaketlerden eğitim sistemi sorumlu tutmuş, paradoksal olarak çareyi de yine eğitim sisteminde görmüştü. Alman birliğinin kurucusu Bismark'ın 1866 ve 1879'de Alman ordularının kazandığı zaferden sonra, bu zaferi ilkokul öğretmenlerine bağlayan sözleri (Akyüz, 203:88) Osmanlı aydını için bir örnek teşkil etmiş, çözümün, erozyona uğramış özellikle Türkçü, milliyetçi değerlerin, aileden başlayıp okul ve programlar yoluyla yeniden inşasıyla sağlanacağına inanıldığı için bir yandan süreli yayınlarla aileler

bilinçlendirilmeye çalışılmış, diğer yandan da okullaşma süreci hızlandırılarak çocukların çok yönlü eğitimine ağırlık verilmişti. Aile ve okulun birlikte yürütmeye çalıştığı bu sürece, çocuklara yönelik süreli yayınlar da kendi imkanları ölçüsünde katkılar sunmuşlardı. II. Meşrutiyetin olumsuz şartlarında yöneticileri büyük ölçüde öğretmenlerden oluşan Türkçü, milliyetçi çizgide 20 civarında çocuk dergisinin yayımlanmasının (Gurbetoğlu, 2006:156) böyle bir düşüncenin ürünü olduğu söylenebilir.

Dönemin çocuk dergileri ülke sorunlarını, yaşanan felaketleri çocuklarla paylaşmakta beis görmeyerek dergilerde bu tür konulara sıkça yer vermişlerdir. Pek çok edebiyatçı dönemin çocuk dergilerinde yazılar yazmış, ancak dili kullanmada çocukların seviyesini pek dikkate alamadıkları, bu konuda çoğu kez başarılı bir çizgi tutturmayı başaramadıkları görülmüştür. Kuşkusuz bunda, çocuklara yönelik yayınlar konusunda bir duyarlık, bilinç ve birikimin tam olarak teşekkül etmeyişinin payı büyüktür. Ancak her şeye rağmen dilin olabildiğince sade, çocukların anlayabileceği bir şekilde kullanıldığına ilişkin örnekler de mevcuttur.

Bu dönemde yayınlanan çocuk dergileri, o dönemin bir anlamda uzaktan eğitim ve öğretim sunan araçları konumundadır. Özellikle ortak bir müfredat ve yeterli düzeyde ders kitabının bulunmadığı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin büyük ölçüde denetim ve gözetimden uzak kaldığı o savaş yıllarının olumsuz koşullarında çocuk dergileri ulaşabildikleri yerlerde, ulaşabildikleri çocuklara uzaktan eğitim yöntemiyle ortak bir bilinç kazandırma gibi çok önemli bir işlev görmüşlerdir (Gurbetoğlu, 2006:119).

II. Meşrutiyet Döneminde yaşanan olumsuzluklar, dönemin çocuk dergilerine de yansıdığı boyutuyla fakirlik, bulaşıcı hastalıklar, eğitim eksikliği, bilgi ve birikim eksikliği, çalışma, üretme konusundaki duyarsızlıklar, milli ve ahlaki erdemlerin aşınması veya yok olması şeklinde özetlenebilir. Bu dergiler adeta yeni bir seferberlikle bu değerlerin çocuklarda yeniden inşasına ve Batılı değerlerin kazandırılmasına girişmişlerdi. Dönemin çocuk dergilerinde; vatanseverlik, milli birlik ve beraberliğe vurgu yapan sosyal değerlerin; çalışma, üretme, ticaret, girişimcilik, yerlilik, tüketim bilinci gibi değerlerin yer aldığı ekonomik değerler; olumlu ve olumsuz davranışlardan

oluşan ahlaki değerlere yer verilmiştir. Bu değerlerin toplumda yeniden inşası yoluyla, yaşanan sosyo-ekonomik buhranların aşılabileceğine inanılmıştır (Gurbetoğlu, 2006:122).

Bu dönemde yayımlanan yirmiden fazla çocuk dergisinin hemen hepsi, savaşlar nedeniyle yaşanan sosyo-ekonomik ve siyasal sorunlar, çocukların seviyesine uygun yayınları hazırlamada özensizlik, uygun içerik bulmadaki sıkıntılar, okuyucu bulma ve okuyucuya ulaşma sorunları, reklam ve ilan desteği bulamama gibi çeşitli nedenlerle kısa sürede kaybolup gitmiştir. Bunlar arasında, yazar kadrosunun gücü ve sağladığı ilan-reklam desteği sayesinde nispeten uzun ömürlü olan iki önemli dergi, “Çocuk Dünyası” ve “Çocuk Duygusu” dergileridir. Bunlardan “Çocuk Dünyası” İttihat ve Terakki'nin çocuklara yönelik bir yayını olarak devrin hakim ideolojisi “Türkçülük” çizgisinde bir yayın politikası takip etmekteydi. Bunun dışındaki dergilerin tamamına yakını da aynı çizgiyi sürdürmüştü. Bunun hemen hemen tek istisnası, “Çocuk Duygusu” dergisidir. Tüm baskılara rağmen liberal ve hümanist bir çizgiyi takip etmekte ısrarcı olan bu dergi, dönemin en önemli iki dergisinden biri olmayı başarmıştır (Gurbetoğlu, 2006:73, 457).

Bu çalışmada II. Meşrutiyet Döneminde yayımlanmış en uzun soluklu ve etkili iki çocuk dergisi olan “Çocuk Dünyası” ve “Çocuk Duygusu” dergileri incelenmiştir. Bunlardan “Çocuk Dünyası” Türkçü, milliyetçi bir çizgi takip ederken “Çocuk Duygusu” daha çok Osmanlıcılık çizgisinde ve kısmen hümanist-liberal bir çizgide yayın politikası sürdürmüştür. Çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi'nin en bunalımlı devresinde, 1913-1914 yıllarında yayımlanmış olan bu iki önemli çocuk dergisinde yer alan hikâye ve masalların barındırdığı değerler, eğitim açısından incelenmiştir.

1.2. Kavramsal Çerçeve

İnsanoğlu başkalarının kişilik özelliklerini, duygu, düşünce ve davranış biçimlerini gözlemleyerek kendi kişiliğine ve hayatına şekil vermeye çocukluk döneminde başlar. Bu süreç her insanın çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine kadar devam eder. Bu süreç içerisinde çocuğun geniş bir çevrede bulunması, özdeşim

kurabileceği farklı özelliklere sahip bireyler tanınması kişiliğinin gelişiminde olumlu rol oynar. Çocuğun bu dönemde her şeyi kendisinin yaşayarak öğrenmesi mümkün olmadığı gibi çevresinde de her zaman olumlu örneklerle karşılaşması beklenemez. Bu nedenle çocukluk döneminde çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişiminin sağlanabilmesi için ailenin çocuğa bir takım değerleri, özellikleri kazandırabileceği edebi eserlerden faydalanması gerekir. Çocuk bu edebi eserlerden faydalanarak farklı insan tiplerini, mekânları ve hayatları tanır, tecrübe eder.

Çocuklara dilin ve çizginin anlatım imkanlarıyla insan doğasını anlatan, hayatı tanımalarına yardım eden estetik bir araç olan çocuk yazını, çocukların kişilik gelişimine katkı sağladığı gibi, toplumda uyum içinde yaşamayı öğrenmelerini de sağlar. Bu nedenle yazın ürünleri, çocuklarda insan doğasına aykırı olan tutum ve davranışlara karşı duyarlılık oluşturmali ve içerdiği duygu ve düşünceleri çocuğa göre durum ve örneklerle yansıtmalıdır (Sever, 2002:35). Çocuğun sıkılmadan okuyabileceği ya da dinleyebileceği, kendi seviyesine uygun, ilgi ve merakını uyandırabilecek unsurlara yer veren edebi eserlerin başında hikâye ve masallar gelir.

1.2.1. Çocuk ve Masal

Gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düzyazılara hikâye (TDK), genellikle halkın yarattığı, hayale dayanan, daha çok sözlü gelenekte yaşayan, çoğunlukla insanlar, hayvanlar ile cadı, cin, dev, peri vb. varlıkların başından geçen olağanüstü olayları anlatan edebî türe ise masal (TDK) adı verilir. Hikâyeler çocuğa gerçek hayatta karşılaşabileceği pek çok olay ve insan tipini gösterirken, onu hayata hazırlar ve karşılaştığı problemler karşında çözüm üretme becerisi kazandırarak karşılaştığı insanlarla empati kurma yeteneğini geliştirir. Böylece okuduğu öykülerdeki farklı hayatları tanıyan çocuğun yaşam deneyimi zenginleşir ve çocuk öyküler yoluyla yazarın hislerini ve duyarlılığını paylaşır. Metindeki kahramanlarla özdeşim kurarak kendini onların yerine koyar, başkalarının acısına ve sevincine katılmayı öğrenir (Kaya, 2006:83).

Masalların dil ve anlatımının akıcılığı, kapsam genişliği, olayların olağanüstülüğü, kahramanlarının aklar-karalar, iyiler-kötüler olarak yalın bir şekilde iki kutba ayrılmaları (Yavuz, 1999:13) çocuklar üzerinde derin izler bırakarak, onları davranışlarını gözden geçirmeye yönlendirir. Zira masallarda her zaman iyiler kazanır, kötüler ise kaybeder. Yine masallar; çocuğun kişiliğinin, zihninin, hayal gücünün gelişmesinde tabiatı ve toplumu doğru algılamasında, anadili ve yabancı dil öğretiminde, öğrencilerin okumayı, yazmayı, anlamayı öğrenmelerinde, önemli bir eğitim malzemesidir (Akdeniz, 2006:179).

Dilin anlatım imkanlarını, zenginliklerini, inceliklerini yansıtan ve çocuğa uygun kurguların yer aldığı, onların gelişim özelliklerine uygun olan bu eserler, okulöncesi dönemden başlayarak ortaöğretim çağına kadar uzanan evrede çocuğun dilsel gelişiminin yanı sıra, bilişsel, duyuşsal, kişilik ve toplumsal gelişiminde de oldukça önemli bir etkiye sahiptir (Aslan, 2006:189). Masal ve hikâyeler; çocuğun kelime dağarcığını genişletip duyu ve düşünceleri doğru bir biçimde ifade edebilmesi ve anadiline hâkimiyeti sağlaması yönüyle dilsel gelişimini sağlar. Aynı zamanda çocuğun zihnini geliştirmesi, eleştirel ve analitik düşünme gibi farklı düşünme biçimleri kazandırması, hayatta doğru ve yanlış ayırt edebilme becerisini geliştirmesi yönüyle bilişsel gelişimine yardımcı olan hikâye ve masallar, sevgi, merhamet, yardımlaşma gibi duyguları kazandırması yönüyle de çocuğun duyuşsal gelişimine katkılar sunar. Yine çocuk toplumun gelenek ve görenekleriyle yoğrulmuş olan masal ve hikâye kahramanlarını örnek alarak olumlu davranışlar geliştirir. Böylece çocuğun kişilik gelişimi tamamlanırken, aynı zamanda toplumun bir ferdi olması da sağlanır.

Eğitimin en temel işlevi toplumda değerlerin devamını ve geliştirilip güçlendirilmesini sağlamaktır. Devletler bu amaçla kendilerini geleceğe taşıyacak değerleri gelenek ve görenekleri ve bununla birlikte kendi ideolojilerini yeni kuşaklara öğretmeyi, toplumun varlığını devam ettirecek bireyler yetiştirmeyi eğitim sisteminin görevleri arasında görürler. Toplumunu oluşturan ve devamını sağlayan değerler ancak sistemli bir eğitim yoluyla bireylere kazandırılır (Sezer, 2006:91). Bu değerlerin kazandırılmasında her fırsatı değerlendirebilecek bir değerler eğitimi sistemine ihtiyaç vardır.

Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü anlamına gelen değer (TDK), toplumu oluşturan bireylere, nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini ve kısaca nasıl yaşanılması gerektiğini belirtir (Akbaş, 2008:10). İnsanlar hayatta her gün farklı durumlarla karşılaşır, düşünür, fikir belirtir, karar alır ve harekete geçer. Bireyin hayatını nasıl sürdüreceği, seçimlerinde ve karar almada nasıl davranacağını belirlemesi ve aklına gelen soruların cevaplarını doğru verebilmesi için kendi değerlerini açıklığa kavuşturması gerekir (Simon vd. 1972'den aktaran Akbaş, 2008:13). Bu konuda oldukça erken davranmak çok önemlidir. Çocuğun şekillenmesi, kişiliğini kazanması sürecinin hemen başında kazandırılmak istenen değerlerle bir şekilde yüzleştirilmesi gereklidir.

Erken çocukluk dönemi adı verilen okulöncesi dönemden itibaren başlayan çocuğun karakter gelişiminde en temel unsur değerlerin doğru bir biçimde çocuğa verilebilmesidir. İyi karakterin tanımı aynı zamanda çocuğa hangi değerlerin öğretilmesi gerektiğinin cevabını da verir. Alçakgönüllü, dürüst, kibar, sadık, sabırlı, saygılı, sorumluluk sahibi ve içten kişiler diğer insanlar tarafından karakterli insan olarak nitelendirilir (Kelley, 2003'ten aktaran Akbaş, 2008:16). Çocuğa küçük yaşlardan itibaren toplum tarafından kabul görmüş bu meziyetlerin kazandırılması önemli bir ihtiyaçtır. Bu noktada değerler eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır.

1.2.2. Değerlerin Tasnifi

Değerler eğitimiyle, bütün insanlığın ortaklaşa sahip olduğu evrensel değerlere vurgu yapılarak iyi karakter örnekleri sergileyen, ahlâkî değerlere sahip, sorumluluk duygusu içinde hareket eden bireylerin yetiştirilmesi amaçlanır. Bireylere; saygı, sevgi, sorumluluk, erdem, cesaret, inanç, azim, adalet ve bireysel disiplin gibi çok önemli ahlâkî erdemleri kazandıran değerler eğitiminin temel amacı, dünyanın daha güvenilir ve yaşanılır hale gelmesine katkı sağlamaktır (Altan, 2011:55). Bu amacı gerçekleştirmede sürdürülecek eğitimin en uygun zamanı okulöncesi eğitim kademesi ve bu dönem çocuklarına yönelik süreli yayın vb.dir. Süreli yayınlar, sayfalarında yer alan yazılı ve görsel hikâye ve masallar yardımıyla bu işlevi yerine getirirler.

Küçük yaşlardan itibaren çocuklara değerleri kazandırmanın en uygun aracı masallardır. Çocuğun merakını uyandıracak, onu içine çekebilecek unsurlara yer veren bir hikâye/masal, çocuğun hem düşünce hem de duyu dünyasını geliştirecektir. Bu hikâyede/masalda yer alan karakterler davranışlarıyla, çocuğa iyiliği, yardımseverliği, cömertliği, merhameti vb. gibi toplumca kabul görmüş, meziyet sayılabilecek pek çok değeri örnek olmak suretiyle öğretebilir. Kendini bu karakterlerle özdeşleştiren çocuk bu güzel meziyetlerin takdir gördüğünü, beğenildiğini anlayacak, kendi de bu davranış biçimlerini özümseyip benimseyecektir. Bu nedenle masalda/hikâyede yer alan karakterler hem evrensel hem de ulusal değerleri bünyesinde toplamalıdır. Zira toplumların ayakta kalabilmeleri için hem evrensel değerlerle barışık olmaları hem de kendi gelenek göreneklerini gelecek nesillere aktarmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda değerler ulusal ve evrensel değerler olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Ulusal değerler; vatan-millet sevgisi, bayrak, ordu, cumhuriyet, kahramanlık, şehitlik, dil, gelenek ve göreneklerden oluşurken; demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, barış, hoşgörü, saygı, sevgi, merhamet, anlayış, uzlaşma, bilim, eşitlik, çevre duyarlılığı gibi değerler ise evrensel değerler olarak kabul edilmiştir (Ercan, 2001'den aktaran Baydar, 2009:20).

Eğitim alanında değerlerin sınıflandırması konusunda en çok Rokeach, Schwartz, Spranger, Ülken ve Güngör'ün değer sınıflandırmaları kullanılmaktadır. Değerler konusunda yapılan ilk sınıflandırma 1928 yılında Spranger tarafından ortaya koyulmuştur. Spranger'in değerleri topladığı 6 maddelik çalışmasından esinlenerek çalışmalar yapan Allport, Vernon ve Lindzey'den sonra bu 6 madde sıklıkla kullanılmıştır (Güngör, 1998:84).

Spranger'e göre altı temel değer grubundan söz edilebilir. Bunlar: *Estetik*, *Bilimsel*, *Ekonomik*, *Siyasi*, *Sosyal* ve *Dini* değerlerdir. Gerçeğin, bilginin, eleştirel düşüncenin kazanılmasını hedefleyen bilimsel değer; faydalı, pratik, ve ekonomik olmayı önemseyen ekonomik değer; görünüme, uyuma, biçime önem veren estetik değer; sevgi, merhamet, yardımseverlik, nezaket gibi unsurları kapsayan sosyal değer;

güç, şöhret, siyasal dengeleri içeren politik değer; inanç, maneviyat gibi duyguları kapsayan ise dini değerlerdir (Akbaş, 2004:55-56).

Ülken değerleri: *İçkin*; kişinin kendi dışındaki dünyadan edindiği değerler, *Aşkın*; kişiler arası ilişkilerden meydana gelen değerler ve *Normatif*; kişilerin sözleri ve eylemlerinin birbirleriyle karşılaştırılmasından doğan değerler olarak üçe ayırır (Yiğittir, 2009:26). Değerler konusunda çalışmalar yapan M. Rokeach ise değerleri “amaç değerler” ve “araç değerler” olarak iki kategoriye ayırmış ve her bir kategori için 18 farklı değer belirlemiştir. Yine bu konuda Schwartz, Türkiye de dahil olmak üzere 60’ı aşkın ülkede deneysel olarak desteklenmiş 10 tip değer ve buna bağlı 56 alt değer teorisi geliştirmiştir (Yiğittir, 2009:25). Güngör de Spranger’in tasnifinden etkilenecek şekilde “Study of Values” adlı bir çalışma yapan Gordon Allport tarafından geliştirilen değer sınıflandırmasına uygun bir sınıflandırma yapmıştır. Güngör’ün değer sınıflandırması da Spranger’in sınıflandırması gibi Bilimsel, Estetik, Ekonomik, Siyasi, Sosyal ve Dini değerlerden oluşmaktadır (Güngör, 1998:84).

Değerlere ilişkin yapılan bu ve benzeri sınıflandırmalar, dönemlere ve toplumlara göre farklılaşan ve değişen değer algısını tespit etmede kolaylık sağlamaktadır. Zira toplumsal değişimde olduğu gibi değerlerde de değişim zorunlu ve kaçınılmazdır. Her toplumun özelliklerinin oluşmasına katkıda bulunan kendine has değerleri vardır. Bu değerlerin önceliği ve sonralığı toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir. Kimi toplumlarda saygı öncelikli bir değerken, kimi toplumlarda da sevgi öncelikli olabilmektedir. Toplumun geneli tarafından benimsenen değişimler yavaş, derinden ve sarsıntısız gelişir. Zamanla değişen dünya düzeniyle birlikte toplumların değer anlayışlarında da değişimler meydana gelmişse de, bu değişimler çok uzun zaman içerisinde oluşmakta ve kimi durumlarda değerlerin değişimi toplumsal özelliklerde de köklü değişikliklere yol açmaktadır (Şen, 2007:8-9). Nitekim dünya tarihine bakıldığında toplumların değerleri, yaşam biçimleri ve algılarında zamanla çok büyük değişimler meydana geldiği görülmektedir. Ancak bazı konularda bu uzun süreci beklemeden yapılması gerekli görülen değişimler olabilmektedir. Böyle bir değişim talebi, aslında bir tür toplum mühendisliği yoluyla sağlanmak istenen toplumsal değiştirmedir. Bu tür bir girişime karşı toplumsal yapılar direnç geliştirirler. O nedenle

yapılmak istenen siyasi, ekonomik vb. değişiklerin sarsıntısız ve etkili olabilmesi için bunların toplumun inanç ve değerleriyle çelişmemesi çok önemlidir.

Geleceğin yetişkinleri ilk olarak aile kurumunun değerleriyle şekillenmektedir. Onu yetiştirmekle görevli diğer kurum ve vasıtalar, ailede şekillenmeye başlayan kişilik özelliklerini destekleyici ve geliştirci olmalıdır. Bu amaçlara ulaştırıcı bir araç olarak devreye girecek olan masallar, hikâyeler, destanlar, ninniler, maniler, çocuk oyunları, edebi eserler de toplumların değerlerini yansıtmalıdır (Şen, 2007:7-8).

Toplumların değer ve anlayışlarında meydana gelen değişim “çocuk” kavramına bakışı değiştirir. Antik uygarlıklarda ve sonrasında Ortaçağ’da çocuklar “küçük yetişkinler” olarak algılanmışlardı (Tan, 1994:32). Avrupa’da egemen din kültürünün insanı doğuştan günahkâr, kötü olarak tanımlamasının sonucunda çocuklara “kütü tohum” gözüyle bakılmaktaydı. On dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış olan İngiliz yazar Samuel Spring’e göre; "Tüm çocuklar kötü yürekli doğar. Büyüdüklerinde de kötü yürekli olurlar. Masum ve güzel görünen bebekler bile, için için Tanrının küçük düşmanlarıdır" (Halman, 1999:18). Bu düşünce, Ortaçağ’da etkili olan bir takım düşüncelerin on dokuzuncu yüzyılda da etkin olabildiğini ve her zaman da etkin olabileceğini gösterir.

Çocuğun yetişkinlerden farklı tutulması ancak 1600’lü yıllardan sonralara rastlamaktadır. Bu dönemden sonra çocuklar yetişkin etkinliklerinden uzak tutulmuş, kendilerine ait masal, şiir ve oyunlara sahip olmaya başlamışlardır (Demirkaya, 2009:6-7). Çocuklara ait ilk edebi eserler İngiltere’de ortaya çıkmış, çocukların doğal meraklarından faydalanılarak ve onları eğlendirerek öğretmek gerektiğini ilk olarak John Locke ortaya atmıştır. Çocuklar için edebi ürünlerinin çok sınırlı sayıda olması, çocukları yetişkinler için yazılmış olan Robinson Crusoe, Guliver’in Seyahatleri gibi eserlere yönlendirmiş, daha sonra bu eserler çocukların seviyesine uygun olarak yeniden düzenlenmişlerdir (Küçük, 2008:3).

Bu dönemde Osmanlı toplumuna bakıldığında mütedeyyin, itaatkar, kendi halinde yaşayan, mesleğini icra eden bir insan tipi makbul sayılmış (Ergenç, 1997:101) ve çocuklar da buna göre küçük yaşlardan itibaren daha çok mesleki eğitim olarak bir

yetişkin muamelesi görmüşlerdir. Çocuk yazını ise, Tanzimat öncesinde 18. yüzyılda Nabi'nin eseri “Hayriye” ve Sümbülzade Vehbi'nin eseri “Lutfiye” gibi daha ziyade çocuklara öğüt verme amaçlı yazılmış eserlerden oluşmaktadır. Özellikle “Hayriye” ve “Lutfiye” adlı eserlerin en önemli özelliği, direk çocuğu muhatap alarak kaleme alınması yönüyle Osmanlı'da türünün ilk örnekleri olmalarıdır (Yakar, 2007:3).

1.2.3. Çocuk Duygusu

İstanbul'da haftalık olarak yayımlanan derginin ilk sayısı 6 Haziran 1329 (19 Haziran 1913), son sayısı 11 Eylül 1330 (24 Eylül 1914) tarihini taşımaktadır. Leon Lütfi tarafından çıkarılan derginin bilinen 61 sayısı bulunmaktadır. Bilinen son sayı olan 61. sayıda derginin yayın hayatına son vereceğine dair hiçbir işaret yoktur. Bu bakımdan derginin niçin ve ne zaman kapandığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Derginin ilk 50 sayısı Milli Kütüphane'de, son 11 sayısı ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde mevcuttur.

Her sayının kapağında başlık altında; “Çocukların bilgilerini artırma ve ahlaklarını güzelleştirmeye hizmet eden, perşembe günleri yayımlanır haftalık resimli dergi” anlamında bir ifadeye yer verilmiştir. Kapakta başlık altında imtiyaz sahibinin Leon Lütfi, ser muharririnin de Baha Tevfik oldu belirtilmiştir. Yine kapakta Sancakciyan Matbaasında basıldığı ve fiyatının 10 para olduğu, senelik aboneliğinin 15, altı aylık aboneliğinin 8 kuruş olduğu belirtilmiş, müracaat yeri olarak da “Bab-ı Ali Caddesinde Selamet Kitaphanesi” gösterilmiştir. İkinci sayıda baskı yeri Nefaset Matbaası olarak değişmiş, beşinci sayıda ise ser muharriri değişerek M. Fahri olmuştur. Bundan sonra da derginin basıldığı matbaanın sıklıkla değiştiği görülmektedir.

Başmuharrir Baha Tevfik imzalı sunuş yazısında derginin amacı ve yayın politikası ortaya konulmuştur. Bu yazıda çocukların terbiyesine ehemmiyet vermeyen bir milletin, büyüklerinden bir fayda bekleyemeyeceğine değinen Tevfik, “Ağaç taze iken eğildiği gibi insanlar da genç iken talim ve terbiye edilirler. Binaenaleyh en ziyade ehemmiyet verilmesi lazım gelen sinn (yaş), sinni terbiyedir” ifadesiyle eğitim açısından çocukluk yıllarının önemine vurgu yapar. Baha Tevfik de çocuklara yönelik ürünlerin eksikliğine dikkat çeker, onlara ağır kitaplar, felsefi, ahlak makaleleri okutmakla terbiye

etmek isteyenlerin ağır bir yanılığın içine düştüklerini söyler. Bunu zenginlerin hayat hikâyelerini okuyarak zengin olmayı hayal etmeye benzetir. Çocuk Duygusu dergisinin çocuk terbiyesi konusundaki eksiklikleri telafi için yayımlanmaya başladığını, kuru bilgilerden çok eğlendirirken öğreten ve eğiten içerikler sunacağını, bunlarla bir taraftan bilgilerini artırırken diğer taraftan ahlaki bakımdan yüceltilmelerine çalışılacağını söyler. Avrupa’da yeni çocuk eğitimi anlayışlarında çocukların zekasını yormadan eğitmenin benimsendiğinden, yazıdan çok resme önem verildiğinden söz ederek, aynı ilkelere bağlı kalınacağını, her nüshada birtakım hikâyeler, bilmeceler, güzel şiirler, çocukları yormayacak faydalı içerikler ve özellikle resimler bulunacağını belirtir. (Çocuk Duygusu, S. 1:1-2)

Sunuş yazısında da belirtildiği üzere derginin sayfalarında bolca resme yer verildiği, masal, hikâye ve çeşitli yazıların resimlerle desteklendiği görülmektedir. Ayrıca hemen her sayısının kapağında küçük bir çocuk resmine yer verilmiştir. Dergide içerik olarak çeşitli masal, hikâye, şiir ve bilmecelerin yanı sıra yazı dizilerine rastlanır. “Elzem Olan Şeyler” ve “Adab-ı Muaşeret Dersleri” başlığı altında giyim, kuşam, zarafet derslerinin verildiği, “Küçük Dostlarımıza Tarih” başlığı altında Osmanlı tarihinin anlatıldığı, “Kızlarıma Öğütlerim” başlığı altında ise bir babanın kızları ile muhabbeti yazı dizileri olarak yayımlanmıştır. Bunların dışında “Mini Mini Çocuklar İçin” başlığıyla yayımlanan birkaç hikâyeden oluşan yazı dizisinin içerik itibarıyla okulöncesi dönem çocuklarına hitap ettiği görülürken, “Masal ile Ders” başlığı altında yayımlanan yazı dizisinde ise her hikâyenin başında bir hayvan tanıtılarak onun üzerinden bir hikâye kurgulandığı görülür. Tüm bunlar derginin günümüz ilköğretim kademesi çocuklarına hitap ettiği izlenimi vermektedir.

Dergide yer alan hikâyelerde; vatan sevgisi, adalet, çalışkanlık, hayvan sevgisi, büyüklere itaat, saygı vb. gibi evrensel değerlere yer verildiği görülür. Aklın ve fennin önemine vurgu yapılarak çocuklar düşünmeye teşvik edilir. Dönemin şartları gereği diğer çocuk dergilerinde de sıkça rastlanan kin ve intikam duyguları içeren hikâyelere de az da olsa yer verilmiştir. Halil Hamit, Mehmed Tevfik, K. Fehim, Baha Tevfik, Müfid Mazhar, Mehmed Zeki, Abdullah Cevdet, Said Edip, H. Fahri, Ahmet Celaledin,

Mehmed Halid, Ahmet Cevad, Muallim Hasan İrfan, derginin hikâye yazarlarından bazılarıdır.

Derginin ilk sayılarında yayımlanan masalların menşei belirtilmemiştir. Daha sonraki sayılarda masalların Fransızca ve İngilizceden çevrildikleri belirtilmiş, bazı masalların çevirmenlerinin isimlerine de yer verilmiştir. Bu çevirmenlerden bazıları; Said Edip, Mehmed Nurettin, M. Burhanettin'dir. Çeviri yazılardan bir kısmı da; "Kara Kedi, Meşin El, Çatık Kaş, Kulağı Delik" gibi rumuzlarla yayımlanmıştır. Ayrıca dergiye masal/hikâye gönderen okuyucuların bir kısmının gönderdiklerinin yayımlandığı ve isimlerine de yer verildiği görülür. Kasımpaşa Rüştüyesinden Eşref, İzmir'den Ayşe Hafize, Nişantaşı'ndan M. Cemalettin bu isimlerden bazılarıdır.

Çocuk Duygusu, gayrimüslim Osmanlı vatandaşı tarafından yayımlanan bir çocuk dergisi olması ve içeriği bakımından dönemin diğer çocuk dergilerinden farklılıklar gösterir. Yayımlanan hikâye/masallarda yer verilen değerler açısından çağdaşı diğer çocuk dergileriyle paralellik göstermekle birlikte, Balkan Savaşlarının doğurduğu olumsuz şartların ortaya çıkardığı kin, intikam gibi duygulara, diğer çocuk dergilerine göre çok daha az yer vererek genellikle hümanist bir yayın çizgisi oluşturulma çabasıyla dikkat çeker. Görsellik açısından da diğer çocuk dergilerine göre daha zengin bir görünüm arz eder. Osmanlı'da gayrimüslimlerin matbaayı Türklerden çok önce kullanmaya başlamış olmaları onların basılı yayınlar konusunda daha tecrübeli olmasını sağladığı düşünülebilir. Yine ilk ana mekteplerini gayrimüslimlerin açtığı, çocuk eğitimi konusunda Türk aydın ve eğitimcilerinden bir adım önde oldukları bilinen bir husustur. Böyle bir ortamda, Çocuk Duygusu dergisinin gerek dergicilik kalitesi ve gerekse çocuğa görelilik bakımından muadillerinden bir adım önde olduğu söylenebilir.

Derginin yazı dili her ne kadar çocuklar için yeterince sade olmasa da masal ve hikâye diline bakıldığında çocukların anlayabileceği sadeliğin yakalanması için çaba sarf edildiği kolayca fark edilir. Derginin bu konuya ihtimam gösterdiği 18. sayıda Baha Tevfik imzalı "Ameli Felsefe" başlıklı "Gül ve Bülbül" hikâyesinde geçen bazı kelimelerin numaralandırılarak, anlamlarına hikâyenin sonunda dipnot şeklinde yer verilmesinden de anlaşılmaktadır. Ancak özellikle Baha Tevfik'in üslubunda ve

kullandığı dilde çocukların seviyesini çok da dikkate almadığı görülür. Derginin sunuş yazısında kullandığı dil ve üslubun da, burada beyan edilen ilkelere ve çocukların seviyesine çok uygun olduğu söylenemez.

Derginin okuyucuyla ilişkilerini de sürekli canlı tutmaya çalıştığı görülür. Okuyucuları arasında düzenlediği ödüllü bilmecelere, okuyucudan gelen bazı içeriklere yer vermesi, her sayının son sayfalarını çeşitli ödüller kazanan okuyucuların isimlerine ve “Muhabere-i Aleniye” başlığı altında okuyucu mektuplarına cevap için köşe ayırması bu ilişkiyi canlı tutmak amacının görünümleridir. Dergiye gönderilen okuyucu mektuplarının zaman zaman yayımlanması, dergiye gösterilen rağbet münasebetiyle sıklıkla okuyucuya teşekkür yazılarına yer vermesi de bu cümledendir. Derginin İstanbul dışında da oldukça geniş bir okuyucu kitlesi olduğu, taşradan ödül kazananlar için ayrı bir liste yayımlamasından anlaşılmaktadır. Samsun Ticaret İdadisinden 237 Ahmet Kemal, Manisa İdadisinden 398 Ahmet Rıfat, Kayseri’den Agop, Adana Sultaniyesinden 142 Mustafa Asım bunlardan bazılarıdır.

Çocuk Duygusu II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan pek çok çocuk dergisinden biridir. Bunlar arasında en güçlü rakibi olan Çocuk Dünyası dergisi ile çok iyi ilişkiler kurabildiği söylenemez. Çocuk Dünyası dergisi ile kıyasıya bir rekabet içine girer. Her iki derginin sayfalarında, yekdiğerini iğneleyici ve yer yer suçlayıcı içeriklere yer verdikleri görülür. Bu suçlamalar Çocuk Duygusu’nun yayımladığı seri numaralar arasında çekiliş yapılarak para dağıtacağına dair bir duyuru yapması ile başlar, yayımladığı gayrimüslimlere ait “Tiriğ” adlı bir mağaza reklamıyla ivme kazanır, sonrasında çeşitli bahanelerle devam eder. Çocuk Dünyası, Çocuk Duygusu’nu çocukları kumara alıştırarak ve ödül kazandığı ilan edilen isimlerin sahte olmasıyla suçlar. Bunu yabancı mağaza reklamının vatana ihanet olduğu suçlamaları takip eder. Derginin imtiyaz sahibi Leon Lütfi cevaben yazdığı ilk yazıda Çocuk Dünyası’nı dost olarak gördüklerini, bu suçlamaların ancak bir hasetten kaynaklanabileceğini belirtir. (Çocuk Duygusu, S.21:7)

Çocuk Duygusu dergisini çağdaşı çocuk dergilerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi de sahibinin gayrimüslim bir Ermeni vatandaşı olmasıdır. 1911-

1912 yıllarında yaşanan Balkan Savaşlarının etkileri çocuk dergilerine fazlasıyla yansıtıldığı, kin ve intikam duygularının alevlendirilmeye çalışıldığı bir dönemde, Çocuk Duygusu kin ve intikam konularına pek itibar etmemiş, daha çok milli birlik ve beraberlik kavramlarını öne çıkarmaya çalışarak daha hümanist bir söylem geliştirmiştir.

Çocuk Duygusu dergisinin, bir taraftan Çocuk Dünyası ile yaşadığı ticari rekabet, diğer taraftan geliştirdiği söylem nedeniyle devrin resmi ideolojisinin baskılarına maruz kaldığı görülür. Bu süreçten okuyucular açıkça haberdar edilir. Ancak baskılar sonucu dergi el değiştirir. İlk sayıdan itibaren imtiyaz sahibi olarak kapakta yer alan Leon Lütfi adı, 6 Mart 1330 (19 Mart 1914) tarihli 40. sayıdan itibaren kapaktan kaldırılır, başka bir isme de yer verilmez. Bu sayıdan itibaren derginin yayın politikası da değişir. Derginin bilinen en son sayısı 11 Eylül 1330 (24 Eylül 1914) tarihini taşıyan 61. sayıdır. Bu sayıda derginin yayın hayatına son vereceğine dair herhangi bir açıklamaya da yer verilmemiştir.

1.2.4. Çocuk Dünyası

İstanbul'da, başlangıçta haftalık olarak yayımlanan dergi, daha sonra 15 günlük periyotlarla önceleri 8, daha sonra ise 16 sayfa olarak yayımlanmıştır. Derginin müracaat adresi olarak ise "Babıali caddesi 77 numaralı 'Türk Yurdu' kitabhanesinde Çocuk Dünyası Müdüriyeti" gösterilmiştir. Müdürü Tefik Nurettin'dir.

Derginin ilk sayısı 14 Mart 1329 (27 Mart 1913), son sayısı olan 78. Sayısı 9 Teşrinievvel 1330 (22 Ekim 1914) tarihlidir. Derginin 72. sayısı 24 Temmuz 1330 (6 Ağustos 1914) tarihinde yayımlanırken, 73. sayı 6 Eylül 1330 (19 Eylül 1914) tarihlidir. Derginin bu süre zarfında yayımlanamayışına sebep olarak 73. sayının kapak sayfasında, Avrupa cengi nedeniyle kağıt bulunamayışı ve matbaa çalışanlarının askere alınmış olması gösterilmiştir. 8 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihli 75. sayıdan sonra ise dergi sayılarında numaralandırma hatası yapıldığı görülür. 2 Teşrinievvel 1330 (15 Ekim 1914) tarihiyle basılan bir sonraki sayı 77. sayı olarak numaralandırılmıştır. 9 Teşrinievvel 1330 (22 Ekim 1914) tarihli 78. (77) sayıdan sonra I. Dünya Savaşı dolayısıyla uzun bir müddet yayın hayatına ara veren dergi, 9 Mayıs 1334 (9 Mayıs

1918) tarihinde 80-1 numarasıyla yeniden yayın hayatına başlasa da bu yeni döneminde düzenli ve uzun ömürlü olamaz. 9 Kanunusani 1335 tarihli 94. sayıdan sonra kaybolup gider. Derginin aynı adla 1926 tarihinde farklı bir bağlamda ve uzun sürmeyecek yeni bir yayın hayatı daha olduğu bilinmektedir.

Dergi yayın amacını ilk sayıdaki “Çocuk Dünyasının Düşüncesi” başlıklı ana-babalara hitap eden sunuş yazısında ifade etmiştir. Burada en çok ehemmiyet verilmesi gereken çocukların, ihmal edilmesinin başka milletler karşısında geri kalmamızın başlıca sebebi olduğu belirtilmiştir. Yazıda, Tolstoy’un, hayatının bir kısmını çocuklar için masallar yazarak harcadığına dikkat çekilmiş, buna mukabil Osmanlı toplumunda çocukların ellerine verilebilecek hiçbir eser mevcut olmadığından şikayet edilerek, çocuk edebiyatı alanında ciddi bir boşluk olduğundan söz edilmiştir. Avrupa’da çocuklara dönük çeşitli yayınların varlığından söz edilen yazıda “Avrupa’da çocukları esastan mütalaaya alıştırmak fikirlerini terbiye etmek için en ziyade efsane (fable)lerden, masal (legende)lerden istifade ediyorlar” ifadeleriyle orada çocuklara yönelik eserlerin bu tür edebi ürünlerle dolu olduğundan söz edilmiştir. Bu tür içeriklerin, çocukların okuma ve okuduklarını anlama becerilerini geliştirici olduğuna vurgu yapılarak, okumayı yeni sökmeye başlayan bir küçüğün gözü önüne anlaşılması zor, çetin ve sıkıcı yazılar yığmanın onları okumaya karşı yılgınlığa sürüklediğine dikkat çekilmiştir. Bu tür hatalara düşmemek için çocuğun fitri özelliklerine pek de yabancı olmayan hikâyelerle onda okumaya karşı bir sevgi ve istek uyandırmanın daha doğru bir hareket olacağı ifade edilmiştir. Yazının devamında, benzer düşüncelerle daha önce neşredilen çocuk dergilerinin çocuk psikolojisini ve ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için tutunamadıklarına da değinilmiştir.

Bu sunuş yazısında derginin yayın amacı “İşte biz bu boşluğu doldurmak ve çocuklarımızı okumaya ve düşünebilmeye alıştırmak, onların küçük dimağlarını ileride memlekete faydeleri dokunacak bir halde beslemek arzusuyla Çocuk Dünyası’ni çıkarıyoruz.”(Çocuk Dünyası, S.1:1) şeklinde özetlenmiştir. Çocuk Dünyası dergisinde bu amaçla Fransız, Alman, İngiliz ve Rus çocuk edebiyatına ait eserlerden yararlanıldığı, bununla birlikte milli masallardan da yararlanıldığı belirtilmiştir. (Çocuk Dünyası, S.1:2)

Dergi içeriğinde masal, hikâye, şiir, ödüllü bilmeceler, oyunlar, fenni yazılar, hesap meselesi başlığı altında matematik soruları kısmen resimlendirilerek derginin yayın hayatı boyunca hemen her sayısında yer almıştır. Ayrıca bazı sayılarda çok beğenilen okuyucu mektupları da bulunmaktadır. Derginin bütün sayılarında okuyucu mektuplarına kısa kısa cevapların yer aldığı küçük bir bölüm bulunmaktadır. Bunların dışında kitap, dergi tanıtımları, ödül kazanan okuyucu listelerine de hemen her sayıda yer verilmiştir.

Dönemin konjonktürü gereği Türkçü-milliyetçi bir yayın çizgisi takip eden dergide yer alan hikâyelerde daha çok vatan sevgisi, Türklük bilinci, kahramanlık, şehitlik, dindarlık, çalışkanlık, dürüstlük, iyilik, büyüklere saygı, hayvan sevgisi vb. gibi konulara değinilmiştir. Bununla birlikte o dönemin en güncel sorunu olan savaş ve bunun ürettiği mağduriyetlere her fırsatta temas edilmiştir. Hikâyelerin pek çoğunda, içerdiği değer her ne olursa olsun genellikle muharebeye gidip dönmeyen babaların yetim çocuklarının hayatlarına, dramlarına yer verilmiş yahut muharebeye gidip dönen insanların söz ve anılarından kesitler sunulmuştur.

Milli hikâye ve masallardan bir külliyeye oluşturabilmek için 2. sayıdan itibaren ödüllü bir masal yarışması düzenlenmiş, çocuklardan ninelerinden dinledikleri masalları, ninelerinin söylediği şekilde, hiç değiştirmeden yazıp göndermeleri istenmiştir. Dergiye masal/hikâye gönderen okuyucuların isimleri, okulları ve hatta okul numaralarına kadar yayımlanmıştır.

Dergide dönemin önemli yazarlarının eserlerine yer verdiği görülür. Hikâyeler genellikle imzasız olmakla birlikte hikâye yazarlarının arasında; Ethem Nejat, Feridun Asım, Sacide Nurettin, Vahide Rauf, Hüseyin Cahit, Halil Fehmi, Ahmed Hamdi, Hüseyin Ragıp, Rabia Sebati gibi isimler bulunmaktadır.

Milli masalların yanı sıra; İngilizce, Fransızca, Almanca, Farsça, Rusça, Çince, Japonca gibi pek çok dilden masal çevirileri yapılmış, dergi adeta milli ve çeviri masallarla donatılmıştır. Masalarda yine yazar isimlerine pek sık rastlanmamakla beraber, çeviri eserlerde Senih Muammer, Abdullah Zihni Körükçü, E. Ziyaedin Dibirdiyef gibi isimlere yer verilmiştir.

Masal/hikâyeler görsel açıdan oldukça inişli çıkışlıdır. Derginin bazı sayılarında hikâye/masallar arasında bolca resme rastlanırken, bazı sayılarında hemen hiç görsel öge kullanılmamış, oldukça uzun ve boğucu metinlere yer verilmiştir. Üslup olarak çocukların seviyesine genellikle dikkat edilmiş, masal/hikâyelerde çocukların rahatlıkla anlayabileceği bir dille yazılmasına özen gösterilmiştir.

Çocuk Dünyası dergisi ilk sayfasında yer verdiği “Çocukların fikirlerinin açılmasına yardım eder” ibaresi doğrultusunda hareket etmeye çalışmıştır. Okuyucuların fikirlerine, yorumlarına oldukça değer verildiği gibi sıklıkla fikirlerine de başvurulmuştur. Mesela 4. Sayıda “Tenkit Müsabakası” başlıklı bir yazıya yer verilerek okuyuculardan dergide kusurlu olduğunu düşündükleri noktaları ve eksikleri kendilerine bildirenler arasında en iyi tenkitte bulunan okuyucuya 10 adet kitap hediye edileceği bildirilmiştir. 7. Sayıda bu tenkit müsabakasının birincisi açıklanmış ve tenkit mektubuna da yer verilmiştir. Bu şekilde bir yandan eksiklerini gideren dergi diğer yandan küçük okuyucularının eleştirilerini dikkate alarak müşteri memnuniyetini önemseydiğini göstermiştir. Dergide ayrıca resim, bilmece ve dil müsabakalarının da düzenlendiği ve pek çok okuyucunun yine bu müsabakalara iştirak ettiği görülmektedir. Derginin her sayısının son sayfasında bu türden müsabaka ilanlarına, bilmececelere, bir önceki sayıda yayımlanan bilmecelerin cevaplarına ve doğru cevabı bilerek mükafat kazanan okuyucuların isim listelerine yer verilmiştir. Bunların dışında zaman zaman çeşitli kitap ve dergilerin tanıtımları, okuyuculardan gelen mektuplar ve çeşitli duyurular da bu sayfalarda yer bulmuştur. Çocuk Dünyası dergisinin, dönemin çocuk dergileri arasında en uzun ömürlü olmasında bu uygulamaların etkisi olduğu düşünülebilir.

Çocuk Dünyası, rakibi olan başka çocuk dergilerine son derece övgüler dizerek okuyucularına şiddetle tavsiye ederken Çocuk Duygusu dergisiyle sürekli bir çatışma ve rekabet içine girer. 38. sayıda adına yer verilmeden Çocuk Duygusu dergisi hedef alınarak bir ecnebi tarafından yönetildiği belirtilip üç kuruşluk paraya mukabil yabancı ürünleri satan bir mağazanın reklamını yaptığı için kıyasıya eleştirilir. Çocuklar yerli malı ürünleri kullanmaları yönünde teşvik edilerek vatanseverliğin bunu gerektirdiği konusu işlenir. Bir sonraki sayıda ise Bir ecnebiden ayakkabı bağı satın alan bir yüzbaşının verdiği paranın kendisine nasıl kurşun olarak geri döndüğünü anlatan “Kırk

Paranın Tarihi” adlı bir hikâyeye yer verilmiştir. Bu noktadan sonra iki dergi de kendi sayfalarında sürekli birbirlerini suçlar nitelikte yazılar yayımlamaya başlar ve bunu uzun bir süre devam ettirirler.

Derginin abone şartları arasında yurtdışı fiyatlara da yer vermesi, oldukça geniş bir okuyucu kitlesi bulunduğunu göstermektedir. Yıllık abonelik ücretlerinin üç farklı para birimi ile belirlenmiş olması, okuyucu kitlesinin Osmanlı devletinin sınırlarını aştığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çağdaş çocuk dergileri arasında en uzun ömürlü çocuk dergisi olması da okuyucudan rağbet gördüğünü düşündürmektedir. İttihat ve Terakki'nin çocuklara yönelik bir yayını olarak bu siyasi kadronun en güçlü olduğu bir dönemde yayın hayatına başlamış olan bu dergi yine bu siyasi gücün teşvik ve koruması altında gelişme göstermiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası yanmış, yıkılmış ülke şartlarında çocuk dergilerinin çok cazibeli olmayacağı aşikârdır. Bu süreçte İttihatçıların Osmanlı'daki etkinliğini tamamen kaybetmelerinin bu dergiyi de olumsuz etkilediği, buna bağlı olarak eski güç ve cazibesini kaybettiğinden yayın hayatını sürdüremediği düşünülebilir.

1.3. Araştırmanın Amacı

Değerler eğitimi konusu geçmişte olduğu gibi günümüzde de eğitimin en temel sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Şüphesiz eğitim programları her dönemde bu amaca yönelik pek çok içeriği barındırmaktadır. Çocuklara yönelik süreli yayımlar da aynı amaca yönelik pek çok içeriğe yer vererek eğitim programlarının amaçlarına ulaşmasına kendi kulvarlarından katkı sunmaktadırlar.

Bu çalışmada, II. Meşrutiyet döneminin en buhranlı yıllarında Osmanlı toplumunda ihtiyaç duyulan ve çocuklara kazandırılmak istenen temel değerlerin neler olduğu, dönemin iki önemli düşünce akımını –milliyetçilik ve Osmanlıcılık– yansıtan iki farklı çocuk dergisi üzerinden incelenmiştir. Bu değerlerin 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilere kazandırılmak üzere belirlenen ve 2017 ilk ve ortaöğretim müfredatlarında yer verilen temel değerler ile karşılaştırması yapılarak,

aradan geçen zaman zarfında hangi değerlerin güncelliğini yitirdiği, hangilerinin varlığını devam ettirdiği de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı, II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinde yer verilen hikâye ve masalların barındırdığı değerlerin eğitim açısından incelenmesidir. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerindeki hikâyelerde hangi değerlere ağırlık verilmiştir?
- Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerindeki hikâyelerde yer verilen değerlerde ne gibi ortak ve farklı yönler vardır?
- Bu dergilerde işlenen değerlerle hangi yeterliliklere sahip nasıl bir nesil yetiştirilmek istenmiştir?
- Adı geçen dergilerde işlenen değerlerle günümüz ilköğretim müfredatında belirtilen değerler arasında ne gibi benzer ve farklı yönler mevcuttur?
- Bu dergilerden değerler eğitimi açısından günümüzde ne gibi dersler çıkarılabilir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Balkan savaşları sonrası yaşanan katliamlar, göçler, salgın hastalıklar vb. gibi felaketler sonucunda pek çok çocuğun yetim kaldığı bilinmektedir. Savaşlardan hezimetle çıkılmasının nedenleri arasında ekonomik, siyasi ve askeri zaafın yanında, toplumsal değerlerin aşınmasının da ciddi anlamda etkili olduğuna inanılması, bu zafiyetlerin giderilmesinde eğitimin önemini bir kat daha artırmıştı. Bu amaçla, bir anlamda eğitim seferberliği başlatılmış, programlardan ders araç-gereçlerine ve yöntemlere kadar oldukça radikal değişikliklere gidilmişti. Bu dönemde yayımlanan çok sayıda çocuk dergisi de bu sürece kendi kulvarından katkı sunmaya çalışmıştır. Aşınmış değerlerin ihya edilmesi olarak karakterize edilebilecek bu süreçte, örgün eğitimi desteklemeyi de amaç edinen bu dergilerin barındırdığı değerlerin analizinde günümüz

açısından önemli ipuçları elde edilebilir. Buhran dönemlerinde hangi tür değerlerin önemsendiği, zaafılara karşı nasıl önlemler alındığı, genç kuşaklara hangi değerlerin nasıl verildiği, İstiklal Savaşı'nı kazanan neslin hangi ruhla yetiştirildiğinin bu tür yayınlar üzerinden izlenmesi oldukça heyecanlı ve öğretici olmaktadır. Böyle bir analiz, günümüz Türk toplumunun yaşamakta olduğu benzer sorunların çözümünde geçmiş uygulamalardan nasıl yararlanılabileceğini anlamak açısından önemlidir.

Dönemin çocuk dergilerinin Cumhuriyeti kuran kadroların yetişmesine de katkı sunduğu düşünüldüğünde, ülkenin kaderini tayin eden bu neslin hangi şartlarda ve hangi değerlerle yetiştiğini görmek mümkündür. Ayrıca bu çalışmada 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nca öğrencilere kazandırılmak amacıyla belirlenip, 2017 ilk ve ortaöğretim müfredatlarında yer verilen kök değerlerle çalışmaya konu olan dergilerin öne çıkardığı değerler karşılaştırılmıştır. Aradan geçen yaklaşık yüz yıllık bir süreçte bu değerlerden hangilerinin günceliğini kaybettiği ve hangilerinin günümüzde halen önemini koruduğu değerlendirilmiştir.

1.5.İlgili Literatür

Osmanlı dönemi çocuk dergilerine yönelik oldukça kapsamlı çalışmalar yapıldığı görülür. Bu çalışmalarda, tek bir çocuk dergisini ele alıp inceleyenlere sıklıkla rastlandığı gibi dönemsel bazda dergileri toplu olarak inceleyen çalışmalara da rastlanır. Bu araştırmaların önemli bir kısmının daha çok çocuk edebiyatı alanında yoğunlaştığı, diğer bir kısım çalışmada da dergilerin, eğitimsel açıdan incelendiği görülür. “Çocuk Duygusu” ve “Çocuk Dünyası” dergilerini eğitim açısından konu edinen bazı çalışmalar şunlardır:

Bayat (2002) tarafından hazırlanan “*Eski Harfli Çocuk Dergilerinin (Çocuk Bahçesi, Çocuk Dünyası) Çocuk Eğitimindeki İşlevleri*” başlıklı yüksek lisans tezinde, bu iki dergide yer alan tüm içeriklerin, çocuk edebiyatı ve eğitimindeki önemi açısından incelediği görülür.

Bir diğerk çalışma Özdemir (2008) tarafından hazırlanan, “*Çocuk Dünyası Dergisinde Yer Alan Çeviri Metinlerin İndeksi ve Değerlendirilmesi*” başlıklı bir yüksek lisans tez çalışmasıdır. Adı geçen çalışmada ise derginin yalnızca çeviri metinleri ile ilgili bir değerlendirme söz konusudur.

Çallı (2015) tarafından hazırlanan, “*Çocuk Duygusu Dergisinin Eğitim Bilimleri Açısından İncelenmesi*” başlıklı bir diğerk yüksek lisans çalışmasında da söz konusu derginin çocuk eğitime yönelik olarak neleri amaçladığı incelenmiştir.

Aynı çocuk dergisi üzerinde Devrim (2005) tarafından yapılan, “*Çocuk Duygusu Dergisinin İncelenmesi*” başlıklı yüksek lisans tezinde de ilgili derginin fihristi çıkarılmış ve seçme metinlere yer verilmiştir.

Bu çalışmalar arasında, dergilerde yer verilen hikaye ve masalların eğitim açısından incelenmesine dönük bir çalışma bulunmadığı gibi Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinde yer verilen hikaye ve masalların değerler eğitimi açısından incelenmesini doğrudan konu edinen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan çalışmanın, alanında önemi bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

1.6. Sınırlılıklar

Araştırma, Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin II. Meşrutiyet Döneminde yayımlanan sayılarıyla sınırlıdır. Çocuk Dünyası dergisi, dönemin siyasi iktidarına yakın bir çizgide yayın yapan, Türkçü-milliyetçi söylemiyle öne çıkan ve yayın hayatı en uzun süre devam eden çocuk dergisi olması yönüyle; Çocuk Duygusu dergisi ise mevcut dergiler arasında, dönemin hakim ideolojisine aykırı olarak Osmanlıcı (daha çok hümanist) bir söylem geliştiren tek çocuk dergisi olması nedeniyle seçilmiştir.

Çocuk Dünyası dergisinin, yayına başladığı 14 Mart 1329 (27 Mart 1913) tarihli ilk sayısından, 18 Eylül 1330 (1 Ekim 1914) tarihinde yayımlanan 78. sayıya kadar yayımlanmış olan tüm sayıları araştırma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Çocuk Duygusu dergisi ise; ilk sayısı 6 Haziran 1329 (19 Haziran 1913) ve bilinen son sayısı olan 11 Eylül 1330 (24 Eylül 1914) tarihli 61. sayıya kadar düzenli olarak yayımlanan

tüm sayıları araştırma kapsamında incelenmiştir. Böylece Çocuk Dünyasının ilk 78 sayısı ile Çocuk Duygusunun mevcut 61 sayısı bu araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Söz konusu dergilerden Çocuk Dünyası dergisi uzun bir aradan sonra aksamalarla birlikte 1918'de tekrar yayımlanmaya başlamış olsa da hem dönem, hem kadrolar hem de duyarlıkların değişmiş olması 78.sayıdan itibaren bu dergiyi oldukça farklılaştırmıştır. O nedenle 78.sayıdan sonrası bu çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Araştırma kapsamında incelenen çocuk dergilerinde yer alan hikâye ve masallar incelemeye konu edinilmiş, bunların dışındaki içerikler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Araştırmanın temel kaynakları tarihsel belge niteliğinde olan ve yaklaşık yüzyıl önce yayınlanan iki çocuk dergisinden oluşmaktadır. Bu nedenle araştırmada tarihsel araştırma modeli (survey) kullanılmıştır. Tarihsel araştırma geçmişteki bir kurum, birey veya fenomen'in erişilebilen en doğru ve güvenilir kaynaklara dayanarak açıklanması amacıyla yapılır. Bu araştırmada ayrıca tarihsel araştırma yönteminde sıklıkla kullanılan tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte veya halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Ersoy, 2014:362; Büyüköztürk vd. 2011:18-21). Araştırmanın temel kaynaklarını oluşturan iki çocuk dergisinde yer alan hikâye ve masallar taranarak bu dergilerde işlenen değerler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada, ilgili dokümanların taranmasıyla elde edilen veriler, Güngör'ün, Spranger'den uyarladığı 7 maddelik değerler sınıflandırması (Güngör, 1998:84-85) esasına göre tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Temel Kaynakları

Bu araştırmanın temel kaynakları, Meşrutiyet döneminde yayınlanan iki dergi (Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu) ile sınırlıdır. Bu dönemde yayınlanan dergiler içerisinde, biri bir gayr-i Müslim tarafından ve diğeri yönetime yakın yazarlar tarafından yayınlanan en uzun soluklu dergi olması nedeniyle tercih edilmiş, her iki dergide yer alan hikâye ve masallardaki değerlerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çocuk Duygusu dergisinin bulunabilen 61 sayısı ile Çocuk Dünyası dergisinin ilk 78 sayısı temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

2.3. Araştırma Verilerinin Toplanması

Araştırmanın verileri, doküman analizi kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın temel kaynakları Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileridir. Her iki derginin tamamına ulaşmak amacıyla, Ankara Milli Kütüphane, Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ve İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Atatürk Kitaplığından yararlanılmıştır. İlgili kaynaklar, buldukları kütüphanede kayıtlı numara ve künyeleriyle birlikte araştırmada kaynak olarak gösterilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde çalışılmak istenen farklı olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmek amacıyla başvuru betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2017). Betimsel analiz modelinde önce, elde edilen bilgiler mantıklı ve anlaşılır bir biçimde betimlenir. Daha sonra, yapılan betimlemeler yorumlanarak neden sonuç ilişkisi çerçevesinde birtakım sonuçlara ulaşılır. Bu araştırmada ayrıca metne dayalı içerik çözümlemesi yapılmıştır. Bilindiği gibi içerik çözümlemelerinde; tarihsel çözümleme, dilsel çözümleme, kavramsal çözümleme, sosyolojik çözümleme gibi teknikler kullanılmaktadır. Araştırmanın temel kaynakları olan dergilerde yer alan metinlerin çözümlenmesinde, *değerler* dikkate alınmış, dergilerin içeriği, değer kategorileri dikkate alınarak tasnif edilmiş ve doğrudan alıntılar yapılarak örnekler verilmiştir. Çözümleme sürecinde araştırmanın amacı doğrultusunda her iki dergide yer alan hikâye ve masallar betimsel analize tabi tutulmuştur. Dergilerin taranması ve yapılan tasnifler sonucunda, araştırmanın cevap aradığı temel soruların *alt başlıkları* biçiminde nitelendirilebilecek birtakım yeni konu başlıkları belirlenmiştir. Böylece dergilerde yer alan konuların kategorileştirilmesi (tasnif) sağlanmıştır. Dergilerde yayınlanan hikâye ve masallarda yer alan değerlerin sınıflandırılmasında, Güngör'ün, Spranger'den uyarlayıp geliştirdiği 7 maddelik değerler sınıflandırması esas alınmıştır.

3. BÖLÜM

EĞİTİM AÇISINDAN DEĞERLER

3.1 Değer Kavramı

İnsanoğlu varolduğu günden bu yana bir yandan içinde yaşadığı dünyayı tanımak, anlamlandırmak adına bilimsel bilgi üretmeye çalışırken, diğer yandan toplum içinde hayatına yön verecek tutum ve davranışlarını düzenleyecek yazılı ve sözlü kural, kanun arayışı içine girmiştir. Bireyler iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını yapmayı toplumsal kurallar ve gelenek- göreneklerin içinde barındırdığı değer yargıları yoluyla öğrenmektedirler.

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçüt, değdiği karşılık, kıymet (TDK) anlamına gelen değer kelimesi, başlangıçta ekonomi alanında, değiş-tokuş ve somut eşyaların maddi değerlerini belirlemekte kullanılmaktayken, 19. yüzyıldan itibaren anlamı genişleyerek felsefe ve sosyoloji alanlarında önemli bir kavram olarak tartışılmaya başlanmıştır (Beil, 2003:13). Felsefe alanında daha çok değerlerin vasıfları ve aralarındaki hiyerarşi üzerinde durulurken, sosyoloji alanında değerlerin betimlenmesi, ortaya çıkış sebepleri, toplumsal olgu, kurum ve süreçlerle olan iletişimleri ve çeşitli değer tipleri ele alınmaktadır (Doğan, 2004'den aktaran Bakırcı, 2010:13).

Rokeach (1973'ten aktaran Shearman, 2008)'e göre; değerler hayatta karar vermemize yardımcı olan kurallardır. Schwartz ve Bardi değerleri; bireylerin arzuları, durum ötesi hedefler ve bunların değişen önem sıralaması gibi insanların hayatlarına yol gösterici ilkeler olarak tanımlarken (Schwartz ve Bardi, 2001) yine Schwartz, kişilerin başta kendileri olmak üzere insanları ve olayları değerlendirerek, kendi eylemlerini seçmek ve meşrulaştırmak için kullandıkları ölçütlerdir şeklinde bir başka tanım yapmıştır (Özensel, 2003:223). Güngör(1998:27)'e göre değerler; bireylerin bir şeylerin arzu edilebilir veya edilemez olduklarına dair inançları ifade ederken, Çağlar (2005'ten aktaran Yiğit, 2011:24)'a göre; düşünce, tutum ve eylemlerinde standartlar olarak ortaya çıkan kültürel öğelerdir. Erdem'e göre ise değerler; belirli bir durumu, bir diğerine tercih

etme eğilimi, davranışlara kaynaklık eden ve onları yargılamaya yarayan anlayışlardır (Erdem, 2003:56).

Değerler bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde seçimlerimize yol gösteren bilişsel, duyuşsal ve davranışsal yargılarımız için bir kriter teşkil eden bireysel yada toplumsal olarak sahip olduğumuz inançlardır. Onlar toplumu etkilerken, toplum da onları etkiler (Shearman, 2008). Shearman, bu tanımda beş farklı özelliğin barındığına dikkat çeker. Bunlar:

- a) Değerler bir birey ya da bir toplumun üyeleri tarafından benimsenebilir.
- b) Değerler doğrudan veya dolaylı olarak ifade edilebilir.
- c) Değerler bize arzu edilen ve edilmeyen değerlendirme kriterlerini sağlar.
- d) Değerler çevredeki uyaranları filtrelemeye yardımcı olarak davranışları etkiler.
- e) Değerler ve toplumlar birbirlerine bağımlıdırlar.

Her birey içinde bulunduğu toplumda, birtakım davranış ve düşüncelerin egemen olduğu, bazılarının ise dışlanıp eleştirildiği değer yargılarını hazır bulur. Bu değerleri kendisinden önce dünyaya gelmiş olanların öğrenip benimsediği gibi, toplumun her bir ferdi de kaçınılmaz olarak benimser. Zira insan yaradılış olarak başka insanlarla ilişki kurmaya mecburdur. Birey toplumdan etkilenir fakat bunu kendi kişiliğinin özelliklerine göre karşıt etki ve tepkilerle değiştirir (Tezcan, 1992:29).

Kişiliğin temeli olan ruh, maddi ve manevi iki zıt kuvvetin etkisi altındadır. Hırs, şiddet, haz, bencillik vs. maddi; iyilik, hilm, şefkat, inanç, kanaat vs gibi manevi yöne hitap eden değerlerdir. İnsan ruhu bu iki cazibe sahasında, kendi içinde savaş verir. Aile, eğitim, toplum gibi çevre şartları, mevcut dönemin gerekleri, etkilenilen düşünürlerin temayül ve derinlikleri bu iki kutbun hangisinin daha baskın geleceğini belirler (Tozlu, 2003:49). Bireylerin ihtiyaçları, yaşadıkları çevrenin ve dönemin gerekleri aynı zamanda değerlerin önemlerine göre derecelendirilmesine de neden olmaktadır. Nitekim Bayraklı (1983'ten aktaran Öztürk, 2008:16)'ya göre; İslam dininde değerlerin sabit bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Kuşkusuz manevi değerler, maddi olanlardan daha yüksektedir. Zira manevi değerler Allah'ın buyruklarına göre insanın nihai amacını anlamasına yardımcı olur. Kuran-ı Kerim'in ayetlerinin Allah tarafından 23 yılda peyderpey gönderilmesi, bu değerler sıralamasından kaynaklanmaktadır. Gelen ayetlerin mesajı değerlerin hiyerarşisini ortaya koymaktadır.

Değere yüklenen anlam bireyin aldığı eğitim, içinde yaşadığı sosyal çevre ve dünya ile ilişkilendirilebilmesi dolayısıyla, kişiden kişiye ve toplumdaki topluma değişiklik gösterebilmektedir (Uysal, 2008:69). Değerler bireyin içinde yetiştiği toplum ve kültürün yanı sıra bireyin ihtiyaçları, özellikleri, mizacı ve kişisel deneyimlerinin ortak bir ürünü olarak gelişir (Bardi ve Goodwin, 2011). Bireyler değer yargılarını dış dünyadan olduğu gibi alıp benimsemek suretiyle oluşturamaz; içinde yaşadığı çevre, aldığı eğitim ile şekillendirip zihninin süzgecinden geçirerek benimser. Aynı koşullarda eğitim gören insanların değer algıları benzerlik gösterir.

Değerler bilinç olmadan da harekete geçebilirler. İnsanlar değerlerin onlara kazandırdığı motivasyonun farkına varmaksızın değerlerine göre eylemde bulunabilirler (Bardi ve Goodwin, 2011). Örneğin merhamet değerini içselleştirmiş bir birey yere düşen bir çocuk gördüğünde sebep sonuç ilişkisi içinde birtakım hesaplar yapmadan tamamen içten gelen bir dürtüyle çocuğu yerden kaldırabilir.

İnsanlara birlik ruhu kazandıran değerler, bunu zorlama ve boyun eğdirme yoluyla değil, şuurlu bir aidiyet fikriyle oluşturur. Aynı değeri paylaşan insanlar bu değerleri yaşatma, yayma, müdafaa etme, üstün tutma çabası ve mücadelesi içerisinde olduklarıdır. Bu da devlet, millet ve toplumun temelinde değerlerin var olduğunu göstermektedir (Tozlu, 2003:51-52). Reboul (1995:365)'e göre; değerler toplum için vazgeçilmezdir. Zira “cesaret, sadakat, adalet, birlik vs.” gibi değerler olmasaydı, insanlar korkuya boyun eğseydi, fedakarlıklar göstermeseydi, değil devlet küçük bir haydut çetesi bile kuramazlardı.

İyi-kötü, doğru-yanlış ekseninde bir yargıya bağlı olan ahlaki bir davranışa öncelikle aklın karar vermesi gereklidir. Ahlaki davranışın yargısal yönü, bireyin davranışından başkalarının nasıl etkilendikleri düşüncesine dayalıdır. Olgun bir ahlaki gelişimin temelinde akıl, yani zihinsel süreçler önemli bir rol oynar (Hökelekli, 2011:175-176). Yine Reboul (1995:364)'e göre; her insan değerleri kendi aklında bulabilir ve böylece değerler her zaman kendini insanlara kabul ettirir. Bu durumda değerler evrenseldir ve her insan onlara sahip olmak için zihnini yoklamalıdır.

Toplumda birlikteliğin, huzur ve güven ortamının teminatı olan değerleri tanımayanlar ise barbar olarak nitelenebilir.

Bireylerin kendilerine özgü kimlikleri olduğu gibi, toplumların da kendilerine özgü kimlikleri vardır. Bir ulusun kimliğini; dini, milli, tarihi, kültürel, geleneksel ve toplumsal bir değerler manzumesi ve bu manzumenin toplumsal hayattaki yansımaları oluşturur (Uysal, 2008:73). Değerler konusunda her ne kadar evrensellikten söz edilse de, toplumun kendi geleneksel kültürünü yeni yetişen nesillere dayatması değer aktarımı hususunda önemli bir yekûn teşkil eder. Geleneksel kültürün aktarılmadığı toplum, öz kimliğini kaybetmeye, baskın başka kültürlerin etkisine girmeye mahkûmdur.

Toplumlar temel konular ve sorunlarla yüzleşmek için insan faaliyetlerini düzenleyen kültürel değer yönelimleri geliştirmişlerdir. İnsanlar bu problemleri tanımalı, onlara tepkilerini planlamalı ve onlarla başa çıkabilmek için birbirlerini motive etmelidirler. Toplumların bu temel sorunları belirlemede hangi boyutta çözüm yolları kullanacakları farklı kültürlerde birbirinden farklı olabilir (Schwartz, 2006-a:140).

Değerler, içinde bulunulan döneme ve hayat şartlarına göre güncellenebilir ve geliştirilebilir olmalarının yanında, bilimsel bilgi gibi kolayca değiştirilemezler. Değerlerin değişim süreci uzun bir zamana yayılarak gerçekleşir. Hızlı değişimler toplumda kuşak çatışmalarına ve anlam karmaşasına yol açarak bir keşmekeş husule getirir. Bunun yanında toplumsal değişme her alanda ve her zamanda olmayabileceği gibi her dönemde hız bakımından da farklılıklar gösterebilir. Değişim belli bir yönde seyretmez, ileri doğru olabileceği gibi geriye doğru da olabilir (Tezcan, 1992:180). Nitekim bugün mevcut değerlerini yitirerek ahlaki yozlaşma ve sosyal düzende karmaşa yaşayan toplumlar, geçmiş değerlerinin izini sürerek yeniden toplumda ikame etme yoluna gitmektedirler.

Değerleri belirleyen kavramlar evrenseldir ancak, ifade ettikleri anlam ve değerlerin önem derecesi her toplumda ve her zamanda aynı değildir. Toplumların içinde bulunduğu koşullara göre değerlere verdikleri önem derecesi de farklılıklar göstermektedir. Sürekli olarak savaşa maruz kalan bir toplumdaki cesaret değeri ve zengin fakir ayrımının çok keskin hatlarla birbirinden ayrıldığı toplumlardaki adalet

değerinin anlamlarının ve önem derecelerinin farklılık göstermesi kaçınılmazdır (Reboul, 1995:365).

Toplumda iyi-kötünün belirlenmesi, ideal düşünce ve davranışa götüren yolların tamamını değerler oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumdaki sosyal kontrol mekanizmaları ve ödüllendirme araçları da değer kaynaklıdır (Özensel, 2003:219). Bu da değerlerin, bireyin hem kendi yaşantısının hem de toplumsal hayatın niteliğini yükseltmeye (Akbaş, 2004:20) yardımcı olduğunun göstergesidir.

Shalom H. Schwartz'ın, pek çok araştırmacı ve kuramcının yazılarını inceleyerek belirlediği değerlerin özellikleri, tüm bu tanım ve tespitleri özetler niteliktedir. Schwartz (2006)'a göre değerler;

- İnançlardır. Fakat insani duygular inançlarla iç içe geçtiğinden nesnel değildirler.
- Bir motivasyon oluşturarak insanların arzuladıkları hedeflere ulaşmak için çabalamalarını sağlarlar.
- Belirli eylemleri ve durumları aşarlar, soyut hedefleri vardır.
- İnsan eylemlerini ve olayları değerlendirmede belirli bir standart ya da kriterdirler.
- Birbirlerine nispeten önemlerine göre sıralanırlar.

Toplumun değerleri bireylerin değer önceliklerine göre sıralı bir sistem oluşturur. Bu hiyerarşik özelliği değerleri normlar ve tutumlardan ayırır.

Tüm bu biçimsel özelliklerin tamamı bir değerler tanımı ortaya koyar. Fakat bir değeri diğerinden ayıran önemli içerik özelliklerini tespit edemezler. Bu ayırt edici özellik değerlerin motivasyon içeriğidir. Değerler insan hedeflerinin bilişsel temsilidirler ve insan davranışlarını koordine için gerekli motivasyonu ortaya koyarlar (Bilsky ve Schwartz, 1994:164).

3.2. Değerler Eğitimi

Çocuk, gelişimi esnasında içinde bulunduğu toplumun lisanını ve kendi fiziksel, sosyal çevresinde gördüğü birtakım gerçekleri ve bilgileri gerek tecrübe ve gerekse gözlem yoluyla öğrenmektedir (Hökelekli, 2011:175). Çocuğun gelişiminde en temel rol oynayan ailedir. Aile daha sonra sürekli olarak genişleyen toplumsal ilişki halkalarını içine alır. Çocuk farklı toplumsal gruplar içinde rolünü öğrenmeye başlar ve bu onun kişilik gelişiminin bir parçasıdır. Burada bireyin toplumun isteklerine uyan davranışlar kazanması gerekmektedir. Toplumun beklentileri, değer sistemleri ve idealleri bireye aşılır ve birey toplumsal hayattaki rolünü öğrenir. Böylece birey toplumda herkes tarafından kabul edilmiş ve onaylanmış hareket biçimlerine adapte olurken, kültürel değerleri, normları benimseyip içselleştirir (Tezcan, 1992:23-25).

Kültür, insanın vicdani sesiyle toplumda ve kainatta bir tavır sahibi olmasını sağlamaktır. Böyle bir durumu idrak eden bireyler için, kültür var olmuş demektir. Kültürün varlığı noktasında ise önemli iki husus ortaya çıkar: toplumun önceki yaşantılarından gelen birikim yani gelenekseli yakalamak ve çağın getirdiği değişimleri mevcut kültürle anlamlandırarak içselleştirmektir (Tozlu, 2003:40). Bu noktada, genç nesle çağın getirdiği değişimlerle gelenekselin harmanlandığı kültür aktarımının en ideal biçimi eğitimidir. Durkheim eğitimi “*daha yaşlı kuşakların henüz toplumsal yaşama hazır duruma gelmemiş kuşaklar üzerindeki eylemi*” şeklinde tanımlamıştır (Tezcan, 1992:25).

Toplumun kültürel değerlerini ve toplumsal davranış özelliklerini yeni nesillere aktarmak eğitimin en önemli görevlerinden biridir. Eğitimin bu işlevi temel toplumsal uyumun sağlanmasında ve geleneksel yaşam biçiminin korunmasında oldukça önem arz etmektedir (Tezcan, 1992:181). Eğitimin bir diğer görevi de çağın şartlarına göre değişen değerlerin yerine, yeni değerler ikame etmektir (Hökelekli, 2011:288).

Bütün insanların aynı düşünce, aynı beğeni, aynı tepki ve tutumlara sahip olduğu ve bu özelliklerin nesilden nesile hiçbir değişiklik, gelişme göstermeden aynı surette aktarılması, yaratıcılığın ve orijinalliğin olmadığı, tamamen taklitçilik üzerine kurulu

sıkıcı bir toplumun oluşmasına neden olur, kültür ve uygarlığın gelişimi gerçekleşemezdi. İnsanlar birbirlerinden farklı özellikler, düşünceler, tutum ve beğenilere sahip varlıklardır. Toplumda çeşitliliğin, farklılığın olması toplumu zenginleştirir ve gelişmesine, ilerlemesine yardımcı olur, üretkenliği artırır (Yayla, 2011:250-251). Dolayısıyla değişim hayatın kanunudur ve hayat değişebildiği ölçüde var olabilmektedir. İnsan organizmasının değiştiği gibi, toplumlar da değişmekte ve kendini yenilemektedir. Organizmanın kendini yenilemediğinde öleceği gibi, toplumlar da yenilenmedikleri sürece yok olamaya mahkûmdurlar. Her toplum kendi içerisinde yeni ilişkilere ve gelişmelere sahne olur (Tozlu, 1998:68). Tüm bu gelişim ve ilişkiler ağı sonucunda meydana gelen değişimler, toplumların yeni dünya şartlarına uyum sağlayabilmesi açısından kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir.

Çağın getirdiği yenilikler olumlu ve olumsuz birçok etkiyi de beraberinde getirmektedir. Bu noktada genç nesillerin iyi ve sağlıklı kararlar verebilmeleri için, onlara yol gösterecek bir pusula niteliğinde olan değerlere ve bu değerleri yeni nesle aktarmada eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim kıymet atfedilen birtakım değerlerin bireye kazandırılarak onun olgunlaştırılması ve mükemmelliğe yaklaşmasını amaçlayan bir etkinliktir (Yayla, 2011:243).

Pek çok teorisyene göre insan ruhu kişinin kendi davranış ve tutumlarının iyi ya da kötü olup olmadığını değerlendirip, olumlu davranışlarına rehberlik yapma ve kontrol altına alma potansiyeline sahiptir (Hökelekli, 2011:273). Ancak herhangi bir kılavuz olmaksızın salt akılla insanın iyiyi bulması, erdemli olabilmesi zordur. Kılavuzluk noktasında ise devreye eğitim girer. Eğitimin iyi ya da kötü olması davranışları ve karakteri etkiler. Doğru, yanlış, sorumluluk, adalet vb. gibi etik kavramlar davranışlara değer biçmede temel ölçütlerdir. Davranışları ideal bir biçimde değiştirmeyi amaçlayan eğitim sürecinde bu etik kavramlar değer ve inançların öğretiminde kullanılmalıdır (Yayla, 2011:243).

Tozlu'ya göre değerler eğitimi; yeni nesle milletin öz kültürünü aktarıp benimsetmek, yaşayan örnek şahsiyetleri ve abide kişilikleri tanıtip, onlar gibi olma idealini kazandırmaktır. Buna göre eğitimin işlevi, bizi biz yapan dinamiklerin gençlere

benimsetilmesi ve hayatlarına geçirmelerinin sağlanmasıdır. Değer eğitimi, eğitimin odağına oturtulması gereken omurgası niteliğindedir (Yayla, 2011a:87).

İnsan ruhunun etkisinde bulunduğu maddi ve manevi iki yönden hangisi, gerek eğitim gerekse gözlem yoluyla daha baskın bir şekilde yönlendirilirse, insan o yöne doğru çekilir. Bu durumda insan iki kutuptan biriyle vasıflandırılmış değil, tasavvur edilen bir insan tipine dönüştürülmüştür (Tozlu, 2003:49). Bu ideal insan tipinin oluşturulması ve tüm toplumda yaygınlaştırılmasının en pratik yolu ise eğitimidir. Bu yolla devlet kendi ideolojisi çerçevesinde tasavvur ettiği insan tipini oluşturur, hem kurumlarında istihdam edeceği bireylere gerekli meziyetleri kazandırır ve hem de yönetmekle sorumlu olduğu toplumda barış ve huzur ortamını sağlar.

3.2.1. Değerler Eğitiminin Önemi

İnsanlık tarihi boyunca içinde bulunduğumuz yüzyılda bilim ve teknik azımsanamayacak bir noktaya gelmiştir ve büyük bir hızla da devam edeceği kuşkusuzdur. Şüphesiz bu ilerleme gerçek manada salt insanlığın yararına olmamıştır. Dijon Akademisi'nin açtığı yarışmaya bu gelişmelerin insanlığın hayrına olmayacağı teziyle iştirak eden Rousseau, daha o günlerde pür teknolojik gelişmenin insanlığı ezeceğini fark etmiştir (Tozlu, 2003:41).

Bu gelişmelerin insanların hayatını kolaylaştırdığı muhakkaktır. Ancak istediği her şeye zahmet çekmeden ulaşma, yoksunluk yaşamama belki bedenen insanı tatmin etmiştir ancak, insan ruhen bir bunalım içine girmiştir. Sürekli yenilenen teknolojiyi takip etmek, bunun beraberinde durmaksızın tüketime yönelmek bireyleri maddi anlamda büyük külfet altına sokmuş, ihtiyaçlara ulaşabilmek için “para” kazanmak hayatın yegâne gayesi haline gelmiştir. Paraya ulaşabilmek için ise her yol mübah sayılmaya başlanmıştır. Kazanmak, daima kazanmak için yaşayan bir insan güruhu ortaya çıkmıştır. Kültürel değerler şöyle dursun, insani değerlerini bile kaybetmiş bireylerden oluşan kokuşmuş bir toplum husule gelmiştir.

Günümüz dünyasının parolası “üretmek”tir. Devamlı olarak ihtiyaçtan söz edilir. İhtiyaçlar artırılır, yoksa var edilir (Tozlu, 2003:40). Bu daha çok erken sanayileşmiş, üretimi had safhaya çıkarmış, gelişmiş toplumların dayatmasıyla ortaya çıkmış bir pazarlama stratejisidir. Teknolojinin ve iletişim olanaklarının büyük bir hızla artması, bu olanakları kullanan gelişmiş toplumların dünyanın her yerine kolaylıkla nüfuz edebilmelerini sağlamıştır. Bunun sonucunda büyük güçlü devletler gelişmemiş ya da gelişmekte olan devletler üzerinde ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan bir hegemonya kurmuş, gelişmemiş toplumlarda ekonomik ve siyasal anlamda bir bağımlılık söz konusu olmuş, kontrolsüz bir kültürel dejenerasyon yaşanmaya başlamıştır.

Gelişmiş devlet olarak tanımlanan Batılı ülkeler daha çok büyümenin, daha çok üretmenin derdine düşerek insanını ihmal etmiş, toplumsal kokuşmuşluğun temel kaynağını teşkil etmiştir. Bugün Avrupa ülkeleri ve ABD kendi toplumları içerisindeki kültürel birliği oluşturmakta güçlük çekmektedirler. Suç oranının ve ahlaki çöküntünün giderek arttığını tespit ederek, değer kavramına ağırlık vermek suretiyle bu konuda büyük araştırmalara yönelmişlerdir.

Dünya bir yandan büyüyüp gelişmekte, ilerlemekte bir yandan da büyük bir buhran geçirmektedir. İnsanlığın içine düştüğü bunalım hem değer yargılarını ve hem de siyaset ve güç dengelerini sarsmaktadır (Tozlu, 1998:30). Dünya bugün güç birliği yaparak büyümenin, ekonomik ve siyasi alanda söz sahibi olabilmenin mümkün olduğunun farkına varmış, çıkarları doğrultusunda birlikler oluşturmaya başlamıştır. Nitekim Avrupa Birliği bu konuda iyi bir örnektir. Dünya bu doğrultuda ilerlerken, ülkemiz daha kendi içinde bir bütünlük sağlayamamış, içinde barındırdığı farklı millet ve kültürlerin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayamamış, insanlar arasındaki ötekileştirme ve kutuplaştırmaları engelleyememiştir.

Vatanseverlik her şeyden ziyade insanın kutsalı ile ilgili bir değerdir. Daha çok din ile ilişkilendirilir. Papa'nın girişimleriyle Hıristiyan dünyasının bir araya gelerek Haçlı Seferlerini düzenlemesi bunun en bariz örneğidir. Ülkemizde gençlik dinden soyutlanarak kutsallarını da yitirmiştir. Kendi kutsalı kalmadığı gibi başkalarının kutsalına, dini değerlerine de saygısını yitirmiş, umarsızca hareket edebilecek hakkı

kendisinde görebilmeye başlamıştır. Nitekim öyle bir hale gelinmiştir ki, memleket onuru mevzu bahis olduğu durumlarda bile ideolojileri gereği ülkesinin kaybetmesinden mutlu olabilen bir nesil türemiştir. Bütün bunların en temel sebebi dini değerlerin, kutsalların içinin boşaltılması çabasıdır. Batının medeniyet seviyesine ulaşması gayesiyle yola çıkılan bu bir asırlık süreçte gelinen nokta ne yazık ki önümüze pek de iç açıcı bir tablo sunmamıştır.

Batının sanayi devrimiyle birlikte büyüyüp, zenginleşmesi, güçlenmesinin kaynağının çalışıp üretmekten geçtiği, esasında manevi ve kültürel değerlerini kaybettiği için Batı toplumunun kokuşmaya başladığı, bir taraftan zenginleşirken öte yandan mutsuz, huzursuz, birbirinden kopmuş ailelerin ortaya çıktığı görülmüştür. 1800'lü yılların sonunda Türk toplumunda başlayan Batı hayranlığı Osmanlı aydınının kendi toplumuna yabancılaşması ve Batı'nın teknik gelişiminden ziyade yaşam biçimini örnek almak istemeleri Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bir devlet ideolojisine dönüşmüş, toplumu Batılılaştırmak adına, başta eğitim olmak üzere bütün kurumlarda köklü bir dönüştürme faaliyeti yürütülmüştür.

Cumhuriyet öncesinde ve sonrasında devletin yüzünü Batıya çevirmesi dolayısıyla kültürel bir farklılaşma ve milli değerlerden arındırılmış bir eğitim anlayışı benimsenmiş ve eğitim kurumlarında Batılı hayat anlayışı ve değerlerine yönelik bir eğitim söz konusu olmuştur (Hökelekli, 2011:178). Vatanı işgal edilen, verdiği bağımsızlık mücadelesinden sonra çok ağır kayıplar vererek başarıya ulaşan yorgun halk, devletin rejiminin değişmesiyle tepeden inme birtakım inkılaplar ve dini değerlerine aykırı bulduğu bir hayat tarzı benimsemesi konusunda baskı görmüş, halk devlet arasında büyük bir uyum sorunu yaşanmıştır. Devletin baskıcı politikalarına isyan edenlerin ağır cezalara çarptırılması söz konusu olmuş, her şeye rağmen toplum bu değişimi içselleştirememiştir.

Eğitim kurumları toplumun değer sistemlerinin korunması ve değiştirilmesinde en önemli araçtır (Hökenekli, 2011:17). Zihninde birtakım kavramların oturduğu, değerlerin kemikleştiği bir bireyin hayata bakışını değiştirmek oldukça zordur. Değişim sürecinde yeni yetişen neslin, mevcut değerlerin yerine ikame edilen değerlerle

yetişmesi sonucunda bu değerleri içselleştirmesinin çok daha kolay olacağı aşıkardır. Nitekim Türk toplumu bunun en güzel örneğinin teşkil etmektedir. Batılı değerler milli olanın yerini her geçen gün biraz daha genişleyerek kaplamış ve Türk İslam kültürünü ve onun oluşturduğu kişiyi kovma çabası içine girmiştir (Akdeniz, 1990:142). Büyüklerinin uğruna canını verdiği, her türlü ezaya katlandığı değerler ortadan kaybolmuş, devletin bu değerlerin yerine koyduğu yeni değerler eğitim yoluyla genç nesil tarafından kolayca kabullenilmiştir.

Aileden öğrenilen değerlerle okulda verilen eğitim, evde öğrenilenle sokakta yaşananlar, yöneticilerin ahlak anlayışı ve toplumun ahlak anlayışının farklılığı sonucunda toplum bir çatışma ortamına sürüklenmiştir (Hökelekli, 2011:178-179). Yeni yetişen nesle adeta dayatılan Batılı değerlerle toplumun değerlerinin taban tabana zıt olması ciddi bir kuşak çatışmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda genç nesil arada kalmışlık duygusuyla ezilmiş, aidiyet sorunu yaşamaya başlamıştır.

Gelişmiş toplumlardaki değer algılarına bakıldığında 1900'lü yıllardan itibaren ahlak ve değer eğitiminin üzerinde çalışmalar yapıldığı, 1960'lara kadar geleneksel değerler üzerinde durulurken, 1960 sonrasında "insanın gücü" sloganıyla eğitim kurumlarında öğrencilere kendi değerlerini cesurca açıklama, ahlaki muhakeme ve değer analizi yapma becerileri kazandırılmaya çalışıldığı görülmüştür. 1980 sonrasında ise toplum eleştirmenleri, dini liderler, siyasiler, aileler geleneksel değerlere dönüş çabasına girmişlerdir. Bunun sonucunda saygı, sorumluluk, aile ve vatan sevgisi, başkalarına hizmet gibi değerler yeniden önem kazanmış, muhafazakarlık ve geleneksel değerlere bağlılık yeniden ön plana çıkmıştır (Ulusoy, 2007:43).

Türk toplumunda ise, Batılı değerler tepeden inme bir şekilde topluma dayatılmış, bu süreçte değer karmaşası yaşayan toplumda aile yapısının bozulmasıyla birlikte, boşanma oranlarının, uyuşturucu kullanımının, sokaklara terk edilen çocuk sayısının artması ve bununla birlikte ülkede suç oranlarının artması gibi nedenler ciddi bir değer erozyonunun oluştuğunu göstermiştir. Batılı değerlere sarılarak kendi kutsallarımızı kaybetmenin bedelinin ağır olduğu görülmüştür. Nitekim bizim öykünerek değerlerini hayatımıza geçirmeye çalıştığımız Batı, kendi iç hesaplaşmasında

kokuşmuşluğunu fark etmiş ve kendi geleneksel değerlerine dönüş sürecine girmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere günümüzde değerlere bu denli vurgu yapılması değerlere verilen önemden ziyade, ihtiyacın azami miktarda arttığının göstergesi niteliğindedir (Arslan ve Yaşar, 2007:10-11).

Değerlerden tümüyle arınmış, teknolojik olmaya çalışmak ya da yalnızca geleneksel ve alışlagelmiş şekilde bir eğitim (Yiğit, 2011:25) sunmak pek çok açıdan topluma zarar veren bir bakış açısıdır. Değerlerden arınmış bir eğitim bireylere insan olmanın gereklerini sunamayacağı gibi, bir arada yaşamanın mümkün olmasını sağlayan birtakım kavramların da toplum tarafından içselleştirilmesi sağlanamayacak ve toplumda bir anarşi peyda olacaktır. Bunların yanında eğitimin bir diğer işlevi de, içinde bulunulan çağın gereklerine uyum sağlanarak ülkenin gelişimi ve refahı için teknolojik ve bilimsel gelişmelerin de takip edilmesi, bunların eğitim yoluyla bireylere aktarılmasıdır.

Sonuç olarak değişimin yoksunluğu insanı, hayatı, toplumu anlayamama sonucuna yol açtığı gibi hiç durmaksızın bir değişim de, değişimi anlayamama, anlamlandıramama sonucunu doğurur. Sürekli bir değişimde düzensizlik, karmaşa ve hoyratlık söz konusudur ve bu da tam olarak yaşadığımız çağın toplumunu karakterize etmektedir. Günümüz insanında tatmin edilemez bir değişim, hızlı bir hayat temposu, karmaşık, dağınık bir yaşam ve böyle hayat sürmekten haz duyma hali peyda olmuştur (Tozlu, 1998:68-69).

Kuşaklar arası çatışmaların da kaynağı olan toplumdaki değişimler kaçınılmaz olarak gerçekleşmektedir. Toplumdaki yenilikler, toplumun kendi toprağının ürünü ise mutlaka bir ihtiyacın karşılığı olarak ortaya çıkmıştır ve gereklidir (Akdeniz, 1990:26). Bu değişimin toplum tarafından kabullenilmesi de bir süreç içerisinde eğitim yoluyla genç nesillere aktarılması suretiyle olmaktadır.

Gençlerin milli ve manevi değerler konusunda büyükleri tarafından yönlendirilmeye ihtiyaçları olduğu muhakkaktır. Bu yönlendirmede en büyük pay aileye ve onları yetiştirmekle görevlendirilmiş öğretmenlere düşmektedir. Okulların evrensel olarak kabul görmüş temel değerleri ve toplumun değerlerini savunma, muhafaza etme ve geliştirme sorumluluğu öğretmenler tarafından ifa edilmektedir. Değerler eğitimiyle

saygı, sevgi, dürüstlük, adalet gibi evrensel değerlerin yanı sıra, ülkenin birliğini, bütünlüğünü sağlayıcı, vatan, bayrak, gelenek görenek gibi değerlerle bir ülkenin huzurunu ve refahını sağlayacak bireyler yetiştirilmesi amaçlanmaktadır (Altan, 2011:55).

3.2.2. Değerler Eğitimi Açısından Hikâye ve Masallar

Masallar çocukluk çağının bitmeyen hikâyesi, çocukluk cennetinin hayal ülkeleridir. Çocuğun ruhunu besler, süsler, zenginleştirir ve geleceğe hazırlar. Masal, çocuk için gerçek hayatta yaşadığı karmaşayı çözen tılsımlı bir anahtardır. Esasında masalların üzerinden büyülü atmosfer kaldırıldığında hayatın ta kendisiyle karşılaşılır (Şirin, 2000:113). Çocuğu eğlendirmek, oyalamak için bir vasıta olarak görülen masallar irdelendiğinde onlarca kitapta anlatılan duygu, düşünce, hayal ve ahlaki değerleri birkaç cümleyle içinde barındırdığını (Gökşen, 2009), önemsemediğimiz bir masalın bir çocuğun ruh dünyasında ne büyük etkiler yarattığını görebiliriz. Yetişkinler için hiçbir anlam ifade etmeyen bu büyülü metinler, çocukların ruh dünyasına, zihnine girebilmek için en ideal araçlardır.

Çocuklar için kitap yazılması fikri 18. Yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmış, ancak kilise bu fikre şiddetle karşı çıkmıştır. Çocukların anlamsız hayvan hikâyeleri okumalarının zararlı olacağını, çocuk edebiyatının gereksizliğini öne süren kilise, çocukların bu konuya olan ilgilerini ve kiliseyi önemsemeyerek büyük bir iştihakla kitaba yöneldiklerini fark etmiştir. Bu durumda çocuk kitaplarından uzak durmanın yanlışlığını kabul eden kilise, Hıristiyanlığın işlendiği kitapların yazılması konusunda teşvik edici bir misyon üstlenmiştir (Öztürk, 2008:77). Bu bilgiler ışığında bembeyaz bir sayfa niteliğindeki çocuk ruhuna hikâye/masallar yoluyla istenildiği gibi şekil verilebileceği söylenebilir. Nitekim hayattaki her şeyi birebir tecrübe ederek öğrenmenin imkansız olduğu düşünüldüğünde henüz yaşadığı dünya hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayan çocuk, toplum içinde yaşamayı, hayatını idame ettirmeyi bir rehber eşliğinde öğrenmek durumundadır.

Kuşku yok ki çocuklara yönelik bu ürünler hayatta karşılaşılan güçlükler, sorunlar ve beklentiler karşısında zihinde üretilen ideal çözümleri ihtiva etmektedirler. Bu yönüyle tamamen ütopyik olmayan, deneyim, sıkıntı ve sorunlarla birlikte beklentilere ilişkin hayal dünyasında çözümler üretilirken, yeni kuşakların aynı sorunlar ve beklentiler karşısında nasıl davranmaları gerektiğine dair de sonuçlar içermektedirler. Bu açıdan masalların tarihsel malzemenin geleceği aydınlatmada aracı olmak gibi çok önemli bir işlevinden de söz edilebilir. Masallar, öğüt türü yol gösterici edebi ürünlerden farklı olarak, yüceltilen tutum ve değerlerle bezenmiş bir masal kahramanına öykünmeye özendirici ve bu yolla “istendik” davranış değiştirme sürecine de katkı sunmaktadır.

Çocuğun kişiliğinin gelişiminde kendini özdeşleştireceği rol model başlangıçta anne-baba iken daha sonra arkadaşlar, film ve hikâye/masal kahramanları olmaktadır. Bu noktada film ve hikâye/masal kahramanlarının olumsuz davranışlar sergilemesi, ahlaki açıdan sorunlu mesajlar vermesi çocuğun kendisini kötü bir rol modelle özdeşleştirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle hem ailenin hikâye/masal ve filmler konusunda seçici olması hem de çocuk yazarlarının okurlarına sunacağı mesajlar konusunda toplumu ve inançlarını dikkate alması gerekmektedir (Yavuzer 1985’ten aktaran Öztürk, 2008:8).

Hayatlarının daha ilk evrelerinde çocuklar başkalarının varlıklarını, duygularını önemsemeden ve belki de fark etmeden bencilce isteklerde bulunabilirken, hikâye ve masallardaki kahramanların hayatlarının içine girdiklerinde onların acılarını, yaşadıkları heyecanları kendi içlerinde hissetmekte, belki de kendileri dışında başka bireylerin de olduğunun farkına varmaktadırlar. Bu kahramanlar onlara hiç bilmedikleri gizemlerle, tehlikelerle dolu bir dünyanın kapılarını açmaktadırlar. Zira kendisi hep korunup kollanmış, düşüp canı acıdığı anda canını acıtan nesne suçlanmıştır. Bu kahramanların hayatlarının içine girdiğinde ise yalan söyleyen, başkalarına zarar veren, kötü kalpli, kıskanç, kibirli, bencil vs. pek çok insan tipleri ile karşılaşmakta, gerçek hayatta bu insanlarla karşılaşmadan onlara karşı bir nevi gardını almaktadır. Bu tür insanların istenmeyen, sevilmeyen, toplumdan dışlanan karakterler olduğunu, bu hislerin ve

tavırların kötü olduğunu bilir, zira kahraman bu insanlarla mücadele etmek zorundadır ve her ne pahasına olursa olsun galip gelir. Kötüler daima kaybeder.

Değerler reelin ötesine ulaşma imkanı sağlar, ideali çağırır. Örnek kahramanlar, değerlerin idealine en çok yaklaşan insanlardır (Tozlu, 2003:51). Bu noktada masalların seçiminde azami dikkat gereklidir. Zira çocuğun manevi gelişimi üzerinde etkilerine hassasiyet göstermek gerekmektedir. Çocuğun beden sağlığına, temizliğine önem verildiği gibi ruhi sağlığı da önemsenmeli, masalların ruhi gelişimine ne tür katkılar yaptığı iyi hesaplanmalıdır. Çocuk masal karşısında bütün alıcılarını açarak merak duygusu içinde kendini özdeşleştirdiği kahramanın bütün tavır ve tutumlarını benimseyebilir. Bu tavırları ve tutumları süzüp doğruyu yanlışını anlayabilecek salahiyyete sahip değildir.

Çocuk psikologları masalların çocuklar için sihirli bir dünya oluştururken, gelişimlerinde de önemli bir rol oynadıklarını vurgulamaktadırlar. Çocuk esasında daha 4-5 yaşlarındaiken masalarda geçen olayların uydurma olduğunu farkına varmaktadır. Bu kahramanlarla özdeşim kuran çocuk hayattan tamamen kopuk karakterler olmadığı sürece, bu karakterlerle tecrübeler yaşamakta, iyiyi kötüyü birbirinden ayırt edebilmektedir (Yaldız, 2006:39). Bir yandan merak duyguları kamçılanırken, öte yandan övülen, takdir edilen ve sevgi ile bahsedilen kahramanların tutumları çocuğu cezbederek, onlar gibi tavırlar sergilerse aynı takdir ve sevgi duygularının kendisine karşı da hissedilebileceği fikrine kapılabilmektedir.

Çocukların bebeklik döneminden itibaren masallarla tanıştırılmasının pedagojik açıdan ne kadar önemli olduğu yapılan çalışmalarla günümüzde daha iyi anlaşılmıştır. Gelişim psikologlarının tespitlerine göre; 10 yaşına kadar çocukların temel değer sistemleri iyice yerleşir, ileriki yaşlarda onları değiştirmek zordur (Hofstede, 1991). Çağdaş eğitimciler masalların çocuklarla iletişim kurmada en uygun araç olduğunu söylemektedirler. Ayrıca masalların, çocuğun dil gelişiminde, hayal dünyası ve düşünme marjının gelişmesinde çok yararlı olduğu ifade edilmektedir. Masal zevkinin çocuklar için kitap okuma alışkanlığı kazandırmak gibi önemli bir işlevinden de söz edilebilir.

Masalların ve dolayısıyla masal kahramanlarının eğitimdeki bir diğer önemli işlevi de, esasında yapılandırmacı anlayışa yaptığı katkıdır. Masal ve hikâyelerde kahramanlar ikinci üçüncü kişilerden yol gösterme konusunda yardım almalarına rağmen, bütün olayları kendileri yaşar, son kararları kendileri verir, bütün güçlükleri bizzat kendileri aşarlar. Bu durum günümüz eğitim anlayışındaki yaparak öğrenmeyle birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla eğitimcilerin 2000 yılda geldiği noktaya nenelerimizin anlattığı masal/hikâyelerin binlerce yıl önce ulaştıkları söylenebilir (Gökşen, 2009).

3.3 Değerlerin Sınıflandırılması

Değeri, “bir adamın inancına göre hareket etmeyi tercih etmesi” şeklinde tanımlayan Allport, 1931 yılında Vernon ve arkadaşlarıyla, Eduard Spranger (1928) tarafından yapılan değerler çalışmasından hareketle değerleri ölçmek için ilk sistematik girişimde bulunmuştur (De Clercq, 2006:21; Bilsky ve Schwartz, 1994:167-168). Spranger, bütün insanlarda mevcut olan ancak hiyerarşisinin kişiden kişiye değiştiği değer yönelimlerini 6 temel grupta sınıflandırır (Jalilvand, 2000:28):

- 1- *Teorik*: Bu kişilik türünde öncelikli olan gerçeğin keşfi ve bilginin sistematik sıralamasıdır. Güzellik ya da nesnenin yararlılığı göz ardı edilerek eleştirel ve rasyonel eğilimler ön plana çıkartılır. Örneğin; bilim adamları, filozoflar.
- 2- *Ekonomik*: Öncelikli olarak iş dünyasında faydalı olan şeyler, üretim, pazarlama, tüketim, ekonomik kaynakların kullanımı, kredi detaylandırması gibi konulara ilgi duyar. Kendisi için ekonomik ve pratik olanı önemser. Bu birey tipi daha çok klişe bir iş adamını temsil eder.
- 3- *Estetik*: Hayatın sanatsal yönleri ve kişisel beğeni ön plandadır. Bu birey tipi olayları ve nesnelere biçim, uyum, simetri, zarafet ve kendi beğenilerine göre değerlendirir.
- 4- *Sosyal*: Bu kişilik tipi insanlarla iyi iletişim kurar, insan ilişkilerinde nezaket, sempati, fedakarlık, hayırseverlik ön plandadır.
- 5- *Politik*: Tüm insan faaliyetlerinin temeline güç oturtulur. Bu kişilik tipindeki bireyler birçok alanda liderdirler ve güçlü, nüfuzlu, tanınmış kişilerdir.

- 6- *Din*: Dindar kişiler bütün evrende mistik ve anlamlı bir ilişki ararlar. Kendi zihinsel aktiviteleri sürekli yüksek ve tatmin edici değerler üretmeye yöneliktir.

Değerleri; kalıcı bir inanç, belirli bir modda davranış ve kişisel varoluşun son hali gibi tanımlamalarla açıklayan Milton Rokeach (De Clercq, 2006:21), hazırladığı ankette 36 kavram belirlemiş ve bu kavramlar sıralamasında 18 kavramın hayatta yol gösterici ilkeleri (terminal/amaçsal değerler), diğer 18 kavramın da davranışları (enstrümantal/araçsal değerler) hızlı ve kolay bir biçimde açıkladığını belirtmiştir (Braithwaite ve Law, 1985:250). Enstrümantal değerler inançlarla ilgili arzu edilen davranış modları: *hurs, itaat, dürüstlük, cesaret vb...* Terminal değerler inançlarla ilgili istenen ve mevcut olan son durumlar: *rahat bir yaşam, iç huzuru, dünya barışı, eşitlik vb...*(De Clercq, 2006:21)

Rokeach değer anketinin sıklıkla tercih edilmesinde, anket değerlendirmesinde kullanılan kişinin kendi değerleri ve algılanan değerler sistemi arasındaki eşleştirmede kişisel uyumla ilgili çelişkiyi ortaya koyması ve nispeten ekonomik olarak elde edilebilir olması etkilidir. Katılımcıların sadece 36 kavramın tümünü cevaplaması ve her birini iki ya da üç kısa cümleyle belirtmesinin yeterliliği ekonomik oluşunu göstermektedir. Ayrıca anketin çok yönlülüğü de tercih edilir olmasının bir diğer sebebidir (Braithwaite ve Law, 1985:250).

Değerler alanında büyük araştırmalara imza atmış, 50'nin üzerinde farklı ülkede çalışmalar yapmış bulunan üç önemli araştırmacının bu konuda yaptıkları sınıflandırmalar ve değer tespitleri bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara da ışık tutmaktadır. Bu araştırmacılardan biri olan Geert Hofstede; dünyada 50 ülkede çok uluslu büyük bir şirket olan IBM şirketinin yerel ortaklarının çalışanlarına anket uygulamak suretiyle kültürel değerler hakkında araştırma verileri toplamıştır (Hofstede, 1991).

Benzer değerler hakkındaki soruların cevaplarının istatistiksel analizi IBM çalışanlarının farklı ülkelerdeki ortak sorunlarını ortaya koymuş, fakat çözümlerin ülkeden ülkeye farklı olduğu tespit edilmiştir. Bunlar (Hofstede, 1991):

- 1- Otorite ile ilişkiler de dahil olmak üzere, sosyal eşitsizlik,
- 2- Bireysel ilişkiler ve grup arasındaki ilişki,
- 3- Erkeklik ve kadınlık: erkek veya kız olarak doğmuş olmanın toplumsal etkileri,
- 4- Belirsizlikle ilgili yollar: saldırganlık kontrolü ve duyguların ifadesi.

Bu dört farklı boyutun tespitinden bir süre sonra Çin’de yapılan bir araştırma neticesinde (Shearman, 2008), ulusal kültürler arasındaki farklılıklarda beşinci bir boyut tespit edilmiştir: hayatta kısa vadeli yönlendirmeye karşı uzun vadeli yönlendirme (Hofstede, 1991).

Hofstede, temel sorun alanlarına göre tespit etmiş olduğu bu boyutları adlandırmıştır:

Güç Mesafesi: Toplumun bireyleri arasında ve kurumlarında gücün orantısız olarak dağılımıyla ilgili olan bu boyut, güç mesafesinin azaldığı ölçüde toplumda bireyler arasında güç ve zenginlik ayrımının önem derecesinin de azaldığının göstergesidir (Eğinli ve Çakır, 2011:40).

Bireycilik/Çoğulculuk: İnsanların bireysel ya da toplumsal başarılarını, birbirleriyle olan bağlarını dikkate alır ve grup uyumunun ne ölçüde olduğunu belirler (Shearman, 2008).

Erkeklik/Kadınlık: Feminen ve maskülen değerler ya da nötr cinsiyet rollerinin ne derece vurgulandığı ve cinsiyet rollerinin farklılaşmasına insanların ne ölçüde önem verdiğini tespit eder (Shearman, 2008). Başarı, rekabet, meydan okuma, güçlü olma gibi maskülen değerler ve iş birliği, hizmet, yardımseverlik, affedicilik gibi feminen değerlerin hangilerinin daha baskın olduğunu belirlemekle ilgilidir (Eğinli ve Çakır, 2011: 40).

Belirsizlikten Kaçınma: İnsanların ait oldukları toplumda belirsizliğin ya da kesinliğin ne ölçüde olduğunu vurgular. Belirsizliğin yüksek olduğu toplumlarda yazılı kurallarda yeri olmayan şüpheli durumlardan korkma, otoriteye ve kurallara sıkı sıkıya

bağlılık gösterilerek kendini güvence altına alma kaygısı görülmektedir (Eğinli ve Çakır, 2011: 40).

Kısa ve Uzun Vadeli Zaman Oryantasyonu: İnsanların geçmişe ya da geleceğe ne derece vurgu yaptığını gösterir. Geleceğe yönelik uzun vadeli planların ne ölçüde yapıldığını tespit eder (Shearman, 2008). Uzun vadeli döneme yönelen insanlar azim, tutumluluk, utanç gibi değerleri önemserken, kısa vadeli döneme yönelen insanlar daha çok, metanet, kararlılık, iyilik gibi değerlere önem verir, geleneğe saygı duyar (Hofstede, 1991).

1981'den 2007'ye kadar Ronald Inglehart ve ekibi tarafından 5 dalgada yürütülen "*Dünya Değerler Anketi*" 6 kıtada dünya nüfusunun yaklaşık % 90'ını içermektedir. Araştırmaya göre insanların inanç ve değerleri uluslararası büyük farklılıklar göstermiştir. Farklılıklar temelde iki boyuttadır: geleneksel/dini değerlere karşı laik/rasyonel değerler, sağkalım odaklı değerlere karşı kendini ifade odaklı değerler. Araştırmadan elde edilen verilere göre; uluslararası farklılıklar kalıcı ve sağlamdır. Toplumun seviyesi ekonomik gelişim ile yakından ilişkilidir: düşük gelirli toplumlarda, zengin ülkelere göre din ve geleneksel cinsiyet rollerinin vurgulanma oranı daha yüksektir (Inglehart ve Welzel, 2009).

Gelenekselden laik rasyonel değerlere kayma, zirai toplumdan sanayi toplumuna geçiş ile doğru orantılıdır. Geleneksel toplumlar, din, geleneksel değerler, otoriteye saygı ve itaati vurgular; onlar kürtajı reddeder ve ulusal gurura yüksek düzeyde sahip olma eğilimindedirler. Bu özellikleri değiştirmek daha fazla laik ve rasyonel olmak demektir (Inglehart ve Welzel, 2009).

Sağkalım odaklı değerler büyük ölçüde ekonomik ve fiziksel değerlerin üzerinde dururken, kendini ifade odaklı değerler daha çok öznel refah ve hayat kalitesi kaygısı taşırlar. Sağkalım odaklı değerlerden kendini ifade değerlerine geçiş aynı zamanda insani değerler için toplumsal ya da nesiller arası geçişi de yansıtmaktadır. Kendini ifade değerleri postmodernizm ve postmateryalizm ile açıklanabilir. Ekonomik verimlilikten ve bürokratik otoriteden uzaklaşarak daha fazla insani vurgular, çeşitlilik, özerklik ve bireysel ifade olarak karakterize edilebilir (Shearman, 2008). Kendini ifade değerleri

ifade özgürlüğüne öncelik verir: karar vermede katılım, siyasi aktivizm, çevre koruma, cinsiyet eşitliği ve etnik azınlıklar, yabancılar, geyler ve lezbiyenlere artan tolerans vb. gibi. Bu nitelikler demokrasi için çok önemlidir ve tarımsaldan endüstriyele, endüstriyelden post-endüstriyele geçiş yapan demokratik toplumlarda ekonomik büyümenin sürecini ortaya koyar (Inglehart ve Welzel, 2009).

Shalom H. Schwartz, Rokeach'ın 36 değerden oluşan listesini genişletmiş ve 56 değeri kapsar bir hale getirmiştir. Bu 56 değer -daha sonra yapılan bir araştırmada bu sayı 57'ye yükselmiştir- üzerinden, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 54 ülkede genellikle öğretmen ve öğrencilerden oluşan bir örneklemden veri toplamış ve bu veriler ışığında 56 değeri evrensel nitelik taşıdığı düşünülen 10 değerle sınırlandırmıştır (Karalar ve Kiracı, 2010:87).

Bu on temel değer, insanoğlunun üç evrensel gereksinimi –bireylerin ihtiyaçları olan biyolojik organizmalar, sosyal etkileşim gereçleri ve hayatta kalma, grupların refah ihtiyaçları- doğrultusunda türetilmiştir (Schwartz ve Bardi, 2001; Schwartz, 2006). Dünya çapında bilinen tüm kültürlerin temel değerlerini içermesi amaçlanan bu on değer, farklı içerik kategorilerinde bulunan önceki değer teorileri, farklı kültürlerden değer anketleri ve dini ve felsefî değerler tartışmalarından oluşturulmuştur. Listelerinde hemen hemen tüm öğeleri bulunan farklı kültürlerden belirli değerleri bu on motivasyonel farklı temel değerde sınıflandırmak mümkündür (Schwartz, 2006).

On temel değer her biri, merkezi motivasyon hedeflerini karakterize edebilir:

1. Öz-Yön; bağımsız düşünce ve eylem, seçerek oluşturmak, keşfetmek.
2. Uyarım; heyecan, yenilik ve hayata meydan okuma.
3. Hazcılık; kişinin kendisi için zevk ve duygusal haz.
4. Başarı; sosyal standartlara göre yeterlilik gösteren kişisel başarı.
5. Güç; insanlar ve kaynaklar üzerinde sosyal statü ve prestij, denetim veya egemenlik.
6. Güvenlik; ilişkilerini ve kendini emniyet altına alma, ahenk ve toplumun istikrarı.

7. Uygunluk; kısıtlayıcı eylemler, eğilimlerin ve dürtülerin altüst olması ya da diğerlerine zarar verme olasılığı, sosyal beklentiler veya normları ihlal.
8. Gelenek; saygı, bağlılık, geleneklerin ve fikirlerin kabulü, geleneksel kültür veya sahip olunan din.
9. Yardımseverlik; refahın korunması ve artırılması.
10. Evrensellik; tüm insanların ve doğanın refahı için anlayış, takdir, hoşgörü ve koruma.

Schwartz on temel değeri açıklamıştır. Örneğin; etkileşim ön koşulunda ve grubun hayatta kalmasında bir uygunluk değeri türetilmiştir. Etkileşimin sorunsuz devam etmesi ve grupların kendilerini koruması için bireylerin dürtülerini dizginlemek ve başkalarına zarar verebilecek eylemleri engellemek gerekir. Özerklik ve bağımsızlık gereksinimleri için bir öz-yön değeri türetilmiştir.

Ülkemizde değerlerin sınıflandırılması hususunda çalışmalar yapan Erol Güngör de Spranger'in yapmış olduğu altı farklı kategorideki değer sınıflandırması üzerinde çalışarak bu kategorilere yedinci olarak "ahlaki değerler" kategorisini eklemiştir. Ona göre bu yedi kategoriye ayrılmış olan değerler insan hayatının belli başlı varlık sahalarıdır ve herkesin hayatında farklı derecelerde bu değerlerin kıymeti haizdir (Güngör, 1998:85).

Genç ve orta yaş grubunun yarı yarıya olduğu, 200 kadın ve 200 erkek toplamda 400 kişinin katıldığı bir araştırma yürüten Güngör; araştırmasında belirlemiş olduğu yedi değer safhasından her birini ikişer ifade ile temsil eden toplamda 14 değer ifadesini araştırmanın katılımcılarına sunmuştur. Bu ifadeleri kendilerine göre önem sıralamasına sokmalarını isteyerek değerlerin kadın-erkek ve yaş gruplarına göre bir değerler hiyerarşisi ortaya koymuştur (Güngör, 1998:85, 92).

1. Estetik: Her şeyin ölçülü ve ahenkli olması / Güzelliklerle dolu bir dünya
2. Dini: Öbür dünyayı kazanmak / Günahlardan arınma
3. Ahlaki: Yalansız bir dünya / Vicdan huzuru
4. Teorik: Bütün gerçeklerin bilinmesi / Cahillikten arınmış bir dünya
5. İktisadi: Ekonomik bağımsızlık / Konforlu bir hayat

6. Siyasi: Eşitliğin sağlanması / Hürriyet için mücadele
7. Sosyal: Gerçek dostluk / İnsanlara yardım (Güngör: 1998:86)

3.4. Türk Eğitim Sisteminin Dayandığı Temel Değerler

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren başlayan eğitimde yenilik hareketleri ve modernleşme adımları bir taraftan da geleneksel eğitimin de devam etmesi hasebiyle eğitimin iki başlı bir şekle bürünmesi sonucunu doğurmuştur. Yeni açılan eğitim kurumları da nitelikli yeni nesil yetiştirme konusunda yetersiz kalmış, bilim ve sanat üretmekten ziyade devlete memur yetiştiren kurumlara dönüşmüşlerdir ki bunların ilk örnekleri Rüşdiye mektepleridir.

Eğitimde ortaya çıkan ikilik, niteliksiz ve vasıfsız öğrencilerin yetişmesi, okullardan mezun olan bu niteliksiz gençlerin devlet memurluğuna atanması sonucu devlet kurumlarında ortaya çıkan vasıfsız eleman istihdamı ve bunun neticesindeki toplumdaki karmaşa, aydın kesimi yeni arayışlara sevk etmiştir. Nitekim bu konuda Tevfik Fikret'in görüşleri dikkate değerdir. Sosyal ve ekonomik ilerlemenin yolunu açmak için yeni bir eğitim sisteminin ortaya çıkmasını sağlayacak nitelikte bir eğitim kurumu tasavvur eden Tevfik Fikret'e göre; bu yeni mektepte yetişecek gençlik, toplumun geleneklerinden soyutlanacak, uygarlık erdemleri ve meslek eğitimi bu gençlerin kendi kişiliklerinden yola çıkılarak sağlanacaktı. Bu okuldan yetişen gençler devlet memurluğuyla değil, kendi özel teşebbüsleriyle hayata atılacak ve başarı kazanacaklardı. Öğretim dili ise girişimcilik ruhu ve liberalizmi örnek alınması gereken bir ırkın dili olan İngilizce ve yanında Türkçe olacaktı. Ancak yeni nesilden toplumun tüm geleneklerinden sıyrılması beklenirken, tasavvur edilen eğitimin toplumsal ve kültürel amaçlarının ne olacağı hususunda herhangi bir öneride bulunulmadığı görülmektedir (Berkes, 1978:447). Nitekim ilerleyen zamanlarda pek çok aydın tarafından benzer fikirlerin ortaya konduğu, eğitimde geleneksel ve dini değerlerden arınarak Batıya dönük ve girişimci yönü ağır basan gençler yetiştirmeye yönelik bir sistem oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Daha Cumhuriyet kurulmadan başlayan bu eğitimdeki yenilik çabaları, Maarif Kongresi vasıtasıyla hız kazanmıştır. Henüz Kurtuluş Savaşı'nın devam etmekte olduğu, pek çok eğitimli gencin bu süreçte şehit düştüğü, okuma-yazma ve mesleki eğitim oranının çok düşük olduğu, devletin yeniden ayağa kalkabilmesi için nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyulduğu bir ortamda toplanan Maarif Kongresi, içeriğinin yanında toplumun yeniden ayağa kalkacağına olan inancı inşa etmesi ve pekiştirmesi açısından oldukça önem arz eder.

15 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan Maarif Kongresine yurdun dört bir tarafından kadın ve erkek 250 kadar öğretmen katılmıştır. Mustafa Kemal Sakarya Muharebesi'nin yapıldığı bir dönemde bizzat cepheden gelerek bu kongrenin açılış konuşmasını yapmış, konuşmasında milli kültüre dışarıdan müdahil olan her türlü unsuru eğitim programından çıkarmanın gerekliliği üzerinde durmuştur (Akyüz, 2012:320).

Cumhuriyetin hemen başlarında eğitim konusuna el atılmış, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat kanununun ile tüm okullar denetim altına alınmıştır. Bu süreçte, medreseler kapatılmış, başlangıçta ilk ve orta düzeydeki okulların müfredatına yerleştirilen az sayıdaki din dersleri ise bir zaman sonra tamamen kaldırılmıştır (Akyüz, 2012:329-330). Bundan sonraki 15 yıl boyunca dini değerlerden soyutlanmak suretiyle ortaya konan yeni eğitim şeklinin de istenen düzeyde nitelikli gençlik yetiştirme konusunda ne derece yetersiz kaldığı 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında toplanan 1. Milli Eğitim Şûrası'nın açılış konuşmasını yapan Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından ortaya konmaktadır (MEB, Tarihsiz-a).

Yücel bu konuşmada eğitimin her kademesinde yaşanan sorunlardan bir önceki kademenin sorumlu olduğunu vurgulamaktadır. Yücel bunun sebebini eğitim kademeleri arasındaki kopukluklara bağlamakta ve bütüncül bir eğitim felsefesiyle sorunun çözülebileceğine inanmaktadır. Nitekim benzer sıkıntılar bir sonraki şûrada da gündem olmuştur. 15-21 Şubat 1943 tarihli II. Milli Eğitim Şûrasında gündemin ilk maddesinin “*okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi*” olması ilgi çekicidir:

1.Okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi

- a) Türk ahlakının sosyal ve kişisel prensiplerinin belirtilmesi
- b) İlk ve orta dereceli okullarda bu prensiplerin gerçekleşmesini sağlayacak tedbirlerin düşünülmesi mesleki ve teknik okullarda bu prensiplerin iş ahlakına tatbiki,
- c) Bu tedbirlerin programa bağlanması
- ç) Ortaöğretim kurumlarındaki sosyoloji ve ahlak dersleri programının bahse mevzu prensipler bakımından incelenmesi,
- d) Yükseköğretim gençliğinde ahlak prensiplerine bağlılığın işlenmesi,
- e) Talebenin okul dışı durumlarının murakabesi meselesinin incelenmesi (MEB, Tarihsiz-b)

Şûranın ilk maddesinden anlaşılacağı üzere ahlak eğitime vurgu yapılmakta, gerek eğitim kurumlarında ve gerekse okul dışında öğrenci tutumlarının denetlenmesinin gerekliliği üzerinde durulmakta, konuyla ilgili olarak ayrıca sosyoloji ve ahlak derslerine odaklanılmaktadır. Bu şûrada; ahlak eğitiminin amacı, ideal Türk çocuğunun tanımı, Türk ahlakının toplumsal ve kişisel ilkeleri ve ahlak eğitimi için her kademe okulda ve okul dışında alınması gerekli tedbirler gibi konuları içeren bir rapor incelenmiş ve kabul edilmiştir. Nitekim 2-10 Aralık 1946 tarihli III. Milli Eğitim Şûrası'nda alınan kararların 6. Maddesinde “*Temizlik, sağlık ve devam problemleri ile fikir, duygu, ahlak ve beden eğitimi konuları üzerinde durulması*” değer konusunun Şûra gündemini meşgul etmeye devam ettiğini göstermektedir (MEB, Tarihsiz-c).

18-23 Mart 1957 tarihli VI. Milli Eğitim Şûrası açış konuşmasında Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel tarafından mesleki ve teknik öğretimin yanı sıra halk eğitimi konusunu da gündeme getirilmiştir. Burada mesleki ve teknik öğretimin çağın yeni vasıta ve metotlarından faydalanılarak ülkenin ekonomik ve endüstriyel bağlarıyla sıkı bir ilişki içinde olmasının önemi işlenmiş, halk eğitimi konusunda, ferdi sosyal hayata hazırlamaya, meslek sahibi olmasını sağlamaya yönelik bir eğitim metodunun kurgulanmasına duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır (MEB, Tarihsiz-d).

II. Milli Eğitim Şûrası'nda vurgulanan ahlak eğitiminin daha sonraki şûra gündemlerinde kendine yer bulamadığı, hatta tamamen gündemden kalktığı görülür. Bunun nedeni kuşkusuz bu konuda sorunsuz bir seviyeye ulaşılmış olmasından çok

insanı mekanik bir varlık görmeye başlayan bir eğitim anlayışının egemen olması ve insanı duygulardan arındırarak mesleki başarı ve rahat bir hayata yönelik olarak yetiştirme gayesi güdülmesinin etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim 5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında düzenlenen VII. Milli Eğitim Şûrası'nda da şûra gündeminin önemli bir kısmını yurttaşların istidat ve kabiliyetlerine göre en üstün seviyeye ulaştırılması suretiyle gerek millet ve gerek insanlığa yararlı bir hale getirilerek sosyal ve ekonomik kalkınma için gerekli olan vasıflı insan gücünü yetiştirmeye odaklanmak teşkil etmektedir. Böylece her derece ve tipteki okullar bir yandan gençleri yetiştirmeyi hedeflerken diğer yandan da milli kalkınmayı gerçekleştirecek bir araç olarak değerlendirilmiş, müfredat programları ve yönetmeliklerin bu çerçevede hazırlanmasının önemine dikkat çekilmiştir (MEB, Tarihsiz-e).

Süreç içerisinde bazı değişimler yaşandığını Milli Eğitim şûralarının gündeminden takip etmek mümkündür. Nitekim 24 Haziran- 4 Temmuz 1974 tarihli IX. Milli Eğitim Şûrası'nda milli değerler ön plana çıkarılmış, Atatürk inkılaplarına ve Türk milliyetçiliğine bağlı, milli, ahlaki, insani, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen yurttaşlar yetiştirilmesinin gerekliliğine vurgular yapılmıştır. Özellikle Atatürk ilke ve inkılapları, Türk milliyetçiliği ve manevi-kültürel değerleri ve demokrasi kültürünün yerleşmesi konularına değinilerek, her Türk çocuğunun milli ahlak anlayışına göre yetiştirilmesi ve iyi bir vatandaş olması için gerekli bilgi ve becerilerle donatılmasının gerekliliğine dair konular gündeme getirilmiştir (MEB, Tarihsiz-f).

2010 yılına kadar toplanan 17 Milli Eğitim şûrasına genel hatlarıyla bakıldığında milli ve ahlaki değerlere kısmen değinilse de bu konu üzerinde yeterince durulmamış daha çok çağın gereklerini yerine getirebilecek çağdaş ve nitelikli insan tanımları yapılmıştır. Ancak cumhuriyet kurulduğundan bu yana toplumda ahlaki yönde ciddi çözümler yaşandığı, milli ve dini değerlerin bir kenara bırakılarak gençlerin yüzünün neredeyse tamamen Batıya yönelmesiyle gerek kendi kültürüne ve gerekse tarihlerine yabancılaştıklarına dair gittikçe artan oranda şikayetler görülmektedir. Bu da beraberinde toplumda ahlaki bir çöküntü ve geleneksel değerlerin tamamıyla terk edilerek öz kimliğine yabancılaşma şeklinde tanımlanmaya başladı. Büyükleriyle

iletişim kuramayan, kendini herhangi bir kültüre ait görmeyen ve boşlukta kalan gençler içine düştükleri bu boşluğu doldurabilmek adına pek çok yanlışlara sürüklendiklerine ilişkin örnekler çoğalmaya başladı. Küresel dünya şartları tüm bu olumsuzluklara her geçen gün daha büyük ivmeler kazandırdı. Tüm bu yaşanan olumsuzlukların çözümü doğal olarak eğitimde aranacaktı. Nitekim Milli Eğitim Bakanlığı, toplumdaki bu ahlaki ve kültürel yozlaşmanın önlenmesi adına “Değerler Eğitimi” başlığı altında geliştirilen bir programı 2010 tarihli 18. Milli Eğitim Şûrasıyla birlikte okullarda uygulamaya başladı. Mezkûr şûrada; “Spor, Sanat, Beceri ve Değerler Eğitimi” başlığı altında verilen maddeler incelendiğinde değerler eğitimi konusunda önemli çalışmalar yapıldığı görülür:

...

- 32.Öğretmen yetiştiren tüm programlara değerler eğitimine yönelik bir ders konulmalı ve sistemdeki öğretmenlerin hizmet içi eğitim programlarında değerler eğitimine yer verilmelidir.
- 33.Ortak değerlerin vurgulanması ve değer farklılıklarının zenginlik olduğu bilincinin kazandırılması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- 34.Tüm eğitim-öğretim kademelerinde değerler eğitimine yönelik, STK’larla iş birliği yapılarak alan öğretmenlerinin ortak kullanabileceği program ve materyal geliştirilmelidir.
- 35.Değerler eğitimine, okul öncesinden başlayarak yaygın eğitim dahil olmak üzere eğitim-öğretimin her kademesinde, tüm dersler ve okul kültürü içerisinde yer verilmeli ve bu konuda öğretmen, yönetici, öğrenci, aile ve çevre ile iş birliğine gidilmeli, farkındalık oluşturulması için kitle iletişim araçlarından faydalanılması amacıyla gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- 36.Ödüllendirme kriterlerinde, değerler eğitimi açısından örnek davranışlar sergileyen öğrencilere yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.
- 37.Medya ve değerler eğitimi ilişkisi, konusunda farkındalık kazandırmaya yönelik araştırma ve eğitim çalışmalarına önem verilmeli bu konuda gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.
- 38.Öğrencilerin akademik başarıları yanında değerlerin oluşumunda önemli yeri olan duygusal, sosyal ve ruhsal zeka gelişimlerine yönelik de yatırım yapılmalıdır (MEB, Tarihsiz-g).

2-6 Aralık 2014 tarihli 19. Milli Eğitim Şûrası’nda bir önceki şûrayı destekler mahiyette kararlar alınmış, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri haftada iki saate

çıkarılarak çocukların manevi değerlerinin pekiştirilmesinin yanı sıra bu ders ilkokulun ilk üç kademesinin müfredatına da yerleştirilmiştir. Ayrıca Osmanlı Türkçesi dersleri de seçmeli ders olarak ortaöğretimde kendine yer bulmuştur. Hat, tezhip, minyatür, ebru gibi geleneksel sanatlar ve bilim ve medeniyet tarihinde öne çıkan büyük şahsiyetlerin eserlerine de ortaöğretim programlarında yer verilmesi kararlaştırılmıştır (MEB, Tarihsiz-h).

Görüldüğü gibi daha Osmanlı'nın son dönemlerinde kötüye gidişin en önemli müsebbibi olarak görülen eğitim sistemi, cumhuriyetin kurulduğu günden bu yana sorunların odağında kalmayı sürdürmüştür. Geleneksel ve dini değerleri önceleyen eğitimin, ülkenin geri kalmasının temel sebebi olduğu düşünülmüş, buradan hareketle mevcut yapı tamamen değiştirilerek seküler bir eğitim sistemi oturtulmaya çalışılmıştır. Ancak geleneksel değerlerden arındırılmış bir eğitimin bireyin bir yanını eksik bıraktığı, bu boşluğun küresel şartların sağladığı imkanlarla rastgele doldurulmasının, toplumun refah ararken huzur ve güvenini gittikçe artan oranda kaybetmesine neden olduğu görülmektedir. Nitekim son yıllarda bilimsel eğitimin yanı sıra geleneksel ve güncel değerlerin de eğitimin konusu ve kapsamına dahil olması yönünde adımlar atılmaya başlanmıştır.

18 Temmuz 2017 tarihinde yayımlanan müfredatta yapılan yenilemeler ve değişiklikler kapsamında çağın getirdiği gerek teknolojik ve bilimsel ve gerekse sosyo-kültürel yenilikleri öğrencilerin geleceğe hazırlanması bakımından müfredata ekleme gereğinin duyulduğu ortaya konmuştur. Müfredatta yapılan bu yeniliklerde kapsamlı şekilde ele alınan bir konu da değerler eğitimi olmuştur. Değerler eğitiminin bütün bir eğitimin nihai hedefi ve ruhu olduğu, dolayısıyla müfredatın bütünleyici parçası olarak ele alınması gerektiği ortaya konmuş ve bu bağlamda on kök değer belirlenmiştir. Bu değerler üzerinden yola çıkılarak belirlenen alt değerlerin de öğrencilere kazandırılması hedeflenmiştir. Müfredatta öğrencilere aktarılması hedeflenen kök değerler; adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir (TTKB, 2017:4-8).

Bunun yanı sıra öğrencilerin gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde; akademik, sosyal, iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceriler belirlenerek bunların tanımı yapılmış ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi başlığı altında belirlenmiştir. Müfredatlarla öğrencilere kazandırılması hedeflenen yeterlilikler ve beceriler: anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, matematik yeterliği, bilim ve teknoloji yeterliği, dijital yeterlik, öğrenmeyi öğrenme, inisiyatif alma ve girişimcilik algısı, sosyal ve kamusal yeterlikler, kültürel farkındalık ve ifadedir (TTKB, 2017:8).

3.5. II. Meşrutiyet Dönemi Sosyal Yapısı ve Değerler

Osmanlı 18. yy. başlarına kadar siyasi, askeri, ekonomik sıkıntılarının nedenlerini tam olarak kavrayamamış, Batı dünyasını eski Batı zannedip ciddiye almamış, Batıda yaşanan başta siyasal, sosyal, bilimsel ve ekonomik gelişmelerden habersizce, adeta olduğu yerde saymıştı. Bu süreçte Batı siyasal ve sosyal bakımdan önemli gelişmeler göstermiş, bilim ve sanatta büyük atılımlar yapmış, ve sanayi devrimini gerçekleştirerek modern çağın kapılarını aralamıştı. Bu süreçte dünyayı yeniden keşfeden Batılı güçler her tarafta sömürgeler kurmuş bir taraftan sömürdüğü kaynakları işlerken diğer taraftan ürettiklerini pazarlama arayışı içine girmişti. Öte yandan 1789 Fransız İhtilali özellikle büyük imparatorlukları sıkıntıya sokacak “ulus-devlet” anlayışı ve “milliyetçilik” akımlarıyla yeni bir çığır açılmış, adaletsizliğe isyan eden, eşitlik, özgürlük, hak isteyen büyük halk kitleleri Avrupa’yı adeta bir kaynayan kazan haline getirmişti. Batılı devletler siyasal, sosyal mecrada kendi içinde yoğrulurken, ekonomik gelişimini de ihmal etmemiş, bir yandan da sömürgeler ve pazar konusunda birbiriyle yarışa girişmişlerdi. Üç kıtaya yayılmış, geniş toprakları ve pek çok farklı milleti bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti, bu gelişmelerden habersiz, Batı dünyasının iştahını ziyadesiyle kabartmıştı. Her geçen gün daha da güçlenen geleneksel rakiplerine karşı Osmanlı hala eski gücüne ve büyüklüğüne güveniyordu. Oysa Batılı devletlerin bu yeni dönemde elde ettikleri güce Osmanlı’da sağladıkları ticari imtiyazlar da eklenince ortaya çıkan tablonun bedelinin ne kadar ağır olacağını hiçbir zaman hayal bile edemediler.

Ancak süreç içerisinde ihmal ve gafletin bedeli çok ağır bir şekilde ödenmek zorunda kalınmıştı.

Başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin bir kısmına verilen ticari imtiyazlar neticesinde, Avrupa ticaretinin Osmanlı ülkesine getirdiği, önceleri yasak olan alkol, sigara, kahve gibi keyif verici maddelere getirilen kullanım serbestisi toplumda yaşantı ve tüketim alışkanlıklarını da değiştiriyordu. Daha önceleri reyanın toplandığı cami, kilise gibi mekanlarda insanlar daha çok hoca ve papazı dinlerken, serbestlik sonucu açılan kahvehanelerde her kesimden insan bir araya gelerek fikir alışverişlerinde bulunmuş, çeşitli tartışmalara girilmiş ve bu durum farklı fikir hareketlerinin doğmasına imkan sağlamıştı (Berkes, 1978:44). Nitekim bu kahvehanelerde doğan fikirler tahttan padişahlar indirmiş, sultanla pazarlıklara imkan vermiş, anayasa yaptırmış, meşruti rejim kurdurtmuş ve nihayet Osmanlı'nın sonunu hazırlayacak kadar ileri düzeyde sonuçlar doğurmuştur.

18. yy. başlarında ortaya çıkmaya başlayan bu fikir hareketleri elbette ki kendi kendine peyda olmamıştır. Bunun arka planında Avrupa kazanını kaynatmak için ateşlenen kıvılcımların bir kısmının Osmanlı'ya da sıçraması kaçınılmazdı. Bu unsurların pek çok ulusu bünyesinde barındıran Osmanlı'nın azımsanamayacak sayıdaki Hıristiyan tebaası üzerinde etki göstermemesi düşünülemezdi. Nitekim bu dönemde azınlıklara eşitlik adına birtakım hakların tanınması onları Müslüman tebaaya göre daha imtiyazlı vatandaşlar statüsüne taşıdı.

Berkes, Osmanlı'da bu fikir hareketlerinin Fransız Protestanları olan Huguenot grubunun vasıtasıyla alevlendiğinin tahmin edildiğini belirtmiştir. Fransa'da Katolik mezhebinden ayrılıp Protestanlığı seçen Huguenot grubu Fransa'yı terk etmek zorunda kalmış, yeni yurt arayışı içine girmişlerdir. Bir kısmı Osmanlı topraklarına yerleşmek istemiş, askeri ve ekonomik anlamda Osmanlı'nın gözünü açmaya çalışarak nizam cedit alayları oluşturmak suretiyle subay yetiştirebileceklerini belirtmiş ve hizmet sözü vermişlerdir. Bu gelişmeleri yakından takip eden ve kapitülasyonların ellerinden alınacağını anlayan Fransız büyükelçiliğinin çabasıyla Huguenot grubu Osmanlı'ya kabul edilmemiştir. Ancak bu dönemde *takrir* olarak nitelendirilen ve yazarının kim

olduğu bilinmeyen, bir Hıristiyan subayı ile Müslüman bir devlet adamı arasında geçtiği varsayılan bir yazı ortaya çıkmıştır. Bu yazıda; Müslüman devlet adamı Osmanlı rejiminin ve İslam şeriatının üstünlüğü üzerinde dururken, Hıristiyan subay ise Avrupa dünyasındaki yeniliklerin alınması gerekliliğinde ısrar eder. Bu yenilik özellikle askeri alandadır. Berkes'e göre bu belgenin içeriği ile Huguenot grubunun yardım vaatlerinin örtüşmesi, bu belgenin yazımında onların katkısı olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Nitekim Huguenot grubu her ne kadar Osmanlı yurduna kabul edilmemiş olsalar da fikirlerinden etkilenildiği Nizam-ı Cedit ordusuyla kendini göstermektedir. Tüm bunlardan hareketle Osmanlı'da Batılılaşma hareketlerinin 1718'de ortaya çıkan bu belge ile başladığı iddia edilebilir (Berkes, 1978:45-48).

Osmanlı'da modernleşme ihtiyacının başlangıçta güvenlik endişesiyle ortaya çıkmış olduğu ve bu amaçla ilk köklü değişimlerin orduda yapılmaya başlandığı bilinmektedir. Sonrasında bu modernleşme ihtiyacı yayılmış devletin bütün kurumlarını ve toplumu da içine dâhil etmiştir. Nihayetinde ise bunun bir ideolojiye dönüşmesi kaçınılmaz bir hal almıştır (Yelkenci, 2010:31). Kuşkusuz bunda aydın kesimin ve özellikle Tanzimat'la beraber yoğun bir şekilde yürütülen basın-yayın faaliyetlerinin büyük bir etkisi olmuştur. Fikirlerini halka yaymayı ve geniş bir sosyal taban oluşturmayı hedefleyen aydın kesimi değişimin dışarıdan zorla gerçekleştirilemeyeceğinin, geniş halk kitlelerini yanlarına almanın gerekliliğinin farkına varmışlardı. Bu suretle halkı bilinçlendirmek, başka milletlerin hayat standartları hakkında bilgilendirmek, bir nevi halkın gözünü açmak çabası içine girmişlerdi. Nitekim Tanzimat Döneminde basın-yayın önemli bir görev üstlenmiş sayfalarına bir nevi magazin kültürü taşıyarak Tanzimat Fermanı'nın siyasal amaçlarına sosyo-kültürel bir taban kazandırmaya çalışmıştır. Yeniliklerin imrenilecek güzellikleri ve hayrından söz edilerek eskinin yani usul-i atıkanın önemini yitirdiğine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Paris ve Londra'da bulunan geniş, bakımlı sokak ve caddelerle, Dersaadet'teki ahşap evler ve dar sokakların yan yana koyularak, karşılaştırmalarının yapıldığı yazılar yayınlanmıştır (Doğan, 1992:179). Düşün alanında ise önemli Batılı düşünürler Montesquieu, Volney, Condorcet'in tarih felsefesi alanında yazdıkları,

imparatorlukların büyüme ve yıkılma nedenlerini irdeleyen eserleri tercüme edilmiştir (Berkes, 1978:264).

Bu dönem ayrıca eğitimin geliştirilmesine yönelik Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderildiği bir dönemdir. Avrupa'ya gönderilen bu öğrencilerin, orada modern eğitim kurumlarında eğitim görmeleri, hem Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip etmeleri hem de çeşitli bilim alanlarında yetiştirilmeleri amaçlanmıştır (Yelkenci, 2010:91). Bu öğrenciler Avrupa'ya gönderilme amaçlarının dışında, yepyeni fikirlerle yurda dönmüş, devletin rejimini sorgulamaya başlamış ve adeta mevcut rejime düşman olmuşlardır. Avrupa'yı gezip gören bu gençler şeriatın zamanın mevcut şartlarını karşılamadığına hükmetmişler, Avrupa modeline uygun şekilde dinin devletten ayrılması gerektiğini savunmaya başlamışlardır (Berkes, 1978:277).

Değişimin önemine vurgu yapan, yönünün daima Batıya dönmek suretiyle memleketin refaha kavuşacağına inanan bu genç aydın zümrenin dışında, Tanzimat'ın etkilerini, yeni kültür ve anlayış dayatmasının getirdiği farklılaşmayı gözlemleyen bir aydın kesimi ise taklit ve sefahatle betimlenen medeniyeti sorgulamaya başlamıştır. Bu gelenekçi aydınlar taklit ve sefahatin geleneksel yaşam biçimini tehdit etmekte ve ülkenin felakete sürüklenebileceği endişesini taşımaktadırlar. Tanzimat'ın önemli aydınlarından Ali Süavi, Fransa'nın sefahate düşerek, her şeyi hacet miktarda yapan Almanlara yenildiklerini ve Osmanlı'nın bundan dersler çıkarması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre; *“İstanbul Paris'ten beter olmuştur. Çünkü Fransa'ya sefahat girmiş ama sefahat namıyla girmiştir. İstanbul'a ise sefahat, medeniyet namıyla girmiştir.”* Ülkede bu yaşananların halkın arzusu dışında zorunlu kültür değişimleri adı altında birtakım kişi ve kurumlarca topluma dayatıldığına dikkat çekmiştir (Doğan, 1992:183).

Yine Ali Süavi'ye göre medeni olmak kendi örf ve geleneğine sırtını dönmek değil, bilakis sahip çıkmakla mümkündür:

“Medeni saydığımız Batılı ülkeler körü körüne taklit edilerek medeni olunamaz. Medeniyet denen şey bizim Osmanlı memleketine ters tarafından girmiştir. En ziyade medeniyetli sayılan mesela Londra'da kiliseye gitmek ve Pazar günü dükkân açmak yahut alışveriş etmek veya dikmiş dikmek pek

büyük günah sayılır ve en serbest İngilizler irtikap edemezler. Bizde ise edeb-i diniye ve adâb-ı atıkayı tahkir etmek medeniyet addolunuyor.” (Doğan, 1992:183).

Tüm bu aydınlar arasındaki tartışmalar sonucunda İstanbul halkından bir zümre bir yandan Batılılaşma çabası içine girerken bir yandan da geleneklerden kopamamıştır. Neticede 19. yüzyılda Osmanlı’da gelenekle çağdaşın, cehaletle bilimin birbiri içine girdiği tuhaf bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde İstanbul halkı tıbbiyeciden üfürükçüye, üfürükçüden eczacıya dolanıp dururken, köklü aileler oğullarına bir yandan Fransız mürebbiye getirmek suretiyle eğitim aldırırken, bir yandan da Mevlevi dergahında el öptürüp tarikata sokmaya çalışmışlardır (Ortaylı, 2008:30).

II. Meşrutiyet öncesi Sultan Abdülhamit dönemi için ise Berkes, maneviyattan ve değerlerden neredeyse kopma noktasına gelmiş bir zümrenin varlığından söz eder: *“Siyasal baskı rejimi, önleyemediği dış etkilerin yardımıyla onun özelliklerine karşı çıkacak bir kuşağın yetişmekte olacağını öngörememişti. Dinden, şeriattan, gelenekten, maneviyattan o denli çok söz edilen bir dönemde karanlık fikir ve inançlara isyan eden bir kuşak yetişiyordu. Bu kuşağın başlıca özelliği de inançları inkar ve materyalizmdi.”* (Berkes, 1978:370). Bu sözler aydın kesiminin, Osmanlı Devleti’nin siyasal ve sosyal yapısında etkili olmak isteyen dış güçlerin güdümüne girdiklerini gözler önüne sermektedir.

Dönemin aydınlarından Hüseyin Rahmi, bir ulusun manevi besini olacak her çeşit yayının baskı altına alındığını, bu suretle el altından satılan yabancı kitaplara büyük bir talep söz konusu olduğunu belirtmiştir. Hatta geleneklerin iflas ettiğini öne sürerek Avrupa’nın düşünürlerini, şair ve yazarlarını benimseyip kendi kültür birikimimizin nasıl bir kenara itilerek çağdaşlaşma adına Avrupa kültürünün benimsendiğini anlatarak vahim bir tablo çizmiştir. Ona göre geleneksel kültürün iflasının boşalttığı dimağları yabancı kültür dolduruyordu. *“Avrupa düşünürleri, tarihçileri, şairleri, yazarları sanki bizim düşünürlerimiz, yazarlarımız olmuşlardı. ... O karanlık ve gamlı günlerde bizim dostlarımız, yol göstericilerimiz Batının bu fikir hazineleri oldu”* (Berkes, 1978: 372). Yine dönemin aydınlarından sayılabilecek Hüseyin Cahit’in; *“Kafamı skolastiğin bataklıklarından kurtaran, gözlerimin önüne yeni ufuklar açan, ruhumu özgürlüğe*

kavuşturan güçler nelerdir? Şimdi düşünüyorum da her şeyin üstünde uyanışında etkisi olan gücün Fransız dili ve kültürü olduğunu anlıyorum” (Berkes, 1978:371) sözleri modernleşme adı altında kendi özlerini ne denli kaybettiklerini gözler önüne sermektedir. Ahmet Mithat, Arapça “dehriler”(çağdaşçılar) olarak anılan bu genç kuşağa Frenkçe “dekadanlar” (köksüzleşmişler, yabancılaşmışlar) adını takmıştır (Berkes, 1978:373).

Berkes (1978:377) bu görüşlere sahip aydınların nitelikleri hakkında çok önemli bir tespitte bulunur. Batıcıların çoğunun edebiyat ve sanatla ilgilendiklerini, tarih, ekonomi, felsefe ve bilim konusunda bilgilerinin çok zayıf olduğunu belirterek bu aydın kesimini, tanımadığı bir güzele vurulmuş bir gence benzetmiştir. Ortaylı da bu mealde bir tespit yaparken, esasında Osmanlı aydınının neden yabancı yazar, düşünür ve edebiyatçılardan bu denli etkilendiğine de bir noktada işaret etmiştir. Ona göre; Osmanlı Türkleri içinde en iyi şekilde ders verebilecek doğa bilimcileri ve matematikçiler bulunmaktaydı ancak Yunan, Bulgar ve Sırlar gibi Avrupa’daki edebi çevrelerin bile ilgisini çekebilecek kadar başarılı şair ve edipleri yoktu. Ayrıca Osmanlı-Türk aydın çevresinde sosyoloji, felsefe, tarih ve Osmanlı tarihi konusunda söyleyip yazanlara yeterince itibar edilmezdi (Ortaylı, 2008:21).

Bu dönemde ortaya atılan fikirler yalnızca siyasi hayata değil toplumsal hayata da şekil verme çabası içine girmiş, bu noktada bilhassa aile ele alınmıştır. Osmanlı aile yapısı üzerine yayınlar yapılmış, alafranga yaşayan aile tipi ile şark usulü yaşayan geleneksel Osmanlı aile tipi kıyaslanmıştır. Tüccarzade İbrahim Hilmi’nin (1992:1073-1075) “*Avrupalılaşmak, Felaketlerimizin Esbabı*” başlıklı, şehirde alafranga usulü ve şark usulü yaşayan iki aile tipi üzerine yazmış olduğu yazıda, alafranga aileden sitayişle söz ederken, şarklı aileyi ise bir sürü olumsuzluk sıralayarak yerden yere vurur Bu mealdeki yazıların içeriklerine bakıldığında hedeflerinin, örnekleme suretiyle doğrudan toplum hayatına etki etmek ve toplumun dönüşümünü sağlamak olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim özellikle siyasal-sosyal alanlardaki köklü değişim dönemlerinde toplumsal çözülmenin üstesinden gelebilmek için aile yapısının korunması ve biçimlendirilmesi önem kazanmıştır. Aile kamunun bir parçası olarak görülmüş, devletin hükümlerlik sahasında olduğu düşünülmüştür. Bu Avrupa’yı etkileyen büyük kitlesel

hareketlerde olduğu gibi, Osmanlı devleti ve toplumunu dönüştürmeye yönelik Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde de önem kazanmıştır (Toprak, 1992:228).

Çekirdek aile yapısının gündeme geldiği II. Meşrutiyet döneminde bu yapının milliyetçilikle uyum içinde olması önemsenmiştir. Yine bu dönemde kadın ön plana çıkmış, kadının toplumsallaşması, kadın erkek eşitliği gibi konular çokça tartışılmış, bir kısmı hayır derneği, bir kısmı da feminist hedefleri olan dernekler olmak üzere pek çok kadın derneği açılmıştır. Seferberlik dolayısıyla erkeklerin cepheye alınması kadınlara istihdam alanı açmış, birçok iş sahasında kadın çalıştırılmaya başlanmış ve erkeklerin kadın berberlere tıraş oldukları bile görülmüştür (Toprak, 1992:231).

Modernleşme çabalarının uzantısı olan ve Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan süreli yayınlar, II. Meşrutiyet Dönemi'nde daha ziyade gelişmeler göstermiş, sayıları artmıştır. Bu dönemde özellikle çocuklara ve kadınlara yönelik dergilerde artış gözlenmiştir (Küçük, 2008:7). II. Meşrutiyet Dönemi aynı zamanda “yeni bir nesil yetiştirme” düşüncesinin doğduğu, çocuğun geleneksel değerler dışında bir birey ve vatandaş olarak algılanmaya başlandığı bir dönemdir (Akyüz, 2012:267). Nitekim süreli yayınlar vasıtasıyla hem yeni kuşağı yetiştirecek olan kadınların fikir dünyasını geliştirecek yazılara yer verilmekte, hem de çocuklara başta vatan sevgisi, çalışkanlık olmak üzere pek çok değer gerek hikâye ve masallar gerekse şiir ve makaleler yoluyla kazandırılmaya çalışılmıştır.

Çocuk dergilerinin sayılarının artması çocuklara yönelik edebi eserlerin sayısının ise az olması beraberinde kaynak sıkıntısını getirmiştir. Ali Ulvi Elöve, İbrahim Alaeddin Gövsa, Tefik Fikret, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi yazarlar bu açığı kapatmak üzere çocuk edebiyatı üzerine eserler (Yakar, 2007:8-11) meydana getirmişlerse de bunlar yeterli sayıya ulaşamamıştır. Neticede çocuklara yönelik yayınlarda tercüme yoluna gidilmiş, özellikle Batıdan çokça tercüme yapılmıştır. Çocuk dergilerindeki edebi yazılar büyük oranda bu tercüme eserlerden oluşmuştur.

19. yüzyıldan itibaren başlayan modernleşme çabaları daha çok Osmanlı bürokratları ve aydın kesimi düzeyinde kalmış, halk ananelerinin, inançlarının yok sayılmasını kolay sindirememiştir. Modernleşme sürecine girmekte geciken tüm

toplumlar gibi Osmanlı toplumunda da modernleşmeye karşı kültürel bir tepki oluşmuştur. Diğer bir ifade ile; Osmanlı modernleşme sürecinde Batının ideolojik yapısını da almış ve bu da Doğu-Batı kültürü çatışmasının doğmasına neden olmuştur (Ortaylı, 2008:17-20). Nitekim tüm bu gelişmelerden ortaya çıkan sonuca göre; Osmanlı İmparatorluğunda devleti geliştirmek, durumu iyileştirmek adına masumiyet maskesiyle takdim edilen ıslahatlar, müdahaleler bugünkü Batının mutlak üstünlüğü ideolojisine hizmet etmiştir (Tozlu, 1998:42).

4. BÖLÜM

DEĞERLER EĞİTİMİ VE ÇOCUK DERGİLERİ

4.1. Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Verilen Değerler

İnsanın kişisel ve toplumsal hayatını kuşatan değerlerin kesin bir sayı ile sınırlandırılması oldukça zordur. O nedenle değerlerin tasnifinde çeşitli kategoriler oluşturulmuştur. Bu çalışmada Erol Güngör'ün Spranger'den uyarlayarak oluşturduğu değerler tasnifi esas alınmıştır. Onun belirlediği kategoriler; Sosyal, Ahlaki, Politik, İktisadi, Bilimsel, Dini ve Estetik değerler şeklinde yedi farklı değer grubundan oluşur (Güngör, 1998:84-85). Her bir değer kategorisinin kısa açıklaması yapıldıktan ve bu kategoride yer verilecek değerler belirlendikten sonra çalışmanın konusu olan her iki çocuk dergisinde yer alan hikâye ve masallar Güngör'ün tasnifinde belirtmiş olduğu bu kategorilere göre teker teker ele alınarak incelenmiş, her iki dergiden elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

4.1.1.Sosyal Değerler

Yaratılışı gereği başka insanlarla iletişim kurmak zorunda olan insanoğlu sosyal değerler sayesinde toplum içinde yaşamının gereklerini benimseyerek uyumlu, sorumluluk sahibi bir birey olabilmektedir. Toplumsal barış ve huzurun sağlanabilmesi için elzem olan sosyal değerler bireylere kendinden başka varlıkları da sevmeyi, saygı duymayı, yardımlaşmayı kısacası bir arada yaşama kültürünü benimsetmektedir. Bu değer grubu bütün insanları içine alabilecek geniş bir yelpazeye sahip olan daha çok evrensel değerleri kapsamaktadır. Tüm toplumlarda az çok kendi içerisinde farklılıklar gösterse de bu değerler genel geçerlik ifade eder. Sosyal değerlere önem veren bir bireyin toplum tarafından sevilen, saygı duyulan, nazik, yardımsever bir birey olduğu söylenebilir.

Sosyal değerlerin toplumu bir arada tutmaya yarayan her bireyin kazanması ve hayatına yansıtması gereken genel geçer kurallar olması hasebiyle, çocuk dergilerinin de

bu kategoriye giren pek çok değere yer vermeleri kaçınılmazdır. Araştırma konusu olan her iki derginin hikâye ve masallarında işledikleri değerlerin yekununu sosyal değerlerin oluşturduğu görülmektedir. Bu değerler de dergide bulunan hikâye ve masallarda en çok yer verilen sosyal değerlerden en az yer verilenlere doğru sıralanarak incelenmiştir. Bu değerler sırasıyla; iyilik, saygı, adalet, sevgi, arkadaşlık, cesaret, dayanışma, özen, sağlık, nezaket ve cömertlik değerleridir.

4.1.1.1. İyilik Değeri

Sosyal bir varlık olan insanoğlu hayatını idame ettirebilmek için başka varlıklara muhtaçtır ve bir topluma dahil olmak durumundadır. Çeşitli insan tiplerinin mevcut olduğu bu toplumlarda huzur ve mutluluğun sağlanabilmesi için insanlar arasında bir muhabbetin oluşması önem arz etmektedir. Bu muhabbetin ortaya çıkmasının en güzel yolu da karşılıksız yapılan iyiliktir. Yapılan iyilik ancak karşılık beklemeden yapıldığında amacına ulaşır. Zira iyilik yapan insan büyük bir manevi huzur ve mutluluk duymaktadır.

Ben merkezli bir hayatın hüküm sürdüğü günümüz toplumlarında bencilliğin had safhaya çıktığı ve insanların sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek kazançlar sağlamalarına rağmen mutlu olamadıkları görülmektedir. Başkaları için fedakarlıklar bir yana, çıkarı olmadığı sürece insanlar birbirleriyle irtibattan da uzaklaşmışlardır. Bu durum bir yönüyle toplumsal birlik ve beraberliğe zarar verirken diğer yandan bireyi yalnızlığa, güçsüzlüğe, güvensizliğe, huzursuzluğa, bunalıma, sürekli mutsuzluğa mahkûm etmiştir.

İyilik bu körelmiş manevi duyguları yenilemeye yardımcı bir eylemdir. Zira karşısındaki insandan hiçbir menfaat beklemeden sadece onun ihtiyacını gidermek için ortaya koyulan bir eylem, yardıma ihtiyaç duyan insanın mutluluğu, iyilik yapanı daha çok mutlu etmektedir. Karşısındaki insanın bir ihtiyacını gidermek büyük bir manevi huzur vermekte, insanın kendi manevi yüklerini hafifletmektedir. Dolayısıyla yapılan iyilik başkaları için yapılmış görünse de aslında insanın kendisi için ortaya koymuş olduğu bir eylemdir.

İyilik mefhumunun daha çok küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılması daha önünde uzun bir hayat yolu olan geleceğin bireylerinin ve beraberinde toplumun çok daha sağlıklı ve manevi yönden sağlam temeller üzerinde inşa edilebilmesinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Küçük yaşlardan itibaren bireylere aşılması gereken iyilik değeri bir yandan büyüklerinin bizzat uygulayarak örnek olmaları suretiyle ortaya konması gerekirken, öte yandan hikâye ve masallar yoluyla çocuklara özümsetilip zihinlerine ve gönüllerine nakşedilmelidir.

İyilik değerinin bugün olduğu gibi her dönemde önemini ve güncelliğini koruduğu söylenebilir. Zira toplumlar bu ve benzeri değerlerle ayakta durabilmektedir. Bu araştırmanın konusu olan çocuk dergilerinde de iyilik değerine ilişkin çok sayıda hikâye ve masala yer verildiği görülmektedir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu'nda, üçü masal, ikisi fabl türünde olmak üzere toplamda on hikâyede iyilik değerine yer verilmiştir. Bu hikâyelerin birinin kahramanları çocuk ve yetişkinlerden, altı tanesi yetişkinlerden, ikisi insan ve hayvanlardan biri ise sadece hayvanlardan teşekkül etmektedir. Hikâyeler kahramanlarının niteliklerine göre sınıflandırılırken, aynı nitelikteki kahramanlara sahip olan hikâyeler de yayımlanma tarihine göre ele alınmıştır. Ayrıca iyilik kavramını ön plana çıkaran hikâyelere, kötülüğün cezasız kalmayacağı mesajını içeren hikâyelere göre öncelik verilmiştir.

Dergide kendisine yapılan kötülöklere karşı daima iyilikle mukabele eden kahramanlara yer verildiği gibi, yapılan iyiliğın gerek insanlar tarafından gerekse Allah tarafından mükafatının verileceği mesajı işlenmiştir. Ayrıca yapılan kötölüklerin asla cezasız kalmayacağı, her şeyden önce ilahi adaletin tecelli edeceği gözler önüne serilmiştir.

Büyük acıların beraberinde getirdiği toplumsal bir çözünmeyle karşı karşıya kalınmış bir dönemde çocuk dergilerinde yer verilen iyilik değeri oldukça önem arz etmektedir. Çocuk Duygusu dergisinde yer verilen “Parmak Çocuk” (Çocuk Duygusu, S.33-42:4-5) adlı masal, yapılan küçük bir iyiliğın neticesinde insanların nasıl büyük

nimetlere kavuşabildiğini ortaya koyan iyi bir örnektir. Zira fakir bir ihtiyara evlerinin kapılarını açarak yiyeceklerini paylaşan yaşlı çift, bu iyiliklerinin karşılığında evlerine tebdil kıyafet ile gelmiş olan büyücüden hayatlarını değiştirecek bir mükafat alır. Yıllardır bir evlat hasretiyle yanıp tutuşan çiftin artık parmak kadar da olsa bir evlatları vardır. Bu hikâyeye ile dergi, okuyucularına asla iyilikten taviz vermemeleri gerektiği, bu meziyetleri sayesinde mutlaka bir gün hayallerine kavuşabilecekleri mesajını vermektedir.

Derginin okuyucularının dikkatine sunduğu bir konu da yapılan kötülöklere karşı iyiliğin çok daha büyük bir meziyet olduğudur. “*Topal Ahmet*” (Çocuk Duygusu, S.52:6) başlığıyla yayımlanmış olan hikâyede; yaptığı bir iyilik sonucu topal kalan bir adamın yaşadığı çevredeki çocuklar tarafından devamlı suretle engeli dolayısıyla alay ve tacize maruz kalmasına rağmen, zor bir durumda kalan bu yaramaz çocuklardan birine yine büyük bir iyilikte bulunmaktan geri durmadığı anlatılmaktadır. Küçük okuyucularına bu surette önemli bir mesaj aktaran dergi, özellikle de yaşanan savaşlar ve felaketler sonucunda sakat kalan insanların yaşadığı mağduriyetleri ortaya koyarak, bu insanların her şeye rağmen yüreklerinde taşıdıkları iyilikleri ve bu tür davranışlar sergileyen çocukların yaptıklarından hicap duymalarını amaçlamaktadır.

Yaşadığı her türlü olumsuz tutumlara karşı yüreğindeki iyiliği kaybetmeyen bir hikâyeye kahramanı da “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*”(Çocuk Duygusu, S.21:3-6) adlı hikâyedeki Ali Baba karakteridir. Günümüzde “Ali Baba ve Kırk Haramiler” olarak bilinen hikâyenin dergide, bilinenden çok farklı bir şekilde aktarıldığı görülür. İçinden büyülü kelimeler çıkarılarak masal işlevini yitiren hikâyeye, aynı zamanda kurgu yönüyle de bilinenden çok farklı bir yol çizer. Fakirliğinden dolayı kardeşi tarafından hor görülmesine ve türlü kötülöklere maruz kalmasına rağmen Ali Baba’nın kardeşinin ölümünden sonra fakir sofrasında kardeşinin ailesini ağırladığı ve onlara sahip çıktığı görölmektedir.

Çocuk Duygusu bu hikâyeye ile iyilik sahibi insanların toplum tarafından çok sevildiği mesajını aktarırken; “*Bir Pederin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.44:7) adlı tamamen didaktik öğeler barındıran hikâyeyeyle de ölüm döşegindeki bir babanın

evlatlarına yapılan iyiliklere karşı nankör olmamaları hususunda verdiği nasihatlere değinmektedir. Hikâyenin yayımlandığı dönemde bu türden nasihatlere ihtiyaç duyulduğuna bakıldığında, bencilliğin had safhaya çıktığı günümüzde bu tür nasihatlere yeni neslin katbekat ihtiyacı olduğu aşıkardır.

Çocuk Duygusu’nda yapılan iyiliklere mukabil ödüllendirilen karakterlerin yanı sıra yaptıkları kötülüklerin cezasız kalmayacağını ortaya koyulduğu karakterlere de yer verilmektedir. Dergide yayımlanan “*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5:2-7) ve “*Dul Kadınla Hırsızlar*” (Çocuk Duygusu, S.42:7) adlı hikâyeler bu minval üzeredir. Hikâyelerin birinde iyi yürekli kız kardeşlerine her türlü kötülüğü reva gören iki abla peri tarafından heykele dönüştürülürken, ikinci hikâyede; fakir, dul bir kadının elinde kalan son parasına göz dikmiş iki hırsızın ilahi adalet neticesinde emellerine ulaşamayarak helak oluşları anlatılmaktadır.

Yine kötü kalpli insanların cezalandırılıp, iyi yürekli olanların ise türlü mükafatlara malik olduklarını anlatan bir hikâyeye de “*Kaçırılmış Prenses*” (Çocuk Duygusu, S.49-56: 2-6) adlı Farsçadan tercüme bir masaldır. Acem Şahına karşı duyduğu bir husumet neticesinde Şahın sevgili kızını kaçıarak Japonya’ya götürülen büyücü, prensese çok kötü davranarak türlü ezalar çektirir. Ancak bu kötü kalpli büyücünün, iyi yürekli karısı ve oğlu, prensese gizlice yiyecekler götürüp onu büyücünün kötülüklerinden korumaya çalışırlar. Nihayetinde prenses kurtarılıp, büyücü cezalandırılırken, büyücünün karısı ve oğluna türlü iltifatlar edilerek, hediyeler verilir.

Bu hikâyeler iyiliğin neticesinde sunulan imkanları yeterince cazip bulmayan okuyucular için kuşkusuz caydırıcı bir nitelik taşımaktadır. Zira derginin okuyucu kitlesinin küçük yaşlardaki çocuklar olması ödül ve ceza dengesine hassas bir noktadan değinen bu tür hikâyelerin çocukların psikolojisi üstünde etkili olabileceğini düşündürmektedir.

Yapılan küçük bir iyiliğin hayvanlarda bile ne kadar büyük bir karşılığı olduğunu ortaya koyan “*Esir ve Arslan*” (Çocuk Duygusu, S.5:1) adlı bir hikâyeye yer veren dergi, okuyucularına yapılan iyilik karşısında nankör olmamak gerektiği, hayvanların bile bu meziyete sahip olduğu mesajını vermektedir. Zira hikâyeye göre esir tutulduğu padişahın

yanından kaçan bir adam saklandığı mağarada rast geldiği yaralı aslanı tedavi eder ve sonrasında bu iyiliğe karşı minnettarlık duyan aslan tarafından mağaradan çıkmadan hayatını idame ettirmeye başlar. Bir zaman sonra aslanın ortadan kaybolmasıyla adam başının çaresine bakmaya çalışsa da yeniden yakalanır ve bu kez cezası aslanlara parçalatılarak idam edilmektedir. Esiri parçalamak üzere kafese koyulan aslan sevinç gösterileriyle adama şefkat gösterir. Bu manzara karşısında da padişahın artık onu affetmekten başka yapabileceği bir şey yoktur.

Dergide, kötülükler yaparak menfaat elde etmeye çalışmanın beyhude bir çaba olduğunu ortaya koyan iki hikâyenin de fabl türünde yayımlandığı görülmektedir. Gerek “*İnce Sazcılar ve Eşeğin Kurnazlığı*” (Çocuk Duygusu, S. 4:5) ve gerek “*Tilki ile Horoz ve Farenin Dostluğu*” (Çocuk Duygusu, S.17: 4) hikâyeleri kalbinde kötülük olanların emellerine kavuşamayacakları mesajını vermektedir. İlk hikâyede insanları korkutarak gasp eden soyguncuların elde ettikleri ganimetleri hikâye kahramanlarından korkarak bırakıp kaçtıkları resmedilirken, ikinci hikâyede ise kötülük düşünerek zorbalık yapan tilkinin neticede yaptığı kötülüklerin kendi başına dönmesiyle helak olur.

Çocuk Duygusu’nun tüm bu iyiliğin büyük bir meziyet oluşu ve kötülüğün de daima karşılığını bulacağı mesajlarını içeren hikâyeleriyle, çocukları iyi birer birey olma yönünde olumlu teşvik etiği görülmektedir. Ayrıca iyiliğin daima ödüllendirilmesi ve kötülüklerin ise daima cezalandırılması da yine küçük okuyucularının dimağına yerleştirilmiş, bilinçaltına belirgin bir şekilde her iki kavramın sonuçlarının neler olduğu hususunda gerekli sinyaller gönderilmiştir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası’nda iyilik değerinin konu edildiği yedisi masal olmak üzere toplamda 20 kadar hikâyeye yer verilmiştir. Bu hikâyelerin üçünün kahramanları çocuklardan, on dördü yetişkinlerden, biri hayvan ve insanlardan ve ikisi de hayvanlardan müteşekkildir. Bu hikâyelerin incelenmesinde sırasıyla çocuk, yetişkin ve hayvan karakterlere göre bir sıralama takip edilmiştir.

Çocuklara yönelik olarak yayımlanan hikâyelerde özellikle iyilik değerine sıklıkla vurgu yapılmış, iyilerin daima kazandığı kötülerin ise kaybetmeye mahkum olduğu teması işlenmiştir. Çocuk Dünyası dergisinde, kötülüğün cezasız kalmayacağını işleyen hikâyelerin çoğunlukta olduğu görülür. Kötülük yapanların bir şekilde cezalarını buldukları, gerek haksızlığa uğrayanların intikamı ve gerekse ilahi adaletle hakkın yerini bulduğu temaları işlenmiştir. Bununla birlikte bu hikâyelerin bazılarında kötülüklerin cezalandırılmasında pedagojik açıdan tasvip edilemeyecek yöntemlere başvurulduğu da olmuştur.

İyilik değerinin işlendiği hikâyelerde en çok yer verilen iyilik türü, yapılan iyiliğin karşılığında iyilik bulmak ve ödüllendirilmek suretiyle iyiliğin insana kazanç sağlaması, esasında yapılan iyiliğin karşısında hiçbir menfaat beklenmese dahi mutlaka mükafatının görüleceği temasıdır. Dergide iyilik değerinin konu edildiği ilk hikâye de bu minval üzeredir. İyi yürekli yaşlı bir çiftin; fakir, yaşlı bir adamla yemeklerini paylaşmaları ve adamın bu iyiliğe karşılık ellerini açarak dua etmesi sonucu çok istedikleri bir evlada kavuşmalarının anlatıldığı “*Parmak Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.2:1) adlı hikâye, çocuklara insanlara iyilikler yaparak dua almanın ne kadar kıymetli olduğunu, bu şekilde Allah tarafından hayal ettikleri en akıl almaz hülyalarına bile kavuşabilecekleri mesajını içermektedir.

Derginin iyilik değerini içeren çeviri hikâyelere de yer verdiği görülmektedir. Zira “*İki Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.21: 5) adlı hikâyede Paris sokaklarında kaybolan zengin bir çocuğun, onu daima uzaktan gıpta ile izleyen fakir bir çocuk tarafından evine götürülmesi konu edilmektedir. Nihayet hikâye beklenen sonuca ulaşır ve bu fakir çocuk zengin aile tarafından okula gönderilirken, böyle iyi yürekli bir evlat yetiştiren fakir baba da unutulmaz ve işlerini yoluna konması sağlanır. Bu hikâye ile okuyucular küçük bir iyiliğin nasıl da hayatları kökünden değiştirebileceğini ve iyi yürekli, hayırlı bir evladın bütün ailesine nasıl faydalı olabileceğini tasavvur etmeye yönlendirilmektedir.

İyiliğin ne kadar yüce bir kavram olduğunu en bariz şekilde ortaya koyan hikâye ise hiç kuşkusuz “*Dübb-i Ekberin Tarihi*” (Çocuk Dünyası, S.27:3) adlı hikâyedir. Büyükayı takım yıldızının nasıl oluştuğunun kurgulandığı hikâye iyiliğin dünyayı

yerinden oynatmaya bile gücü yetebilecek bir meziyet olduğu ortaya konmaktadır. Zira hikâyeye göre; kuraklığın kol gezdiği, bir yudum suyun bile zor bulunduğu bir dönemde küçük bir kızın hasta annesi için bir bardak su bulduğu, ancak yolda gördüğü susuzluktan kavrulan bir köpeğe bu sudan bir miktar içirdiği, eve dönüp annesine su içireceği sırada annesinin ruhunu teslim ettiği anlatılmaktadır. Hikâyenin en can alıcı noktasıysa kendisi de susuzluk çekerken yanına gelen bir ihtiyara bu suyu ikram etmesidir. Hikâye bu bardaktan yedi elmasın düştüğü ve bunların gökyüzüne yükselerek, başkalarını kendi nefesine tercih edecek kadar iyi yürekli olan bu küçük kızın temiz kalbine, gökyüzünün sonsuza dek şahit olacağı belirtilerek noktalanmaktadır.

“*Peder ve Oğulları*” (Çocuk Dünyası, S. 18: 6) adlı hikâyedeysen, hasta bir babanın çocuklarına miras taksimi yaparken, hayatta en çok önem verdiği iyilik değerinin hangi evladında vücut bulduğunu da öğrenmek ister ve çocuklarının her birinin birer iyilik yaparak yanına gelmesini ister. Neticede büyük oğul kendisine emanet edilen parayı yerine ulaştırırken ikinci oğul bir çocuğun hayatını kurtarır. En küçük oğul ise kendisine beddua eden bir adamın hayatını kurtarır. Babanın beklediği cevap küçük oğuldan gelmiştir. Zira diğer evlatlarının yaptıkları zaten yapılması gereken şeylerdir. Fakat küçük oğul her insanda bulunmayan bir meziyete sahiptir. Kötülüğe karşı iyilikte bulunmak her kişinin harcı değildir.

Dergi bu çok önem verdiği meziyeti pekiştirici bir de “*Tacir Mehmet Efendi'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S. 22: 1) adlı hikâyeyi yayımlamıştır. Bu hikâyede yine türlü cefalar çekmiş olmasına rağmen içindeki iyiliği kaybetmeyen Mehmet Efendi'nin karısını kaçıran ailesini parçalayan bir adamı bağışlayarak ona iyilikte bulunması anlatılmaktadır. Hikâyede; yaşadığı büyük acılara rağmen, yüreği merhamet ve iyilikle dolu olan Tacir Mehmet Efendi'nin karısına kötü davranmadığı için, karısını kaçıran tüccarı affettiği ve hatta ödüllendirdiği görülmektedir. Yapılan kötülöklere rağmen iyiliği şiar edinmiş bir adamın hikâyesi anlatılarak çocuklara her şeye rağmen iyiliğin büyük bir erdem olduğu aktarılmıştır.

Derginin ön plana çıkardığı bir unsur da iyiliklerin ödüllendirilmesidir. Bu minvalde yayımlanan “*Kunduracı ile Cüceler*” (Çocuk Dünyası, S. 34: 2) adlı hikâyede

yine iyi yürekli cücelerin yardımları sayesinde fakirlikten kurtulan kunduracının cüceleri ödüllendirilmesi, onlara çeşitli giysiler hazırlayarak armağan etmesi anlatılmaktadır. İyilik değerinin hikâyede bu şekilde işlenmesi hiç kuşkusuz çocuklar için iyiliği oldukça cazip bir değer haline getirmektedir.

Ancak bunun yanında kötülüklerin de cezalandırılması gerektiği, bazı durumlarda affedilemeyecek mevzuların da olduğu ortaya koyulmuştur. “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.25-28: 1-3), “*Bahadır Şah'ın Sergüzeşti*” (Çocuk Dünyası, S.38:9), “*Mavi Sakal*” (Çocuk Dünyası, S. 44-45: 4-7) adlı hikâyeler bu konuya birer örnektir. Benli Bahri kendisini aldatan ve ona kötülük yapan karısını ve lalasını cezalandırırken, Bahadır Şah ise onu kaçırarak türlü ezalarda bulunan haydutlardan bu kötülüklerinin hesabını sormuştur. Mavi Sakal ise yaptığı kötülüklerin bedelini canı ile ödemiştir. Yine kötülüğe maruz kalan bir gencin hikâyesinin anlatıldığı “*Sihirli Keman*” (Çocuk Dünyası, S. 53: 40) adlı hikâyenin kahramanı iyi yürekliliği sayesinde kendisine kötülükler yapan adamdan intikamını alabilme imkanına sahip olmuştur. Tüm bu hikâyeler derginin küçük okuyucularına her ne kadar kötülüklerle karşı iyilik yapmak bir meziyet olsa da, yeri geldiğinde kötülüklerin de hesabının sorulması gerektiği mesajını vermektedir. Zira derginin yayımlanmakta olduğu dönem büyük felaketlerin yaşandığı, çocukların vatan savunması ve yaşananların intikamının alınması için sürekli olarak teşvik edildiği bir dönemdir.

İyiliğin ödüllendirilip, kötülüğün cezalandırılmasının ilahi adaletle de tecelli edeceği mesajının verildiği “*Yumurtalar*” (Çocuk Dünyası, S.57:103), “*Horoz*” (Çocuk Dünyası, S. 57: 103) ve “*Üç Hırsız*” (Çocuk Dünyası, S. 60: 152) adlı hikâyelerde iyilik kavramının inanç boyutunun da olduğu ortaya konmaktadır. “*Yumurtalar*” adlı hikâyede; köyü düşmanlar tarafından işgal edilen iyi kalpli bir adamın öldürülmek üzereyken evinin bodrumuna saklanması ve adamın Allah tarafından nasıl korunduğu aktarılırken, hikâyenin sonu “*Allah iyiliği sever ve iyilik edenlere daima yardım eder*” (Çocuk Dünyası, S.57: 103) ifadesiyle bağlanır. Bu durumun tam tersinin anlatıldığı “*Horoz*” ve “*Üç Hırsız*” adlı hikâyelerin birinde cinayet işleyen iki hırsızın bunun yanlarına kâr kalacağını düşünmeleri ve aradan birkaç yıl geçmiş olmasına rağmen Allah'ın adaletinin tecelli etmesi sonucu yakalanmaları anlatılırken; diğerinde

çaldıkları paraları paylaşma konusunda ihtilafa düşerek birbirlerinin ölümüne neden olan hırsızların yaptıkları kötülüklerin cezasını çekmeleri konu edilmektedir.

Dergide iyiliklerin ödüllendirilip, kötülüklerin cezalandırıldığı anlatıldığı bir hikâye de “*Don Dede*”(Çocuk Dünyası, S. 58: 114) adlı hikâyedir. İyi yürekliliği sayesinde türlü nimetlere kavuşan Fatma'nın yanı sıra kötü kalpli abisinin yaptığı kötülükler neticesinde mutsuz bir hayat yaşadığı ve hayatının sonuna kadar şaşı kaldığı belirtilmektedir. İçerik olarak bakıldığında çocukları korkutacak en masum cezanın verildiği hikâyenin “Don Dede” olduğu görülmektedir. Zira kötülük yapan insanların şaşı kalmasının çocuklar için yeterince caydırıcı bir ceza olduğu kuşkusuzdur. Yine “*İkbal ile Makbel*” (Çocuk Dünyası, S. 61: 164) adlı hikâyeye; birbirini seven insanları ayırarak kızları kuşa, erkekleri de heykele çeviren kötü kalpli bir cadının sonunda yaptığı kötülüklerin cezasını bulduğu anlatılmaktadır.

Rahat ve bahtiyar yaşadığı dönemde insanlara iyilikte bulunmaktan imtina etmeyen bir adamın müşkül bir duruma düştüğünde de etrafında ona iyilikler yapacak insanların olacağı anlatıldığı “*İlyas*” (Çocuk Dünyası, S. 59: 133) ve fakirliğine ve karınlarını doyurmakta zorluk çektiği yedi çocuğu olmasına rağmen, sokakta terk edilmiş halde bulduğu bir bebeğe sahip çıkan bir demircinin hikâyesinin anlatıldığı “*İyilik Kaybolmaz*” (Çocuk Dünyası, S. 73-74: 354-371) adlı hikâyelerle derginin küçük okuyucularına insanın her zaman imkanı olduğunda iyilikler yapması gerektiği, hayatta onları nelerin beklediğini asla bilemeyecekleri mesajını verdiği görülmektedir.

Çocukları hayata hazırlamaya yönelik olarak yer verilen hikâyelerde dünyada iyiliğe karşı nankörlük de yapılabileceğine dair de bir hikâyeye yer verilmiştir. “*Tuz Ekmek Hakkı Unutuluyor*” (Çocuk Dünyası, S.3:3) adı verilen hikâyede; avcılarının elinden kurtardığı kurt tarafından yenilmek istenen köylü kurda yalvararak yolda karşılarına çıkacak olan ilk üç kişiye danışma konusunda onu ikna eder ve karşılarına çıkan üç kişiye başlarından geçenleri anlatarak “Tuz ekmek hakkı unutulur mu?” sorusunu sorarlar. Karşılaştıkları bir at ve bir köpekten bütün hizmetlerine rağmen sahiplerinin nankörlük ettiği ve yaşlanınca sokağa atıldıkları cevabını alırlar. Son olarak karşılaştıkları tilki kurnazlığını konuşurarak kurdun çuvala girmesini sağlar ve köylü

elindeki sopayla kurdu döverken, tilkinin çok güzel bir postu olduğunu fark eder ve onun kafasına da bir sopa indirir ve “*Evet, tuz ekmek hakkı unutuluyor!*” der.

Fabl türündeki iki hikâye ile yine kötülüklerin cezasız kalmayacağı konusunu dile getiren dergi, “*Maymunlarla Yengeçlerin Muharebesi*” (Çocuk Dünyası, S.1: 2) başlıklı hikâye ile kötülük yapanların ve buna göz yumanların da cezadan nasipleneceğini aktarırken; “*Kurt ve Oğlaklar*” (Çocuk Dünyası, S. 51: 8) adlı hikâyeye de kötü kalpli kurdun yaptığı kötülüklerin bedelini canı ile ödediğini anlatmaktadır.

Değerlendirme

İyilik değerine çok sayıda hikâye ve masal ile vurgu yapan Çocuk Dünyası her ne kadar daha çok kötülerin cezasız kalmayacağı ve iyilerin mutlaka karşılığını göreceği hikâyelere yer vermiş olsa da, küçük okuyucularına hayatta her türlü insanla karşılaşabilecekleri mesajını vermekten de geri durmamıştır. Her ne kadar karşılıksız iyilikler görse de bazı insanların nankör olabileceği ve iyiliğe karşı yine de kötülükler düşünebileceği uyarısını da yayımlamış olduğu bir hikâye ile gözler önüne sermiştir.

Çocuk Duygusu dergisinin de yine iyilik değerine ilişkin pek çok masal ve hikâye yayımladığı görülmektedir. Dergi küçük okuyucularına güzel değerler kazandırma gayesi güderek başkalarına yapılan kötülükler karşısında sessiz kalmamak gerektiği, daima iyi ve doğrunun yanında bulunmak gerektiği mesajını veren iki çarpıcı hikâyeye yer verdiği görülmektedir.

İyilik değerinin her iki derginin de yayımladıkları hikâye ve masallarda yer verdikleri değerlerin en başında olduğu görülmektedir. Hikâye ve masallar daha çok yapılan kötülüklerin mutlaka cezasının olacağı, bu ceza insanlar eliyle verilemese de ilahi adaletin mutlaka tecelli edeceğine vurgu yapar niteliktedir. Yine yapılan küçük bir iyiliğin de aynı şekilde karşılıksız kalmayacağı, bir mükafatının olacağı vurgulanmaktadır.

Her iki derginin de üzerinde durduğu bir başka husus kendisine yapılan kötülüğü bağışlayarak yine de iyilik yapmaktır. Bu haslete sahip insanlardan sitayişle bahseden,

türlü mükafatlara nail olduklarını anlatan hikâyelere her iki derginin de yer verdiği görülmektedir.

Yine her iki derginin de iyilik değerini konu eden çok sayıda çeviri masala yer verdikleri görülmektedir. Ancak Çocuk Duygusu dergisinin çeviri hikâyeleri genellikle orijinaline sadık kalarak naklederken Çocuk Dünyası değiştirip Osmanlı toplumunun kültür ve inançlarına uygun olarak yeni bir forma uyarlayarak verme duyarlılığı göstermiştir. Absürt masal ve efsanelerin çocukların zihinsel gelişimine olumsuz etki edebilecek yönlerinin değiştirilmesi şeklinde benzer duyarlılık Çocuk Duygusu dergisinde de görülmektedir.

4.1.1.2.Saygı Değeri

Saygı, bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusunu ifade eder (TDK). İletişim halinde bulunulan varlıkların haklarına, inançlarına ve özelliklerine ön yargısız bir şekilde yaklaşmak, insanın kim olduğuna bakmaksızın varlığını kabullenmek ve düşüncelerini dinlemeye değer bulmaktır.

Saygının tesisinde en önemli husus önyargılardan arınmaktır. Önyargı; bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikir anlamındadır (TDK). Bir kişi ya da duruma dayanarak yeterli bilgi edinmeksizin, olumlu ya da olumsuz hüküm verme durumudur. Önyargılar kişide karşısındaki bireye karşı düşmanlık duygusu uyanmasına varacak kadar ağır bir koşullanma meydana getirebilir. Önyargıların hakim olduğu bir toplumda insanlar gerçek düşüncelerini anlatamaz ve kendini ifade edemez. Önyargılarından arınmış, birbirine saygı duyan bir toplum daima gelişime açıktır. Bir toplumun ilerlemesi ve kalkınması için öncelikle insanların birbirlerini dinlemeleri gerekmektedir.

Saygının çeşitli türleri vardır ve hepsi sağlıklı bir toplumun inşası için her bireyde bulunması gereken olmazsa olmaz kavramlardır. Öncelikle bireyin özsaygısını kazanmış olması gerekmektedir. Kişi önce kendi bedenine ve fikirlerine saygı duymalı,

bunlardan utanmamalı ve düşüncelerini savunmalıdır. Sonra büyüklerine saygı duymalı, onların biriktirdikleri tecrübelerinden faydalanmalı, onları dinlemeyi, gerektiğinde onlara danışmayı öğrenmelidir.

Her birey bütün insanlığın kutsal değerlerine saygı duymalı, başkalarının kutsal gördüklerinin en az kendisinininkiler kadar değerli olduğunu kabul etmelidir. İnsanlığın ortak mülkü olan doğaya saygı duyulmalı, kainattaki bütün canlıların yaşama hakkı olduğu ve diğer insanların da bu herkes gibi doğadan eşit olarak yararlanma hakkı bulunduğu unutulmamalıdır. O nedenle doğaya zarar verilmemeli, başkalarının fikirlerine saygı duyulmalı, aynı fikri savunmasa bile karşısındakini dinlemenin ve onun fikirlerine değer vermenin erdem olduğu unutulmamalıdır. Tüm bu kavramlara gösterilen itina ve saygı, toplumun barış ve huzur içinde yaşamasını temin için elzemdir.

İnsanların birbirini tanımaya çalışıp dinlediği, gönül kırmadığı, herkesin çevresindekilerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmeden birbirini olduğu gibi kabul ettiği bir toplumda zaten çatışma olması için bir sebep yoktur. Öze sinmemiş bilgilerin insan hayatını pek değiştiremediği, bunun için çocukluk yıllarından itibaren iyi bir eğitimle bir takım erdemlerin kazandırılabilceği pedagoji biliminin en temel ilkelerindedir. Çocuk dergileri de bu gerçeklikten hareket ederek özellikle hikâye ve masallarda bu erdemleri kazdırmaya dönük çeşitli temalar işlemişlerdir.

Çocuk Duygusu

Saygı değeri Çocuk Duygusu dergisinde iki başlık altında hikâyelerde yer bulmuştur. Büyüklerin sözlerini, nasihatlerini dinleyerek onlara saygı göstermek gerekliliği ve karşılaşılan kişi ya da olaylar hususunda yeterli bilgi sahibi olamadan hüküm vermemek, başkalarına haksızlık etmemek gerekliliği üzerinde vurgu yapılmaktadır.

Dergide “Mini mini çocuklar için” başlığı altında küçük hikâyelerin yayımlandığı daha çok okul öncesi dönem çocuklarına hitap eden yazı dizisinde iki hikâyenin büyüklerin sözlerine itibar etmek gerekliliği hususuna dikkat çekerek saygı değerini ele aldığı görülmektedir.

Dergide saygı değerini işleyen toplamda 10 hikâyeye yer verilmiştir. Bu hikâyeler başlangıçta kahramanları çocuklar olan, sonra da yetişkinler ve hayvanlardan müteşekkil olan hikâyeler sırası ile ele alınmak suretiyle incelenmiştir.

“Mini mini çocuklar için” yan başlığıyla yayımlanmış olan iki hikâye bu konu üzerinde durmuştur. “*Anne Yalan Söylemez*” (Çocuk Duygusu, S. 8: 7) adlı ilk hikâyede; annesinin acı yiyecekleri yiyemeyeceğine dair uyarısına rağmen söz dinlemeyen küçük kızın ağzı fena halde yanar. Bunun sonucunda çok sevdiği kavunu da yiyemeyen küçük kız anne sözü dinlememenin pişmanlığını yaşar. “*Kardeşine Dokunma Yavrum*” (Çocuk Duygusu, S.13: 2) adlı ikinci hikâyede ise; annesinin kardeşini incitmemesi için defaatle ikaz etmesine rağmen sürekli kardeşinin canını nasıl acıtabileceğini düşünen Afet, kardeşini ısırmaya çalışırken mangalın üzerine düşer ve sağ eli feci şekilde yanar. Böylece küçük kız anne sözü dinlememenin bedelini ağır öder. Okul öncesi dönem çocuklarına hitap eden bu hikâyeler derginin, bu değerin çocuklara mümkün olduğu kadar erken yaşlarda verilmesi gerektiği yönünde çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Dergide daha küçük yaştaki çocuklar için olduğu belirtilmese de yine aynı yaş grubuna hitap ettiğini düşündüren içeriklere sahip olan iki hikâyeden birinin kahramanı “*Tırtıl Kelebeği*” (Çocuk Duygusu, S.14:5) adlı hikâyedeki İsmet karakteridir. Hikâyeye göre; annesinin kendisine bahsettiği güzel bir kelebek cinsini bahçede gören çocuk kelebeği yakalamak ister. Annesi kelebeği tutmaya çalışmamasını bu şekilde ona zarar verebileceğini ayrıca başarılı da olamayacağını söylemesine rağmen, annesinin sözlerine aldırış etmez. Sonunda da bu saygısızlığı büyük bir mahcubiyet yaşamasına sebebiyet verir. Diğer hikâye ise; “*Söz Dinlemeyen Çocuklara Ne Olur*” (Çocuk Duygusu, S.60:7) başlığını taşımaktadır. Kızamık çıkardığı için bir süre tatlı ve soğuk gıdalardan uzak durması gereken kahramanımız annesinin bütün ikazlarına rağmen söz dinlemez ve yedikleri yüzünden hastalığı artar ve neticede kör olur. Hikâyede, çocuklardan büyüklerin sözlerini dinlemelerinin, doktorun tavsiyelerine uymalarının kendi yararlarına olduğuna ilişkin dersler çıkarabilecekleri diyaloglara yer verilmiştir.

Ayrıca büyük sözü dinleyen ve saygısızlık edenlerin kıyaslandığı “*Bir Pederin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.44:7) adlı hikâye ile de bu değerin önemini ortaya

konmaktadır. Bir babanın ölmeden önce evlatlarına verdiği nasihatler ve sonrasında evlatlarının yaşadıklarının gözler önüne serildiği hikâyede babasının sözünden çıkmayan büyük evlat türlü nimetlere nail olup, mutluluk içinde yaşarken, iki küçük kardeşi servetlerini kısa zamanda tüketip helak olup giderler. Dergi bu hikâye ile küçük okuyucularına olumlu ve olumsuz örnekleri bir arada sunmakta ve büyüklere yeterli saygının gösterilip, sözlerini dinlemenin kendileri için bir kazanç olacağına işaret etmektedir.

Toplumda kişiler arasında saygı değerinin tesis edilebilmesi için öncelikle önyargılardan arınmış, karşısındaki insanı tüm özellikleriyle olduğu gibi kabul edebilen bireylerin yetiştirilmesi önem arz etmektedir. Kişi karşısındaki insana ancak önyargılarını bir kenara bırakarak gerekli saygıyı gösterebilmektedir. Çocuk Duygusu, pek çok hikâyeye ile olaylara ve kişilere önyargılarından arınarak bakmanın hem toplumsal barış ve refahı hem de bireysel mutluluk ve huzuru tesis edebileceğini ortaya koymaktadır.

Önyargılarla hareket ederek karşısındakini tanımadan hüküm verme hatasına düşmüş olan kahramanıyla “*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5: 2) ve hemen yanı başındaki kendisine kıymet vereni görmezden gelerek başka hevesler peşinde koşan kahramanıyla “*Bir Yaramazın Hikâyesi*” (Çocuk Duygusu, S. 46-48: 4-7) adlı hikâyeler bu noktada iyi birer örnek olarak okuyucuya sunulmuştur. Her iki hikâyede de kahramanlarımızın etraflarına önyargılarla bakmayı bırakarak, karşılındakileri oldukları gibi kabullenip saygı duyduklarında hayatlarının değişip, büyük mutluluklara gark oldukları konu edilmiştir.

“*Köpek ile Yılan*” (Çocuk Duygusu, S. 53: 6-7) adlı hikâyeye ise önyargılarla hareket etmenin neticesinin çok ağır olabileceğine dair bir mesaj vermektedir. Zira bebeğinin öldüğünü düşünerek bunun sorumlusu olarak gördüğü köpeğini gözünü kırpmadan öldüren adam, çok geçmeden köpeğin ağzındaki kanın yerde duran yılanı öldürdüğü için oluştuğunu fark eder. Fedakar köpeğini bir çırpıda öldürdüğü için büyük bir pişmanlık duysa da artık iş işten geçmiştir.

Önyargıların insanı nasıl esir aldığının bir örneği de “Örümcekle Sinek” (Çocuk Duygusu, S.30:7) adlı hikâyedir. Örümcekleri ve sinekleri küçümseyen, hiçbir işe yaramadıklarını düşünen ve onların yeryüzünden temizlenmesi gerektiğini düşünerek dünyadaki bütün örümcek ve sinekleri öldürmek isteyen bir prens, bu hayvanlar sayesinde iki kez ölümden döner ve Allah’a bu hayvanların varlıkları için şükreder. Bu hikâye ile başka varlıkların yaşam haklarına saygılı olmak gerektiği, kainattaki her canlının bir görevi olduğu mesajı verilerek, çocukların bu konularda hassas davranmaları amaçlanmaktadır.

Dergide çocuk karakterlerle konu edilen büyüklere saygı gösterip sözlerinin dinlenmesi gerekliliği ayrıca kahramanları hayvanlardan oluşan fabl türünde iki hikâye ile de ele alınmıştır. “Cin” (Çocuk Duygusu, S.29: 3-5) adlı hikâyede; yavru bir kuşun annesinin sözünü dinlemeyerek yuvanın çok kenarına yavaşması ve yuvadan düşmesi sebebiyle yaşadığı korku neticesinde annesinin desteğiyle bu müşkül durumdan kurtulur. Bu olaydan sonra da bir daha ne annesinin ne de babasının sözünden bir daha asla çıkmaz. Fakat diğer hikâyemizin kahramanları olan küçük balıklar o kadar şanslı değildir. Zira “Küçük Balıklar” (Çocuk Duygusu, S.52: 6) adlı hikâyede babalarının uyarısına rağmen taşkın sulara doğru yüzen balıklar, hava düzeliş de sular çekilince toprak üstünde kalarak can verirler. Hikâyenin sonunda ise anlatılmak istenen ana fikri özetleyen cümlelere yer verilir: “Çocuklar! Ana ve babanın her nasihati sizin için büyük bir atıyedir (hediye, ihsan). Sakın onu kabulde tereddüt göstermeyin. Zira o sözler sizin teali etmeniz (yücelme), sizin adam olmanız için sarf ediliyor.” Hikâyenin sonunda yayımlanan bu yazı ile çocuklar bir kez daha uyarılmakta ve söz dinlememenin bedelinin ağır olduğu hatırlatılmaktadır. Nitekim hikâyenin sonunda balıkların keşif yapmaya çalışırken büyük sözü dinlemedikleri için tavada kızartıldıkları da belirtilmektedir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası hikâye ve masallarda saygı değerini daha çok yaşlı ve tecrübeli insanların sözlerinin dinlenmediği için yaşanan sıkıntılar ve bir mevzu hakkında yeterli bilgi olmadan önyargılarla hareket etme sonucu yaşanan olumsuzluklar üzerinden konu

etmiştir. Dergide saygı değerini konu alan üçü masal toplam 14 hikâyeye mevcuttur. Altı hikâyenin kahramanları çocuk karakterlerdir. Beş hikâyeye yetişkin insanlar ve üç hikâyeye de hayvanlardan müteşekkildir.

Dergide saygı değerini içeren hikâyeler arasında daha küçük yaşlardaki çocuklara hitap ettiği izlenimini veren yalnızca bir hikâyeye rastlanmıştır. Büyüklere yapılan saygısızlığın cezasız kalmayacağını konu eden “*Makas Nine*” (Çocuk Dünyası, S. 25: 8) adlı hikâyede; yaşlı nineye saygısızlık yapıp, onunla eğlenerek rahatsız eden bir çocuğun, ninenin bedduasını alması sonrasında ağaçtan düşerek ağzı-burnunun kan içinde kalması anlatılmaktadır. Hikâyeden, büyüklere daima hürmet göstermek gerektiği, onların gönüllerini kırmanın bedelinin ağır olacağı sonucu çıkarılmaktadır.

Derginin saygı değerini içeren hikâyelerinde dikkat çeken mesajlarından büyük sözü dinlemenin önemini ortaya koyan “*Tembel Oduncu*” (Çocuk Dünyası, S.38: 5-8) ve “*Mavi Sakal*” (Çocuk Dünyası, S.44-45: 5-7) adlı masallar; büyüklere saygısızlık ederek söz dinlemedikleri için hayati tehlikeler atlatan kahramanların maceralarını anlatmaktadır. Her iki kahraman da yaptıkları hataların bedelini ödemekten son anda kurtulmuşlardır. Bu minvalde yine derginin, evin hanımının sözlerine kulak asmayarak saygısızlık eden bir hizmetçinin yaşadığı sıkıntı ve büyük mahcubiyet sonrasında işinden olmasının anlatıldığı “*Keçi*” (Çocuk Dünyası, S. 65: 250) adlı hikâyeye de yer verdiği görülmektedir. Hikâyenin sonunda da hizmetçinin bu yaşadığı sıkıntıdan sonra artık çalıştığı evlerde her söyleneni can kulağı ile dinlediği not düşülmektedir.

Çocuk Dünyası’nda büyüklerin tecrübelerine kulak verip onlara saygı göstermek noktasında oldukça çarpıcı bir hikâyeye de yer verilmektedir. “*Pirinç Tarlalarındaki Yangın*” (Çocuk Dünyası, S. 68: 273) adlı hikâyede saygı duyulması gereken tecrübenin sonunda koca bir köyün hayatını kurtardığı anlatılmaktadır. Köyünün yakınındaki bir tepede yaşayan yaşlı adam köyün üzerine gelmekte olan tsunamiyi fark eder ve pirinç tarlalarını yakarak büyük bir yangın başlatır. Bunu gören köylüler feryat ederek çoluk çocuk yanan rızıklarının yanına koşarlar. Büyük bir dalganın altında evleri yok olurken köylülerin hayatını kurtaran bu tecrübeli yaşlı adama herkes büyük bir minnet duyar.

Görüldüğü gibi dergide çeşitli hikâyelerde büyüklere saygı duyma, onların tecrübelerinden istifade etme ve nasihatlerini tutmanın insanların hayatlarını kolaylaştıracağı ve türlü sıkıntılardan onları kurtaracağı mesajını içeren hikâyelerle bu mevzu çocukların dimağına işlenmektedir. Zira geleceğin sağlam temeller üzerine kurulması geçmişte yaşananlardan ders çıkarılması ve tecrübeli insanların nasihatlerine kulak verilmesiyle mümkündür.

Çocuk Dünyası dergisinde saygı değerinin ele alındığı bir diğer husus da önyargılar sonucu karşıdakinin tanınmadan hakkında bir kanaate varılması, varlıklara saygı duyulmaması ve neticede arzu edilmeyen durumlarla karşılaşılmasıdır. Dergi de bu minvalde pek çok hikâye yayımlandığı ve küçük okuyuculara bu tür davranışlar sergileyenlerin yaşadığı ve yaşattığı sıkıntılı durumların neticeleri anlatılarak onların dersler çıkararak bu noktada daha dikkatli tavırlar sergilemeleri amaçlanmıştır.

Tanımadığı bir insan hakkında önyargıda bulunarak sonucunda mahcubiyet yaşayan bir çocuğun hayatından bir kesitin anlatıldığı “*İhtiyar Bakkalın Kalbi*” (Çocuk Dünyası, S.50:12) adlı hikâye bu noktada iyi bir örnek teşkil etmektedir. Zira hikâyede sert mizaçlı, huysuz bir bakkalın yanında çalışan yetim çocuk, bakkala göz yaşları içinde zalim, kan emici bir ev sahipleri olduğundan söz eder. Akşam evine döndüğünde ise yanında bir sandık dolusu yiyeceklerle evlerine gelen ihtiyar bakkalın ev sahipleri olduğunu öğrenerek büyük bir mahcubiyet yaşar.

Her olayın görünmeyen farklı bir yüzü bulunacağından önyargılardan kaçınmanın önemine ilişkin bir ders çıkarılan bu hikâye ile aynı minvalde bir diğer hikâye de “*Kıymetli Taşlar*” (Çocuk Dünyası, S. 56: 85-86) adlı hikâyedir. Yaşananları sadece yüzeysel olarak ele alan, meselenin iç yüzünü araştırmayan bir terzinin, suçsuz bir çocuğun onurunu zedeleyecek tavırlar sergilediği görülen hikâyede, kıymetli taşlarla süslediği bir elbiseyi hazırlarken iki taşın eksik olduğunu fark eden terzi yanında çalıştırdığı çocuktan şüphelenerek onu rencide eder. Çok geçmeden taşları alanın bir karga olduğu ortaya çıkar ve terzi iyice araştırmadan çocuğa önyargılı davranıp onu suçladığı için büyük bir üzüntü duyar. Bu hikâyede görüldüğü üzere bazen gözle görülen

şeylerin gerçeği yansıtmadığı, gerçek araştırılmadan bir insana haksızlık ve saygısızlık edilmemesi, onurunun kırılmaması gerektiği küçük okuyuculara nasihat edilmektedir.

Mevzunun aslını araştırmadan, fevri hareket edilmesi sonrasında büyük bir pişmanlığın yaşandığını aktaran “*Köpek ve Yılan*” (Çocuk Dünyası, S.63: 199) adlı hikâyede ise önyargının geri dönüşü olmayan büyük hatalara neden olabileceği gözler önüne serilmektedir. Efendisine çok sadık olan bir köpek evde kimsenin olmadığı bir sırada beşikte yatmakta olan efendisinin oğlunun beşiğine bir yılanın girdiğini görerek yılanı saldırır ve onu öldürür. Odaya girenler bebeğin beşiğinden düşmüş ve kanlar içinde yerde yattığını görürler. Bebeğin, köpeğin saldırmasıyla öldüğünü zannederek evin beyine haber verirler. Efendisini görerek aferin almak isteyen ağzı kandan kıpkırmızı olmuş köpek, efendisinin yanına koşar. Bey gördüğü manzara karşısında derhal belinden kılıcını çekerek köpeği öldürür. Bebeğin hiçbir yara almadığı ve sağ olduğu ortaya çıktığında yaşanan hadise anlaşılır fakat artık çok kalınmıştır.

Dergide her canlının kendine yüklenen misyonu ifa etmek üzere dünyada bulunduğunu, önyargılardan kaçınmak gerektiğini ve tüm canlıların yaşama hakkına saygı duymak gerektiğini ortaya koyan iki mesaj yüklü hikâyeye de yer verilmiştir. “*Güller*” Çocuk Dünyası, S. 40: 7) adlı hikâyede; babasının eve getirdiği dikenli çirkin bir çubuğu bahçenin en güzel köşesine dikmesine pek hayret eden küçük kız babasının sabredip gözlemlemesini istemesi üzerine itinayla her gün çubuğu takip eder. Nihayetinde önce yeşil yapraklarla dolan çubuk bir gün muhteşem güller açarak küçük kızı hayretler içinde bırakır.

Görüldüğü gibi varlıkları görünüşlerinden dolayı küçümseyerek onları yakınında istememek, esasında onların ne gibi faydaları olduğunu bilmeyerek önyargıyla hareket etmekten kaynaklanmaktadır. “*Kurbağalar*” (Çocuk Dünyası, S.74:371) adlı hikâye de yine bu minval üzeredir. Kurbağaların insanlara zarar veren ve güzel çiçekleri yiyen varlıklar olduğunu iddia eden annesinin bu iddiasını çürüten çocuk, her ne kadar hayvana zarar vererek olsa da hayvanın yaratılış misyonunu ortaya koyar. Kurbağanın karnını keserek midesinde bulunan böcekleri annesine gösterir ve kurbağaların aslında

çiçeklerin arasındaki onlara zarar veren haşereleri yiyerek ne kadar faydalı olduğunu da açıklayarak annesinin önyargısını giderir.

Dergide kişilerin varlığına saygı duyulması gerekliliği, zira hiç umulmadık insanların bile büyük bir akıl cevherine sahip olabileceği mesajını veren “*Akıllı Dokumacı*” (Çocuk Dünyası, S.48:7) adlı hikâyede, içine düştüğü müşkül durumdan kendisini mahiyetindeki hiç kimsenin kurtaramayacağını anlayan kral, şehre haberciler göndererek kendisini bu durumdan kurtaracak birini bulmalarını ister. Haberciler araştırıp soruşturarak bir dokumacıya ulaşırlar ancak gerek yaşadığı yere bakarak gerekse dokumacıya bakarak hayal kırıklığı yaşarlar. Dokumacı ise görüldüğünün aksine çok zeki olduğunu ispatlayarak kralı içinde bulunduğu müşkül durumdan kurtarır. Sonunda da krala insanlara karşı önyargılı olunmaması gerektiğini anlatır. Hikâyenin sonunda; “*Kralım... şunu da hiç hatırandan çıkarma ki; dokumacılar, kunduracılar, demirciler, dülgerler hasılı bir zanaatla hayatlarını kazananlar adi ve aptal adamlar değildirler*” ifadeleriyle bir yandan önyargının yanlışlığına işaret edilirken diğer yandan meslek erbabı insanlar yüceltilmekte ve çocuklar meslek sahibi olmaya özendirilmektedirler.

Yine görünüşünden dolayı kendisinde bulunan cevher ilk bakışta anlaşılamayan “*Şehzade Perçem*” (Çocuk Dünyası, S.54: 58-61) ve “*Bir Kirpinin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S. 16: 6-7) adlı hikâyelerin kahramanları görünüşlerinden dolayı onları hor görenlere kendilerini farkı özellikleriyle ispatlayarak çevrelerindeki saygısını kazanmayı başarmışlardır. Bunlara benzer bir hikâye de “*Dünyanın En Kuvvetlisi*” (Çocuk Dünyası, S.66: 258) adlı hikâyedir. Kızını dünyanın en kuvvetlisine vermeye karar veren fare padişahı gözünü çok yükseklere dikmiştir. Kendine damat olarak seçtiği, güneş, bulut gibi varlıkların istediği özelliklere sahip olmadığını gören padişah, aradığı kuvvetin yanı başındaki vezirinin oğlu beyaz farede olduğunu fark eder.

Değerlendirme

Gerek Çocuk Duygusu ve gerekse Çocuk Dünyası dergileri saygı konusunu iki başlık altında ele almaktadır. Birincisi büyüklere saygı duyarak onların nasihatlerine

kulak vermek gerekliliği iken ikinci başlıksa; insanların ve diğer canlıların özelliklerine saygı duyulmaksızın önyargılar sonucunda yaşanan sıkıntıları konu etmektedir.

Çocuk Duygusu dergisinde büyüklere saygı hususunda yayımlanan hikâyelerin daha çok okul öncesi dönem çocuklarına hitap ettiği ve bu değerin çok küçük yaşlarda kazandırılması gerekliliğine vurgu yapıldığı görölmektedir. Bu cihetten bakıldığında Çocuk Duygusu dergisinin saygı değeri aktarma noktasında okuyucuları için belirlediği yaş aralığının çok daha geniş olduğu görölmektedir.

Her iki dergide de daha çok olumsuz önyargıların yönlendirdiği insanların yaptığı hatalar ve sonrasında yaşadıkları mahcubiyet ve pişmanlıklar üzerinden hikâyeler yayımlandığı görölmektedir.

4.1.1.3. Adalet Değeri

Hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme gibi anlamlara gelen (TDK) adalet, insanların çabaları ölçüsünde hak ettiklerini vermek, birtakım özel münasebetleri bir kenara koyarak kişiler arasında tarafsızlığı koruyabilmek, hakkaniyetin sağlanabilmesi için gerekli ölçütleri ifade eder. Gerçek bir adalet duygusunu gönlüne yerleştiren bir insan hem kendi iç huzurunu hem de toplumun huzurunu sağlama noktasında çaba harcar. Adalet kavramı toplumu oluşturan her bireyin, bir parça içinde bulundurması gereken, küçük yaşlardan itibaren öğrenilen bir değerdir. Adaletsizliğin hüküm sürdüğu toplumlarda herkes kendi adaletini yerine getirmeye çalışacağı için insanlar kin ve nefret duyguları ile hem kendi iç huzurlarını ve hem de toplumun huzurunu bozma eğilimindedirler. Bu noktada bireylere verilen adalet anlayışının ortak bir payda da buluşması oldukça büyük önem taşımaktadır.

Küçük çocuklarda adalet duygusu çok erken yaşlarda gelişmeye başlar. Bunun için her çocuk yaptığı yanlışın bir karşılığı olacağını küçük yaşlardan itibaren öğrenmelidir. Ödül ve ceza konusu çok sık olmamakla birlikte bu duyguyu geliştirip pekiştirici olarak kullanılmalıdır. Hatta cezaları uygulama sürecinde uygulamalarla çocuklara bağışlama duygusunun yüceliği de kolaylıkla kazandırılabilir. Bu duyguyu

kazandırmanın bir diğerk yolu da çocukların özdeşim kurabilecekleri hikâye kahramanlarından yararlanmaktır. Çocuk dergilerinde bu amaçla da pek çok içeriklere rastlanmaktadır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinin sayıları incelendiğinde on altıncı sayının adeta adalet değerini ön plana çıkarıldığı ve bu minvalde aynı sayı içerisinde üç hikâyeye yer verildiği görülür. Adalet değerine yer veren toplam beş hikâyeden üçünün kahramanlarını insanlar oluştururken, biri bir hayvan vesilesiyle adaletin yerini bulmasını konu edinmiş, bir diğeri de iki hayvan arasındaki haksız kazancın adaletli(!) şekilde nasıl bölüşüleceğini ortaya koymuştur.

Dergide, 16. sayıya kadar sadece evrensel değerlere yer verildiği, muadili olan çocuk dergilerinin dönemin şartları gereği milliyetçi ve intikamcı söylemlerinden uzak durduğu söylenebilir. Bununla birlikte 16. sayıda Türklerin ne kadar adaletli, hak ve hukuka riayet eden, güvenilir bir millet olduğunu vurgulayan bir hikâyeye de yer verilmiştir.

Balkan Harbi zamanında alt başlığıyla yayımlanan “*Bulgar’ın Hakkı*” (Çocuk Duygusu, S.16:2-4) adlı hikâyede Türk askerinin ne kadar adil olduğu, bulunduğu yerlerde huzuru nasıl temin ettiği anlatılmaktadır. Hikâyeye, savaş zamanında azınlıkların ruh hallerinin nasıl olduğunu da gayet açık bir şekilde resmeder. İsyan eden Bulgar ve Rumlar Balkanlar’da Osmanlı askeri ile çarpışmakta iken, Bulgar’ın eline geçen küçük bir kasabanın yeniden Osmanlı askerlerinin denetimine geçmesiyle Bulgar halkı ciddi şekilde endişe taşımaya başlar. Mallarının ve canlarının tehlike altında olduğuna kanaat getiren Bulgarlar asırlarca Osmanlı tebaası olmalarına rağmen Osmanlı askerinden korkmuş ve kendilerine zarar geleceğine inanmışlardır. Bu endişe içerisinde Yahudi bir dostundan yardım isteyen, mücevherlerini ona emanet eden Petko’nun başına gelenlerin anlatıldığı hikâyede, Yahudi sarrafın aldığı mücevherleri inkar etmesi sonucu aralarında çıkan tartışmayı gören Osmanlı askerinin bu mevzuu nasıl akılcı ve adaletli bir biçimde çözdüğü anlatılmaktadır. Neticede Osmanlı zabiti meseleyi hakkaniyetle çözer.

Hikâyenin sonu ise “... *Haydi bir daha Osmanlı askerinden korkarak malınızı kimseye emanet etmeyin ve sonra biliniz ki, Osmanlı askeri her milletin hakkını müdafaa eder, hilekarları da affetmez!*” şeklinde Osmanlı askerinin adalet duygusu konusundaki duyarlılığına vurgu ile bağlanır.

Adaletin tecellisini sağlamakla mükellef olanların her koşulda ve her şahsa aynı adaleti uygulamasının önemini anlatıldığı “*Prens ve Hakim*” (Çocuk Dünyası, S.34:6) adlı tercüme hikâyede, düşük sınıftan arkadaşlar edinerek türlü şımarıklıklar yapan İskoçya prensi, bir arkadaşının işlediği bir kabahatten ötürü hapse atılmasına sinirlenerek hakimden derhal onu serbest bırakmasını ister. Hakim prensin isteğini reddedince de sinirlenerek hakime bir tokat atar. Prens de arkadaşının yanına konulmasını emreden hakim, prene ders verici nitelikte; “*Genç adam, sen bir gün kral olacaksın. Eğer sen şimdi kanuna itaatsizlik edip bunu da ahaliye duyurursan kral olduğun vakit tebaanın sana itaat etmesini nasıl beklersin?*” sözlerini sarf eder. Bunun üzerine prens mahcup olur, hiç sesini çıkarmadan hapisaneye doğru yürür.

Yapılan hiçbir haksızlığın kimsenin yanına kar kalmayacağı konu edildiği “*Aşçının Maymunu*” (Çocuk Duygusu, S.16:5) adlı hikâyede, vapurda aşçılık yapan Ömer’in yaramaz maymunu, seyahat etmekte olan Bulgar bir sütçünün para dolu mendilini kaparak direğe tırmanır. Paraların birini suya diğerini Bulgar’a atarak tüm parayı bitirir. Herkes şaşkın bir halde maymuna bakar kalır. Aşçı korku ve üzüntüyle olayı izlerken sütçünün şükrettiğini görür ve sebebini sorar. Sütçü; “*Çünkü ben sütümün yarısına su katarak satardım. Sudan aldığım para yine suya gitti*” karşılığını verir. Hikâyede kim zerre kadar bir haksızlık yapmışsa, insanların müdahale edemediği yerde ilahi adalet devreye girerek kimsenin hakkının kimsede kalmayacağını konu edilmiştir.

Derginin yine aynı sayısında yayımlanmış olan “*Efsane*” (Çocuk Duygusu, S.16:7) adlı hikâye de yine bu minvalde, haksız kazancın kimseye bir fayda getirmeyeceğini ortaya koyacak niteliktedir. İki kedi, yolda buldukları, kendilerine ait olmayan bir peynir parçasını bir türlü paylaşamadıkları için her şeyi adaletle çözmekle nam salmış maymuna müracaat ederler. Maymun da hak geçmesin diyerek peyniri ikiye bölüp terazide tartar. Peynirleri tartarken eşitlemeye çalışır ve bir terazinin bir

kefesindeki, bir de öbür kefesindeki parçadan kesip kesip yer. Daha fazla dayanamayan kediler taksimden vazgeçtiklerini, haklarına razı olduklarını, kalan parçayı istediklerini söylerler ama nafile... maymun tüm peyniri yer bitirir. Hikâyenin sonunda kedilerin neden böyle bir taksime maruz kaldıkları “*İşte böyle helal olmayan mal insanın elinde kalmaz*” ifadesiyle açıklanır.

Mevzunun aslının araştırılmadan önyargılarla hareket edilerek haksızlığa uğrayan “*Siyah Elmas*” (Çocuk Duygusu, S.31-32: 6-7) adlı hikâyenin kahramanı, dürüst ve çalışkan bir genç olan Refik’tir. Beslediği küçük bir saksâğanın çalıştığı evin küçük kızının elmas yüzüğünü alarak Refik’in odasına saklamasıyla hırsız damgası yiyen Refik, çevresindeki herkes tarafından dışlanır. Hiçbir yerde barınamayarak Hindistan’a kadar gitmek zorunda kalır. Çok geçmeden bu hırsızlığı yapanın Refik değil saksâğan olduğunun ortaya çıkması neticesinde, patronu Osman Ağa, Hint diyarından Refik’i çağırarak yaptığı hatayı telafi eder. Hikâyede hak ve adaletin en sonunda mutlaka tecelli edeceği ana fikri işlenmektedir.

Çocuk Dünyası

Adalet değeri Çocuk Dünyası dergisinde pek çok kez işlenmiş, adaletin aksadığı durumlarda yaşanacak sıkıntılar gözler önüne serilmiş, toplumsal adaletin önemi belirtilmiştir. Adaletin en önemli temsilcilerinden görülen adil padişahlara yer verilmiş, dönemin konjonktürü gereği Türk padişahlarının adaletleri övülmüştür. Dergide adalet değerinin işlendiği 11 kadar hikâyeye rastlanır. Bu hikâyelerin 8 tanesinin kahramanları insanlar, 3 hikâyenin ise hayvanlardır.

İnsanların rızasını kazanmanın, zorbalık yaparak can yakmadan gönül alarak işlerini yürütmenin ne kadar hakkaniyetli bir tavır olduğunun güzel bir örneğinin anlatıldığı “*Adaletli Padişah*” (Çocuk Dünyası, S.1:3) adlı hikâyeye, bir Türk padişahın veziri ile arasında geçen konuşmada adil olmanın, insanları istemedikleri bir şeye zorlamadan işini hakkıyla yürütebilmenin ne kadar değerli olduğunu gözler önüne sermiştir. Hikâyede büyük bir saray yaptırmak isteyen bir Türk padişahı, sarayın bahçesinin en güzel köşesinde bulunan eski bir kulübeyi satın alıp bahçesine katmak

ister. Evin sahibi olan ihtiyar evin birkaç nesildir ailesine ait olduğunu, orada ölmek istediğini belirterek hiçbir şekilde razı olmaz. Bunun üzerine vezir kulübeyi zapt etmek için padişahın izin ister fakat padişah bunu alete uygun bulmadığı için kabul etmez. Vezir; *“Saraya bakanlar, saray pek güzel ama kulübe güzelliğini kaçırıyor, diyecekler ve şüphesiz, padişahta şu kulübeyi satın alacak para yokmuş, fikrinde bulunacaklar”* diyerek kaygısını dile getirir. Padişah: *“Hayır, senin düşündüğün doğru değil. Saraya kim bakarsa, padişah da çok para varmış ki, böyle bir saray yaptırabilmiş, diyecek... Sonra şu kulübeyi görüp, amma da adaletli padişah imiş ki, böyle eski bir kulübeyi yıktırmamış, hükmünü verecek”* şeklinde onun bu endişesinin yersiz olduğunu ifade eder.

İçinden çıkılması güç durumlarda bile adaletin tesisi için çaba harcayan kurumların varlığının gözler önüne serildiği *“Hacı ile Yumurtacı”* (Çocuk Dünyası, S.9:2) adlı hikâyede karmaşık meselelerin çözümsüzlüğü durumunda halk arasında mevzunun konuşulduğu ve hatta çocukların oyunlarına bile malzeme olabildiğine dikkat çekilmektedir. Hikâyeye göre; hacca gitmek üzere yola çıkan bir adam, limanda yumurta satan bir adamdan yumurta alır. Bu esnada parasını ödeyemeden gemi kalkar. Hacı döndükten sonra üzerinde hak kalmasın diye yumurtaların parasını ödemek ister. Kırk para verir, fakat yumurtacı beş yüz kuruş ister. Ederinden çok daha fazla para istediği için aralarında tartışma çıkar ve nihayet kadıya giderler. Yumurtacı; *“Efendim, kabul etmem. Çünkü ben o gittikten bu zaman kadar yumurtaların civcivinin civcivinin civcivlerinden beş yüz kuruş para kazanırdım”* der. Sonunda yumurtaların pişmiş olarak satıldığı ortaya çıkar ve pişmiş yumurtadan civciv çıkamayacağı için hacı haklı bulunarak adalet sağlanır.

Dergide adaletin sağlanması noktasında dini bir hikâyeye de yer verildiği görülmektedir. *“Süleyman Peygamberin Bir Muhakemesi”* (Çocuk Dünyası, S.14: 1) adlı hikâyede, Süleyman Peygamber’in ölen zengin bir adamın oğlu olduğunu iddia eden iki kişi arasında muhakeme yaparak gerçek oğlunu tespit etmesi ve yalan söyleyeni zindana göndererek adaleti sağlama konusu edilmiştir.

Adalet değerinin işlendiği bir diğer hikâye de tercüme bir hikâye olan “*Akıllı Bir Kabile Şeyhi*” (Çocuk Dünyası, S.41:6-7) dir. Bu defa padişah ve kadı kavramlarının dışına çıkılarak dünyanın farklı yerlerindeki adalet anlayışlarına da değinilmiş, bu yolla çocukların zihnine adaletin evrensel bir değer olduğu yerleştirilmeye çalışılmıştır. Hikâyeye göre; Büyük İskender’in ziyaret ettiği bir kabile şeyhinin önüne bir dava gelir. Adamın biri bir diğerine tarla satmış ve tarladan altın çıkmıştır. Tarlanın yeni sahibi altını eski sahibine vermek ister, diğeri ise artık tarla kendisine ait olmadığı için altının da tarlanın yeni sahibine ait olduğunu söyler. Davayı kabile şeyhi Büyük İskender’i hayrette bırakacak bir biçimde çözer. Şeyh bu iki adamın çocuklarının birbiriyle evlendirilip definenin de onlara verilmesine karar vererek davayı bu suretle halleder. Şeyh, İskender’e dönerek; “*Böyle bir dava sizin memlekette olsa nasıl halledersiniz?*” diye sorunca, “*Doğrusu bizim memlekette böyle bir vakıta olsa define bulanların ikisini de tutarlar, ellerinden malı zapt edip padişahın hazinesine koyarlar...*” der. Bu sözlere çok şaşırın kabile şeyhi İskender’e ülkesinde güneş ve yağmur olup olmadığını sorar, var olduğunu öğrendiğinde ise daha da şaşırır: “*Ya!.. Bu derece ahlaksız ahalisi olan bir memleket Cenab-ı Allah’ın böyle büyük lütuflarına müstahak olamazdı. Demek ki, Cenab-ı Hak yağmuru, güneşi size değil hayvanlara ihsan buyuruyor!*”

Görüldüğü gibi bu hikâye ile haksızlığın, adaletsizliğin olduğu yerde insanların güneşin doğuşunu bile görmeyi hak etmedikleri, böyle bir durumda hayvandan daha aşağı oldukları anlatılarak adaletin ne derece önemli bir kavram olduğu çocukların zihnine nakşedilmek istenmiştir.

Adaletin akıllı bir kadı sayesinde, önünde sonunda tecelli ettiğinin anlatıldığı “*Bir Kadının Feraseti*” (Çocuk Dünyası, S.46:8) adlı hikâye adaleti yanılmaya çalışıp, yalan söyleyen insanların düşecekleri durumu da gözler önüne sermektedir. Hikâyeye göre; hastalanan bir tacirin malını emanet ettiği deveci, tacirin malını satar ve tacir gelip malını istediğinde kendisinin deveci olmadığını söyler. Konu kadıya intikal ettirildiğinde ise kadı, meseleyi hakkaniyetli bir şekilde çözerek, suçluyu cezalandırır.

Adalet değerinin işlendiği bir diğer hikâye de, tebaasına adil bir şekilde muamele eden bir padişahın söz eden “*Kurnaz Bir Padişah*”(Çocuk Dünyası, S.54:62-64) adlı

hikâyedir. Ancak bu hikâyede adalet biraz sorunlu bir şekilde tecelli etmektedir. Adalet adına her şey mubahtır anlamı çıkarılabilecek olan hikâyede; birbirine komşu üç hükümdardan biri gayet adaletli, halkı tarafından sevilen bir hükümdarken, diğer iki hükümdar ise halklarına zulmetmektedir ve ittifak içindedirler. Bu iki hükümdarın halkı onların adaletsizliğinden o kadar bıkmıştır ki, sürekli adil hükümdarın ülkesine iltica etmektedirler. Adil hükümdar halklarını bu zalim iki hükümdardan kurtarmak için bir plan yapar ve plan neticesinde bu hükümdarları aldatıp cennete gidip döneceklerine inandırır ve diri diri yakılmalarını sağlar. Sonuç oldukça dramatik olsa da zulümden bıkan halk bu durumdan memnun olur. Görüldüğü gibi hikâyede adaleti sağlamak adına padişah kendisi de farklı bir zulüm uyguluyor. Böyle bir hikâyenin çocuklara sunulması, çocukları kendi adaletlerini farklı yollarla aramaya itebileceğinden oldukça sorunlu bir adalet tecellisi olduğu söylenebilir.

Yapılan kötülüklerin asla kimsenin yanına kar kalmayacağını adaletin bir şekilde tecelli edeceğini anlatan bir hikâye olan “*Horoz*” (Çocuk Dünyası, S.57:103) ise daha çok adaletin ilahi bir boyutunun da olduğunu göstermektedir. Her ne kadar gecikse de insan eliyle gerçekleştirilemeyen adaletin muhakkak Allah tarafından gerçekleşeceğini anlatıldığı hikâyede; evine hırsızlığa girdikleri bir adamı öldüren hırsızlar, o gece öten horozu, kendilerini ihbar etme imkanı olmadığı için önemsemezler. Ancak aradan üç yıl geçtikten sonra misafir kaldıkları bir evde gece yine horoz sesi duyunca kendi aralarında işledikleri cinayetle ilgili konuşurlar ve konuşmalarını duyan ev sahibinin ihbarı üzerine nihayetinde adalet tecelli eder ve hırsızlar hapisaneye gönderilir.

Adaletin er geç tecelli edeceğinin, kimsenin yaptığı kötülüğün yanına kar kalmayacağını işlendiği, kahramanları hayvanlardan müteşekkil olan “*Maymunlarla Yengeçlerin Muharebesi*” (Çocuk Dünyası, S.1:2), zavallı bir yengeci kandırarak ona türlü ezalar çektiren kötü kalpli bir maymunun kendi lideri tarafından hoş görülerek, korunduğunu anlatmaktadır. Yapılan haksızlıklara göz yumanın da en az haksızlığı yapan kadar suçlu olduğunu gözler önüne seren hikâyede maymun padişahının, yaptığı her kötülüğe rağmen sahip çıktığı bir maymun yüzünden yengeçler tarafından nasıl tuzığa düşürülerek cezalandırıldığı görülmektedir. Zira yapılan yanlışlığa, haksızlığa göz yuman, adaleti sağlamayan bu adaletsizlikten kendisi de nasibini alır.

Çocuk dünyası dergisinde 4 sayı kadar devam eden “*Tilki Kardeşin Muhakemesi*” (Çocuk Dünyası, S.5-8:4-6) hikâyesinde aslan padişahın başında olduğu bir mahkemede ormanda yaşayan pek çok hayvanın mahkemenin huzuruna çıkararak tilkinin yapmış olduğu kötülükleri, zarar verdiği hayvanları anlatmasıyla tilkiye en ağır cezanın verileceği izlenimi uyandırılmaktadır. Ancak tilki yine yapacağını yapar ve aslan padişahı kandırarak adaleti yanıltır ve ceza almaktan kurtulur. Özellikle pek çok tilki hikâyesinde tilkinin yapmış olduğu kötülüklerin hep yanına kar kaldığı anlatılan hikâyeler çocukların adalete olan inançlarını kaybetmelerine yol açabilecek türden hikâyelerdir. Zira bu hikâyelerde bağışlayıcılık biraz abartılmış, verdiği onca zarara, canını yaktığı onca varlığa rağmen tilki hayatına kaldığı yerden dilediği gibi devam edebilmiştir.

56. sayıda başlayıp 74. sayıda nihayet bulan “*Tilki Kardeş Avrupa’da*” (Çocuk Dünyası, S.56-74:91) adlı fabl türündeki hikâyede, bazı kesintilerle toplamda 16 sayıda tilkinin hile ve kurnazlıklarıyla diğer hayvanlara nasıl zarar verdiği ve hatta bazılarının canına kıydığı anlatılmaktadır. Öte yandan bu yaptığı fenalıkların bir kısmında yavrularına yiyecek bulma kaygısı taşıdığı da zaman zaman belirtilmektedir. Ancak bu yaptıklarının pek çoğu da keyfi, eğlenmek maksadıyla verilen zararlardır. Canını yaktığı tüm hayvanlar bir araya gelerek aslan padişaha şikayette bulduklarından bir mahkeme yapılmasına karar verilir ve birkaç sayı boyunca, bu mahkemede tilkiden şikayetçi olanların anlattıklarına yer verilir. Nihayetinde ise tilki her konuda bir cevap bulup, kendini aklamaya çalışsa da, nihayet adalet yerini bulur ve aslan padişah tarafından idama mahkum edilir. İdam oldukça tafsilatlı bir şekilde anlatılmakta ve bu durum çocukların zihninde birtakım görüntülere sebebiyet vererek ruh durumlarını olumsuz etkileyebilecek türdendir.

Değerlendirme

Adalet kavramına Çocuk Dünyası dergisinin daha fazla yer ayırdığı, konuyu daha çok padişah ve kadılar üzerinden işlediği görülmektedir. Bu hikâyelerin her birinde gerek kadıların ve gerekse padişahların ince zekalarını gözler önüne koyarak adaletle meselelere çözümler buldukları görülmektedir. Ancak hikâyelerinde adaletin tecellisinin

önünde hiçbir gücün duramayacağını ima edildiği Çocuk Dünyası dergisinin yer verdiği “Kurnaz Bir Padişah” adlı hikâyede; padişah haksız bir şekilde adalet(!) sağlamış, her ne kadar tebaalarını zalim padişahlardan kurtarmış olsa da kendisi de bir başka zulüm ortaya koymuştur.

Çocuk Dünyası’nda bir diğer sorunlu hikâye de “Tilki Kardeşin Muhakemesi” adlı hikâyedir. Kahramanları tilki olan hikâyelerin genelinde bu sorun ortaya çıkmaktadır. Zira tilki yaptığı bütün kötülükler rağmen olumsuz bir durumla karşılaşmayarak, bir şekilde işin için çıkmayı başarmıştır. Ancak “Tilki Kardeş Avrupa’da” adlı hikâye müstesnadır. Bu hikâyede bütün kurnazlığına rağmen, tilki mahkemedan kurtulamamış ve sonunda idam edilmiştir.

Milliyetçi söylemlere yer vermeyen daha çok evrensel değerler üzerinden hikâyeler yayımlayan Çocuk Duygusu dergisinde ise 16. Sayıda “Bulgar’ın Hakkı” adlı hikâyede adalet değeri, Türk askerinin gelişmiş adalet duygusu üzerinden anlatılmıştır.

Yine her iki dergide de adaletin insan eliyle gerçekleştirilemediği durumda ilahi adaletin devreye girerek kötülük yapanların cezalarını bulduğu ortaya konmaktadır.

4.1.1.4. Sevgi Değeri

İnsanı yalnızlıktan kurtaran temel değer sevgidir. Diğer tüm sosyal değerler sevgi temelinde gelişmekte ve olgunlaşmaktadır. Dolayısıyla insanlarla doğru ve etkili bir iletişim kurabilmenin temelinde de sevgi yatmaktadır. Sevginin insanları kaynaştırma, ortak bir paydada buluşturma işlevi vardır. Sevginin tüm bu işlevleri gelip geçici bir ruh hali olarak değil içselleşmiş bir değer olarak ortaya çıktığında gerçekleşebilmektedir. Sevgi değerini benimsemiş bir birey sevgiyle her türlü zorluğu aşarak çok daha mutlu bir birey haline gelebilir. İnsanlar arasındaki iletişimde sevgi değeri ön plana çıkarıldığında bütün engeller çok daha kolay aşılmaktadır. Zira sevgi karşılığını yine sevgiyle bulur.

Osmanlı gibi çok farklı ulusları bir arada barındıran bir devletin son dönemlerinde yaşanan savaşlar ve gerek ırksal ve gerekse dinsel farklılıklar neticesinde ortaya çıkan kutuplaşmaların ortadan kaldırılması için bulunmaz bir nimet sayılabilecek

sevgi değerinin çocuk dergilerinde çok az yer bulması oldukça şaşırtıcıdır. Zira bu dönemde sevgiden ziyade bir nefret söyleminin ön plana çıkarıldığı ve halkı daha da ayrıştırarak bir üslup kullanıldığı görölmektedir. Çocuk dergilerinde sık sık kin ve intikam söylemlerinin yer aldığı bir ortamda doğal olarak sevgiye pek yer kalmamıştır.

Oysa sevgi insanların en temel ihtiyaçları olan yeme, içme, barınma gibi fizyolojik ihtiyaçlarından sonra gelen ruhsal bir ihtiyaçtır. Bu sebeple gösterilen içten bir sevgiye hiçbir canlı kayıtsız kalamamaktadır. Bütün varlıklar kendilerine beslenen sevgiyi hissetmekte ve karşılığında büyük bir mutluluk duymaktadır. Bu nedenle çocuklara değer eğitimi verilirken sevgi değeri temel alınmalı, diğer tüm değerler sevgi değeri üzerinden inşa edilmelidir. Çocuk dergileri bu amaçla çeşitli içerikler barındırmaktadır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinin yayımlandığı dönemin tüm çocuk dergilerinde yaşanan Balkan felaketlerinin de etkisiyle kin ve intikam duygularının ön planda olduğu bilinmektedir. Dergi çocukların kin ve nefret duygularıyla değil, şefkat ve sevgi duygularıyla donatılmasından yana bir tavır ortaya koymaktadır. Hatta bu tutumu bile rakipleri tarafından aleyhinde kullanılır. Bütün bu gelişmeler neticesinde Çocuk Duygusu'nun sevgi değerini tüm boyutlarıyla çok daha fazla ön plana çıkarması beklenirken, bu değerin ağırlıklı olarak hayvan sevgisi üzerinden işlendiği, sevgi değerini işleyen toplamda altı hikâyeye yer verdiği görölmektedir.

Dergide okul öncesi yaş grubu olarak tanımlanabilecek bir seviyede bulunan "Mini mini çocuklar için" alt başlığı ile yayımlanmış olan altı hikâyeden ikisinin yer verdiği değerlerin hayvanlara karşı sevgi ve merhamet duygularını pekiştirmeye yönelik oldukları görölmektedir. Dergide, sevgi değerine yer veren ve kahramanları insanlardan teşekkül eden bir masal ve hayvan sevgisini ön plana çıkaran beş hikâyeye yer almıştır. Hikâyelerde daha çok hayvanlara zarar vermenin sonucunda pek çok sıkıntılar yaşanacağına değinilmiştir.

Dergide, sevgi ile her şeyin üstesinden gelinebileceği konusunu işleyen ve sevgi değerini ön planda tutan “*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5:2) başlığıyla yayımlanmış olan masalda, çok sevdiği babasının hayatını kurtarabilmek için çirkin bir devle yaşamak zorunda kalan güzel kız, zaman içinde devin nezaketi ve iyi yürekliliğini görerek çok çirkin olmasına rağmen ona sevgi duymaya başlar. Bu sabır ve sevgi sayesinde deve yapılan büyü bozulur ve dev yakışıklı bir şehzadeye dönüşür. İnsanları dış görünüşleriyle yargılamadan sevmenin önemini aktaran hikâyeye, bu içten sevginin insana ne tür güzellikler yaşatacağını gözler önüne sermektedir. Öte yandan dergide bundan başka sevgi değerini içeren hikâyeler hayvan sevgisi üzerinden işlenmektedir.

Kahramanları hayvanlara zarar veren çocuklardan oluşan üç hikâyenin benzer nitelikte olduğu, zararın bir şekilde dönüp failinin canını yakacağı görülmektedir. “Mini Mini Çocuklar İçin” başlığı altında yayımlanan, dili ve konuları itibarıyla da daha çok okul öncesi döneme ait olduğu düşüncesini oluşturan “*Hayvanlara Acıyınız*” (Çocuk Duygusu, S.9:8) ve “*Yavrular Annelerini Arıyor*” (Çocuk Duygusu, S.14:2) adlı hikâyelerde, çocukların hayvanlara zarar vermeleri neticesinde kendilerinin de can yakıcı sonuçlarla karşılaştıkları anlatılmaktadır. Bu minvaldeki bir diğer hikâyeye de özel cins bir kelebeği yakalamaya çalışırken kendisi zarar gören bir çocuğun yaramazlığının konu edildiği “*Tırtıl Kelebeği*” (Çocuk Duygusu, S.14:8) dir.

Bu noktada hayvanlara verilen zarar neticesinde büyük sıkıntılara duçar olunacağı mesajını veren diğer bir hikâyeye de “*Siyah Elmas*” (Çocuk Duygusu, S.31-32:6) adlı hikâyedir. Yavru bir kuşu yuvasından alarak besleyen ve büyüyen bir genç, bu kuşun muzırlıkları yüzünden hırsızlıkla suçlanır ve olay aydınlanıncaya kadar türlü sıkıntılar çeker. Hikâyede, küçücük bir yavru kuşu yuvasından, annesinden ayıran gencin bu hatasının, yaşadığı sıkıntıların kaynağını teşkil etmekte olduğu ortaya koyulmaktadır.

Hayvanlara karşı merhametsizliğin bir örneğini teşkil eden “*Terzi ile Fil*” (Çocuk Duygusu, S.42:3) adlı hikâyede; bir terzi dükkanının önünden geçmekte olan filin, dükkanda tezgahın üzerinde gördüğü elmalardan birini almasına çok sinirlenen terzi, elindeki iğneyi filin hortumuna batırır. Canı fena halde yanan fil, hiç ses çıkarmaz. Su

içmek için gittiği çeşmede suyunu içtikten sonra, hortumunu su ile doldurarak terzinin dükkanının önünden geçerken bütün suyu dükkanın içine boşaltarak intikamını alır. Hikâyenin sonunda; “Çocuklarım, size zarar vermeyen hayvanlara sizde fenalık yapmaktan içtinap (kaçınma) ediniz. Ediniz ki insafsız terzinin uğradığı akıbeta uğramayınız” şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir.

Çocuk Dünyası

Sevgi duygusu bütün canlıları kapsayacak kadar derin bir duygudur. Çocuklara bu duygu kazandırılırken en önemli unsurlardan bir de hayvanlara karşı gösterdikleri hassasiyet ve merhamettir. Çocuk Dünyası dergisinin sevgi değerini ön plana çıkaran hikâyelerinde daha çok hayvanlara karşı duyulan sevginin işlendiği görülür. Bu minvalde sevgi değerini temel alan 7 hikâyenin beş tanesi hayvan sevgisi üzerine kurgulanmıştır. Dergide üç masal ve dört hikâyede sevgi değerine yer verildiği görülür. Bu hikâyelerin her biri sevgi değerini farklı açılardan konu edinmektedir. Çocuk Dünyası’nda sevgi değerine yer veren hikâyeler sırasıyla kahramanları insanlardan müteşekkil olan bir masal ve bir hikâye ve sonrasında hayvan sevgisini temel alan iki masal ve üç hikâye ele işlenmiştir.

“*En Güzel Çiçekler*” (Çocuk Dünyası, S.58:117) adlı hikâyede; üç kız kardeşin hangi çiçeğin daha güzel olduğuna dair aralarında yaptıkları tartışmaya anneleri müdahil olur. Küçük kızlarına bu çiçeklerin temsil ettikleri değerleri açıklarken sevginin ne kadar yüce ve kutsal bir değer olduğunu vurgular. Buna göre üç çiçek üç fazileti temsil etmektedir. Menekşeler edep ve nezaketin eşidir, beyaz zambak masumluluğu andırır, pembe gül, derin bir sevgi ile yanan kalpleri sembolize eder. Bu hikâye ile sevgi değerinin insanlarda bulunması gereken kıymetli bir erdem olduğu ortaya koyulmaktadır.

Çocuk Dünyası’nda sevgi değerini ön plana çıkaran masalda ise iki nişanlı gencin birbirlerine olan sevgilerinin büyüklüğü anlatılmaktadır. “*İkbal ve Makbel*” (Çocuk Dünyası, S.61:164) adındaki bu hikâyede; nişanlısı kötü kalpli bir cadı tarafından kuşa çevrilen Makbel, İkbal’e karşı duyduğu derin sevgi ile nişanlısını kötü

kalpli cadının elinden kurtardığı gibi, nişanlısı gibi büyüye uğramış bütün kızları da kurtararak onları da sevdiklerine kavuşturur. Bu hikâyede sevginin her türlü zorluğu aşmaya kadir olduğunu, yeter ki ümidi ve sevgiyi yitirmemek gerektiğini vurgulanmaktadır.

Kahramanları çocuklardan oluşan “*Türkan ile Tosuncuk*” (Çocuk Dünyası, S.33:2) adlı hikâyede küçük bir kelebeği yakalamaya çalışırken annesinin eve götürmesi için emanet ettiği süt kavanozunun kırılmasına sebep olan Türkan’ın yaramazlığı konu edilmektedir. Görüldüğü gibi burada hayvanları rahatsız ederek, onlara zarar verecek şeyler yapanın zararlı çıkacağı, pek çok sıkıntılar yaşayacağı, hayvanları sevmek ve onlara merhamet etmek gerektiği mesajı verilmektedir.

Yine kahramanı bir çocuk olan “*Ertuğrul’un Yayı*” (Çocuk Dünyası, S.43:10) adlı hikâyede, kahramanlık sevdasıyla bulduğu okla insanlara zarar veren bir ayıyı ve kötü kalpli bir eşkıyayı öldüren Ertuğrul, yayını küçük bir saka kuşuna çevirerek deneme yapmaya çalıştığında elindeki yay kırılır. Kendisini kahraman gibi hissetmekte olan Ertuğrul hayal kırıklığına uğrar. Kırılan yayın üzerindeki; “*Ey Türk oğlu! Silahınla fenaliğe yollanma, al okunu, fakat zulme alet gibi kullanma..*” yazısını okuyunca yaptığı hatanın farkına varır. Zavallı, masum bir hayvana kötülük edecekken, bu yaşadığı deneyim Ertuğrul’un aklını başına getirirken, okuyuculara böyle zararsız hayvanlara zarar vermenin Allah’ın kabul etmeyeceği bir zulüm olduğu gösterilmiştir.

Sevgiyi birtakım şartlara bağlayan “*Kuşların Dili*” (Çocuk Dünyası, S.44:8) adlı masal ise; çok çirkin olduğu için ailesi tarafından sevilmediği gibi yediği yemek bile çok görülen bir çocuğun maceraları anlatılmaktadır. Çirkin çocuklarına tahammül edemeyen anne ve baba, çocuk uykudayken onu bir sandala koyarak başlarından def ederler. Çocuğun bu yaşadıklarına şahit olan küçük bir kuş onunla birlikte gider ve bundan sonra hayatta onun yol göstericisi olur. Bu kuş sayesinde karşısına çıkan pek çok insana yardımları dokunan bu çocuk çevresinde çok sevilen, sayılan bir kişi olur. Günün birinde padişahın bir sıkıntısını gidererek kızıyla evlenme bahtiyarlığına erişir. Daha sonra anne babasını bularak onları da yanına alır ve mutlu mesut yaşarlar. Sevgiyle her türlü zorluğun üstesinden gelinebileceğini ortaya koyan bu hikâyede, küçük bir kuşun içindeki

sevginin yönlendirmesiyle çocuğun çevresindeki bütün insanlara da bu sevgi sirayet eder. Bu sayede hem çocuğun hayatı kurtulur hem de çevresindeki insanların hayatında fark yaratır.

Çocuk Dünyası dergisinin sevgiyi bir de aşırıya kaçtığında kişiye zarar veren boyutuyla ele aldığı görülmektedir. Küçük bir kuşun içten sevgisinin anlatıldığı “*Serçe ve Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.45-46:5-9) adlı hikâyede; arkadaşlarıyla oyun oynarken tesadüf ettiği kuş yuvasının zarar görmesini engelleyen bir çocuğa, yuvadaki yavru kuşun beslediği derin sevgi anlatılmaktadır. Kış mevsimi gelip de ailesi göç eden küçük kuş, çocuğu bırakıp gitmek istemez. Neticede bu derin sevgi kuşa zarar verecek bir boyuta evrilir. Zira küçük kuşun bedeni kış şartlarına dayanamaz ve ölür. Bu hikâyenin; sevgi her ne kadar güzel bir duygu olsa da hiçbir zaman ölçüyü aşmamak gerektiğini ortaya koyan güzel bir örnek olduğu söylenebilir.

Hayvanlara karşı beslenen sevginin de büyük nimetlere vesile olacağı anlatıldığı, kahramanı iyi yürekli bir genç kız olan “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.25-28: 1-3) adlı masalda da küçük bir kediye duyulan sevgi sonucunda Allah'ın bahşettiği büyük mükafatlar konu edilmiştir. Parasını henüz ödeyemediği halde kırk odalı bir konağa taşınan fakir kız, orada her akşam yanına gelen siyah bir kedi ile yemeğini paylaşır, ona sevgi gösterir, uyuması için yer hazırlar. Gösterdiği bu sevgi ve şefkat neticesinde kedinin yattığı yerde her sabah yumurta büyüklüğünde parlak bir taş bulur ve bu sayede hayatta isteyebileceği her şeye malik olur.

Değerlendirme

Sevgi değeri incelendiğinde her iki derginin de sevgi değerine yeterince itibar ettikleri söylenemez. Bu dergilerin yayımlandığı tarihlerin Osmanlı'nın en zor günleri olduğu, büyük savaşların, yenilgilerin, fakirliğin kol gezdiği, sevgiden ziyade düşmana karşı bir nefret dilinin ortaya çıktığı böylesi bir dönemde bu tutum bir dereceye kadar anlaşılabilir. Zira hemen her ailede şehitlerin olduğu, büyük katliam haberlerinin kulaktan kulağa yayıldığı bir dönem olması hasebiyle vatan sevgisi dışında kalan tüm sevgiler geri planda kalmış gibidir.

Çocuk Duygusu dergisinin dönemin çocuk dergilerinde görülen nefret diline karşı sevgi değerini yüceltmesine, hümanist bir çizgide yayın politikası takip etmesine rağmen dergide sevgi değerine yeterli düzeyde yer verdiği söylenemez. Bu değere yalnızca tercüme bir hikâye ile dergi sayfalarında yer ayrıldığı görülmektedir.

Her iki derginin de sevgi değerini daha çok hayvan sevgisi üzerinden işledikleri ve hayvanlara şefkat gösterilmesi, zarar verilmemesi üzerinde durdukları görülmektedir. Bununla birlikte Çocuk Dünyası dergisi, sevginin takıntı haline dönüştüğünde nasıl zarar verici bir boyuta evrildiğini ortaya koyan bir hikâyeye de yer vermektedir.

4.1.1.5. Arkadaşlık Değeri

İnsanoğlu hayatta karşılaştığı zorlukların üstesinden ailesi ve dostlarıyla gelebilmektedir. Dostluk birbirinden emin olan, tüm sıkıntıları birbiriyle paylaşan insanlar arasında kurulan derin bir bağıdır. Birbirine karşı derin bir sevgi ve anlayış içinde olan, zor günlerinde yanında olup destek veren bir dostta tüm insanlar gereksinim duyarlar. Ancak bu dostluğun ortaya çıkabilmesi için gerekli olan koşullar sağlanmalıdır. Zira birbirine denk olmayan insanların arkadaşlıkları fazla uzun sürmediği gibi birbirlerine zarar vermeleri de söz konusu olabilmektedir. İnsanlar arkadaş seçimine dikkat etmeli, kötü huyları olan, kendisini yanlış yollara sürükleyecek nitelikteki insanlarla arkadaşlıktan uzak durmaları gerekir.

Arkadaşlığın devamının sağlanabilmesi için ise en önemli mevzu güvendir. Kişi arkadaşına tam anlamıyla güvenip her şeyini emanet edebilmeli, arkadaşı da bu güveni asla boşa çıkarmamalıdır. İnsanlar arasında kurulan böylesi dostluklar kişinin içinde bulunduğu sıkıntıları hafifletir, mutluluğuna vesile olur. Çağımızda başarının bireysel çalışmalardan çok işbirliği halinde grup ve proje çalışmalarıyla elde edilebileceği genel bir kabul halini almıştır. Bunun için birbiriyle uyum içinde birlikte öğrenen, birlikte çalışan ve birlikte üreten nesiller yetiştirebilmenin en temel unsurlarından biri arkadaşlık duygularını geliştirmek olacaktır. Bu sebeple toplumsal huzur için arkadaşlığın kıymeti çocuklara daha küçük yaşlardayken gösterilmeli, ileriki hayatlarında pek çok zorluğu arkadaşlarıyla birlikte aşabilecekleri kavratılmadır. Bireyler küçük yaşlardan itibaren

arkadaşlık değerinin gereklerini öğrenmeli ve bu suretle kalıcı dostluklar kurabilmelidirler.

Çocuk dergilerinde arkadaşlık duygularını geliştirip pekiştirecek içeriklere yer verilmesi önemsenmiştir. Başta hikâye ve masallar olmak üzere çeşitli içeriklerle bu duyguları geliştirmeye dönük gayretler ortaya konulmuştur.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinde, arkadaşlık değerine yer verdiği hikâyelerde iki mesajın ön plana çıktığı görülür. İlk mesaj arkadaş seçiminin ne derece önemli olduğu, ikincisi ise gerçek bir dostun her türlü fedakarlığı yaparak zor gününde arkadaşının yanında olması gerektiği üzerinedir. Çocuk Duygusu toplamda beş hikâyede arkadaşlık değerine yer vermektedir. Bu hikâyelerin birinin kahramanı çocuk, biri yetişkin ve üç tanesi de hayvanlardan oluşmaktadır.

Kötü huylu insanlarla dostluk kurmanın sıkıntılara yol açacağı anlatıldığı “*Mahalle Kavgaları*” (Çocuk Duygusu, S.56:7) başlıklı hikâyede; yaramaz bir çocukla arkadaş olan Cemal, oynadıkları oyunun sonucunda arkadaşını yenerek onun zıpızıplarını alır. Bu sonuçtan memnun olmayan arkadaşı da yanına başka çocuklar alarak Cemal’i bir köşe başında beklemeye başlar. Yanındaki kalfa sayesinde dövülmekten kurtulan Cemal ise onunla arkadaşlık yaptığı için pişmanlık duyar.

Dostluğun fedakarlık gerektirdiğini ortaya koyan “*Kuşu Kuşlarının Padişahı*” (Çocuk Duygusu, S.47:3) adlı hikâyenin kahramanları Fatma ve Meşkure adındaki iki arkadaştır. Birbirlerini çok seven bu iki arkadaş her işlerini birlikte halletmekte, hiç birbirlerinden ayrılmamaktadırlar. Bir gün Meşkure amansız bir hastalığa yakalanır ve ancak çilek yerse kendini iyi hissedebileceğini söyler. Ancak onu çok seven fedakar arkadaşı Fatma’dan başka hiç kimse bu isteğine itibar etmez. Fatma türlü zorluklar aşarak cücelerin ve kuğu kuşlarının bulunduğu, hep yaz olan bir memlekete gider ve türlü maceralar yaşadıkten sonra arkadaşının istediği çilekleri bulup getirir ve arkadaşının iyileşmesiyle eski güzel günlerine geri dönerler.

Dostluğun zor zamanlarda birbirinin yanında olmak, arkadaşına her türlü desteği vermek olduğunu gösteren bir hikâyeye de “*Tilki ile Horoz ve Farenin Dostluğu*” (Çocuk Duygusu, S.17:4) adlı hikâyedir. Hikâyeye göre; horoz ile fare birbirlerini çok seven, her şeylerini paylaşan iki dostturlar. Bir gün horozu yemeyi kafasına koyan kötü kalpli bir tilki, gizlice horozun yaşadığı kümese girerek horozu bir torbaya sokar ve kaçar. Bütün bunları gören fare, tilkiyi takip ederek dostu horozu kurtarmanın bir yolunu bulur.

Kahramanları hayvanlardan oluşan diğer iki hikâyede ise yine arkadaş seçiminin önemine değinilmektedir. Arkadaşlığın güven duygusuyla ilişkili olduğu, güvensizliğin arkadaşlığı zedelediği konu edilen “*Sarıg ile Fare*” adlı hikâyeye; “*Sarıg kardeş (Amerika'nın dört ayaklı bir nevi küçük hayvanı ki, dışisinin karnı altında yavrularını koymaya mahsus bir nevi cebi vardır.)*” (Çocuk Duygusu, S.46:3) şeklinde bir açıklama ile başlamaktadır. Hikâyede, güvendiği arkadaşı tarafından yüzüstü bırakılan farenin düştüğü zor durum aktarılırken, “*Tavşan Kardeşin Hilesi*” (Çocuk Duygusu, S.52:2) adlı hikâyede de benzer bir şekilde arkadaşı tavşan tarafından kışkırtılarak kediye saldıran tilkinin yaralanıp zor duruma düşünce, tavşanın onu bırakıp gitmesini konu etmektedir. Bu iki hikâyede karakteri iyi bilinmeyen biriyle arkadaşlık yapılmaması gerektiği aksi takdirde güvenilen arkadaş tarafından yüzüstü bırakılma ihtimali konu edilmiştir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi arkadaşlığın önemi ve zor günlerde nasıl yardıma koşulması gerektiğinin anlatıldığı hikâyelerin yanı sıra kötü arkadaşların insanı ne yönlere sürükleyebileceğini ortaya koyan bir hikâyeye de yer vermiştir. Dergide yer verilen bir diğer hikâyede de arkadaşlığın güven üzerine kurulması gerektiği ve bu güven kaybedildiğinde bütün arkadaşlıkların yitirilebileceği üzerinde durmuştur. Dergi dostluk değerine toplamda altı hikâyede yer vermiştir. Bu hikâyelerden birinin kahramanlarını çocuklar teşkil ederken, ikisinin kahramanları yetişkinlerden üç tanesinin kahramanları da hayvanlardan müteşekkildir.

Arkadaşlığın ne kadar kıymetli bir değer olduğunu ortaya koyan “*Türk Gencinin Özü Sözü Doğrudur*” (Çocuk Dünyası, S.44:10) adlı hikâyede; resim dersinde arkadaşı

Ali'nin yaramazlığı yüzünden öğretmeninden azar işiten Hasan, kabahatin arkadaşında olduğunu söylemez. Zira arkadaşını hocaya şikayet etmek arkadaşlığa yakışmayacak bir davranıştır. Öte tarafta da Ali, Hasan'ın kendisi yüzünden öğretmenden ceza almasına dayanamaz ve kendisinin kabahatli olduğunu söyleyerek arkadaşının affedilmesini ister. Çocuklar arasındaki bu güçlü bağ ve doğru sözlülükten memnun olan hoca da onları bağışlar ve günün iyi işler yapanlar listesinin başına onların adını yazar.

Arkadaş seçiminin ne derece önemli olduğu ve arkadaşlığın temelini sevgi değil de menfaat üzerine kurulu olduğunda bu arkadaşlıktan hayır gelmeyeceğini gözlere önüne seren “*Bir Günlük Halife*” (Çocuk Dünyası, S.22-24:6-7) adlı hikâyede ise; babasından kalan mirasın yarısını hiç düşünmeden harcayarak etrafında bir sürü dost toplayan Ebul Hasan, parası iyice azalınca dostlarından biraz borç ister. Fakat bütün dostları ona yüz çevirir ve bir daha yanına uğramazlar. Zor günlerinde yanında bir tek dost bulamayan Ebul Hasan yaptığı hatanın farkına varır.

Başındaki bir sıkıntıdan kurtulmak için ne olduğuna kim olduğuna aldırmış etmeden arkadaşlık kuranların gün gelip arkadaşları tarafından aldatılabileceğini ortaya koyan “*Fena Huylu Karı*” (Çocuk Dünyası, S.36:6) masalı, fena huylu karısından kurtulmaya çalışırken şeytanla dost olan bir adamın serüvenini anlatmaktadır. Adam bu arkadaşlık sayesinde şeytanla birlik olarak insanları aldatmak suretiyle çok para kazanır. Ancak kötü arkadaş şeytan ona da fenalık düşünmeye başlar. Şeytanın niyetini anlayan adam şeytana pabucunu ters giydirir ve şeytandan kurtularak düzgün bir hayat yaşamaya karar verir. Bu hikâyeye arkadaş seçmenin önemini bir kez daha gözler önüne sererken kişinin arkadaşının tavırlarından etkilenebildiğini ve yanlış arkadaş seçildiğinde, bu arkadaşın insanı çok kötü yollara sevk edebileceğini oldukça güzel bir şekilde özetlemektedir.

Güzel dostlukların hatalı davranışlar yüzünden nasıl bozulduklarını herkes tarafından düşman bilinen hayvanlar üzerinden anlatan “*Kedi ile Köpek, Kedi ile Fare*” (Çocuk Dünyası, S.7:2) adlı hikâyeye, köpek ile kedinin, kedi ile farenin ve köpek ile tilkinin bir zamanlar dost olduklarını belirtmektedir. Hikâyeye göre; iki iyi dost olan köpek ve tilki birlikte iş yapmaya karar verirler ve ilerde ne olur ne olmaz diyerek

aralarında bir kontrat imzalayarak işe başlarlar. Köpek kontrat kağıdını bir diğer dostu kediye emanet eder. Köpek ile tilki yıllarca birlikte çalışırlar ve iyi para kazanırlar. Fakat tilki para kazandıkça daha fazla tamah eder ve hile yapmaya başlar. Bunu fark eden köpekle kavga ederler ve hem arkadaşlıkları hem de işleri bozulur. Köpek kediye giderek yıllar önce yapılmış olan kontratı ister. Kedi kendinden emin tavan arasında kontratı sakladığı yere gider ancak kontratın parçalanmış olduğunu görür. Bu duruma çok sinirlenen köpek öfkeyle kediye saldırır ve kavga ederler. Böylece aralarındaki dostluk düşmanlığa dönüşür. Kedi ise tavan arasına sakladığı kontratı keskin dişleri ile parçalayarak köpekle arasının bozulmasına sebep olduğu için fare ile dostluğunu bitirir ve düşman olur.

Hikâyeden de anlaşılacağı üzere arkadaşlar arasında güven çok önemlidir. Birbirlerine güvenlerini kaybeden bu hayvanların her biri bir diğerine darılarak güzel dostluklarını berhava etmişlerdir. Tilki hile yaparak arkadaşı köpeğin dostluğunu tamahkarlığı yüzünden kaybeder. Köpek arkadaşının neden emaneti saklayamadığını öğrenmeye çalışmadan öfkeyle hareket ederek kedinin arkadaşlığını kaybeder. Fare ise dostunun evine girerek sakladığı bir emanete zarar verdiği için kedinin dostluğunu kaybeder.

Zor durumda olan arkadaşının yardımına koşmanın gerekliliğini anlatan “*Tavşan ile Tilki*” (Çocuk Dünyası, S.11:6) yine bu minvalde köpeğin, dostu tavşanı kötü niyetli tilkinin elinden kurtararak dostluğunun gereğini yapmış olmasının anlatıldığı bir diğer hikâyedir.

Yine hayvanlar arasındaki dostluğu anlatan bir diğer hikâyeye de “*Arslan Kalbi*” (Çocuk Dünyası, S.24:4) başlıklısıdır. Aslanın kafesine parçalaması için koyulan bir köpekle dostluk kurması ve yemeğini onunla paylaşması anlatılmaktadır. Köpeğe derin sevgi besleyen aslan bir süre sonra köpeğin hastalanıp ölmesi üzerine üzüntüsünden kimseyi yanına yaklaştırmaz ve bir hafta içinde o da ölür.

Değerlendirme

Gerek Çocuk Duygusu ve gerekse Çocuk Dünyası dergilerinin arkadaşlık değerini aynı minval üzere konu ettikleri görülmektedir. Her iki dergide de arkadaşlığın önemini üzerine vurgu yapılırken, yanlış arkadaş seçimlerinin doğurabileceği olumsuz sonuçlar gözler önüne serilmiştir. Bir diğer üzerinde durulan husus ise arkadaşlığın büyük bir fedakarlık gerektirdiği ve karşılıklı güven duygusuna dayalı olduğudur.

4.1.1.6. Cesaret Değeri

İnsanın doğası gereği birçok ihtiyacı ve gerçekleştirmek istediği hayalleri vardır ve bu ihtiyaçlara ve hayallere ulaşabilmenin yolunun temel taşı harekete geçmek ve duygu, düşünce boyutundaki hedeflerini fiiliyata dökmek için bir çaba başlatmaktır. Cesaret ise tam da bu noktada insanın fikir dünyasındakileri bir plan çerçevesine oturtup ilk adımı atmasının temel dürtüsüdür.

Cesaret; korku, acı, risk, belirsizlik gibi pek çok faktörle başa çıkabilme yeteneğidir. İnsanın gerek iç dünyasında gerek çevresinde karşılaştığı sorunlarla mücadele edecek gücü kendinde bulması ancak cesur bir yüreğe sahip olmasıyla mümkündür. Korkularının üstüne gidecek cesareti olmayan insan daha baştan kaybetmiş demektir. Büyük başarılar gösteren mucitler, yeni yerler keşfeden kaşifler hep bu cesareti gösterebilen insanlardır. Bugün sahip olduğumuz bütün ilmi ve fenni ilerlemeler, teknolojik imkanlar hayallerinin peşinden giden cesur insanlardan bize mirastır. Bu insanların gösterdikleri cesaret onları zafere götürmüştür.

İnsan hayallerinin peşinden giderken kaybetmeyi de göze alabilecek bir cesarete sahip olmalıdır. Her şeyini ortaya koyarak inandıkları uğruna mücadele eden insan kazansa da kaybetse de büyük bir cesaret ortaya koymuştur. Bir toplum için cesaret olmazsa olmaz bir değerdir. Zira toplumu cesur insanlar omuzlarında taşıyarak yükseltir. Bir ülkenin gelişmesinde, ilerlemesinde olduğu kadar vatanın savunmasında da cesur insanlara ihtiyaç vardır.

Bu ülke varlığını her şeyden önce vatani için canını bile ortaya koyabilecek cesarete sahip kahramanların fedakarlıklarına borçludur. Milletimiz tarih boyunca var olma savaşı vermiş, ülkemizi bölmeye, yok etmeye çalışan düşmanlara karşı korkusuzca mücadele etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in "*Cesaretiyle yaşamayan esaretiyle ölür*" sözü bu milletin her bir ferdinin kulağına daha küçücük bir çocukken üflenmiştir. Bu milletin çocukları büyüdüğünde kalbinde asker olma, ülkesini savunma ateşini taşır. Zira daha çok küçük yaşlarda büyük kahramanların öykülerini, destanlarını dinlemeye, okula başladıklarında "Dede Korkut"u,"Ergenekon"u okumaya başlarlar. Dahası o günlerde vatan uğruna şehit düşen askerlerin varlığına şahit olan bu çocuklar yüreklerinde korku duymak yerine, bir an önce büyüüp şehit düşen ağabeylerinin yerini doldurma hayallerini kurmaktaydılar. İşte bu duyguları besleyecek içerikler de çocuk dergileri aracılığıyla dönemin çocuklarına sunulmuştur.

Çalışmamızın konusu olan çocuk dergilerinin yayımlandığı tarihlerin Balkan Savaşları'nın yaşandığı, büyük faciaların, katliamların meydana geldiği bir dönem olması hasebiyle, dergilerin cesaret değerine yoğun bir şekilde yer vermesi beklenirken; Çocuk Duygusu dergisinde bu değere rastlanmamıştır.

Çocuk Dünyası

Osmanlı'nın son dönemlerinde yayın hayatına başlayan ve aynı zamanda Türkçü bir çizgide olan Çocuk Dünyası dergisinin cesaret ve kahramanlık hikâyelerine yer vermesinin kaçınılmaz olması muhakkaktır. Bugün olduğu gibi yüz yıl önce de bu milletin aynı şekilde düşmana karşı mücadele ettiği görülmektedir. Bu suretle Çocuk Dünyası'nda sıklıkla vatan, millet için çalışma, cesur olma konusunda yazı ve şiirlerin yanı sıra daha çok Türk çocuklarının kahramanlıkları üzerinden anlatılan hikâyelere de yer verildiği görülmektedir. Dergide iki masal ve 8 hikâye ile cesaret değerinin işlendiği görülmektedir.

Cesur bir çocuğun hayatının konu edildiği "*Bir Çocuğun Vatanperverliği*" (Çocuk Dünyası, S.13:7) adlı çeviri hikâyede; köyleri İspanyollar tarafından işgal

edilmek üzere olan bir Fransız çocuğunun bizzat İspanyol askerleriyle çarpıştığı ve babasının hayatını kurtararak tam bir kahramanlık örneği sergilediği anlatılmaktadır.

Sıklıkla Türklerin cesaretleri üzerine vurgular yapan dergi korku nedir bilmeyen bir çocuğun maceralarının anlatıldığı “*Adsızın Kalbi*” (Çocuk Dünyası, S.19:2) adlı hikâyeye yer vermiştir. Hikâyeye göre; korkunun ne olduğunu bilmeyen öksüz ve yetim bir Türk oğlu, korkuyu bulmak için yola revan olur ve bu arayış esnasında cesareti sayesinde çokça badireler atlatır ve hikâyenin sonunda büyük cesareti ona hakan olma yolunu açar.

Türklerin kahramanlıkları ve cesaretlerine vurgu yapılan bir hikâye de “*Kahraman Türk Oğlu*” (Çocuk Dünyası, S.35:2) adını taşımaktadır. Hikâyede, Balkan Savaşları konu edilmiş, Bulgar ve Yunan askerlerinin yaptıkları katliam ve işkencelere yönelik tasvirlerle yer verilmiştir. “*Son Balkan muharebesinde, döşekte yatan ninelerine, beşikte uyuyan kardeşlerine reva görülen zulümler onun kalbinde unutulmaz intikam duyguları bırakmıştı*” türünden dram tablolarıyla çocuklarda öç alma duygularının harekete geçilmesi hedeflendiği anlaşılmaktadır. Hikâyede 12 yaşında bir Türk çocuğu olan Tayfur’un Yunan ve Bulgar zabitlerine karşı beslediği duyguları; “*Yunan canavarlarından intikamını ne suretle alabileceğini düşünür ve bazen yükselir, yükselir de kendisini yeni bir Cengiz, yeni bir Cihangir sanıyordu. Büyük babaları olan Sultan Osman’ın, Orhan’ın, Fatih’in, Süleyman’ın zaferleri hatırına geldikçe, bir ateş kesilir; bütün cihanı yakmak, bir tufan olup, bütün Balkanları yıkmak isterdi*” şeklindeki tasvirlerle cesaret ve intikam duyguları ile birlikte işlenmiş, okuyucuların da aynı duygularla bezenmesine çaba gösterilmiştir. Bu cesur Türk çocuğu Tayfur bir kavak ağacının tepesine kadar çıkarak Türk bayrağını asar. Bu bayraktan fevkalade rahatsız olan Bulgar Polis müdürü, bayrağı indirene para ödülü vaat eder. Ancak hiçbir Bulgar çocuğu bunu başaramaz. “*Çünkü öyle müşkül olan bir işi yalnız Türk olan insanlar yapabilirdi.*”

Bir diğer kahramanlık hikâyesi de “*Ertuğrul’un Yayı*” (Çocuk Dünyası, S.43:6) adlı hikâyedir. Ertuğrul kahramanlık hevesinde olan küçük bir Türk çocuğudur. Bir gün bir yay ve birkaç ok bulur. Onu muhabbetle severken yayın üzerindeki bir parçaya

yazılmış iki satır görür: “*Ey Türk oğlu; silahınla fenalığa yollanma!, al okunu, fakat zulme alet gibi kullanma!*” Ancak ok ve yayla öyle dost olmuştur ki, ok kullanmayı hiç bilmemesine rağmen bir okçuluk yarışında birinci olur ve kendine güveni artarak oba beyi olmaya karar verir. Karşısına çıkan bir ayıyı ve bir eşkıyayı öldüren çocuk, böylece kahramanlık yolunda emin adımlarla ilerler.

Kahramanlık ve cesaret öykülerini sadece Osmanlı Türkleri ile sınırlı bırakmayan Çocuk Dünyası dergisi kahramanı Kazak Türklerinden olan bir hikâyeye yer verir. “*On Yaşında Bir Kahraman*” (Çocuk Dünyası, S.47:14) başlıklı bu hikâyede Rusya’da yaşan küçük bir Kazak Türk’ü Hüseyin’in hikâyesini anlatılır. Soğuk, karlı bir günde Hüseyin ve arkadaşları ormana odun toplamaya giderler . Akşam evlerine dönerken karşılarına kocaman bir ayı çıkar. Küçük Hüseyin, bu cesur Türk çocuğu, canı pahasına arkadaşlarını korur ve ayı ile giriştiği mücadelede ayıyı öldürür fakat kendisi de hayatını kaybeder.

“*Merak Etme Oğlum O Yaşlar Keder Yaşları Değil*” (Çocuk Dünyası, S.43:10) adı verilen bir diğer hikâyede vatan, düşmanlarca esir edilmiş yaşlı bir kadın olarak tasvir edilir. Vatan ana kurtuluştan ümidini kesmişken, kendisi için çarpışan gençleri görüp duygulanır ve bu gençlerle konuşmaya başlar: “*Bugün görüyorum ki siz evlatlarım, artık uyanmaya başladınız, yaralarımı sardınız. Ben sizden ümidimi kesmişken siz ferahlığım, rahatlığım için çalışıyorsunuz. Birçok seneler var ki hiç gülmedim. Şimdi ağlamaz mıyım, sevinç yaşları dökmez miyim?*” türünden ifadelerle onların çalışma azmi ve cesaretlerini güçlendirmeye çalışır. Okuyucuya bu hikâyeye vatanın ne anlama geldiği ve onun için ne tür fedakarlıklar gerektiği konusunda bir bilinç kazandırmak hedeflenmiştir.

Kahramanlık öykülerine sıklıkla yer veren Çocuk Dünyası “*Ateşin Zaptı*” (Çocuk Dünyası, S.75:381) adlı hikâyeye ile de bir başka çocuk kahraman ortaya koymuştur. Giysileri olmayan bir kabiledede yaşayan küçük bir çocuğun dostu olan köpekle birlikte türlü zahmetlere katlanarak uzak bir diyardaki yanar dağdan ateş getirerek kabilesini soğuktan kurtarması ve nesiller boyu çocuğun ailesinin bu kahramanlıkla yad edilmesi anlatılmaktadır. Derginin burada çocuklara vatan ve milletleri için yapacakları

fedakarlıkların, gösterecekleri başarıların hem kendileri hem de kendilerinden sonraki nesillerinin kıvanç kaynağı olacağını belirterek, okuyucularını büyük başarılar gösterme noktasında teşvik ettiği görülmektedir.

Kahramanlık ve cesaret konusunda başka milletlerin hikâyelerine de yer veren dergide İsviçre halk kahramanı olan “Giyom Tell” (Çocuk Dünyası, S.26-30:6-8) ve “*Bir Japon Neferi*” (Çocuk Dünyası, S.49:11) adlı hikâyeler yayımlanır.“Giyom Tell” adlı hikâyede, İsviçre’de valinin halka yaşattığı zulümlere cesaretle karşı koyarak nihayetinde tüm halka cesaret aşılayan ve ülkenin bağımsızlık yolunu açan bir adamın hikâyesi anlatılırken; “Bir Japon Neferi” adlı hikâyede ise; ufak tefek bir grup Japon’un, meşe ağacı gibi kocaman olan Rus askerlerinin karşısında canlarını ortaya koyarak cesurca mücadele etmeleri ve vatanlarını savunurken kahramanca can vermeleri anlatılır. Bu hikâyelerin teması korkuya ve yılgınlığa kapılmadan düşman karşısına dikilmenin mümkün olduğu hususudur.

İspanya-Fas arasında geçen ve cesur bir gencin başından geçen maceraların anlatıldığı “*Sihirli Köşk*” (Çocuk Dünyası, S.63:195) adlı masalda ise gencin, cesareti sayesinde kendisine güzel bir hayat kurmayı başardığı anlatılmaktadır. Karanlıkta kendisine gelmesi için işaret eden bir eli takip etmeye korkmayan genç, ipek yataklar içinde güzel bir gece geçirir. Ertesi gün el tekrar gelerek biraz daha cesaret göstererek bir kızın hayatını kurtarabileceğini söyler. Cesur Yohan tam bir kahramanlık örneği göstererek bunu kabul eder ve üç gece pek çok acılara göğüs gererek büyüünün bozulmasını sağlar. Nihayetinde ise Fas padişahının kızı ile evlenir.

Bir başka cesaret öyküsün “*Harabenin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.72:337) adıyla yayınlanmıştır. Hikâyede kimselerin girmeye cesaret edemediği bir harabeye girmeye karar veren cesur gencin maceraları aktarılmaktadır. İnsanların oranın perili olduğunu, gidenin geri dönemediğini söylemelerine rağmen cesaretle harabeye girer. Harabenin içinde cesurca dolaşırken harabenin aslında cadılar tarafından değil, hırsızlar tarafından istila edildiğini görür ve hırsızların yapmakta olduğu planı bozarak, köydeki insanları kurtarır. Hikâyede asıl verilmek istenen mesaj hikâyenin içerisinde “... *Zaten*

her zaman bir gaye için kılıç ve süngüden evvel istek ve cesaret lazımdır” şeklinde verilmiştir.

Değerlendirme

Çocuk Duygusu dergisinde yer verilen hikâyelerde cesaret konusu o günün şartlarında çok önemli görülmemiş olacak ki hikâyelerde doğrudan bu değere yönelik temalara yer verilmemiştir. Buna mukabil Çocuk Dünyası dergisi bu konuyu boş geçmemiştir. Ancak Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının sıcaklığını koruduğu bir ortamda Fransız bir çocuğun cesareti ve kahramanlığına ilişkin bir hikâyenin işlenmesi manidardır. Kazak Türklerinden, Japonlardan cesaret örneklerini işleyen hikâyelere de yer verilmiştir. Balkan dramlarından üretilen hikâyeler de nakledilmekle birlikte, kadınıyla erkeğiyle, büyüyle küçüğüyle tüm Osmanlı toplumunun günlük hayatında canlılığını koruyan Balkan Savaşlarına ilişkin hikâyelerin çok sınırlı kalması dikkat çekicidir.

4.1.1.7. Dayanışma Değeri

İnsan yaradılışı gereği tek başına yaşayamayan, diğer insanlarla iletişim kurmaya muhtaç, sosyal bir varlıktır. Sağlıklı bir toplumun meydana gelebilmesi ve ülkenin büyüebilmesi için insanların bir araya gelerek el birliği ile çalışmaları gerekmektedir. İnsanlar birbirlerini alt edilmesi gereken bir rakip yerine el ele vererek güçlü olacağı bir dost olarak görmelidirler. Bu şekilde en zor işlerin bile üstesinden gelinebileceği gibi büyük başarılarla da imza atılabilmektedir. Dayanışma değerini tam manasıyla özümseyen bir bireyin, bunu hayatına tatbik ederek içinde bulunduğu toplumun büyüüp gelişmesine büyük katkılar sağlayacağı muhakkaktır.

Arkadaşlık değerinden ayrı düşünülemez olan birlik-dayanışma kavramının çocuklara benimsetilmesi küçük yaşlarda başlamalıdır. Dayanışmanın kuşku yok ki ilk örneklerini çocuk aile ortamında görür, birlikten doğan kuvvetle her türlü zorluğu aşabileceğini öncelikle aile ortamında yaşayarak öğrenir. Zira birliğin, beraberliğin ortaya konulması gereken ilk basamak ailedir. Ailede kazanılan bu değerlerin örgün

eğitimle geliştirilmesi ve pekiştirilmesi beklenir. Çocuk dergileri de bu sürece kendi imkanlarına göre katkı sunarlar. Çocuk hikâye ve masallardaki kahramanlarla özdeşim kurarak dayanışma örneklerini somutlaştırıp çeşitlendirmeyi öğrenebilir.

Çocuk Duygusu

Dergide birlik-dayanışma değeriine ilişkin iki hikâyeye yer verilmiştir. Bunlardan biri bir babanın oğullarına birlik ve beraberliğin önemine ilişkin verdiği öğütleri konu eden bir hikâyedir. Diğer hikâyenin kahramanları hayvanlardan oluşmuştur. Tercüme olan bu hikâyede her zorluğun üstesinden birlik ve beraberlikle gelinebileceği mesajı verilmektedir.

Ölüm döşeğindeki bir babanın çocuklarına yaptığı nasihatleri içeren “*Bir Pederin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.44:7) adlı hikâyede; baba nasihatlerde ilk olarak kardeşler arasındaki birlik ve beraberliğin önemine değinir. Birlik içinde olan fertlerin ve milletlerin daima ilerleyecekleri ve büyüyeceklerine vurgu yapar. Nasihatlerde, kardeşlerin birbirini şefkatle, samimiyetle sevmesi, büyüklerinizin sözlerini, nasihatlerini dinlemeleri, ihtilafları çabucak ortadan kaldırmalarını söyler. Birey ve toplumun mutlu ve bahtiyar olmasının buna bağlı olduğu teması işlenmiştir. Kalkınmış milletlerin birlik ve beraberlik ruhunu koruyup sürdürebilen milletler olduğuna işaret edilmiştir.

Birlik olmanın ortaya çıkaracağı güzel neticeleri gözler önüne seren bir diğer hikâyeye “*İnce Sazcılar ve Eşeğin Kurnazlığı*” (Çocuk Duygusu, S.4:5) (Bremen Mızıkacıları)’dır. Hikâyede, sahipleri tarafından yaşlandıkları için kapı dışarı edilen eşeğ, köpek, kedi ve horozun birlik olarak kendilerine yaşayacak bir yuva aramaları konu edilmiştir. Hikâyede, ışığının yandığını gördükleri bir evin önünde yiyecek bulma ümidiyle ev sahiplerini eğlendirmek için hep birlikte şarkı söylemeleri üzerine evi karargah olarak kullanan haydutların korkup kaçarak evi bu hayvanlara terk ettikleri anlatılmaktadır. Haydutlar her ne kadar evi geri almaya çalışsalar da dört hayvan ittifak ederek bu kötü haydutlara geçit vermez ve bu evde mutlu mesut bir şekilde hayatlarını

sürdürürler. Burada birlik ve beraberlikle her türlü güçlüğü üstesinden gelinebileceği ortaya koyulmaktadır.

Çocuk Dünyası

Günlük hayatta pek çok örneğiyle karşılaşılabilecek dayanışma değerine bu dergide toplamda üç hikâyede rastlanmaktadır. Bu duygulara en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde yayımlanan dergide, bu değere vurgu yapacak içeriklere, hikâyeye ve masallara daha sık rastlanması umulur ve beklenirdi. Ancak Çocuk Duygusu'nda olduğu gibi Çocuk Dünyası'nda da bu tür içerikler zayıf kalmıştır. Birlik-dayanışma değerinin işlendiği hikâyelerdeki mesajlar daha çok hayvan karakterler üzerinden aktarılmıştır.

Örneğin, bazı meselelerde kişinin tek başına ne kadar uğraşsa da başarılı olmayacağını konu edildiği “*Nasıl Oldu*” (Çocuk Dünyası, S.35:3) adlı hikâyede dayanışmanın ne kadar önemli bir değer olduğu gözler önüne serilmiştir. Öksüz ve yetim bir çocuğun tek başına keçilerini şalgam tarlasından çıkarmayıp oturup ağlamasıyla başlayan hikâyeye, ardından sırasıyla tavşan, tilki ve kurdun gelerek her birinin ayrı ayrı keçileri tarladan çıkarmaya çalışıp başarısız olmasıyla devam eder. Yardıma gelenlerin her birisi başarısız olunca çocuğun yanında ağlayanlar korosuna katılırlar. Sonunda küçük bir arı gelerek hep birlikte çalışırlarsa başarılı olabilecekleri konusunda ağlayanları ikna eder. Onlara; “*Böyle ağlamak para etmez, şimdi siz sabaha kadar da ağlasanız yine keçiler şalgam tarlasından çıkmazlar. Haydi hep kalkın, beraber kovalayın bakalım bu sefer çıkıyorlar mı, çıkmıyorlar mı?*” der. Hepsi birden keçileri kovalamaya başlayınca keçiler, tarladan çıkarlar. Burada birlikten kuvvet ve başarı doğacağına ilişkin çocukların ders çıkarması istenir.

Dayanışma örneğinin sergilendiği bir diğer hikâyeye olan “*Brem Köyünün Müzikacıları*” (Çocuk Dünyası, S. 56:87) (Bremen Mızıkacıları) yine birlik olunarak büyük işler başarılabilirliğini ortaya koymaktadır. Aynı hikâyeye “*İnce Sazcılar ve Eşeğin Kurnazlığı*” adıyla Çocuk Duygusu dergisinde de işlenmiştir. Hikâyeye göre sahipleri tarafından hor görülüp kovulan dört hayvanın bir araya gelerek bir hayat kurmaya çalıştıklarını anlatan hikâyede; eşek, köpek, kedi ve horozdan oluşan bu dörtlü hep

birlikte şarkı söyleyerek bir haydut çetesini saf dışı bırakırlar ve onların toplandıkları evi kendilerine yuva edinirler. Haydutlar o kadar korkarlar ki, bir daha geri gelmeye cesaret edemezler.

Dayanışmanın önemini anlatan sevimli bir hikâye olan “*Kelebeğin Düğünü*” (Çocuk Dünyası, S.69:290) adlı hikâyede ise; evlenmek için hiçbir şeyi olmayan beyaz kelebeğe bütün arkadaşları destek olarak bir düğün yapmaya karar verirler. Tek başına hiçbir şey yapamayan zavallı kelebeğin arkadaşları, kendi yeteneklerini kullanarak ona güzel bir düğün hazırlarlar. Salyangoz kabuğunu ev olarak verir, karınca elindeki birkaç buğday tanesini düğün yemeği olarak hazırlarken, arı yaptığı balı düğün tatlısı olarak ikram edeceğini söyler. Ateş böceği gece düğün yerini aydınlatırken, ağustos böceği ve cırcır böceği müzikten sorumlu olurlar. Böylelikle elbirliğiyle bir düğün hazırlarlar.

Değerlendirme

Az sayıda hikâyede dayanışma değerine yer verilmekle birlikte konunun oldukça somutlaştırıldığı, çocukların birlik neticesinde neler başarılabilirliğini net bir şekilde anlayabilecekleri türde oldukları görülmektedir. Çocuk Dünyası üç hikâyede birliğin güzel neticelerini ortaya koyarken Çocuk Duygusu bir hikâyede birlik olduğunda yaşanan mutluluğu diğer hikâyede ise kardeşler arasında dayanışma olmadığında yaşanan olumsuz durumları gözler önüne sermiştir.

Yine her iki derginin de günümüzde Bremen Mızıkacıları olarak bilinen masalı farklı isimlerle tercüme ettikleri de görülmektedir.

4.1.1.8. Temizlik ve Düzen Değeri

İnsan hayatında verimli olmanın en etkili yöntemi düzenli ve tertipli olmaktan geçmektedir. Temiz ve düzenli insanlar toplum tarafından sevilir ve saygı görür. Düzenli ve tertipli olmak insanların sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirebilmeleri sonucunu doğurur. Çünkü düzen zamanın planlı ve verimli kullanılmasına katkı sağlar. Çocukluktan itibaren düzenli bir hayata alışarak gelecekte üstlenilecek sorumlulukların

eksiksiz yerine getirebilmesi açısından oldukça önemlidir. Toplumda bir arada yaşamının en önemli gerekliliklerinden biri de her bireyin kendi üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesidir. Aksi takdirde bir karmaşa husule gelir. Huzurlu ve barış içinde yaşamının sağlanabilmesi açısından bireylerin temiz ve düzenli olmaları elzemdir. Temizlik ise sağlıklı olmanın en önemli koşuludur. Temiz ve hijyenik bir ortamda yaşamak hastalıklara karşı alınacak ilk önlemdir. Temizlik her şeyden önce ruh sağlığı için bir gerekliliktir. Dağınık ve pis bir ortamda sadece insanın bedeni değil ruh sağlığı da bozulur.

Savaş şartlarının kötüleştirdiği, salgın hastalıkların kol gezdiği, ortalama insan ömrünün oldukça kısa olduğu bir dönemde tertip, düzen ve temizliğin önemi bir kat daha önem kazanmıştır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusunun temiz ve düzenli olma değerine yalnızca “Mini Mini Çocuklar İçin” yazı dizisi altında yayımlanmış olduğu “*Leyla'nın Kitapları*” (Çocuk Duygusu, S. 11;3) adlı hikâyede yer verdiği görülmektedir. Hikâyede kitaplarını çok düzenli ve temiz sakladığı için ailesi tarafından daima çeşitli mükafatlara nail olan ve sevilen bir çocuk anlatılmaktadır. Hikâyeye, “*Kitaplarınızı seve seve okuyunuz ve iyi saklayınız. Elinize bir kitap geçtiği zaman bir tarafa atıvermeyiniz, Leyla gibi temiz tutunuz*” şeklinde bir öğüt ile son bulmaktadır.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi temizlik ve düzen değerine bir masal ve iki hikâyeye yer vermektedir. Öncelikli olarak kahramanı çocuk olan hikâyeye ele alınmıştır. Diğer ikisi yayımlanma tarihlerine göre incelenmiştir.

Düzensizliği yüzünden pek çok sıkıntılar yaşadığının gösterildiği “Kiraz” adlı hikâyenin kahramanı olan İkbâl’in başına gelenler tahkir edilerek anlatılmaktadır.

“İkbâl adında, zengin bir adamın bir kızı vardı ki, evde sadece kendisine mahsus süslü bir odası bulunuyordu. Fakat süslü oda o kadar yakışıklı ve değerli eşyalarına

rağmen insanın gözüne pek çirkin görünüyordu. Çünkü İkbal odasını düzeltmesini bilmiyor, aldığı bir şeyi yerine koymaya üşeniyordu.”(Çocuk Dünyası, S.56, s.86)

Eline aldığı hiçbir şeyi yerine koyma alışkanlığı olmayan İkbal’in elindeki kiraz sepetini ipek örtü ile kaplanmış koltuğun üzerine koyduğu, ve bir süre sonra kirazları oraya koyduğunu unutarak üzerine oturduğu anlatılan hikâyede, yeni diktirmiş olduğu pek sevdiği bembeyaz elbisesi ve koltuk mahvolduğu için annesinden pek çok azar işiterek mahcup olur. Hikâyenin sonunda da bir nasihate yer verilir.

“Bir bilgicin sözü vardır: Nasihattir bu sana, her aldığın şeyi tekrar yerine koy, unutma.” (Çocuk Dünyası, S.56, s.86)

Temiz ve özenli yapılan her işin takdir göreceğinin anlatıldığı bir çeviri masal olan “Kunduracı ile Cüceler” iyi kalpli kunduracının bu haslete sahip cüceler sayesinde nasıl mutlu olduğunu anlatmaktadır. İyi kalpli, yaşlı kunduracının akşamdan tezgahın üstüne bıraktığı köseleden ayakkabı yapan cüceler, o kadar özenli, temiz ve mahirane bir şekilde ayakkabıyı dikerler ki, bu ayakkabıyı gören müşteri beğenisini layıkıyla gösterebilmek için iki misli para öder. Bu özenli dikilen ayakkabılar sayesinde yaşlı kunduracı fakirlikten kurtulur.

Masalın özenli ve temiz yapılan işin ne derece kıymetli olduğuna vurgu yaparak o işin değerinin kat kat artacağını ve hakkını misliyle kazanmaya yardım edeceğini ortaya koyduğu görülmektedir.

Temiz ve özenli iş yapmanın öneminin vurgulandığı bir diğer hikâye de “Bahadır Şah’ın Sergüzeşti” adlı hikâyedir. Tebdil kıyafet dolaşırken haydutlar tarafından kaçırılarak bildiği bir zanaat olmadığı takdirde öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Bahadır Şah, yaptığı terlikleri o kadar özenli, temiz ve güzel yapar ki, bu itinası ve elinin mahirliği sayesinde, haydutlar bu terliklerden çokça satar ve kazançları bol olduğu için Bahadır Şah’ı öldürmekten vazgeçerler.

Görüldüğü gibi bu hikâyede yapılan her işi temiz ve düzenli yapmayı öğrenmenin ne kadar önemli olduğu, ne zaman nerede ihtiyaç duyulacağını asla kestirilemeyeceği anlatılmaktadır.

Değerlendirme

Çocuk Dünyası güzel ve süslü de olsa temiz ve düzenli olmayan hiçbir şeyin bir kıymeti olmadığını, önemli olanın güzel şeyleri temiz saklamak olduğu vurgusunu yapmaktadır. Her iki dergide de temiz ve özenli yapılan işlerin insanların yüzünü güldüreceği, daima mutlu olacakları sonuçlar doğuracağı anlatılmaktadır.

Dönemin süreli yayınları bu konuya dönük içeriklere önem verirken çocuk dergileri de kendi hedef kitlelerinin özelliklerine uygun içeriklere sayfalarında yer vermeyi ihmal etmemeleri beklenir. Ancak bu araştırmaya konu olan dergilerde temizlik ve düzen konusuna ilişkin bilimsel içeriklere yer verilirken, çocukların ilgisini çekecek hikâye ve masal türü içeriklere dönemin şartlarıyla orantılı bir düzeyde önem verildiği söylenemez.

4.1.1.9.Spor/Hareket Değeri

Bireylerin özgüvenli, mutlu, çalışkan, akıllı, dinamik olabilmeleri için gerekli en önemli etken güçlü ve sağlıklı bir bedene sahip olmalarıdır. İnsanın en önemli sosyal ihtiyacı olan ait olma, kabul görme, sevilme, saygınlık gibi ihtiyaçları sporun insana kazandırdığı disiplin ve özgüvenle birlikte gerçekleşecektir. Bu şekilde bireyin toplumla uyumu kolaylaşır ve toplum içinde kendine bir yer edinerek kendi üzerine düşen sorumlulukları gerçekleştirme konusunda çok daha istekli olur.

Spor insana kendi bedenini tanıyıp, saygı duymayı ve becerilerinin farkına varmayı öğrettiği gibi bireyde oluşturduğu özgüvenle başkalarıyla da kolay iletişim kurma yeteneğini geliştirir. Kendine saygı duyan bir birey toplumda da saygınlık kazanır ve çevresindeki insanların hayatına da olumlu yönlerde tesir eder.

Düzenli yapılan egzersizler beden hastalıklara karşı direncini de artırır. Bu nedenle spora çocukken başlanmalı, daha büyüme çağındayken bedenin sıhhat temellerinin sağlam olması sağlanmalıdır. Daha çocuk yaşlardayken edinilen alışkanlıklar yetişkinlikte daha sağlıklı ve mutlu bir hayat sürdürmenin imkanını sağlamaktadır. Küçük yaşlarda spor yapmaya başlayan bir birey çok daha sağlıklı büyür

ve kolay hasta olmaz. Spor yapmak yaşam enerjisini artırır, insanların kendini daha zinde ve mutlu hissetmesini sağlar.

Özgüveni gelişmiş, sağlıklı, başarılı, nitelikli bir toplum devletinin büyümesi, gelişmesi ve kalkınmasını kolaylaştırır. Toplumsal barış ve huzur ortamının oluşumuna katkı sağlar. Bireylere küçük yaşlardan itibaren kazandırılan bu değer, bireye ve topluma yaptığı katkılarla koca bir ulusun geleceğini parlatacak kadar kıymetlidir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu'nda spor ve hareketin önemine dikkat çeken hikâye ve masal türü içeriğin çok önemsendiği söylenemez. Dergi, konuya yalnızca bir hikâye ile iştirak etmiş, bu değere de hikâyenin içinde değil sonrasında hikâyeye bağlı olarak nasihat şeklinde yer vermiştir.

“*İmtihan Bittikten Sonra*” (Çocuk Duygusu, S. 58:3-4) adlı hikâye, vaktinde derslerine çalışmayan tembel bir çocuğun tatilde ders çalışmaktan kurtulmak için tasarladığı hileyi konu almaktadır. İmtihanların bitip de tatilin başlamış olmasından ötürü pek sevinçli bir şekilde eve giden Cevat bu sevincini annesiyle paylaşır. Ancak annesi notlarını görmek istediğini söyleyince morali bozular. Zira iki dersten ikmale kalmış olmasını annesine açıklarsa bütün tatil boyunca ders çalışması gerekecektir. Annesine notların pazartesi açıklanacağını söyleyerek, derslerine ziyadesiyle çalışan arkadaşısı Ragıp'ın karnesini alarak ismini değiştirmek suretiyle göstermeyi planlamaya başlar. Bu noktada yazar devreye girerek derslerine çalışmayan çocukların nasıl bir tatil geçireceklerini açıklar bir not düşmüştür. Ancak hikâye burada kesilmiş ve devamı getirilmemiştir. Nihayetinde okuyucular Cevat'ın akıbetini öğrenememişlerdir.

Bu hikâyede çocuğun beden ve ruh sağlığı açısından sporun önemine vurgu yapılarak, tatilin spor ve oyun için bir fırsat olduğuna işaret edilmiştir. Hikâyenin sonunda tatilin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

“...oyunları, eğlenceleri yapmak için sabahleyin yataktan biraz erkence kalkmalı, yüzünüzü, ellerinizi, ayaklarınızı güzelce yıkadıktan sonra gölge bir yerde biraz “İsveç” jimnastiği yapmalı, “poyraz” tarafındaki bir odaya oturup bir saat kadar kitap okumalı. Saat -alaturka- altıya geldikten sonra

ögle yemeğini yemeli, akşam serinliği basıncaya kadar vücudu yormayacak, insanı terletmeyecek şeylerle oyalanmalı. Hava serinledikten sonra, geniş çayırliklar varsa “futbol” vesaire gibi güzel oyunlar oynamalı. (Çocuk Duygusu, S. 58:3-4)”

Buradaki açıklamalar; akşam yemeğinden sonra yatıncaya kadar nelerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin cümlelerle devam eder. Bu açıklamalarda temel amaç, çocukların tatillerini iyi değerlendirmeleri, beden ve zihin gelişimlerini aksatmadan okulların açılışına ve eğitim-öğretime her bakımdan hazır olmalarını sağlamak olduğu açıkça ifade edilir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası okuyucularını spora teşvik ederek sağlıklı bir bedene sahip olmalarının bu vatanın bir vazifesi olduğu, spor sayesinde sağlıklı ve güçlü olacakları, bu şekilde kafalarının daha iyi çalışacağı ve vatana faydalı işler yapabilecekleri konusunda telkinlere yer verilmiştir. Bu konuda çeşitli bilimsel içeriklere yer verilse de, tıpkı Çocuk Duygusu’nda olduğu gibi, Çocuk Dünyası dergisi de çocukların doğasına daha uygun olan hikâye ve masallar konusunda beklenen duyarlılığı göstermemiş, hareket ve sporun önemine işaret eden yalnızca iki hikâyenin dergi sayfalarında yer bulduğu görülmüştür.

Bunlardan biri, “*Padişah Nasıl İbret Aldı*” (Çocuk Dünyası, S. 43:5) adlı hikâyedir. Hikâyede; şehzadesine hiç kıyamayan, hasta olmasından endişe duyduğu için şehzadenin saraydan çıkmasına bile izin vermeyen padişah, hiç yerinden kalkmaması için oğluna hizmetçiler tayin eder. Bu kadar tedbirler almasına karşın oğlunun çok zayıf ve güçsüz olması onu derin bir kedere sürükler. Padişahın bu üzüntüsünü duyan yaşlı bir ağa onu bir tarlaya götürerek tarladaki genç bir delikanlıyı gösterir. Padişah delikanlının sağlıklı ve zinde görüntüsüne bakarak ona nasıl yaşadığına dair sorular sorar. Onun günlük hayatının önemli bir kısmının tarlalarda, yaz-kış ağır şartlarda bedenen çalışarak geçtiğini, barınma ve beslenme imkanlarının da çok iyi olmadığını üzülen görür. Bu çalışkan çocuğun sarayda şehzade gibi rahat bir hayat sürmesi halinde daha sağlıklı olacağı fikrine kapılarak delikanlıyı saraya götürür. Sarayda bir ay boyunca tıpkı şehzade gibi muamele gören genç, günden güne zayıflar ve güçten düşer. Bu durumu

gören padişah, çocuk için hareketin ve kadar önemli olduğunu anlayarak korumacı anlayışın ne kadar hatalı olduğunu farkına varır. Görüldüğü gibi burada, hareketli ve çalışkan olmanın çocukların beden sağlığı üzerinde ne kadar önemli olduğu çarpıcı bir hikâye ile anlatılmıştır.

Bu konuda bir diğer hikâye, “*Turanlı'nın Üç Büyük Vasiyeti*” (Çocuk Dünyası, S. 44:7) adlı hikâyedir. Pek çok öğrenciler yetiştirmiş, çok çalışkan yaşlı bir Türk doktor hastalanır ve ölmeden önce öğrencilerine üç büyük doktor bıraktığını anlatır: Hareket, perhiz ve temizlik.... Hikâyede geçen doktor tavsiyesinde çalışmak, gezmek, koşmak, oynamak, tembel oturmayıp hareketler yapmak yaşamının en birinci şartı olarak sunulmuştur. Sağlıklı beslenmek açısından abur-cubur şeylerin yenilmemesine, düzenli ve dengeli beslenilmenin, daima temiz bulunmanın, el-yüz, elbise ve çevrenin temiz tutulmasının önemine dikkat çekilmiştir. Bu şartlara dikkat edilmesi durumunda hasta olmadan, sağlıklı ve uzun ömürlü olmanın mümkün olacağına işaret edilerek, “*çok yaşamının, vatana, millete borçlu olduğumuz hizmetleri yapabilmemiz için sıhhat ve sağlığı kazanmanın en birinci şartları bunlardır*” şeklinde sağlık ve temizliğin aynı zamanda vatanseverlik olduğu teması işlenmiştir.

Değerlendirme

Dergilerde spor, hareket, oyun gibi etkinliklerin çocukların fiziksel gelişimleri ve sağlıkları açısından önemine vurgu yapan içeriklere, bilimsel yazılara sıklıkla yer verildiği görülür. Bu anlamda dergilerde, jimnastik, izcilik, oyun gibi bedeni aktivitelere dayanan etkinliklerin önemine ve bunların uygulamalarına dair birçok içeriğe rastlanır. Bununla birlikte söz konusu içeriğin, çocukların gönül dünyasına hitap eden hikâye ve masallar yardımıyla pekiştirilmesi beklenir. Ancak dergilerde bu tür içeriğin arzu edilen boyutta yer almadığına, aksine hikâye ve masalların oldukça sınırlı kaldığına tanık olunmaktadır. Dönemin Çocuk edebiyatı alanındaki kısıtlı içeriğin, bu konudaki hikâye ve masallar konusunda yaşanan eksikliklerin temel kaynağı olduğu düşünülebilir.

4.1.1.10. Nezaket Değeri

Toplum içinde huzurlu ve mutlu bir hayat sürebilmenin temel unsurlarından olan görgü kuralları daha çok küçük yaşlardan itibaren öğrenilip benimsenir. Cemiyet hayatında bireysel davranışları düzenleyen görgü kurallarını çocuk, dünyaya geldiği andan itibaren aile içinde öğrenmeye başlar. Çocukluk döneminin sonuna kadar aile ve okul arasında bu kurallar çocuklara benimsetilir. Çocukluk döneminin sonuna kadar bu kurallar benimsenmediği ya da çocuğa öğretilmediği takdirde artık çocuk toplum tarafından hoş karşılanmayan, saygısız, eksik terbiyeli bir insan tipine dönüşür. Bu tür insanlar toplum tarafından sevilmedikleri gibi adeta tecrit edilirler.

Çocuk dergileri, çeşitli içerikler yoluyla bu tür kuralların çocuklar tarafından içselleştirerek benimsemelerine yardımcı olmaya çalışır. Nitekim araştırmaya konu olan çocuk dergilerinden Çocuk Dünyası dergisi de nezaketin önemine üç hikâye ile değinmiştir. Buna mukabil Çocuk Duygusu dergisinde bu değere ilişkin herhangi bir hikâyeye rastlanmamıştır.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisinde kahramanları çocuklardan oluşan toplumda üç hikâye ile nezaket değerine vurgu yapılmıştır. Nezaketin en bariz göstergelerinden olan teşekkür kavramı, kişide yüksek bir terbiye ve ahlakın mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Bu küçük ama önemli ayrıntıya vurgu yapan “*Küçük Kanaatkar Kız*”(Çocuk Dünyası, S.21:4) adlı hikâyeye, pek çok çocuk arasında terbiyesiyle dikkat çeken küçük bir kızın nihayetinde mükafata mazhar olduğunu konu etmektedir. Zengin bir adamın dağıttığı ekmeği adeta kapışan çocuklar, kavga gürültü ederek çekip giderler. Bu tartışmanın dışında kalarak diğer çocuklar gittikten sonra kalan küçük bir ekmeği alan küçük kız, zengin adama teşekkür eder. Tüm bu olanları gözlemleyen zengin adam ertesi gün yaptırdığı en küçük ekmeğe para koydurur. Ertesi gün aynı manzara tekrar eder ve yine en küçük ekmeği alarak evine dönen terbiyeli küçük kız kanaatkarlığı ve terbiyesinin mükafatını görür.

Ailesi tarafından bu derece terbiyeli yetiştirilen küçük kızın hikâyesine yer veren dergi, 30. sayısında da ebeveynlerin çocuklarının davranışını gözlemleyerek onlara terbiye vermesi gerektiğini ortaya koyan “*Turgut’un Derdi*” (Çocuk Dünyası, S. 30:4) adlı bir hikâye yayımlamıştır. Turgut’un uygunsuz davranışlarına kızan babasının, çocuğunun terbiyesine katkı yapacak nasihatleri, esasında Turgut’un nezdinde bütün okuyucu kitlesinde hitap etmektedir. Hikâyeye göre; babasının ‘Çocuk Dünyası’ dergisini getirmesini dört gözle bekleyen Turgut, babası gelince koşup selam vermeden dergiyi babasının elinden alır ve karıştırmaya başlar. Bu davranışıyla babası tarafından eleştirilen ve yaptığından utanan Turgut hemen geri dönüp babasının elindeki malzemeleri alır.

Çocuklarına her fırsatta nasihatler vererek onları iyi yetiştirme gayesi taşıyan ebeveyn örneklerinden bir diğeri de “*En Güzel Çiçekler*” (Çocuk Dünyası, S.58:117) hikâyesindeki kızlarına nasihat veren annedir. Hikâyede; üç kız kardeşin hangi çiçeğin daha güzel olduğuna dair aralarında yaptıkları tartışmaya müdahil olan anneleri onlara çiçeklerin temsil ettikleri değerleri açıklarken bu kıymetli değerlerden birinin de nezaketli, kibar davranışlar olduğunu belirtmektedir.

Değerlendirme

Nezaket konusunun adab-ı muaşeret kurallarından ayrı düşünülmesi söz konusu değildir. Çocuklara yönelik yayınlarda bu konuya yönelik içeriklerin yer almasından doğal bir şey olamaz. Zira nezaket duygusu aileden başlayarak çocukluk yıllarında kazanılan bir tutumdur. Bunun uygun içeriklerin katkısıyla çocuklar tarafından içselleştirilmesinin sağlanması doğal bir tutumdur. Ancak araştırma konusu dergilerden Çocuk Duygusu bu değeri içeren birtakım yazılara yer vermekle birlikte hikâye ve masal türünde bu içeriğe yer vermemiştir. Çocuk Dünyası’nda ise hikâye türünde bu konunun sınırlı bir şekilde işlendiği söylenebilir.

4.1.1.11. Cömertlik Değeri

Sahip olduklarını hiçbir karşılık beklemeden esirgmeden vermek, eli açık olmak anlamına gelen cömertlik, insan olmanın en kıymetli hasletlerinden biridir. Muhtaçlara yardım etmek, elindeki imkanları kullanarak insanların mutlu olduğunu görmek cömert insana daha ziyade bir mutluluk verir. Nitekim Necip Fazıl'ın “*Eğer tadını bilerseniz paylaşmak ekmekten daha lezzetlidir*” sözü bunu çok güzel açıklamaktadır.

Elinde bulunan imkanların gerektiğinden fazlasını insanlara dağıtmak toplumsal huzurun temini için de vazgeçilmez bir unsurdur. Zira dünyada insanların bir kısmı varlıkla, bir kısmı da yoklukla imtihandadır. Bunun ayırıcısına ancak bilen insanlar varabilir. İşte çocuk dergileri bu konuda çocukların zihninde farkındalık oluşturmak için özellikle hikâye ve masalların gücünden yararlanmayı ihmal etmezler.

Çocuk Dünyası

Savaşların da olumsuz katkısıyla yokluğun kol gezdiği Osmanlı'nın son dönemlerinde yayımlanmaya başlayan Çocuk Dünyası dergisi cömertlik değerine iki hikâyesinde yer verirken Çocuk Duygusu dergisinde bu değere ilişkin hiçbir hikâyeye rastlanmaz. Çocuk Dünyası cömertliği konu alan bir masal ve bir hikâyeye yer verilmiştir. “*Bir Günlük Halife*” (Çocuk Dünyası, S.22-24:6-7) adlı hikâye, cömertliğiyle babasından kalan mirası neredeyse tüketme seviyesine gelen bir adamın etrafında hiçbir gerçek dostu olmadığını, herkesin parası sayesinde onunla görüştüğünü fark etmesini ancak bu iyi hasletin onu çok mutlu ettiği için eli açıklıktan vazgeçemediğini anlatmaktadır.

Babasından kalan mirası etrafındaki insanlara cömertçe dağıtan, her gün köprü başında bekleyerek gördüğü ilk yabancıyı evine götürüp ona ikramlarda bulunan Ebul Hasan, bir gün de tebdil kıyafet giyinmiş olan halife Harun Reşit'i götürür. Bu cömertliğinden pek ziyade memnun olan Harun Reşit, ona hayatta istediği bir şey olup olmadığını sorar ve bir günlüğüne halife olmak istediği cevabını alır. Hikâyenin sonunda

Ebul Hasan cömertliği sayesinde önce pek çok sıkıntı çekse de sonunda türlü ihsanlarla karşılaştığı gibi, Harun Reşit'in nedimlerinden biri olur.

Gösterdiği cömertlik sayesinde türlü mükafatlara nail olan bir diğer kahraman “*Sihirli Keman*” (Çocuk Dünyası, S. 53: 40) masalındaki Oğuz’dur. Üç yıl boyunca çalışıp bir kuruş para almayan Oğuz, nihayet çalıştığı çiftlikten ayrılmaya karar verir ve çiftçiden parasını ister. Kötü kalpli çiftçi ise ona sadece üç bakır para verir. Hiç sesini çıkarmadan parasını alıp giden Oğuz, yolda fakir, yaşlı bir cüce ile karşılaşır ve hiç tereddüt etmeden parasını cüceye verir. Nitekim cücenin bu cömertlik karşısında çok mutlu olarak ona sihirli hediyeler vermesiyle cömertliğinin mükafatını fazlasıyla alır. Bu sihirli hediyeler kötü niyetli çiftçinin de cezasını bulmasını sağlar.

Görüldüğü gibi her iki hikâye de cömertliğin neticesinde hiçbir karşılık beklenmese bile günün birinde mutlaka bunun bir karşılığı olacağı anlatılmakta, çocuklar paylaşmaya ve cömertliğe teşvik edilmektedir.

Değerlendirme

Cömertlik sadece bir bilgi konusu değil, aynı zamanda bir duygu konusudur. Bu da çok küçük yaşlardan itibaren yürütülecek bilinçli faaliyetlerle ancak çocuklara kazandırılabilir. Zira küçük yaşlardan itibaren bencillığe alışan, her şeyin sahibi olmak isteyerek paylaşmayı öğrenmeyen bir çocuğun yetişkin bir insan olduğunda daha önce hiç tatmadığı bu duyguya ömür boyu yabancı kalacağı tabiidir. Bununla birlikte Çocuk Duygusu dergisi hikâye ve masalarda bu konuya yer vermemiştir. Çocuk Dünyasının da konuyu çok fazla önemseydiği söylenemez.

4.1.2. Ahlaki Değerler

Kişilerin toplum içinde uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallar olarak tanımlanan ahlak, gerek kişinin vicdan huzurunu ve gerekse toplumsal huzurun oluşmasını sağlama hususunda elzem bir kavramdır. Ahlaki değerlerin toplumsal huzurun sağlanması yönüyle sosyal değerlerle ve vicdan huzurunun oluşumuna katkısı

ile de dini değerlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Ahlaki değerler her ne kadar din ile ilişkili görülse de esasında genel olarak tüm toplumlar için geçerli kurallar bütününden oluşmaktadır. Zira gerek semavi ve gerekse beşeri dinlerin de öğütlediği ve mensuplarından beklediği pek çok davranış, ahlaki değerler kapsamında değerlendirilebilir. Merhamet, fedakarlık, dürüstlük, tevazu, kanaatkarlık vb. gibi pek çok değer bugün insanoğlunun benimsemiş olduğu bütün dinlerde yer bulan toplumsal refahı sağlamaya yönelik ahlaki değerlerdir.

Zaman ve mekan kavramı olmaksızın geçerli olan bu ahlak kurallarının, araştırmanın konusu olan çocuk dergilerinde yer bulacağı tabiidir. Bu genel geçer ahlaki değerler sosyal değerlerden sonra dergilerde sıklıkla vurgulanan ikinci değer kategorisidir. Her iki çocuk dergisinde de yer verilen değerler vurgulanış sırasına göre ele alınmıştır. Bunlar sırasıyla; kanaatkarlık, doğruluk/dürüstlük, terbiye, fedakarlık, sabır, tevazu, merhamet, verilen sözde sadakat ve emanet değerleridir.

4.1.2.1. Kanaatkarlık Değeri

Kanaatkarlık kişinin hakkına, elinde olana razı olması, hak etmediği bir şeye ya da başkasında bulunanlara göz dikmemesidir. İnsanlar ellerinden gelen işleri yapmalı, daima çalışkan olmalı ve çalışmalarının neticesinde kazandıkları ile yetinmelidir. Daha fazlasını isteyerek tamahkarlık eden, gayri meşru yollara sapan insanlar bu hatalarının bedelini sonrasında çok ağır bir şekilde ödemektedirler. Toplum içinde sevilmeyen hırslı ve tamahkar insanlar yalnız kalmaya mahkum oldukları gibi, elde ettikleri ile de asla tatmin olamaz ve nihayetinde huzura kavuşamazlar. Mutluluğu ancak daha fazla kazanç elde etmekte görenlerin bu huzuru yakalamaları elbette ki imkansızdır. Zira insan başkalarının elindekini alıp daha çok kazanç elde ettikçe değil başka insanlarla paylaştıkça mutluluğu bulur.

Toplum içinde yaşanan anlaşmazlıkların, hırsızlıkların ve hatta cinayetlerin bile sebebi olabilecek kadar tehlikeli boyutlara ulaşabilen tamahın hiçbir sınır tanımadığı görülmektedir. Toplumda gerçek bir barış ortamının, sükunetin sağlanabilmesi için öncelikle elindekilerin kıymetini bilen bir nesle ihtiyaç vardır. Dolayısıyla kanaatkarlık

değerinin gençlere doğru bir şekilde aktarılması ve ancak çalışarak, elde edebilecekleri ile mutlu olabilecekleri gösterildiğinde çok daha huzurlu bir toplumun meydana gelmesi sağlanabilecektir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu kanaatkarlık değerine toplamda 9 hikâyede yer vermektedir. Hikâyeler daha çok tamahkarlığın kötülükleri ve neticesinde ortaya çıkan felaketleri konu etmektedir. Hikâyelerin birinin kahramanı çocuklar ve yetişkinlerden oluşurken, altı tanesinin kahramanları yetişkinlerden ve iki tanesinin de hayvanlardan oluşmaktadır.

Dergide, kanaatkarlığın insanlara mutluluk getireceği ve bu haslete sahip olan insanların büyük mükafatlara nail olabilecekleri mesajının üç hikâyeye ile verildiği görülmektedir. “*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5:2-7) adlı hikâyede uzak memleketlerden gelirken ablalarının istediği değerli hediyeler yerine bir dal gül isteyen güzel kızın bu kanaatkarlığı neticesinde başlangıçta sıkıntıya düşmüş gibi görünse de sonunda oldukça mutlu bir hayata kavuştuğu ortaya koyulmaktadır.

Kanaatkarlığın mutlu ve huzurlu bir hayatın önemli bir parçası olduğu mesajını veren “*Oduncu*” (Çocuk Duygusu, S.6:6) adlı hikâyede, çok mutsuz olduğu için mesut bir adamın gömleğini giyerek mutlu olabileceği öğüdünü alan bir padişahın en mesut insanın bulunmasını emrederek, bu insanın giyebileceği bir gömleğe malik olmadığını ve mutluluğun zenginlikte değil, kanaatkarlıkta olduğunu keşfettiği anlatılmaktayken; bir diğer kanaatkarlık sonucu mutlu olan karakter de “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*” (Çocuk Duygusu, S.21:3) adlı hikâyededir. Kanaatkarlığıyla mutlu bir hayat sürdüren Ali Baba tamahkarlığı yüzünden haydutlar tarafından öldürülen kardeşi Kasım Ağa'nın çocuklarına sahip çıkar ve haydutların bulunmasını sağlar. Kendisine ödül olarak verilen paralarla da kardeşi adına mektep yaptırır.

Tamahkarlık yüzünden kaybetmeye mahkum olan insanların anlatıldığı hikâyelerde ise bu kötü özellikleri yüzünden ellerinde olanları da kaybeden karakterlere yer verilmiştir. Bunun en iyi örneklerinden olan “*Bir Garibin Sergüzeşt-i Garibi*” (Çocuk Duygusu, S.46:7) adlı hikâyede köylünün yeni satın aldığı ayakkabıları

ayağından almayı kafaya koyan iki çocuk, bir camide dinlenmeye çekilen köylünün hemen yanı başında bir şeyler gömerek aralarında bir kese altın gömdüklerini, köylü adamın uyanık olup olmadığını kontrol etmeleri gerektiğini konuşurlar. Tüm bu konuşmaları duyan köylü, çocukların uyuduğunu kontrol etmek için ayakkabılarını ayağından çıkarmalarına ses etmez. Zira onun kazancı çok daha büyük olacaktır. Çocuklar ayakkabıları alıp gittikten sonra altınları gömdükleri yeri açan köylü, bir kese içerisine doldurulmuş cam parçalarıyla karşılaşır.

Gözünü hırs bürüyen tamahkar insanların nasıl aşırıya kaçarak her şeyi kaybettiklerini ortaya koyan “*Fakir Balıkçı*”(Çocuk Duygusu, S.27:7) masalı; ihtiyar bir balıkçının yakaladığı altın balığın kendisini serbest bırakması karşılığında dileğini yerine getireceğini söylemesi ve bunu duyan balıkçının karısının bitmek bilmez istekleri ile sürüp gitmektedir. Büyük bir köşk ve hizmetçiler isteyen kadın nihayetinde balıkçıyı da beğenmez hale gelir ve paşa karısı olmak ister. Bu tamahkarlık neticesinde altın balık verdiği her şeyi geri alır ve ortadan kaybolur.

Aşırı tamah neticesinde felakete sürüklenen bir diğer masal kahramanı da “*Elmas Tutan*” (Çocuk Duygusu, S.53:2) adlı masalın kral karakteridir. Elmasları çok seven Kral Midas, dokunduğu her şeyin elmas olmasını dilemektedir. Bu sözleri işiten bir peri kralın dileğini gerçekleştirir. Dokunduğu her şeyin elmasa dönüşmesinden pek memnun olan kral çok geçmeden bu durumun vahametini fark eder. Yemek yiyemez hale gelen kral bir de yanlışlıkla çok sevdiği kızına dokunur derhal elmasa dönüşen kızını gören kral bu dileği yüzünden büyük bir pişmanlık duyar. Kralın içten pişmanlığını duyan bir peri ona yardım eder ve her şey normale döner.

Tamahkarlık yüzünden felakete neticelenen bir hikâyeye de “*Az Tamah Çok Zıyan Getirir*” (Çocuk Duygusu, S.60:8) adlı hikâyedir. Hikâyeye göre; uzun süre askerlik yapmış olan Anadolu köylerinden iki nefer eve dönerlerken ailelerine kim olduklarını söylememeye, tanınıp tanınmayacaklarını anlamaya karar verirler. Bu neferlerden birini annesi tanımaz ve eve almak istemez. O da kim olduğunu belli etmeksizin üzerinde çok para olduğunu kimseye güvenemeyeceğini söyleyerek orada kalmasına izin vermesini rica eder. Çok parayı duyan kadın onu eve alır ve gece uyurken öldürür. Kendi oğlunu

öldürdüğünü ise ertesi gün diğer nefer arkadaşını aramaya geldiği zaman öğrenir. Bu hikâyede tamahın geri dönülemez neticeleri gözler önüne serilmektedir.

Hikâye kahramanı olarak bir köpeğin seçildiği ve tamah eden kişinin elinde olanı da kaybedeceği ana fikrini işleyen bir hikâyeye de “*Köpek ve Et Parçası*” (Çocuk Duygusu, S.43:8) adlı hikâyedir. Karnı fevkalade acıkan bir köpek, bir kasaba girerek küçük bir et parçasını alıp kaçar. Arkasından koşan kasaptan kaçmak için kendini göle atar. Suyu akseden kendi görüntüsünü gören köpek, suyun üzerinde bir et parçası fark ederek onu da almak ister ve ağzını açar açmaz et parçası düşerek suyun dibini bulur. Kendi ağzındakine kanaat etmeyip diğer et parçasını da almak isteyen köpek ağzının içindeki lokmasını da kaybeder.

Kahramanı hayvanlardan teşekkür eden bir diğer hikâyeye “*Saksağanın Bir Sözü*” (Çocuk Duygusu, S.50:6) adlı hikâyedir. Genç, tecrübesiz bir kargaya hayata dair öğütler vermeye çalışan saksağan teyze, genç kargaya açgözlülüğün, tamahkarlığın ne kadar kötü bir şey olduğunu, hiçbir zaman iyilikten ayrılmamak gerektiğini anlatırken, onun söylediklerini doğru düzgün dinlemeyen karga, o sırada bir atmacanın av peşine gittiğini görerek, kendisine de artıklardan bir şeyler kalır ümidiyle saksağan teyzeye “Allahaismarladık” diyerek uçmaya başlar. Ancak gözü dönmüş bir şekilde havalanmaya çalışınca kanadı dallara çarpar ve yaralanır. Hikâyeye; büyüklerin sözlerine kulak asmayıp tamahkarlık eden neticede ziyana uğrar, mesajı vermektedir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisinin çalışkanlığın önemi pek çok hikâyeye, şiir ve yazılar vasıtasıyla işlenmiş, çocuklar vatan için çok çalışıp başarılı olmaları hususunda teşvik edilmişlerdir. Çocukları salt başarıya odaklamanın çocuklarda aşırı hırsla yol açabileceği, tamah edip yanlış yollara sapmalarına yol açabileceği düşünülmüş olsa gerektir ki, derginin kanaatkarlık değerine de pek çok hikâyede yer verdiği görülür. Zira kanaatkarlık bilincine olan bir birey, ancak çalıştığı için karşılığını alarak mutlu olabileceğinin, yanlış yollara tevessül ederek elindekileri de kaybedebileceğinin farkına varmış demektir. Çocuk Dünyası dergisinde kanaatkarlık değerine vurgu yapma adına daha çok tamahkarlığın kötü neticelerini ortaya koyan hikâyelerin yer aldığı görülür.

Kanaatkar olanların mutlaka bunun karşılığını alacağını, mutluluğa erişeceğini konu edinen hikâyelerin yanı sıra, tamahkarlık ederek gerek elindeki varını yoğunu gerek itibarını ve hatta hayatını kaybedenlerin yaşadıkları üzerinden kanaatkarlığın değeri konu edilmektedir. Dergide kanaatkarlık değerine; 2 tanesinin karakterleri çocuklardan, 14 tanesinin yetişkinlerden ve 4 tanesinin de hayvanlardan oluşan toplamda 19 hikâyeye ile yer verilmiştir.

Kahramanı kanaatkarlığı neticesinde ödüllendirilen terbiyeli küçük bir kız çocuğu olan “*Küçük Kanaatkar Kız*” (Çocuk Dünyası, S.21:4) adlı hikâyede; zengin bir adamın fakir çocuklara dağıtılmak üzere hazırlattığı ekmekler çocuklar arasında kapışılır. En sona kalan ufacık ekmeği de küçük bir kız çocuğu alır. Evde yemek vakti ekmek kesilince ekmeğin içinden bir miktar para çıkar. Küçük kız paraları alıp ekmekleri dağıtan adama götürür. Ancak paraların kanaat ederek en küçük ekmek parçasını alan kişi için oraya koyulmuş olduğunu öğrenir. Hikâyeye, “*Tamahkarlık eden her vakit zarar eder. Kanaat et çocuğum!*” şeklinde bir öğüt ile son bulur.

Kanaatkarlığın neticesinde büyük nimetlere kavuşulabileceğini ortaya koyan “*Çizmeli Kedi*” (Çocuk Dünyası, S.50-51:7-10) adlı hikâyede; babasının ağabeylerine geçimlerini sağlayacak bir miras bırakırken, kendisine bir kedi bırakmasına itiraz etmeyerek kanaatkarlık eden çocuk, konuşan bu kedi sayesinde zengin ve müreffeh bir hayata kavuşur. Bu minvaldeki bir diğer hikâyeye de “*Sihirli Keman*” (Çocuk Dünyası, S. 53: 40) dır. Çok çalıştığı halde hakkettiğinin çok altında para alan gencin kanaatkarlık göstermesi neticesinde elde ettiği büyük nimetlerin anlatıldığı hikâyeyeyle kanaatkarlığın önemi vurgulanmaktadır.

Çok paraya malik olmanın insana mutluluk getirmeyeceğini ortaya koyan “*İlyas*” (Çocuk Dünyası, S.59:133) adlı hikâyede çalışkan ve azimli bir genç olan İlyas, gece gündüz çalışarak zengin olur. Ancak yıllar içinde işleri ters gitmeye başlar ve evlatlarını, malını, mülkünü kaybeder. Tüm bu kayıplardan sonra Allah’a şükretmeyi ancak hatırlayabildiğini fark eder ve karısıyla birlikte yeni fakir hayatlarında kanaat ederek zengin hayatlarına göre çok daha mutlu olurlar.

Yine aynı minvalde kanaatkarlığın önemini, elindekiyle mutlu olabilmenin ne kadar değerli olduğunu ortaya koyan “*Üç İstek*” (Çocuk Dünyası, S.52:28) adlı bir diğer masalda, komşularının zenginliğine özenen ihtiyar oduncu ve karısı kendi aralarında periler devrinde yaşıyor olsalardı, zengin olabileceklerini konuşurlar. Bu sözleri işiten bir peri ortaya çıkarak onlara üç istek hakkı verdiğini, ne isterlerse dileyebileceklerini söyler. Çift ne isteyeceklerine dair aralarında bir tartışmaya başlar. Ağızlarından her çıkan söz istek yerine sayılır. Kadın ateşi karıştırırken “keşke sucuk olsa” der ve anında önlerine sucuk gelir. Bir dilek hakkının kaybolduğunu gören adam karısına “sucuk burnuna yapışsın” diye beddua eder ve anında istediği yerine gelir. Son dilek de tabii ki kadının burnunu sucuktan kurtarmak olur ve üç istek hakkından ellerinde sadece sucuk kalır. Yaşlı çift zenginliğin aslında o kadar da özenilecek bir şey olmadığına kanaat getirir ve hayatlarının sonuna kadar fakir ama mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürürler.

Çocuk Dünyası dergisinin kanaatkarlık değerinin önemini daha çok tamahkarlık üzerinden ortaya koyduğu, tamahkarlığın neleri kaybetmeye sebep olabildiğini konu ettiği görülmektedir. Zira yayımlanan hikâyelerin kiminde aç gözlülük yaparak elindekileri kaybedenlerden söz edilirken, kiminde tamahkarlığın itibar kaybetmeye neden olduğu, kimindeyse canını kaybetmeye kadar gidebileceği mesajını vermektedir.

Tamahkarlıkları neticesinde ellerindekini paylaşamayan iki arkadaşın ellerindekini nasıl kaybettiklerini anlatan ibret verici nitelikteki bir hikâyeye olan “*Ceviz*” (Çocuk Dünyası, S.59:131) adlı hikâyeye, küçücük bir ceviz için iki arkadaşın münakaşası esnasında oradan geçmekte olan bir adam ellerinden cevizi alarak kırar, kabuklarını çocuklara paylaştırarak cevizin kavgayı ayıranın hakkı olduğunu söyler. Hikâyenin sonunda ise çocukların almaları gereken hisse yine çocuklar arasındaki uyuşmazlığı neticelendiren kişi tarafından, “*Çocuklar görüyorsunuz ki, böyle adi uyuşmazlığın sonu daima hayırsız çıkar*” cümlesiyle özetlenmektedir.

Tamahkarlık sonucunda hiçbir şey elde edilemeyeceği, eldeki nimetin kıymetinin bilinmesi gerektiği mesajını veren “*Altın Balık*” (Çocuk Dünyası, S.4:2) adlı hikâyede ise; altın bir balık tutan ihtiyar balıkçı, karısının isteği üzerine balıktan çeşitli dileklerde bulunur. Kadın her istediği gerçekleştiğe daha fazlasını isteyerek ihtiyar balıkçıyı

defalarca balığın yanına gönderir. Başlangıçta yiyecek, ev gibi şeyler isterken daha sonra kadın iyice tamahkarlık göstermeye başlar ve paşa karısı olmak ister. Bu da gerçekleşince padişahın karısı olmak ister. Bu tamahkar kadından iyice bunalan Altın Balık son dileği hiç dikkate almadığı gibi daha önce vermiş olduğu her şeyi geri alır. Neticede ihtiyar balıkçı mutlu mesut balık tutmaya devam ederken karısı da eski kulübelerinde hayatını devam ettirmek zorunda kalır.

Tamahkarlık yapmanın insanın itibarını zedelediği, mahcup duruma düşürdüğünü gösteren “*Tamahkarlığın Mükafatı*” (Çocuk Dünyası, S.16:8) adlı hikâyede; fakirlere yardım eden, cömert, zengin bir adamın bir köylünün yetiştirdiği şalgamı beğenerek ona çokça para verip ihsanlarda bulunduğunu duyan bir çiftlik sahibi, zengin adamdan para koparmak için benzer bir şeyler yetiştirerek zengin adamın beğenisine sunar. Oldukça varlıklı olduğu halde tamahkarlık yapan bu çiftçinin durumundan haberdar olan zengin adam, yaptığı bu tamahkarlığı çiftçinin yüzüne vurur ve onu mahcup eder.

Tamahkarlığın insanı gülünç duruma düşürdüğünü ortaya koyan bir diğer hikâyeye de “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*”dir (Çocuk Dünyası, S.25-28: 1-3). Çok istediği kırk odalı konağa sahip olan fakir kız, uzaklara giden kocası Benli Bahri'den mektup getiren imama üç yüz lira ihsan eder. Parayı alan imam neredeyse sevinçten aklını kaybedecek dereceye gelir. Artık bundan sonra elde edeceği bahşişleri düşünerek sürekli yollarda mektup gözlemeye başlar. Bir gün Benli Bahri'nin evine dönmekte olduğu haberini alan imam, pijamalarıyla kendini sokağa atar. Tamahkarlığı yüzünden düştüğü bu komik durumun farkına varmayan imam, herkesin alay konusu olur.

Yine tamahkarlığıyla kendisini gülünç duruma düşürerek mahcubiyet yaşayan bir diğer karakter de “*Köylü Kazları Nasıl Pay Etti*” (Çocuk Dünyası, S.31:2) hikâyesindeki varlıklı bir köylüdür. Fakir bir köylünün zengin bir adama pişmiş bir kaz hediye ederek pek çok para ve buğday aldığını öğrenen varlıklı ve tamahkar bir başka köylü, daha fazla menfaat umarak beş adet kaz pişirir ve zengin adama götürür. Zengin adam iki oğlu iki kızı ve zevcesiyle altı kişi olduklarını ve adil bir pay yapmasını isteyince budala adam bu hesabın içinden bir tülü çıkamaz. Fakir köylü davet edilerek kendisinden kazları taksim etmesi istenir. İnce zekasıyla yaptığı taksimden ziyadesiyle memnun olan zengin

adam kendisine bir tarla hediye eder. Tamahkar adam ise elindeki kazlardan da olarak, mahcup bir şekilde boynunu büküp geri döner.

Tamahkarlığın bazen büyük sıkıntılara bile yol açabileceğini gösteren “*Mavi Sakal*” (Çocuk Dünyası, S.44-45:4-5) adlı tercüme masalda; Fatma tam olarak nasıl biri olduğunu bilmediği Mavi Sakal’la, fakirlikten kurtulmak, ailesini de rahat ettirmek için evlenmeyi kabul eder. Zengin olduğu için evlendiği Mavi Sakal’ın kötü kalpli bir cani olduğu fark ettiğinde Mavi Sakal onu öldürmeye çalışır. Kardeşlerinin yardımıyla canını zor kurtaran Fatma tamahkarlığı yüzünden tüm bu sıkıntılara katlanmak zorunda kalır.

Tamahkarlığın sonunun hüsrarla bittiğini ortaya koyan bir diğer içerik “*Kurnaz Bir Padişah*”(Çocuk Dünyası, S.54:62-64) adlı hikâyedir. Hikâyeye göre; birbirine komşu üç Türk yurdunun ikisinin hükümdarları çok zalim, bir tanesi ise çok adil, merhametlidir. Zalim padişahların tebaası onların zulmünden usanıp adil padişahın yurduna iltica etmeye başlar. Bu duruma bir son vermek isteyen adil padişah bu iki zalim padişahın tamahkarlıklarını kullanarak halklarını onların zulmünden kurtarır. Zalim padişahlar ise tamahkarlıklarının bedelini canlarıyla öderler.

Çok tamahkarlık edenin sonunun da çok kötü olacağını anlatan “*Üç Hırsız*” (Çocuk Dünyası, S.60:152) adlı hikâyede; çaldıkları paraları aralarında taksim edecek olan üç hırsızdan biri yemek almak için şehre gider. Arkadaşlarını bekleyen iki hırsız aralarında müşavere ederek paraları üçe bölüp az para alacaklarına onu öldürüp parayı ikiye bölmeye karar verirler. Şehre giden hırsız ise arkadaşlarından kurtulup paranın tümünü elde etmek ister. Aldığı yiyeceklere zehir katan hırsız arkadaşlarının yanında döndüğünde onlar tarafından öldürülür. Arkadaşlarını öldürerek daha çok para elde edecek olmanın mutluluğu içindeki iki hırsız zehirli yemeklerden yiyerek ölürler. Böylelikle bu hikâye kötülük yapan ve tamahkarlık gösterenlerin hazin sonlarını gözler önüne sermektedir.

Tamahkarlığa ilişkin bir diğer hikâye, ağabeyinin tamahkarlığı yüzünden cüceler diyarına gidip türlü cefalar çekerek elde ettiği ilginç mükafatı ağabeyine tereddüt etmeden veren Hasan’ın hikâyesinin anlatıldığı “*Küçük Değirmen*” (Çocuk Dünyası, S.68-69:276-298) adlı masaldır. Masalda cüceler diyarından aldığı, istediği her şeyi

yapan küçük değirmeni hasis ve tamahkar ağabeyine vermekte hiç tereddüt etmeyen Hasan, değirmeni nasıl kullanacağını da anlatmaya çalışır. Ancak tamahkar olduğu kadar sabırsız da olan ağabey daha fazla sabredemez, değirmeni alıp gider. Tarlada çalışan işçilerin hiç vakit kaybetmeden daha çok çalışmasını isteyen Hüseyin, değirmenden çorba yapmasını ister. Böylece işçilerin yemek yemek için uzağa gitmeyeceklerini, daha seri çalışabileceklerini düşünür. Ancak değirmeni durdurmayı bilemediği için bütün tarlalar çorba seli altında kalır ve tarlalar bir daha soğan dışında bir şey ekilemeyecek hale gelir.

Oburluğu ve tamahkarlığı yüzünden hem kendisi ve hem de oğlu sürekli olarak mahcubiyet yaşayan bir kadının yaptıklarının anlatıldığı “*Köylü Mehmet*” (Çocuk Dünyası, S.77-78:22-31) adlı hikâyede; çalışkanlığı ve terbiyesiyle efendisi tarafından çok sevilen oğluyla birlikte, oğlunun efendisinin konağında yaşamaya başlayan kadın yaptığı oburluklarla hem oğlunu ziyadesiyle utandırır hem de kendisi mahcubiyet yaşar. Tüm bunlara rağmen bir türlü yaptığı oburluktan vazgeçemez. Yaptıklarına daha fazla dayanamayan oğlu onu köyüne geri gönderir ve kadın bu tamahkarlıkları yüzünden oğlundan ayrı yaşamak zorunda kalır.

Yine aç gözlülüğün başa açtığı dertleri anlatan bir diğer hikâyeye de küçük bir köpek ve onun oburluğunu kullanarak onu kandıran bir yankesici arasında geçmektedir. Sahibi tarafından emanet edilen şemsiyeyi, bir parça kemik uğruna yankesiciye kaptıran Top adındaki küçük köpeğin başına gelenlerin konu edildiği “*Top Şemsiye Taşır Mı?*” (Çocuk Dünyası, S.37:8) adlı tercüme hikâyeye yine aç gözlülüğün neticelerini anlatan küçük bir hikâyedir.

Oburluğun ve tamahkarlığın sıklıkla konu edildiği hikâyeler arasında hayvan karakterlerin bulunduğu fabllara da rastlanmaktadır. Tamahkarlığın pek çok örneğini sunmakta olan seri halinde yayımlanmış “*Tilki Kardeşin Muhakemesi*” (Çocuk Dünyası, S.5-8:4-6) adlı hikâyede bütün hayvanların birbirlerinin başına gelenleri bildikleri halde tamahkarlıkları yüzünden benzer tuzaklara düştükleri görülmektedir.

Aslan padişah tarafından kötü kalpli tilkiyi yakalayıp aslanın huzuruna götürmek üzere görevlendirilen ayı, yolda giderken kütükler arasındaki balı görünce dayanamaz ve

tilkinin de teşvikiyle bal yemeye çalışırken kütükler arasında sıkışıp kalır ve köylülerden dayak yer. Tilki tarafından kandırılan Ayı aç gözlülüğünün bedelini ağır öder. Ayıdan sonra bir kedi tilkiyi huzura götürmek üzere görev alıp yola çıkar. O da tilki tarafından kandırılır, fare peşinden gideyim derken tilki için hazırlanmış tuzağa düşerek pek çok dayak yer. Pek çok hileler yaparak kurtulmaya çalışsa da en sonunda yakalanarak mahkemeye çıkarılan tilki suçları sabit görülerek idama mahkum edilir. Ancak tam idam edilecekken aslan padişahı da yiyecek vaadiyle kandırır ve idamdan kurtulur. Tamahkarlık ederek tilkinin vaadinin peşinden giden aslan padişah ise mahiyetinin önünde mahcup duruma düşer.

Tamahkarlık neticesinde dostlukların bozulacağını ortaya koyan “*Kedi ile Köpek, Kedi ile Fare*” (Çocuk Dünyası, S.7:2)adlı hikâyede; köpek ile dostu tilki birlikte bir iş yapmaya karar verirler ve işleri rast gider, çok para kazanırlar. Ancak tilki çok paraya tamah eder ve hile yapmaya başlar ve nihayetinde tilkinin bu tamahkarlığı dostluklarının sonu getirir.

Tamahkarlığın bu defa bir hayata mal olduğunu anlatan “*Tilki ile Kurt*”(Çocuk Dünyası, S.28:5) adlı hikâyede, oburluğu yüzünden gözü hiçbir şeyi görmeyerek apaçık sıkıntıya düşeceği bir durumda sadece midesini düşünen aç gözlü kurt, tilkinin oyununa gelerek hayal ettiği nimetlere kavuşmadan helak olur.

Değerlendirme

Kanaatkarlık değerine her iki derginin de yoğun bir şekilde yer verdiği görülmekle birlikte Çocuk Dünyası'nın bu değere biraz daha fazla ilgi gösterdiği söylenebilir. Her iki dergide de kanaatkarlık konusu daha çok tamahkarlık üzerinden işlenmekte, tamahkarlık edenlerin hem mahcubiyet yaşadıkları hem de büyük sıkıntılara düştükleri hikâyelerin sonucunda açıkça görülür. Hatta tamahkarlığın helâk olmaya kadar götürebileceğine ilişkin her iki dergide de hikâyelere yer verilmiştir.

Çocuk Dünyası'nın 4. sayısında Rus yazar Puşkin'e ait “*Altın Balık*” adıyla yayımlanan bir tercüme masal daha sonra Çocuk Duygusunun 27. sayısında “*Fakir Balıkçı*” adıyla yayımlandığı, her iki tercüme arasında bazı farklılıklar olduğu görülür.

Yine her iki derginin de başka tercüme hikâyelere de yer verdikleri görülür. Çocuk Dünyası, günümüzde çok iyi bilinen “*Mavi Sakal*”, “*Çizmeli Kedi*” gibi masallara ve Tolstoy’un “*İlyas*” adlı hikâyesine yer verirken; Çocuk Duygusu yine günümüzde çok iyi bilinen “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*” (Ali Baba ve Kırk Haramiler), “*Güzel Kız ve Dev*” (Güzel ve Çirkin) gibi masallara yer vermişlerdir. Yine Çocuk Duygusu “*Kral Midas*” efsanesini “*Elmas Tutan*” başlığıyla hikâyeleştirerek sayfalarına taşımıştır. Her iki dergi de yayımladıkları tercüme hikâyelerin tercüme olduklarını belirtmemişlerdir.

4.1.2.2. Doğruluk/Dürüstlük Değeri

Bir olayı gerçeklerden sapmadan olduğu gibi ortaya koymak dürüstlüktür. Akla ve gerçeğe uygun olan ise doğrudur. Doğruluk ve dürüstlük iç içe girmiş birbirini tamamlayan kavramlardır. Doğruluk ve dürüstlük her zaman ve koşulda doğrunun, gerçeğin yanında olmak, kendi ilkelerin doğrultusunda hareket etmektir.

Doğruluk ve dürüstlük insan onurunun ve toplumsal hayatın vazgeçilmez bir gerekliliğidir. İnsanların güvenini sağlamak ve onlar tarafından kabul görmenin ilk şartıdır. Bu kavramlar bütün toplumlar için genel geçer kavramlardır. Zira insanın yaradılışının temelinde doğruluk vardır. Çocuklar yalan nedir bilmeden hayata başlarlar. Ancak içinde yetiştiği aile ve çevre onu yalana iter. Yaptığı küçük hatalara verilen tepkiler çocuğun ileriki hayatında yaptıklarını insanlara doğru ya da yalan nasıl bir şekilde yansıtacağını ortaya koyar niteliktedir.

Yalan söylemek en başta kişinin kendisine ihanetidir. Söylenen yalanlar er ya da geç ortaya çıkar ve çevredeki insanlarda yalan söyleyen bireye karşı bir güvensizlik hasıl olur. Birey çevresine karşı saygınlığını yitirir ve güvenilmez olur. Bu da bireyi yalnızlığa iten ve ruhsal olarak yıpratıcı bir süreçtir. Dolayısıyla yalan en çok sahibine zarar verir.

Doğru bir kez söylenir ve sonucu acı verici olsa bile bir defada atlatılacak bir süreçtir. Nihayetinde dürüst insan daima saygı görür. Fakat yalan hiç bitmez. Birey bir

kere yalan söylediğinde akabinde yenilerini söylemek zorunda kalır ve ta ki gerçek ortaya çıkana kadar bu yalan zinciri böylece devam eder. Hiçbir yalan sonsuza dek sürdürülemez. Dürüstlük bazen bedeli ağır olan bir erdem olsa da nihayetinde yalanın bedeli çok daha ağırdır.

Doğruluk ve dürüstlük bütün toplumlarda en çok kıymet atfedilen değerlerden biridir. Toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için tahsis edilmesi gereken ilk faktör güven duygusudur. Bu duygunun temelinde de doğruluk ve dürüstlük değeri yatmaktadır. Bireylere daha çok küçük yaşlarda kazandırılması gereken bu değer başta ebeveynler olmak üzere, çocuğun çevresinde bulunan tüm bireylerin tutumları doğrultusunda işlevini yerine getirebilir. Dolayısıyla doğruluktan şaşmayan, dürüst bireylerin topluma kazandırılabilmesi için öncelikle bu değere sahip rol modellerine ihtiyaç vardır. Bu rol model çocuk için başlangıçta ebeveyni iken, çocuğun yaşı ilerledikçe çevresi, öğretmenleri ve onun hayal dünyasını renklendirmekte olan hikâye ve masal kahramanlarıdır. Bu sebeple çocuklara bu değeri kazandırmanın en güzel yolu önce yaşayarak sonra da hikâye ve masallarla örnek olmaktır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinde doğruluk/dürüstlük değeri daha çok yalan ve yalancılığın zararları boyutuyla ele alınmış, yalanın kısa sürede ortaya çıkıp cezasız kalmadığı ve neticesinde büyük bir mahcubiyet yaşandığına ilişkin hikâyelere yer verilmiştir. Doğruluk/dürüstlük değerine toplam yedi hikâye ile değinilmiştir. Hikâyelerin ikisinin kahramanı çocuklar iken beş hikâyenin kahramanları ise yetişkinlerden müteşekkildir.

Yalan söylemenin yanında gerçekleri gizlemeye çalışmanın da yersiz bir çaba olduğunu ortaya koyan “*Muallimin Akli*” (Çocuk Duygusu, S.40:1) adlı hikâye; öğretmeninin sözlerinin tersini ispatlamaya çalışan Tevfik’in düştüğü gülünç durumu anlatmaktadır. Derste, yapılan hiçbir fenalığın gizli kalmayacağını, hakikatin er geç ortaya çıkacağını anlatan muallimin sözlerini manasız bulan Tevfik, yeterince akıllı olan birinin kabahatini gizleyebileceğini düşünür. Zira Tevfik babasının antika vazosunu kırmıştır ve bunun ortaya çıkmaması için neler yapabileceğini düşünmektedir. Sonunda

derste hocanın Kabil'in Habil'i gömmesini anlattığı gibi vazoyu gömmeye karar verir. Götürüp tarlaya gömdüğü vazoyu çok geçmeden tarlanın sahibi yeni kazılmış bir yer fark ederek bulup çıkarır. Tarlanın sahibi olan Tevfik'in babası haliyle vazoyu tanır ve hakikat çok geçmeden ortaya çıkar.

Dürüst insanların mükafatlandırılıp, dürüst olmayanların ise bunun bedelini ödediklerinin anlatıldığı “*Lord ile İnek Çobanı*” (Çocuk Duygusu, S.36:7) adlı hikâyede; Lord'un satın aldığı ineği çiftliğine teslim etmek üzere yola çıkan küçük bir çocuk, yolda tanımadığı lord ile karşılaşır. Çocuğun konuşmalarından çok hoşnut olan lord, çocuktan gizli bir şekilde evine girer ve uşağından verdiği bir altın lirayı çocuğa ulaştırmasını ister. Çocuğun yanına döndüğünde elindeki paranın altı kuruş gibi bir para olduğunu görünce, uşağın çocuğa parayı vermediğini anlar ve uşağı yalancı ve düzenbaz olduğundan dolayı kovar. Dürüst küçük çocuğu ise masraflarını üstlenerek mektebe göndermeye karar verir.

Söylenen yalanın kısa sürede ortaya çıkacağını anlatan bir hikâyede de “*Bulgar'ın Hakkı*” (Çocuk Duygusu, S.16:2) adlı hikâyedir. Esasında Osmanlı zabitlerinin ne kadar adaletli olduğunu ortaya koyan hikâyede, yalan söyleyen Yahudi bir sarrafın, zabitin ince zekasıyla yalanını ortaya çıkarmasından ötürü nasıl büyük bir utanç yaşadığı anlatılmaktadır.

Dürüstlüğün çokça takdir görerek mükafatlandırıldığına değinen “*Padişah ile Elmas Taciri*” (Çocuk Duygusu, S.18-20:4-6) adlı hikâyede ise; elmas taciri kendisine getirilen çok değerli bir elmasın kıymetini ölçerek, tam değerini verir ve satın alır. Onun dürüstlüğünü ölçen yaşlı bir kadın taciri evine götürerek sandıklar dolusu mücevherler göstererek onların da değerlerini öğrenmek ister. Tacirin dürüstlüğünden emin olduktan sonra ise güzel bir kızı olduğunu ve isterse kızıyla evlenebileceğini söyler. Tacir dürüstlüğü, doğruluğu sayesinde günün birinde çok mutlu olacağı bir hanımla evlenir.

Dürüst olmanın mükafatını gören bir diğer hikâyede kahramanı da “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*” (Çocuk Duygusu, S.21:3) adlı hikâyedeki Ali Baba karakteridir. Oduncu Ali baba iyi yürekliliğiyle ve dürüstlüğüyle herkes tarafından tanınan, sevilen

bir adamdır. Kardeşini de öldürmüş olan kötü kalpli haydutların yerini tespit ederek hükümete bildiren Ali Baba kendisine verilen ödülü de bir mektep yapımında kullanır.

Söylenen bir yalanın çabucak ortaya çıkacağını ortaya koyan bir diğer hikâye de “*Saat*”(Çocuk Duygusu, S.29:7) adlı hikâyedir. Annesinin evinden bir saati alarak satmaya götürürken yolda annesiyle karşılaşan genç ressam annesinin elindeki paketin ne olduğunu sorması üzerine eski bir resmi olduğunu söyler. Bu esnada ötmeye başlayan saat onu ele verir ve söylediği yalan ve yaptığı hırsızlık pek çabuk ortaya çıkan genç annesine karşı büyük bir mahcubiyet yaşar.

“*Horoz ve Hırsız*” (Çocuk Duygusu, S.36:8) adlı hikâye de yine bu minval üzeredir. Değerli bir eşyası çalınan zengin bir adam çok sayıda hizmetçisi olduğundan bu işi hangisinin yaptığını bir türlü tespit edemez. Oldukça zeki olan adam bütün hizmetçilerini bir araya toplamasını ister ve herkesin getirdiği bir horoza dokunmasını, hırsız dokunduğunda horozun bağıracağını söyler. Herkes dokunduktan sonra horozun üzerine kara sürüldüğü için herkesin eli karalanır fakat yalanı ortaya çıkar korkusuyla horoza dokunmayan hırsızın eli temiz kalır. Böylelikle hırsızın yalanı ve yaptığı hırsızlık çabucak ortaya çıkar.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası’nda da tıpkı Çocuk Duygusu’nda olduğu gibi doğruluk/dürüstlük değeri daha çok söylenen yalanın çok geçmeden ortaya çıkacağına dair hikâyeler etrafında konu edilmiştir. Bunun dışında dürüstlüğün pek çok mükafatlara vesile olduğuna dair de bir hikâyeye yer verilmiştir. Bu hikâyelerin kahramanlarının üçünü çocuklar,beşini yetişkinler ve ikisini de hayvan karakterlerden teşkil eder.

Dergide günlük hayatta söylenen basit yalanlar ve neticelerini içeren, çocukların dikkatini çekebilecek seviyede iki önemli hikâyeye yer verildiği görülmektedir. “*Turgut’un Derdi*” (Çocuk Dünyası, S.30:5) adlı hikâyede Çocuk Dünyası dergisinden bir kartpostal kazanan Turgut’un bu hediyeyi almak için babasından yardım istemesi ve babasının önce dergiyi okuma şartına karşılık okuduğunu söyleyerek küçük bir yalanla

babasını geçiştirmeye çalışması anlatılmaktadır. Turgut'un söylediği yalanı fark eden baba ise bu duruma ziyadesiyle öfkelenir.

Yine “*Altın Ağacı*”(Çocuk Dünyası, S.41:13) adlı hikâyede Turgut, kız kardeşinin altının nasıl oluştuğu sorusuna bir ağacın meyvesi olduğu cevabını verir. Ağabeyinin kitap almak için kenara koyduğu altın lirayı büyük bir heyecanla toprağa gömen kız kardeşi parayı nereye gömdüğünü bir türlü hatırlayamaz ve parayı bulmak kabil olmaz. Bu durum karşısında babaları; “*Vakıa altın dikilmez. Bunu herkes bilir. Fakat hemşiren her halde bunu anlayabilecek bir yaşta değildir. Mamafih o sende daha akıllı çıktı. Senin söylediğin yalanı ekti ve sana da meyvesini verdi ki, o da mahcubiyet ve mahrumiyettir*” diyerek, bunun kardeşine yalan söylemenin bir tür cezası olduğu sonucunu çıkarır.

Derginin bu iki küçük hikâye ile; çocuk terbiyesinde en çok dikkat edilmesi gereken mevzulardan biri olan konuyu geçiştirmek için çocukların söyledikleri basit yalanlara dikkat çekerek ailenin bu küçük yalanları dikkate almalarının ve çocukların sorduğu soruları da en doğru şekilde cevaplamanın çocukların karakter gelişimleri açısından oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocuk Dünyası’nda dürüstlüğün büyük bir meziyet olduğunu ortaya koyan bir hikâyeye de yer verildiği görülmektedir. “*Türk Gencinin Özü Sözü Doğrudur*” (Çocuk Dünyası, S.44:10) adlı hikâyede; kendi yaptığı yaramazlık yüzünden muallimden ceza alan arkadaşı Hasan’ı cezadan kurtarmak isteyen Ali, suçunu itiraf eder ve Hasan’ın cezasının kendisine verilmesini ister. Bu durumdan çok memnun olan muallim “*Bugün iyi iş yapanların defteri*”ne Ali ile Hasan’ın adlarını yazar.

Yine dürüst insanların bunun mükafatını göreceği, hayatlarını mutlu, huzurlu bir şekilde idame ettirecekleri mesajının verildiği “*Benli Bahri’nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.25-28: 1-3) adlı hikâyede; bir bedesten ağasının fakir görüntüsünden dolayı sahip olduğu değerleri taşların, yok pahasına elinden alınmasına razı olmadığı genç kıza destek olarak hakettiği parayı almasını sağlar. Onun bu dürüstlüğü karşısında da genç kız ondan babası olmasını ve kırk odalı konağında birlikte yaşamayı teklif eder.

Çocukları olmayan ağa ve karısı hayatlarının sonuna kadar kızlarıyla mutlu, müreffeh yaşarlar.

Derginin hikâyelerinde dürüstlük değerinin kıymetini ortaya koyarken öte yandan da yalanların gizli kalmayacağı, er geç açığa çıkacağı ve yalan söyleyenlerin hem büyük mahcubiyetler yaşayacağı ve hem de söyledikleri yalanların cezasını çekecekleri mesajına sıklıkla yer verdiği görülmektedir.

Bu minvalde yayımlanmış olan “*Süleyman Peygamber’in Bir Muhakemesi*” (Çocuk Dünyası, S.14: 1) adlı hikâyede; zengin bir adamın ölümünün ardından miras isteyen iki kişiden hangisinin adamın oğlu olduğunu Süleyman Peygamber akılcı bir yöntemle tespit ederek yalan söyleyen şahsı hapisle cezalandırırken, “*Çalınmış Bir Ar*” (Çocuk Dünyası, S.36:1) adlı hikâyede de atı çalınan bir Arap’ın keskin zekasıyla atını hırsızdan geri alır. Yine “*Bir Kadının Feraseti*” (Çocuk Dünyası, S.46:8) adlı hikâyede kendisine emanet edilen malları satarak mal sahibine yalanlar söyleyen devecinin yalanını ortaya çıkaran bir kadının ince zekası anlatılmaktadır. Bu hikâyelerin ortak sonucu yalan söyleyenlerin yalanın pek çabuk ortaya çıkması ve sonucunda yalancıların ağır cezalara çarptırılmalarıdır.

Yine bu minvalde “*Sihirli Keman*” (Çocuk Dünyası, S. 53: 40) adlı hikâyede yalanlar söyleyerek masum bir insanı suçlayan bir çiftçinin söylediği yalan kısa sürede ortaya çıkar ve bu durum insanların gözünde itibarını kaybetmesine neden olurken; benzer bir durum da “*Karga Yoldaşın Başına Gelenler*” (Çocuk Dünyası, S.34:7-8) hikâyesinde geçer. Yiyecek bulmaya üşendiği için tavuslar arasında rahat bir hayat yaşamak isteyen kara karga kendisini rengarenk boyayarak tavusların arasına girer. Çok geçmeden kendisini boyadığını anlayan tavus hoca, karganın üzerine bir testi su boşaltarak boyalarını döker. Yalanı pek çabuk ortaya çıkan karga pek mahcup olur ve oradan kovulur.

“*Kurt ve Oğlaklar*” (Çocuk Dünyası, S.51:8) adlı hikâyede ise; küçük oğlakların anneleri tarafından sıkı sıkı tembihlenmiş olmalarına rağmen yine de kurdun yalanlarına inanarak ona yem oldukları anlatılmaktadır. Nihayetinde anneleri gelerek onları hain kurdun midyesinden kurtarır ve kurda hayatına mal olacak büyük bir ceza verir.

Değerlendirme

Gerek Çocuk Duygusu ve gerek ise Çocuk Dünyası dergileri doğruluk/dürüstlük konusunda naklettikleri hikâyelerde dürüstlüğün mükafatlandırıldığı, söylenen yalanın çok çabuk ortaya çıkacağı ve yalancının cezasız kalmayacağı temasını işlerler.

Çocuk Duygusunda ise “*Ali Baba ve Kırk Haramiler*” masalı bir miktar değiştirilerek yayımlanmış, orijinal hikâyede Ali Baba haramilerden aldığı altınlarla zengin olduğu halde, “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*” adıyla verdiği hikâyede Ali Baba dürüstlük timsali olarak gösterilmiştir. Masal bu şekilde pedagojik olarak çocuklara çok daha uygun bir hale getirilmiştir. Bu da çocukların kendilerini hikâye kahramanlarıyla özdeşleştirmelerinden ötürü olumlu bir tutumdur.

Çocuk Dünyası hitap ettiği kitlenin eğitim çağındaki çocuklar olduğu gerçeğinden hareketle çocukların söylemiş oldukları küçük yalanların görmezden gelinmesinin onların karakter gelişimine olumsuz etkileri olabileceğine dair iki hikâyeye yer vermiştir. Yine Çocuk Dünyası’nda kendi yayın çizgisine paralel olarak doğruluk/dürüstlük değerinin Türk gencinin özünde bulunan bir meziyet olduğuna dair bir hikâye yayımlandığı görülmektedir.

Büyük İskender ve bir kabile şeyhi arasında geçen bir hikâyeye yayımlayan Çocuk Dünyası; doğruluktan yana dürüst bir yöneticinin halkına nasıl huzurlu bir ortam sağladığını da çocuklar için çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ayrıca Grim Kardeşlerin meşhur “Kurt ve Yedi Oğlak” adlı masalı “Kurt ve Oğlaklar” adıyla yine Çocuk Dünyası dergisinde yer almış ancak çeviri olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir.

4.1.2.3. Terbiye/Ahlak Değeri

Çocuğun eğitiminde davranışları düzenleyen görgü kuralları ve ahlak öğretimi dünyaya geldiği andan itibaren ailede başlar ve çocukluk döneminin sonuna kadar aile ve okul arasında bu kurallar çocuklara benimsetilmeye çalışılır. Yetişkinlikte sürdüreceği tutum ve tavırlarını belirleyecek olan şahsiyetin bu çocukluk döneminde

oluşup yerleştiği bilinmektedir. Bu konuda yaşanacak yanlışlık, gecikme ve ihmallerin daha sonraki yıllarda telafisi imkansız yakın derecede zordur. Bu dönemde çocuğu etkileyen sözler ve öğütlerden çok yaşantılardır. Çocuklar çok iyi gözlemler yaparak beğendikleri şahsiyetleri taklit etmeye yatkındırlar. Özellikle ahlaki değerler çocuklara daha çok örnek olma suretiyle kazandırılabilir. Çocuklar bu konuda öncelikli olarak aile bireylerini örnek alır. Okul döneminde buna öğretmen ve okul çevresi de dahil olur.

Çocuğun sözü edilen yakın çevresinin bilinçli olması önemli olmakla birlikte tek başına bunların yeterli olmayacağı tabiidir. Bu çevreye çocukların fitrat özelliklerine çok uygun düşen hikâye ve masallar yoluyla kendi zihin dünyasında hayal ederek şekillendireceği uygun karakterler de sunmak gerekir. Bunlar çocuğun o yıllardaki karakter eğitimini tamamlamasında yardımcı figürler olarak son derece önemlidir. Bu süreçte masal/hikâye kahramanları da çocuğun özdeşim kurabileceği figürlerdendir. Dolayısıyla bu dönemde çocuklar için örnek alacakları karakterlerin seçimi oldukça önemlidir. Çocuğa bu konuda zengin bir çevre sunulması, onun arzu edilen yönde kahramanlarla yüz yüze gelmesinin sağlanması büyük önem taşır. Zira çocuk hikâyelerinde gerekli ahlaki olgunluğa erişmiş, erdemli karakterler çocukların bu değeri daha kolay benimsemelerine yardım eder. Çocuk dergileri çocukların ahlaki gelişiminde özdeşim kurabilecekleri kahramanları belirli periyodlarla sunan çok önemli eğitici materyal görevi görebilirler. Araştırma konusu olan dergilerde de ahlaki değerlere vurgu yapan hikâyelerin önemsenererek yayımlandığı görülür.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu terbiye-ahlak değerini konu ettiği hikâyelerinde; kötü alışkanlıkların verdiği mahcubiyeti, inatçılığın büyük zararlara yol açtığını konu edinirken, fena huylu arkadaşlara sahip olmanın da kişiyi yanlış yollara sevk edebileceğini aktarmaktadır. Ayrıca yayımladığı bir hikâye ile de çocukların seviyesinin çok çok üzerinde bir konu işleyerek Avrupa'ya giderek tahsil gören gençlerin döndüklerinde kendi milli değer ve terbiyelerini kaybettiklerini anlatan, dönemin kanayan yarası denebilecek bir konuya da el atmıştır. Dergide, toplamda altı hikâyede

terbiye-ahlak değerine yer verilmiştir. Beş hikâyenin kahramanları çocuklardan, birinin ise yetişkin denebilecek gençlerden müteşekkildir.

Yeni tanıştığı çocuklarla arkadaşlık ederken başı derde giren; çalışkan, terbiyeli, efendi bir çocuğun hikâyesinin anlatıldığı “*Fena Arkadaşlar*” (Çocuk Duygusu, S.14:3-5) adlı hikâyede Bedri, ailesinin yaz için kiraladığı köşkün bahçesinde iki yaramaz komşu çocuğu ile tanışır. Çocuklar onu kandırarak meyve çalmak üzere bir bahçeye götürürler. Ağaçtan meyve çalarken bahçivani gören çocuklar kaçarak orada Bedri’yi yalnız bırakırlar. Bedri bahçivana karşı büyük bir mahcubiyet duyar. Bedri’nin terbiyeli bir çocuk olduğunu gören bahçivan ise arkadaş kurbanı olduğunu anlayarak onu bir meyve sepeti ile beraber evine götürür. Bedri ise bir daha o çocukların yüzüne bakmamaya kendi kendine söz verir. Hikâyenin sonunda ise çocuklar için; “*İşte evlatlarım fena ve haylaz arkadaşlardan sakınınız. Sizi aldatıp ahlakınızı bozarlar, dara gelince kaçıp sizi yalnız bırakırlar*” şeklinde bir öğüde yer verilmiştir. Hikâyede büyüklerin çocuklara karşı tutumu ön plana çıkarılarak yaptıkları hatalara karşı onları cezalandırmak yerine yaptıkları hatanın farkına varmalarını sağlamaları gerektiği ortaya koyulmaktadır.

“*Alillerle (Engelli) Eğlenmeyiniz*” (Çocuk Duygusu, S.17:7) adlı hikâye de yine bu minvaldedir. Hikâyenin kahramanları; yaşlı, topal bir adamla eğlenip dalga geçen, onu tahkir eden iki küçük çocuktur. Çocukların bu tutumu karşısında zavallı yaşlı adamın çok incindiğini fark eden bir adam, çocukları yanına çağırarak yaşlı, topal adamın neden o halde olduğunu açıklar. Onların topal diye dalga geçtikleri adamın, gençliğinde yanan bir evden kimsenin kurtarmaya cesaret edemediği bir bebeği kurtardığını, evden çıkarken de düşüp yaralandığını, bu tür insanların çok değerli ve fedakar insanlar olabileceğini ve hatta herkesin her zaman engelli durumuna düşebileceğini anlatır. O nedenle engelli insanlarla dalga geçmenin insanlık için büyük bir ayıp olduğunu söyler. Bu durum karşısında çocuklar yaptıklarına pişman olur, yaptıklarından büyük bir mahcubiyet duyarlar.

İyi ahlakı sayesinde yaptığı yaramazlık görmezden gelinen küçük Ferda’nın hikâyesinin anlatıldığı “*Yaramazlığın Mükafatı*” (Çocuk Duygusu, S.22:4) adlı

hikâyede; ebeveyni evde olmadığı bir sırada babasının deney tüpleriyle babasından gördüklerini aynen tatbik eden Ferda, yaptığı bu yaramazlıktan ötürü azar işitmediği gibi iltifat görür. Zira çok akıllı olan bu küçük kız hem her şeyi doğru bir şekilde yapmış ve hiçbir zarar-zıyan vermemiştir hem de çok güzel bir ahlaka, son derece iyi bir terbiyeye sahiptir. Bu güzel hasletleri yaptığı yaramazlığın üzerinin çabucak örtülmesini sağlamıştır. Hikâyede; *“Pek iyi kalpli, yüksek ahlakıyla evde, mahallede, mektepte herkesin gözdesi ve sevgilisi olmuş”* akıllı, saygılı, çalışkan çocuklar bazen zararsız itaatsizlikler ve küçük hatalar yapsalar da büyükleri, onların bu tür hatalarını hoş görebilecekleri anlatılmıştır.

Bir babanın oğlunun kötü alışkanlığından vazgeçmesi için gösterdiği çabanın resmedildiği *“Süreyya'nın Burnu”* (Çocuk Duygusu, S.44:3-6) adlı hikâyede çocuğunun terbiyesi için uğraşan ebeveynin muhakkak emeklerinin neticesini alacaklarını ortaya koymaktadır. Burada terbiye hususunda sanatın da yardımcı bir unsur olduğu görülmektedir. Hikâyeye göre; babası sürekli burnunu karıştıran küçük çocuğu engelleyebilmek için burnuna bir maske geçirir. Bir süre bu şekilde yaşayan çocuk hastalanır. Bunun çözüm olmadığını fark eden baba eline boks eldiveni geçirir, dışarı çıkarken de eline ağır paketler vererek onu yanında götürür. Bir gün bir heykeltıraş arkadaşını ziyaret eden baba, elinden paketini bırakan oğlu yine elini burnuna sokunca büyük bir mahcubiyet yaşar. Bunu fark eden heykeltıraş çocuğun eline heykelin hamurunu verir ve bundan sonra kendisine yardım etmesini ister. Bu sanatla uğraşan çocuk bir süre sonra kötü alışkanlığını tamamen unuttur ve büyük bir sanatçı olur.

Pek çok telkine rağmen kötü alışkanlıklarından, yaramazlıktan vazgeçmeyen küçük Hasan'ın başına gelenlerin anlatıldığı *“İnadın Zararı”* (Çocuk Duygusu, S.51:2) adlı hikâyede ise yaramaz çocuk kötü huyunun neticesinde büyük bir felaketten zorlukla kurtulur. Hasan, annesinin tehlikeli olduğuna dair yaptığı uyarılara rağmen inatla gece yatarken gaz lambasını gizlice yakar. Sözlerinin kifayetsiz kaldığını anlayan anne Hasan'ı engelleyebilmek için gece yatarken lambayı kilitler. Buna bir çare arayan Hasan, ertesi gün bakkaldan mum alır ve annesi yattıktan sonra gizlice mumu yakarak uykuya dalar. Mum eriyip bitince odada yangın çıkar. Sadece eli ve yüzü yanarak

yangını ucuz atlatır ancak büyük bir korkuyla oğlunu güç bela yanmaktan kurtardıktan sonra yangının çıkış sebebini öğrenen annesi sinirden saçını başını yolar.

Çocuk Duygusu, dönemin kanayan yarası niteliğindeki bir hususa da değinmeden geçememiş ve bu minvalde “*Tariz*” (Çocuk Duygusu, S.22:6-8) adıyla bir hikâye yayınlamıştır. Bu dönemde Avrupa’ya tahsile giden gençlerin memlekete döndüklerinde bambaşka bir ahval içinde oldukları, kendi kültürlerini adeta küçük görerek Avrupalı bir tutum içine girmeye çalıştıkları çeşitli kaynaklarda aktarılmaktadır. Neticede bu gençler ait oldukları toplumda sevimsiz bir duruma düşmüşlerdir. Hikâyede de tam olarak bu konuya değinilmektedir. Hikâyeye göre; Paris’te ilim tahsil etmeye giden bir arkadaşıyla karşılaşan İsmail, yanındaki kız kardeşi Safiye’yi de arkadaşı Hakkı ile tanıştırır. Kardeşini sahilde bir hanımla birlikte bırakarak eve dönen İsmail, akşam kız kardeşi eve geldiğinde kardeşi tarafından arkadaşı yüzünden paylanır. Arkadaşının kendisine çirkin sözler söylediğini, onu utandırdığını anlatır. Bir sonraki karşılaşmalarında arkadaşından izahat isteyen İsmail’e arkadaşı Hakkı, sarhoş olduğu için ne yaptığını bilmediğini, hatalı davranmış olabileceğini söyler. İsmail buna daha fazla üzülür. Paris’te eğitim görmüş birinin böyle bir davranışının mazur görülemeyeceğini, sarhoş olmanın da özür olamayacağını, bunun kabahati daha da büyüttüğünü söyler. Hikâyenin sonu; “*Okur-yazar, Paris görmüş gençlerimiz kadınların vakarını muhafaza etmek, namusunu vikaye (koruma) eylemek nelerdir bilmezlerse, her taşkınlığın gençliğin zararına neticeler vereceğini düşünemezlerse, cahillerden, eski kafalardan ne beklemeye hakkımız var. Hiç, değil mi?*” sorusuyla tamamlanır.

Çocuk Dünyası

Dergide yer alan hikâyelerin bir kısmı iyi terbiye almış, görgü kurallarını benimsemiş insan tipinin ne kadar saygı ve sevgi gördüğünü, kötü huylu ve terbiyesini düzgün almamış insanların ise nasıl sevimsiz görülüp diğer bireyler tarafından istenmediğini gözler önüne serer. Çocuk Dünyası’nın toplamda 5 sayısında terbiye-ahlak değerine vurgu yapıldığı görülür. Bu değeri içeren beş hikâyenin dördünün kahramanları çocuklar iken bir tanesinin kahramanı ise yetişkinlerden oluşmaktadır.

Dergide, güzel ahlak ve iyi terbiyenin önemine dikkat çeken hikâyelere yer verildiği görülmektedir. “*Küçük Kanaatkar Kız*” (Çocuk Dünyası, S.21:4) adlı hikâye ile, iyi bir ahlaka sahip olmanın yanı sıra teşekkür etmesini bilmenin de gerekliliği üzerinde durulurken; “*Turgut’un Derdi*” (Çocuk Dünyası, S.30:4) adlı hikâyede ise ailelerin çocuklarının davranışlarını gözlemleyerek onların terbiyesine dikkat etmeleri ve ayrıca selam vermenin, kapıdan giren insanları karşılamının önemi vurgulanmaktadır.

Çocuklarına her fırsatta nasihatler vererek onları iyi yetiştirme gayesi taşıyan bir annenin insanda bulunması gereken üç hasletten kızlarına söz ederken bu hasletlerinden birinin de iyi ahlak olduğunu zikrettiği “*En Güzel Çiçekler*” (Çocuk Dünyası, S.58: 17) adlı hikâyeye yine dergi sayfalarında yer verildiği görülmektedir.

Küçük bir çocuğun terbiyesinde ne tür zorluklar yaşanabileceği, ancak bunları aşmanın mutlaka bir yolunun bulunabileceğinin işlendiği “*Kendi Bildiğini Yapmak İsteyen Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.65:227) adlı hikâyede ise bir yaramazın dize getiriliş öyküsüne yer verilmiştir. Şımarık, huysuz ve kaba bir çocuk olan Turgut’a dadı bulmakta zorluk çeken annesi nihayet esaslı bir dadı bulur. Yeni gelen Amber Kadın Turgut’un hiçbir isteğine karşı çıkmaz, ona istediği kadar şeker verir, hasta olup ilaç içmek istemeyince onu zorlamaz. Her ne kadar her şey istediği şekilde yürüse de Turgut bir şeylerin ters gittiğinin farkındadır. Zira Turgut her istediğini yapmasına izin verdiği için dadının çok da iyi biri olmadığı hissine kapılmıştır. Bir gün gördüğü bir rüyanın da etkisiyle kendisine yapılan uyarıların kendi iyiliği için olduğunu idrak eden Turgut, artık uslu ve çalışkan bir çocuk olmaya karar verir. Turgut’a karşı dadısının uyguladığı taktiğin işe yaradığı ve gördüğü rüyanın da tesiriyle artık terbiyeli bir çocuk olduğu görülmektedir.

Fakat Turgut gibi şanslı olmayan, küçüklüğünde iyi yetiştirilmediği için kimse tarafından seilmeyen “*Fena Huylu Karı*” (Çocuk Dünyası, S.36:6) masalındaki bu iyi terbiye almamış kadını tanıyan herkesin ondan kurtulmak için çareler aradığı görülür. Kocasının her söylediğinin tersini yapan fena huylu kadından bıkip usanan kocası, ormanda rastladığı bir kör kuyuya kadını atıp kurtulur. Birkaç gün sonra rast geldiği

şeytanı da kuyuya atacakken, şeytan o kuyudan fena huylu bir karı yüzünden kaçtığını anlatır ve eğer onu oraya atmazsa kendisine iyiliklerde bulunacağını söyler.

Görüldüğü gibi masalda inatçı, kendisine söylenenlerin tersini yapan insanların hem kendilerinin zarar görecekları ve hem de çevrelerindeki insanların onlardan kurtulmak isteyeceklerini, fena huylu insanların şeytanı bile bıktırdığını anlatmaktadır.

Değerlendirme

Çocuk Duygusu terbiye/ahlak değerini geniş bir perspektifte ele almaktadır. Dergide, çocuklara terbiyeli, nazik olmanın gerekliliğini anlatan hikâyelerden başka, kötü arkadaşların yanlış yönlendirmeleriyle büyük sıkıntılara maruz kalabileceğine ilişkin bir hikâye yayımlanmıştır. Çocuk Dünyası'nın ise daha çok çocukların günlük hayatın içinde gerekli olan davranış kalıplarını öğrenmelerinin önemine vurgu yaptığı görülür. Dergide, çocukların teşekkür etmeyi bilmeleri, nezaketli olmaları, görgü kurallarını öğrenmeleri gerektiğine dair öğüt verici nitelikte hikâyelere yer verilmiştir.

Çocuk Duygusu'nda bir diğer değinilen mevzu da engelli insanlarla alay edilmesinin yanlış oluşudur. Fakat bu konuda çocuklar bu insanların büyük bir kahramanlık neticesinde sakat kalmış olabilecekleri üzerinden uyarılmaktadır. Engelli insanların da duyguları olan bireyler olduğu, bu durumlarının kendi tercihleri olmadığı, tüm insanların da birer engelli aday olabileceğine dair hiçbir uyarıcı cümleye rastlanmamaktadır. Ayrıca çocukların anlama seviyelerinden çok uzak, sosyolojik bir vakıa olan Avrupa'da tahsil görmüş gençlerin kendi toplumlarının ahlaki değerlerinden uzaklaşmalarına dair çarpıcı bir hikâyeye de yer verildiği görülmektedir.

4.1.2.4.Fedakarlık Değeri

Değer verilen, kıymet atfedilen şeyler için kendi isteklerinden ve ihtiyaçlarından feragat etme anlamına gelen fedakarlık, yeri geldiğinde sevilen bir dost için yeri geldiğinde de vatan millet için ortaya koyulması gereken bir duygudur. Fedakarlık değeri daha küçük yaşlardan itibaren çocuklara yaşayarak öğretilen bir değerdir. Çocuk bunu en başta kendi ailesi içerisinde görmektedir. Hastalandığında annesinin uykusuz,

günlerce başında beklemesi, babasının onun isteklerini karşılayabilmek için daha çok çalışması, çocuğa fedakarlığın ne olduğunu öğrenmesi açısından hayatta sunulan ilk örneklerdir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinde fedakarlık değerini işleyen, biri masal olmak üzere toplamda 5 hikâyeye yer verilmiştir. Bunlardan kahramanları çocuklardan oluşan hikâyeye öncelikli olarak ele alınırken, çocuklar ve ebeveynleri arasında geçen hikâyeye ikinci sırada incelenmiştir. Anne fedakarlıklarını anlatan iki hikâyeye yayımlanma tarihlerine göre ele alınmış, masal ise en son olarak incelenmiştir.

Dergide vatan, millet için fedakarlık yapma konusuna değinilmiş ve bu minvalde iki hikâyeye yer verilmiştir. Memleketin ekonomik olarak zor bir dönemden geçtiğini gözler önüne seren hikâyede, küçük çocukların harçlıklarını bir araya getirerek donanmaya bağışlayacak kadar fedakarlıklar yaptıklarına işaret eden “*Ne Oynayalım*” (Çocuk Duygusu, S.31:3) başlıklı hikâyeye, esasında bu dönemin çocuklarından ne düzeyde fedakarlıklar beklendiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Hikâyede, bir araya gelerek oyun oynayacak olan bir grup çocuk, bir oyunda karara varıp bir türlü oynamaya başlayamazlar. En son aralarından en küçüğü olan Rahmiye, müzayedecilik oyununu teklif eder. Dedesinin kendisine bayram hediyesi olarak aldığı madalyonu donanmaya destek için açık artırmaya çıkarır. Çocuklar bu yardım oyununa bütün paralarını vererek katılırlar. Hikâyeye, “*Birkaç dakika içinde otuz beş kuruş toplandı. Ellerinde bu para, mini mini kalplerinde büyük bir hiss-i meserretle bunu teslim edecek bir yer aramaya gittiler*” ifadeleriyle tamamlanır. Donanma için çeşitli vesilelerle para toplama faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönemde, Çocuk Duygusunun da kendi çapında çocukları teşvik etmeye yönelik olarak bu türden bir hikâyeye yayımladığı görülmektedir. Hikâyeye çocukların günlük oynadıkları oyunların arasında bile ellerinde bulunan harçlıklarını bir araya getirerek, çocukça istek ve arzularına ket vurmak suretiyle vatan için feda edebildiklerini ortaya koymaktadır.

Fedakarlığın en değerli sayılabileceği bir mesele olan vatan, millet için fedakarlığın kıymetini ortaya koyan bir diğer hikâyeye, “*Cemil ile Vedia*”dır (Çocuk

Duygusu, S.38:1-4). Küçük yaştaki çocukların vatanlarında yaşanan felaketlerden haberdar olup, bunu yüreklerinde hissettiklerini ortaya koyan hikâyeye göre; babalarının gazetesine bakarak hıçkırarak hıçkırarak ağladığını gören çocuklar, düşen iki Osmanlı tayyaresinde şehit olan iki genç zabite ve memleketin içinde bulunduğu duruma ağladığını öğrenirler. Babalarıyla vatan ve millet hakkında yaptıkları konuşmanın ardından babaları çocuklara, düşen bu iki Osmanlı tayyaresinin yerine milletin para toplayarak iki yeni tayyare alacağını ve bu tayyarelere iki şehit zabitin adlarının (Fethi ve Sadık) verileceğini açıklayarak tayyare yardımı için ne vereceklerini sorar. Cemil akşam babası tarafından götürülmeye söz aldığı tiyatroya gitmekten vazgeçerek loca parasını vereceğini, Vedia ise, çok istediği bebeği almaktan vazgeçerek onun parasını vereceğini söyler.

Biri altı, diğeri sekiz yaşında olan bu iki küçük çocuğa daha o yaşlardan itibaren vatan için sevdikleri, değer verdikleri her şeyden vazgeçmenin, fedakarlık yapmanın ne demek olduğu açıklanırken, onların nezdinde bütün çocuklara hem bu toplumun iştirak ettiği kampanya duyurulmuş, hem de bir nevi vatan için fedakarlık değeri benimsetilmeye çalışılmıştır. Hikâyenin satır arasına da tiyatronun çocuklar için önemli bir ihtiyaç oldu hissini verilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Fedakarlığın en bariz örneklerini günlük hayatta annelerinde gören çocuklar, yine anne fedakarlığının konu edildiği iki hikâye ile fedakarlığın insanın sevdikleri için canını ortaya koymasını işaret edilmiştir. “*Valide Şefkati*” (Çocuk Duygusu, S.43:7-8) adlı hikâyede; hasta çocuğu için bir annenin yaptığı fedakarlıkları ve sonrasında da evinde çıkan yangında kendini nasıl alevler içine atarak yavrusunu kurtardığı anlatılırken; “*Fedakar Valide*” (Çocuk Duygusu, S.46:3)’de ise, yolda yürürken aniden kar fırtınasına yakalanan bir annenin, kendi üzerindeki giysileri ince olduğu halde üstündekileri yavrusuna sararak onu kaya oyuğunun içine soğuktan muhafaza olabileceği şekilde yerleştirmesi ve yardım getirebilmek için yola çıkması konu edilmiştir. Ancak sabah olup da hava aydınlanınca onları aramaya çıkan köylüler, anneyi karlar üzerinde ölü vaziyette bulurlar. Yavrusu ise bıraktığı kaya kovuğunda canlı olarak bulunur.

Yine bir fedakarlık örneği de “*Güzel Kız ve Dev*”(Çocuk Duygusu, S.5:2-7) masalında konu edilmektedir. Babasını içine düştüğü zor bir durumdan kurtarmak için kendini feda eden bir kızın başından geçenler ve bu fedakarlığın neticesinde elde ettiği mutlu hayat anlatılmaktadır.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi biri masal olmak üzere toplamda dört hikâyede fedakarlık konusuna yer vermektedir. Fedakarlık değerinin önemini anlatırken biraz uç bir noktaya kayan “*Vazife*” (Çocuk Dünyası, S.39:10) adlı hikâyede, kendisine verilen vazifeyi, bir tren dolusu askerinin de hayatlarını düşünerek, kardeşini feda etmek suretiyle yerine getiren Galip’in verdiği zor ve acı karar konu edilmektedir. Hikâyeye göre; babaları tren istasyonunda çalışan iki kardeş, babalarıyla beraber istasyona giderler. Babaları onların rayların makaslarını değiştirmelerine izin verir. Babalarının bir süre için istasyondan ayrıldığı bir sırada büyük çocuk Galip bu işi üstlenir. Tren raylarının makaslarını değiştirerek trene yol vermesi gereken Galip, rayların üzerinde oyun oynayan kardeşini görür. Kardeşine sesini hiçbir şekilde duyuramaz ve makası değiştirme konusunda tereddüt eder. Eğer vazifeyi yerine getirmezse trende bulunan ana babalarını görmek için izne gelen askerlerle dolu vagonların kaza yapmasına sebep olacağından kardeşini feda etmek zorunda kalır. Türk askerlerinin canlarını korumak adına kardeşinden vazgeçen Galip’in hikâyesi, vatan uğruna gerekirse kendi canından, sevdiklerinden vazgeçmeli, her şeyini feda edebilmeli mesajını vermektedir.

Kahramanları çocuklar olan ikinci hikâyede ise, dergide sıkça yer alan milliyetçi söylemlerin kullanıldığı hikâyelerden biri olan “*Türk Gençinin Özü Sözü Doğrudur*” (Çocuk Dünyası, S.44:10) tabiri caizse bu türden bir propaganda yapmak suretiyle, Türk’ün mertliği, cesareti, merhameti yanında bir de fedakar olduğuna yer vermektedir. Hikâyeye göre; Hasan resim dersinde silgisini ararken tüm ceplerini boşaltır, cebinden zıpzıpları çıkar. Bunu gören arkadaşı Ali, Hasan’ın elindeki zıpzıpları yere düşürür ve çıkan gürültüye kızan öğretmen Hasan’ı azarlar. Hasan ise kendi suçu olmadığı halde arkadaşını ele veremediği için ceza çekmeye razı olur. Hikâyede, bu tür fedakarlıkların Türk’ün karakteri olduğu; “*O Türklerin birbiri için can verdiklerini, her eziyete göğüs*

gerdiklerini biliyordu. Hatta daha dün akşam ocakta ona: -Arkadaşını hayatından daha çok sev ve onun için öl... demişlerdi” cümleleriyle ifade edilmiştir.

Fedakarlık konusunda bir diğer hikâye de kahramanlarının yetişkinlerden müteşekkil olduğu, “*Saksılar*”(Çocuk Dünyası, S.14:6) adlı hikâyededir. Yirmi adet değerli saksısı olan Japon prensi saksılarından birinin hizmetçisi tarafından kazaen kırılmasına çok öfkelenir ve idam edilmesini emreder. Bunun üzerinden mahiyetinden fedakar, iyi yürekli bir adam bütün saksıları kırar. Buna sinirlenen prence ise öldürülmesi muhtemel yirmi kişinin yerine kendisinin can vereceğini söyler ve prens tarafından affedilir. Her ne kadar burada sorunun kaynağı prensin tutumunda olsa da başkaları için kendini feda etmenin ne kadar erdemli bir tavır olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Ailesinin fakirlikten kurtulması ve rahat bir hayata kavuşabilmesi için hiç düşünmeden kendini feda eden bir genç kızın serüvenlerinin anlatıldığı “*Of Lala'nın Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.37-42:3-6) adlı masal yine fedakarlığın uç bir boyutunu yansıtmaktadır. Masal, üç kızıyla birlikte yarı aç, yarı tok yaşayan fakir bir oduncunun iki kese altın karşılığında küçük kızını Haliç'in sularından çıkan bir deve vermeyi kabul etmesiyle başlar. Oduncu kızını alıp Haliç kenarına götürür ve olan biteni anlatır. Küçük kız ise ailesinin içine düştükleri zor durumdan kurtulabilmesi için kendini feda eder ve bir bilinmeze doğru yola çıkar.

Değerlendirme

Osmanlı'nın büyük ekonomik bir dar boğazda olduğu ve savaşlarla ziyadesiyle yıprandığı bir dönemde, kaçınılmaz olarak çocuk dergileri de bu mevzu üzerinden yayınlar yapmışlardır. Gerek Çocuk Duygusu ve gerekse Çocuk Dünyası dergileri vatan için yapılan maddi manevi tüm fedakarlıkları yüceltmiş ve okuyucularını teşvik edici yazılara, hikâye/masallara sayfalarında yer vermişlerdir. Çocuk Dünyası daha çok manevi değerler üzerinden mesajlar verirken, Çocuk Duygusu'nda devleti maddi olarak desteklemenin önemi vurgulanmıştır.

Yine her iki dergide de fedakarlığın uç örnekleri sayılabilecek, ailesi için kendini feda eden küçük kızlarla ilgili masallara yer verilmiştir. Yaptıkları fedakarlıklar neticesinde bu kızların pek çok sıkıntıya duçar olmaları, fedakarlık değerinin ancak büyük bir sevgiye binaen katlanılabilecek bir duygu olduğu kanaatini oluşturmaktadır. Böyle bir sevginin en somut örneği de annelerin evlatlarına duydukları büyük sevgi ve bunun neticesinde hiçbir fedakarlıktan kaçınmamalarıdır. Çocuk Duygusu da bu minvalde dünyanın en fedakar varlıklarının anneler olduğunu gözler önüne seren iki hikâyeye yer vermiştir.

4.1.2.5.Sabır Değeri

İsteklerin gerçekleşmesi ya da olumsuz durumların def edilmesi için sessiz bir şekilde uzun süreli bekleme hali olarak tanımlayabileceğimiz sabır, aynı zamanda kişinin olgunlaşma sürecini de ortaya koymaktadır. Yaşanan tüm olumsuzluklara isyan etmeden sabırla beklemesini bilen, bu süre zarfında da üzerine düşen sorumlulukları yerine getiren bir birey, hayatta başına gelebilecek felaketlerden en az zararla kurtulabilmeyi başarmış demektir. Hiçbir başarı tesadüf değildir, hayattaki tüm başarıların kaynağında azim ve sabır bulunmaktadır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu sabır değerine yalnızca iki hikâyede yer vermektedir. Bu hikâyelerden biri sabrın kıymetini ve sabır sonucunda elde edilen büyük nimetleri gösterirken diğeri ise küçücük bir sabır kırıntısına sahip olmayan öfkeli bir çobanın başına gelenleri anlatmaktadır. Bu hikâyeler yayın tarihlerine göre incelenmiştir.

Sabır timsali bir kızın masalının anlatıldığı “*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5:2-7) ablalarının her türlü şımarıklığına katlanan, onlar otururken evin bütün işlerini yapan, onların her istediğini yerine getiren sabırlı güzel kızın sabrı sayesinde elde ettiklerini ortaya koymaktadır. Babası için fedakarlık yaparak çirkin bir devle yaşamak zorunda kalan ve buna sükûnetle sabreden güzel kız, kendisine çok nazik davranan, iyi yürekli deve kısa sürede alışır. Gösterdiği sabır sayesinde dev kendisine yapılan

büyüden kurtularak yakışıklı bir şehzadeye dönüşür. Kız gösterdiği bu sabır ve metanet karşılığında şehzadeyle evlenerek mutlu bir hayat sürer.

Sabrın ne kadar kıymetli bir değer olduğunu ortaya koyan bir diğer hikâye de sabırsız bir çobanın başına gelenlerin anlatıldığı “*Çobanın Hiddeti ve Hiddetle Kalkan Ziyarla Oturur*” (Çocuk Dünyası, S.10:6) adlı hikâyedir. Başında bulunduğu sürünün içinden bir keçinin kendisine saldırmasını hazmedemeyerek bir anda hiddetlenen çoban, keçiyi tutup uçurumdan aşağı atar. Keçinin uçurumdan aşağı gittiğini gören koyunlar da sürü halinde keçinin ardından giderler ve koskoca sürü telef olur. Hikâyenin sonunda ise sabır göstermeyerek bir anlık hiddetle yaptığı hatadan dolayı duyduğu pişmanlık dile getirilmektedir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisinde sabır değerinin yer verildiği hikâyelerde, başında bulunan sıkıntılara rağmen sabır göstererek bekleyen ve sonunda sıkıntılarından kurtularak sabırlarının mükafatını gören kahramanların yanı sıra, her türlü belaya ve sıkıntıya göğüs gererek azim ve sabırla yoluna devam eden, hedefine ulaşmaya çalışan insanların elde ettikleri başarılar da görülmektedir. Dergide beşi masal olmak üzere toplamda yedi farklı hikâyede sabır değerine yer verilmektedir. İncelenen ilk iki hikâyenin kahramanı çocuklar, diğer beş hikâyenin kahramanı ise yetişkinlerdir.

Küçük yaşta bir çocuğun arkadaşına verdiği nasihatın konu edildiği “*Sabır ve Tahammül*” (Çocuk Dünyası, S.9:7) adlı hikâyede, iki köy çocuğu Ömer ve Tahir sırtlarında ağır bir yükü uzun bir yol gitmektedirler. Havanın güneşli, sıcak olması, yüklerinin ağırlığı, yolun uzunluğu, susuzluk Tahir’i çok bunaltır. Ömer ise sadece Tahir’in bu haline güler. Tahir, Ömer’e nasıl buna dayanabildiğini sorduğunda, Ömer bir tılsımı olduğunu söyler ve tılsımın ne olduğunu söylemesi konusunda ısrar eden Tahir’e “*Hayat uzun bir yoldur, sabır ve tahammülsüz geçilmez*” diyerek tılsımının “*sabır ve tahammül*” olduğunu açıklar.

Bir çocuğun gösterdiği sabrı konu eden bir diğer hikâye de küçük, yetim bir İspanyol çocuğun maceralarını anlatan “*Sihirli Köşk*” (Çocuk Dünyası, S.63:195)

adındaki çeviri masaldır. Ana babasını kaybetmiş bir yetim olan Yohan Lopez, eğer başına gelebilecek her türlü felakete sabredebilirse bir kızın hayatını kurtarabileceğini öğrenir ve hiç düşünmeden kabul eder. Bu sabrı ve tahammülü sayesinde Fas padişahının kızını kurtarır ve onunla evlenerek mutlu bir hayat sürdürür.

Yaşadığı türlü zorluklara sabreden yaşlı bir kunduracının başından geçenlerin anlatıldığı “*Talih ile Kader*” (Çocuk Dünyası, S.13:1) adlı hikâyede; çok çalıştığı halde yarı aç yarı tok yaşayan ihtiyar kunduracı, karısının sürekli hayatından şikayetçi olmasına ses çıkarmadan sabreder, işinde gücünde çalışmaya devam eder. Nihayet talihi güler ve Talih ile Kader adındaki iki delikanlı ona para vererek rahat bir hayat kurmasına yardım ederler. Bu hikâyede yeter ki sabırla çalışmaya devam edilmesi gerektiği elbet bir gün kaderin değişebileceği mesajı verilmektedir. Bir sabır hikâyesi de ablasından ayrı düşerek sabır ve sebatla ablasını aramaya devam eden bir prensesin ve sonunda emeline ulaşmasının anlatıldığı “*Kırmızı Fulyalar*” (Çocuk Dünyası, S.19-20:2-4) adlı tercüme masaldır.

Genç yaşında sabretmeye talip olan bir adamın hikâyesinin anlatıldığı “*Tacir Mehmet Efendinin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.22:1-5) sabırla her türlü zorluğun aşılabileceği mesajını içermektedir. Zengin bir tacir iken önünden geçtiği mezardan gelen başına gelecek felaketi gençliğinde mi yoksa ihtiyarlığında mı isteyeceğine dair soruyu gençliğinde istediği şekilde cevaplayan tacir Mehmet Efendi’nin başına gelmeyen felaket kalmaz. Önce malını mülkünü kaybeder ardından karısı kaçar. Karısını ararken iki oğlundan birini karşısına geçmeye çalıştığı nehir, diğerini bir aslan alıp götürür. Hayatta yapayalnız kalan Mehmet Efendi meczup gibi dolaşırken başına devlet kuşu konuverir ve bir memlekete padişah olur. Bu kadar felakete sabırla katlanan Mehmet Efendi’nin başına devlet kuşu konmasıyla birlikte bütün dertleri birer birer kaybolur. İki oğlu ve karısını bulan Mehmet Efendi halka hitaben bir konuşma yapar, “... Benden size nasihat olsun, her iyiliği ihtiyarlık zamanında isteyiniz. Zira insan gençliğinde her türlü cefaya tahammül ediyor. ...” sözleriyle gençken her türlü çileye katlanmaya çalışmalarını, yaşlılara da iyilikle yardımcı olmalarını öğütler.

Sabırla büyük nimetlere kavuşmanın konu edildiği bir hikâye de “*Küçük Değirmen*” (Çocuk Dünyası, S.68-69:276-298) adlı masaldır. Cüceler diyarına giden fakir Hasan, cücelerin kendisine yaptığı her türlü ezaya katlanır, sabreder ve bu sabır karşısında daha fazla duramayan cüceler onu serbest bırakarak ne isterse vereceklerini yeter ki oradan gitmesini söylerler. Böylelikle her istediğini yapacak olan küçük bir değirmeni alıp oradan ayrılan fakir Hasan, artık zengin olur ve iyi kalpliliği ve cömertliğiyle mutlu bir hayat yaşar.

Benzer bir sonucun ortaya çıktığı “*Altın Yağmuru*” (Çocuk Dünyası, S.69:291) adlı masalda da; annesi tarafından sürekli horlanan, diğer kız kardeşi evde tembel tembel otururken kendisi sürekli ev işlerini yapan bir kızın başından geçenler anlatılmaktadır. Her türlü sıkıntıya tahammül eden zavallı kız bütün işleri tamamladıktan sonra bir de oturup çorap örmek zorundadır. Bu zorluklara dayanamayan elleri kanamaya başlar ve kuyuya giderek elini yıkayan kız birden kuyunun içine çekiliverir. Merhametli ve çalışkan olan bu güzel kız bir cadının yanında da yine aynı sabrı göstererek ona hizmet eder. Bu sabrının ve çalışkanlığının neticesinde ondan çok memnun olan ve onu çok seven cadı, evini çok özlediği için kızı serbest bırakır. Evine dönerken altın yağmuruna tutulan kız her biri eteklerine yapışan bu altınlar sayesinde çok zengin olur.

Değerlendirme

Osmanlı'nın en zor zamanlarından biri olan 1913-14 yıllarında yayımlanmış olan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin toplumun en büyük ihtiyaçlarından biri olan sabır değerine çok fazla önem verdikleri söylenemez. Halbuki yaşanan savaşların beraberinde getirdiği fakirliğin yanı sıra bir de halk arasında Müslüman ve gayrimüslim tebaanın yaşadığı sürtüşmeler göz önüne alındığında sabır telkininin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Çocuk Dünyası dergisinde toplamda yedi hikâye ile bu değere yer verilmiş olsa da, yaşanan dönem göz önüne alındığında bu sayının çok da yeterli olmadığı söylenebilir. Sonuç olarak her iki derginin de bu konuya az sayıda hikâye ile iştirak ettikleri söylenebilir.

4.1.2.6.Tevazu Değeri

Kiřinin kendini bařkalarından űstűn gűrmesi, karřısındakileri kűĉűmsemesi olarak tanımlanabilen kibir, esasında bu duyguya sahip olan insanları yalnızlıęa mahkum eder. Hayatta hiĉbir Őey kalıcı olmadığı gibi gűzellik, mal műlk sahibi olmak da gelip geĉicidir. Sahip olduklarıyla bařkalarını kűĉűmseyen insanlar dięer insanlar tarafından sevilmedikleri gibi, kibirleri yűzűnden yalnızlık ĉekerler. Oysa toplumsal hayatta birliktelikleri saęlıklı ve uzun űműrlű hale getirebilmenin en űnemli anahtarlarından birisi tevazudur. Bunun da teorik bilgiden ĉok bir hayat tarzı olarak ĉocuklara kazandırılması gerekir. Tevazuu kazandırmada en űnemli araĉlardan biri de ĉocuęun empati ve űzdeřim kuracaęı kahramanlara yer veren hikâye ve masallardır. ĉocuk dergileri tevazu konusunda da iĉeriklere yer vererek bu duyguyu okuyucularına kazandırmayı hedeflemiřlerdir.

ĉocuk Duygusu

Tevazuun űneminin anlatıldığı ikisi masal olmak űzere toplamda beř hikâyeye yer veren dergide kibrin, kendini beęenmiřlięin sonucunda ortaya ĉıkacak olumsuz durumları, bařkalarının gűzűnde nasıl sevimsiz bir duruma dűřűleceęini ortaya koyar. Beř hikâyenin birinin kahramanı ĉocuk, ikisinin kahramanları yetiřkin ve ikisinin de kahramanları hayvanlardan seĉilmiřtir.

Bařkalarını kűĉűmseyerek, alay etmenin sonunda mahcubiyet getirdięinin anlatıldığı “*Topal Ahmet*” (ĉocuk Duygusu, S. 52:6) adlı hikâyede Ferit ve arkadaşlarının sűrekli alay ettikleri Ahmet adındaki bir adam daha fazla dayanamayarak yerden topladığı tařları ĉocuklara fırlatmaya bařlar. Kořarken bir kuyuya dűřen Ferit’in yardımına kořan Topal Ahmet, Ferit’i kuyudan ĉıkararak yaralanan bacaęını mendili ile sarar. Tavırlarından űtűrű ĉok utanan Ferit, kibirli davranıp bir insanla űzrűnden dolayı alay etmenin ne kadar yanlıř olduęunu anlar. Kendisine nasihatte bulunan adamın “*kibir hastalıktır*” sűzlerini kulaęına kűpe eder.

Kibri yűzűnden herkesi bıktıran ve aldıęı bir dersle tevazuu űğrenen bir prensesin hikâyesinin anlatıldığı “*Kibirli Prenses*”(ĉocuk Duygusu, S.27-28:5-6), mutluluęun en

önemli kaidelerinden birinin de başkalarına değer vermek, tevazu göstermek olduğunu konu etmektedir. Hiç kimseyi kendine layık görmeyen, kendini beğenmiş bir prenses bütün taliplerini küçümseyerek geri çevirir. Bu tavırlarından ötürü iyi bir derse ihtiyacı olduğunu düşünen babası, kendine damat olarak seçtiği bir kralla birlik olarak prensese unutamayacağı bir hayat deneyimi yaşatır ve küçümsediği insanlara değer vermeyi öğretir.

Bir kibirli prenses de “*Balıkçı Güzeli*” (Çocuk Duygusu, S.29:5-6) adlı masalda mevcuttur. Güzelliğinden ötürü çok beğenip evlendiği balıkçıyı, onu küçük görmeyeceğine dair söz vermiş olmasına rağmen bir anlık bir gafletle küçümseyecek cümleler kuran sultan, yaptığı hatanın farkına vararak özür diler ama balıkçı güzeli onu affetmez. Kibri yüzünden kendisini terk eden Balıkçı güzelini bulmak için pek çok uğraşan sultan, türlü cefalar çektikten sonra yeniden balıkçı güzeline kavuşur.

Kibirli insanların kendilerini başkalarından üstün görmeleri, etrafındakileri küçümsemeleri hayatta yalnız kalmalarına sebebiyet vermektedir. Bu hikâyelerin kahramanlarının kibirli olmanın bedelini hayatlarının dibe vurarak, türlü cefalar çekmek suretiyle ödedikleri görülmektedir. Çocuklara kötü hayat tecrübeleri yaşamadan tevazu sahibi olmaları gerektiği mesajı verilmektedir. Herkesten üstün, muhteşem bir görünüme sahip olmanın da hayatta her zaman avantajları olmadığı, kibirli olmanın bedelinin ağır olduğunu anlatıldığı “*Kelebekler*” (Çocuk Duygusu, S.13:3) adlı hikâyede ise, süslü güzel bir kelebek kibirlenerek beyaz kelebeği yanına yaklaştırmaz, onu kendisiyle arkadaşlık yapmaya layık görmez. Zira onun rengarenk kanatları vardır. Ancak çok geçmeden süslü kelebek güzelliğiyle bir çocuğun dikkatini çeker ve onu yakalayan çocuğun elinde can verir.

“*Sinek ile Öküz*” (Çocuk Duygusu, S.48:2) adlı hikâyede ise hayatta hiçbir etkisi olmadığı halde büyülenen, kendini beğenmiş varlıkların olduğu sinek üzerinden resmedilmektedir. Boynuzuna konarak öküze büyük bir ağırlık verdiğini düşünen sinek, öküze kendisi yorması halinde uçabileceğini söyler. Öküz ise taaccüp ederek, ne konduğunun ne de uçtuğunun farkına bile varmadığını belirtir. Hikâyenin sonunda ise tevazuun önemini anlatan küçük bir not bulunmaktadır: “*Çocuklarım, gayret ediniz!*”

Çalışınız! Okuyunuz, yazınız, ilim ve irfan ile tezyin-i zat ve sıfat ediniz. Fakat kibirli, gururlu olmayınız. Edip olunuz. Büyüklerinize hürmetkar, küçüklerinize iltifatkâr olunuz. Velhasıl mütevazi olunuz.”

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisinde yer verilen üç hikâyede, tevazu değeri kibrin kişiye verdiği zarar üzerinden ele alınmaktadır. Kibir ve kendini beğenmişlik göstererek burun kıvıran, kendini başkalarından büyük gören üç hikâye karakterinin de sonunun pek acıklı olduğu görülmektedir. Bu hikâyeler, karakterlerinin insan ve hayvan oluşuna göre sınıflandırılarak ele alınmıştır.

Milli masal olduğu belirtilerek dergide yayımlanan “*Hamal Recep’in Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.23-24:1-2)’nde sarayın kapıcı başının karısı, önce tevazu göstererek oğluna istediği Hamal Recep’in kızını, sonradan etrafındakilerin söylentileriyle rencide eder. Kibrinden ve gururundan ötürü Hamal Recep’in zavallı kızına haksızlık yapar ve oğlunu ondan ayırır. Sonunda bu kibri ona ve ailesine pahalıya mal olur. Yaptıkları haksızlığı öğrenen padişah kapıcı başını azlederek onun yerine Hamal Recep’i getirir.

Kendini beğenmiş bir ateş böceğinin kibrinin anlatıldığı “*Ateş Böceği*” (Çocuk Dünyası, S.22:6) başlıklı hikâyede ise; kendisini gökteki yıldızlara benzeten ateş böceği, diğer böceklerin şahı olduğunu düşünüp kibirlenirken, bir kuş gelip onu yer. Hayatta çalışmasına gerek olmadığını, yeterince mükemmel bir şekilde yaratıldığını düşünen ateş böceğinin aslında ne kadar da aciz olduğunu gösteren bu hikâyenin sonunda çocuklara çalışkan olmaları ve kibirten kaçınmaları tavsiye edilmektedir.

Kibri ve bunun beraberinde getirdiği ahmaklığı yüzünden canından olan bir diğer varlık da “*Çizmeli Kedi*” (Çocuk Dünyası, S.50-51:7-10) masalındaki devdir. Kendini beğenmişlikten, kibrinden gözü hiçbir şey görmeyen ahmak dev, Çizmeli Kedi’nin övgüleri karşısında iyice havaya girerek her istediği varlığa dönüşebildiğini ispat etmeye kalkışır. Önce aslan ve sonra Çizmeli Kedi’nin isteği üzerine fareye dönüşen dev, Çizmeli Kedi tarafından bir lokmada yutulur.

Değerlendirme

Her iki dergide de tevazu değeri bunun zıttı olan kibir ile anlatılmakta, kibrin ve başkalarını küçümsemenin sonuçları ortaya koyulmaktadır. Çocuk Duygusu dergisi beş farklı hikâye ile değeri ön plana çıkarırken, bu sayı Çocuk Dünyası dergisinde üç ile sınırlı kalmıştır. Her iki dergide de bazı hikâyelerin sonunda öğüt niteliğinde tevazu değerini içeren küçük notlara yer verildiği görülmektedir.

4.1.2.7.Merhamet Değeri

Bir insanın ya da herhangi bir canlının düştüğü kötü duruma üzülmeye ve yardım etme isteği olarak tanımlayabileceğimiz merhamet kavramı esasında Allah'ın bütün canlılara bahsettiği bir lütuftur. Toplumunu ayakta tutan bütün iyilik, cömertlik, şefkat, yardımseverlik gibi kavramların temelinde insanın yüreğinde barındırdığı merhamet duygusu bulunmaktadır.

İslam dini merhametli olanlara Allah'ın rahmet edeceğini vadeden bir dindir. Burada belirli bir zümre, din veya canlıdan söz edilmemektedir. Bir Müslüman yeryüzündeki bütün canlılara merhamet etmek ve iyilik yapmakla mükelleftir. Allah yarattığı canlılara merhametle muamele eden insanları rahmetiyle kuşatacağını vaat etmektedir.

Nitekim asırlardır varlığı tehdit altında bulunan vatanımız, milletimizin fedakarlıkları ve daima muhtaç durumda olan diğer milletlere gösterdiği merhamet ve iyilikler neticesinde dimdik ayakta durmayı başarmıştır. Tüm bunlar Allah'ın vaadinin tecellisidir. Bu duygunun insanı insan yapan temel değerlerden biri olduğunda kuşku yoktur. O nedenle başta insanlar, diğer canlılar ve çevre olmak üzere tüm varlıklara karşı sevgi, onların hukukuna saygı küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılması önemli bir ihtiyaçtır. Özellikle Balkan Savaşları sürecinde yaşanan felaketlerde bu merhamet duygusunun yitirilmesinin ne kadar büyük bir payının olduğunu yaşayarak öğrenen Osmanlı toplumu, bir taraftan kin ve intikam duygularını körüklerken diğer yandan da şefkat ve merhamet duygularını canlı tutarak zulüm ve haksızlıklara sürüklenmelerinin

önüne geçilmesi hedeflenmiş görünmektedir. Zira kin ve nefret duyguları anlık ve geçici, sevgi, saygı, şefkat ve merhamet duyguları kalıcıdır. Sevgisini ve merhametini kaybeden insanlığını kaybeder. Bu derecede önemli olan sevgi ve merhamet konusunun çocuk dergilerinde pek işlenmemiş olması düşündürücüdür. Gerek Çocuk Duygusu ve gerekse Çocuk Dünyası dergilerinin konuya yeterince ilgi göstermedikleri görülmektedir. Bunun olası en temel nedeni dönemin siyasal ve sosyo-kültürel şartları olduğu düşünülebilir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu'nun yayımlandığı dönemde yaşanmış olan Balkan felaketleri sonrası çocuk dergilerinde sıklıkla kin ve intikam duyguları körüklenmeye çalışılmıştır. Çağdaş dergilere göre daha hümanist bir çizgi takip eden Çocuk Duygusu'nun da bu olumsuz atmosferden -diğerleri kadar olmasa da- etkilendiği görülür. Bu durumun çocukların kalbine sevgi ve merhamet tohumları ekecek hikâye-masal türünden içeriklerin yayımlanmasını olumsuz etkilediği söylenebilir. Çocuk Duygusu dergisinde toplamda üç hikâyede merhamet değerine değinilmiştir. Bu hikâyelerin ikisinin kahramanı çocuk ve yetişkinlerden, birinin ise yetişkin karakterlerden oluşmaktadır.

Çocuk Duygusu dergisinde merhametin en belirgin göstergelerinden olan yaşlı ve düşkün insanlara acıyarak yardım etme dürtüsünün insanı hayal edemeyeceği mutluluğa kavuşturabilecek bir vakiya dönüşmesini konu alan “Parmak Çocuk” (Çocuk Duygusu, S.33-42:4-5) adlı masal, fakir bir ihtiyara merhamet ederek yiyeceklerini paylaşan yaşlı çiftin bu merhamet duygusu onların çok istedikleri evlatlarına kavuşmalarına vesile olduğu görülmektedir.

Dergide bunun yanı sıra karşılaştığı olumsuz tavırlara rağmen yüreğinde merhamet taşıyan insanların var olduğu bir toplumda bütün olumsuzlukların yok olabileceği mesajını taşıyan “*Topal Ahmet*” (Çocuk Duygusu, S.52:6) başlıklı bir hikâyeye yer verilmiştir. Topal bir adamla bütün arkadaşlarını toplayarak sürekli alay eden yaramaz bir çocuğun kuyuya düşmesine üzülerek ona merhamet gösteren ve onu kuyudan kurtaran topal adamın bu davranışı sayesinde çocuk yaramazlıkları yüzünden utanç duyar.

Dergide, merhamet değerinin işlendiği bir diğer masal da “*Kaçırılmış Prenses*” (Çocuk Duygusu, S.49-56:2-6) adıyla yayımlanmıştır. Hikâyede kötü kalpli insanların cezalandırılıp iyi yürekli, merhametli olanların ise türlü mükafatlara malik oldukları teması işlenir. Acem Şahına karşı duyduğu bir husumet neticesinde Şahın sevgili kızını kaçıırarak Japonya’ya götüren büyücü, prensese çok kötü davranarak türlü ezalar çektirir. Ancak bu kötü kalpli büyücünün, merhamet sahibi karısı ve oğlu, prensese gizlice yiyecekler götürüp onu büyücünün kötülüklerinden korumaya çalışırlar. Nihayetinde prenses kurtarılıp, büyücü cezalandırılırken, büyücünün karısı ve oğluna türlü iltifatlar edilerek, hediyeler verilir.

Çocuk Dünyası

Kin ve intikam duygularına sayfalarında oldukça yoğun bir şekilde yer vermiş olan Çocuk Dünyası dergisinde merhamet değerine pek az rastlanmıştır. İki masal türünde toplamda üç hikâyeye yer verilirken, bu hikâyelerin kahramanlarının ikisinin çocuk ve yetişkinler, birinin ise yetişkinler olduğu görölmektedir.

Merhametli, yaşlı bir çiftin; fakir, yaşlı bir adamla yemeklerini paylaşmaları ve adamın bu iyiliğe karşılık ellerini açarak dua etmesi sonucu çok istedikleri bir evlada kavuşmalarının anlatıldığı “*Parmak Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.2:1) adlı hikâyede, düşkün insanlara karşı merhametli olmanın önemi ve bunun neticesinde elde edilebilecek nimetler çocuklara gösterilmektedir.

Merhamet değerinin ne kadar kutsal ve paha biçilemez bir kıymet olduğunu ortaya koyan “*Dübb-i Ekberin Tarihi*” (Çocuk Dünyası, S.27:3) adlı hikâyede su kıtlığının yaşandığı bir dönemde küçük bir kızın hasta annesine su bulup götürürken karşılaştığı su isteyen canlılara merhamet ederek su içirdiği anlatılmaktadır. Kendi nefsi yerine başkalarına merhamet gösteren bu küçük kızın yüreğine elindeki bardaktan göğe doğru yükselen Büyükayı takım yıldızının şahit olacağı hikâyede zikredilmektedir.

Merhamet değerinin insanların hayatında büyük nimetlere kavuşmalarına vesile olabilecek bir değer olduğunu anlatan “*Don Dede*” (Çocuk Dünyası, S. 58: 114) adlı hikâyede ise yaşadığı zor ve sıkıntılı hayatına rağmen yüreğindeki merhameti

kaybetmeyen bir kızın, dondurucu soğukta karşılaştığı yaşlı bir adamla yiyeceklerini paylaşması ve bu davranış karşısında pek mutlu olan yaşlı adamın bu kızı oğluyula evlendirerek sıkıntılı hayatından kurtarması anlatılmaktadır. Görüldüğü gibi derginin bu değerle ilgili ana teması, merhametli insanların aynıyla mukabele görmeleri ve nihai mutluluğa kavuşmalarıdır.

Değerlendirme

Önce Trablusgarp, daha sonra Balkanlar ve nihayet Birinci Dünya savaşında tüm Osmanlı ülkesinin acımasız savaşların felaketlerini tüm çıplaklığıyla yaşamış görmüş olduğu tarihi hakikatlerdendir. Kuşkusuz kin ve intikam duygularının zirve yaptığı böyle bir atmosferde şefkat ve merhamet duygularının zarar görmesi tabiidir. Böyle bir vasatta yayımlanan çocuk dergilerinin bu atmosferden olumsuz etkilendiği söylenebilir. Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin içeriklerinde bu değeri çok cılız bir şekilde işlemesi anlaşılabilir bir durumdur.

4.1.2.8.Sözde Sadakat Değeri

Toplumun bir arada huzur içinde yaşamasının en önemli yapı taşlarından biri güven duygusudur. Sözüne itimat edilen, kendisine verilen emaneti koruyan insan güvenilir insandır. Medeni bir toplumun husule gelebilmesi, huzurlu bir ortamın oluşabilmesi için insanlar önce karşılarındakine güven vermelidir. Güvenin tesis edilmesi ise bireylerin verdikleri sözde sadakat göstermeleri ve mesuliyetlerini yerine getirmeleri ile mümkündür. Tutulmayan söz, yerine getirilmeyen vaat insanlar arasında güvensizlik oluşturacaktır. Sözde sadakat hayatın her merhalesinde insanın elindeki en büyük sermayesidir. Gerek sosyal yaşantıda gerek iş hayatında bu güvenin sağlanması toplumsal ve ekonomik istikrarın, huzurun kaynağı güven duygusudur.

Nitekim Kuran-ı Kerim’de de bu konuya dikkat çekilerek; “Ey müminler! Yapamayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapamayacağınız şeyi söylemek Allah katında sevilmeyen bir iştir” (Saff /2-3) buyrulmaktadır. Allah-u Teala insanları ahret hayatına hazırlanacakları dünyada başı boş bırakmamış, dünyada da insanların bir arada

huzur içinde yaşayabilmeleri için gerekli olan tutum ve davranışları bize kitabı ve peygamberi yoluyla bildirmiştir.

Bireyin sözüne güvenilir, emin insan olmasının yolu da tüm diğer değerlerde olduğu gibi daha çocukken atılacak temeller üzerine doğru bina inşa etmekle mümkündür. Nitekim aile içinde anne babaların çocuklarına verdikleri sözde durmamaları çocukta onlara karşı büyük bir güven kaybına sebebiyet verir ve çocuğun ruhunu yaralar. Nihayetinde ise bu çocuk toplum için potansiyel bir huzursuzluk, güvensizlik kaynağına dönüşecektir. Bu nedenle ebeveynler asla tutamayacakları, boylarını aşan vaatlerde bulunulmamalıdır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisi söze sadakat değerini; insanların verdikleri sözü yerine getirerek dünyadaki en büyük mutluluklara duçar olabilecekleri, aksi tavır sergiledikleri takdirde ise bedbaht olacaklarını ortaya koyan iki masal ile ele almaktadır. Bu masallar yayınlanma tarihlerine göre incelenmiştir.

“*Güzel Kız ve Dev*” (Çocuk Duygusu, S.5:2-7) adlı masalda; babasının hayatını kurtarmak için çirkin bir devle yaşamak zorunda kalan güzel kız bir süre için devin yanından ayrılır ve vaktinde döneceğine söz verir. Zira vakitli dönmezse dev ona verdiği iznin bedelini hayatıyla ödeyecektir. Güzel kız sözünü tutar ve büyü ile çirkin bir dev haline gelen yakışıklı prensle yapılan büyü bozulur ve prens aslına rücu eder. Prensle evlenen güzel kız daima mutlu bir hayat yaşar.

Söze sadakatsizlik ederek bedbaht olan bir tacirin hikâyesinin konu edildiği “*Padişah ile Elmas Taciri*” (Çocuk Duygusu, S.18-20:4-6) adlı masalda ise güzeller güzeli bir kızla türlü sözler vererek evlenen elmas tacirinin verdiği sözleri unutması neticesinde hem çok sevdiği eşini kaybetmesini ve hem de onu ararken çektiği ıstırapları anlatarak verilen sözü yerine getirmenin bedelinin ne kadar ağır olduğu ortaya koyulmaktadır.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi, verilen sözde sadakat değerini sözünde durmanın büyük bir erdem olduğu ve neticesinde türlü mutluluklar elde edileceğini ortaya koyan iki hikâyeye yer vermektedir. Verdiği sözü her ne pahasına olursa olsun yerine getirmeye çalışan bir adamın başından geçenlerin konu edildiği “*Hamal Recep’in Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.23-24:1-2) sözünde duran insanların türlü nimetlere kavuşacaklarını ortaya koymaktadır. Hamal Recep, yapılan dedikodular yüzünden kızının uğradığı haksızlığa çok üzülen ve karşısına çıkan fakir bir dervişe kızını verdiğini söyler. Derviş bunu şeyhine danışacağını söyleyerek ayrılır. Yaşadıkları talihsizlikleri öğrenen padişah iftiracı kapıcı başını azlederek yerine Hamal Recep’i geçirir ve ondan bir de kızını ister. Lakin Hamal Recep verdiği sözü padişaha iletir ve kavuştuğu tüm nimetleri elinin tersiyle iterek sözünü yerine getireceğini belirtir. Derviş kılığında tebdil kıyafet dolaşırken kendisine verilen sözün yerine getirilmesi padişahı ziyadesiyle memnun eder ve Hamal Recep dürüstlüğüne mükafatını hayatını boyunca görür.

Verilen sözde durmanın önemini ortaya koyan “*Şehzade Perçem*” (Çocuk Dünyası S.54:58-61) adlı hikâyede ise ancak akıllı kıt insanların sözlerini yerine getirmeyecekleri mesajı verilmektedir. Dünyanın en akıllı ama en çirkin insanı olan Şehzade Perçem, güzeller güzeli bir sultanın akıllı olmadığı için ağladığını görür ve bir yıl sonra onunla evlenmesi koşuluyla ona akıl verebileceğini söyler. Kız pek gönüllü olmasa da akıllı kıt olduğundan bir senenin çok uzun bir zaman olduğunu zannederek kabul eder. Akıllı kıt iken verdiği sözü hatırlamayan kız artık çok akıllı olduğundan kendisine gelen görücülerin aklını beğenmeyerek kimseyle evlenmeyi kabul etmez. Bir yıl sonra Perçem çıkar gelir ve verdiği sözü kıza hatırlatır. Aklını çok beğendiği Şehzade Perçem’e güzelliğinden bağışlayan kız, sözünü tutar ve onunla evlenerek mutlu bir hayat sürer.

Değerlendirme

Çocuk Dünyası dergisinde sözde sadakat değeri, sözün kıymeti ve verilen sözün tutulmasının önemi üzerinde durulur. Bunun daha çok bireysel mutluluk açısından önemine vurgu yapılır. Verdiği sözünde sadakat gösterenler bunun mutluluğunu her

ortamda yaşarlar. Sözünde durmayan insanların hem kendilerini hem de çevrelerini mutsuzluğa sürüklediklerinden bahisle yalnızca akıllı kıt insanların verdikleri sözleri unutacaklarına vurgu yapılmıştır.

Çocuk Duygusunda ise verilen sözün yerine getirilmesinin insana yaşatacağı saadet ve mutluluğa işaret edilmekle birlikte sözün tutulmamasının doğuracağı bireysel ve toplumsal huzursuzluk ve bedbahtlığa dikkat çeken temalar işlenmiştir.

4.1.2.9.Emanet Değeri

Emniyette olunması istenen bir kişi ya da nesnenin güvenilir bir kimseye geçici olarak teslim edilmesi nevinde bir anlam yükleyebileceğimiz emanet, kişinin adaletli ve güvenilir bir insan olarak toplumda saygınlık kazanması, sevilmesine imkan sağlar. Kimsenin kimseye güvenemediği, ihtiyaç duyduğunda yardım isteyemediği bir toplumda huzur ve emniyet tahsis edilemez. Kişinin kendisine verilen bir emaneti itina ile koruması, vakti geldiğinde ise zarar ve ziyana uğratmadan aldığı gibi teslim etmesi en birinci vazifesidir. Değerler manzumesi içerisinde önemli bir yeri bulunan emanet duygusu diğer değerlerle birlikte düşünülünce anlamı ve önemi daha kolay kavranabilir. Bu bakımdan emanet konusunun mal ve can emniyetini ilgilendiren çok boyutlu bir kavram ve değer olduğu görülür. Bu değere sahip çıkmanın kutsal bir görev olduğu ve bu bilincin küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılması gerektiği için çocuk dergilerinin de buna yönelik içerikler yayımlaması beklenir. Ancak incelenen dergilerde bu konunun da yeterli düzeyde ilgi gördüğü söylenemez.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinin konuyu pek önemseydiği söylenemez. Emanet değerini, emanete hıyaneti konu alan bir hikâyeye ile geçiştirmiştir. Bu minvaldeki tek hikâyeye olan “*Bulgar’ın Hakkı*” (Çocuk Duygusu, S.16:2-4) adlı hikâyede, Yahudi bir sarraf Bulgar komşusunun kendisine emanet ettiği mücevherleri zamanı gelince sahibine iade etmek istemez. Üstelik kendisine emanet olarak mücevher verildiğini de inkar eder.

Ancak konuyu inceleyen Osmanlı zabıtları mevzuu kısa sürede çözer ve Yahudi sarraf emanete hıyanetinin bedelini öder.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi de konuyu tıpkı Çocuk Duygusu gibi adeta geçirir. İncelenen toplam 78 sayıda bu değere sadece iki hikâyede değinildiği görülür. Bu iki hikâyeden birinin kahramanları insan olup diğeri fabl türünden bir hikâyedir. “*Peder ve Oğulları*” (Çocuk Dünyası, S.18:6) adı verilen ilk hikâyede, hasta yatağında üç oğluna malını taksim eden bir baba, son olarak elinde kalan pırlanta yüzüğü en iyi işi yapan oğluna vereceğini söyler. Üç oğuldan biri kendisine iyilik yapan birine iyilik ederek, biri kötülüğe karşı iyilikte bulunarak ve bir diğeri de kendisine şahitsiz ve kayıtsız teslim edilen emanet bir parayı zamanı gelince sahibine iade ederek babalarının yanına gelirler. Baba iyiliğe iyilik yapmanın ve emaneti sahibine vermenin bir meziyet sayılmayacağını, bunları zaten her insanın yapmasını gerektiğini belirterek yüzüğü kötülüğe karşı iyilik yapan evladına verir.

İkinci hikâye ise hayvanlar arasında geçen fabl türündeki “*Kedi ile Köpek, Kedi ile Fare*” (Çocuk Dünyası, S.7:2) adlı hikâyedir. Hikâye; yakın arkadaşı köpeğin kendisine verdiği emaneti iyi koruyamayan kedinin dostu köpekle ciddi şekilde kavga ederek aralarındaki ilişkinin düşmanlığa dönüşmesini anlatmaktadır. Hikâye, emanetin çok iyi korunması gereken bir şey olduğu aksi takdirde çok olumsuz sonuçları olacağı mesajını vermektedir.

Değerlendirme

Toplum içinde güven ve huzurun tesisinde ziyadesiyle etkisi olan emanete sahip çıkma değerinin her iki dergide de yeterince dikkate alınmadığı toplamda üç hikâyede işlendiği görülmektedir. Konu, bir kimseye emanet edilen bir malın iyi korunması ve daha sonra sahibine iade edilmesi boyutuyla işlenmiştir. Hikâyeler emanete sahip olmak onu gözünden bile sakınmak, olduğu gibi hiç zarar görmeden sahibine teslim etmenin gerekliliği etrafında döner. Aksi takdirde hiçbir mazeret sarsılan güveni yerine getirmeyeceği gibi pek çok olumsuz duruma da sebebiyet vereceği teması işlenir.

Çocuk Duygusu dergisinde emanet, karşıtı olan ihanet kavramı öne çıkarılarak işlenmiştir. Osmanlı zabitleri, bir ihaneti önleyip adaleti sağlayarak anlaşmazlığı çözmüşlerdir. Çocuk Dünyası ise konuya biraz daha farklı bir açıdan bakarak, emanete sahip çıkmanın bir meziyet değil insani bir vazife olduğunu ortaya koyan bir hikâye ile birlikte bir de emanete yeteri kadar önem gösterilmediği takdirde dostlukları zedeleyici bir tutuma sebep olabileceği temasını işleyen hikâyelere yer vermiştir.

4.1.3.Politik Değerler

Toplumsal birlikteliği sağlamanın bir unsuru da politik değerlerin kapsadığı kavramların içinin doğru bir şekilde doldurulması ve bireylerin bu kavramların etrafında birleştirilmesidir. Politik değerler daha çok bireylerin bir güç, iktidar çevresinde toplanarak hürriyet, eşitlik, adalet gibi kavramları ve bu kavramların toplumdaki karşılıklarını sorgulamalarını esas alır. Politik değerleri ön planda olan bir birey liderlik, şöhret ve erke önem verir.

Araştırman konusu olan dergilerin yayımlandıkları dönemin, devletin savaşlarla iyice yıpratıldığı, halkın büyük acılar çektiği, yoğun bir can ve mal kaybının yanı sıra devletin toprak kayıplarının yaşandığı bir döneme denk gelmesi bu değerleri bir kat daha önemli hale getirmiştir. Dolayısıyla süreli yayınların halkın hissiyatını diri tutması, vatan savunmasında etkin rol almalarını teşvik etmesi onlardan beklenen görevlerden addolunmuştur. Aynı tutum çocuk dergileri için de geçerlidir. Zira çok küçük yaşlarda büyük acılarla karşılaşan çocukların yaşadıklarını anlamlandırmaları, tıpkı büyükleri gibi bu vatanın neferleri oldukları ve ülkenin geleceğinin kendi omuzlarında yükseleceği bilincini taşımaları gerekmektedir. Nihayetinde vatanın istikbaldeki bekçileri kendileri olacaktır. Bu suretle dergilerde sıklıkla vatan sevgisini aşılایıcı hikâyelere yer verilmesinin yanı sıra, dönemin şartları gereği bu tür içeriklerin milliyetçi bir söylemle dergi sayfalarına aktarıldığı görülür.

Dergilerde yer verilen politik değerler, hikâyelerde işlendikleri yoğunluğa göre öncelikli olarak ele alınmışlardır. Bu değerler sırasıyla; vatanperverlik, milliyetçilik ve özgürlük değerleridir.

4.1.3.1.Vatanperverlik Değeri

Vatan; bir milletin yaşadığı, barındığı, varlığıyla kendini güvende hissettiği kara parçasıdır. Bu kara parçasının değeri, insanların ona yüklediği anlamda kendini gösterir. Vatan insanın bağrından beslendiği, büyüdüğü mekanı ifade eder. Bir anlamda evi gibi sığınağı, barınağı, mutluluk otağıdır. Var olmanın ve var kalmanın teminatıdır. O nedenle vatana karşı insanların yüreklerinde derin bir sevgi, içten bir muhabbet hasıl olur. Türk kültüründe vatanın anaya benzetilmesi, onunla kıyaslanması, anayla kıyaslanarak kutsanması bu yüzdendir. Vatan toprağının küçük bir parçası tehlikeye düştüğünde hiç tereddüt etmeden canlarını ortaya koymaları bu sevginin bir tezahürüdür.

Vatana karşı duyulan bu derin bağlılık ve sevgi daha küçük yaşlardan itibaren çocuklara benimsetilmedir. Zira çocuklar milletlerin gelecekleridir. Çocuğa yapılan yatırım geleceğe yapılmış demektir. Varlığını geleceğe taşımak ve ilelebet var olabilmek için küçük yaşlardan itibaren vatan, millet, bayrak gibi kavramların çocuklara benimsetilmesi, kalplerine nakşedilmesi gerekir. Geçmişte atalarının bu toprakları için gösterdikleri fedakarlıklar yeni kuşaklara aktarılmadan bu bilincin kazandırılması mümkün değildir. Bu amaçla ataların yeni kuşaklara huzurlu ve mutlu yaşayabilecekleri bir vatan bırakabilmek için canlarını nasıl ortaya koydukları, şahadete nasıl koştukları, ne tür mahrumiyetler yaşadıkları açıkça anlatılmalı, vatanın menfaati için çalışmaları ve gerektiğinde kendi canlarını da gelecek nesiller için ortaya koymaları gerektiği kavratılmalıdır. İşte çocuk dergileri bu bilinç ve duyarlılıkla çocuklara yönelik içeriklerde belirtilen duyguları yerine göre abartılı bir anlatımla çocukların zihinlerine ve gönüllerine nakşetmeye çalışmışlardır.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisi vatan sevgisi konusunu toplamda yedi hikâyede işlemiştir. Bu hikâyelerin tamamının kahramanları çocuklardan oluşmaktadır. Hikâyelerde daha çok ülkede yaşanan felaketlere, büyük dramalara ve intikam yeminlerine yer verilmiş, iki hikâyede küçücük çocukların kendi zevklerinden feragat ederek vatan sevgisiyle, maddi zorluklar yaşayan ordu için harçlıklarını bağışlamak

suretiyle gösterdikleri fedakarlıkları anlatılmıştır. Bir diğer hikâyede de bedenlen sağlıklı olmanın vatanseverlikle ilişkisi kurulmuş, çocuklara beden sağlıklarına dikkat etmelerinin, vatanın onlara ihtiyacı olduğu zaman güçlü olmaları açısından önemine dikkat çekilmiştir.

Vatan sevgisinin intikam duygularını körükler nitelikte anlatıldığı, bir şehit ailesinin yürek acılarını tasvir eden “*Sala Okundu Anadolu’da*” (Çocuk Duygusu, S.20:6) adlı hikâyeye göre; ağabeyi cephede şehit düşen küçük Hasan’ın eline eski tarihli bir gazete geçer. Gazetede bulunan harbe dair haberleri yaşlı anne babasına okurken annesinin aklına şehit olan oğlu Mehmet gelir ve “*Memiş’in Kemikleri...*” diye inler. Dinledikleri karşısında uzun süre sessiz kalan yaşlı baba intikam içeren cümlelerle sessizliğini bozar “*Evladımın katilleri; (Küçük Hasan’ı göstererek) bu aslan yavrular sizi kahretmek için büyüyor*” der. Bunun üzerine Hasan da, “*Büyüdüğüm zaman görsünler onlar... hele bir asker urbasını giyeyim*” der.

İntikam duygularını körükleyen bir diğer hikâye de, babası cephede olan bir çocuğun bir gece mahallelerinin bombalanışını, evlerinin yıkılarak harabeye dönüşünü kendi ağzından aktaran “*Edirne Muhasarasından Bir Gece*” (Çocuk Duygusu, S:23:7) adlı hikâyedir. Savaşın kirli yüzünü tüm çıplaklığıyla ortaya döken hikâyeye göre; meskun oldukları mahalle bombardımana tutulunca çocuk ve annesi evlerinde daha fazla kalamayacaklarını anlayarak sığınacak bir yer bulmak üzere evlerinden dışarı çıkarlar. O esnada çocuğun gözüne yaşlı bir dedenin kanlar içinde yerde yattığı ilişir. İhtiyar ile çocuk arasında geçen diyalogda ihtiyar, çocuğa vatanın intikamını almasını vasiyet eder: “*Kendim için değil, şu harpte şehit olan evlatlarım için değil... paralanan kızlarım için değil... fakat; kalbinden yaralanan, parçalanan mukaddes vatanım için sana intikamlar vasiyet ediyorum. Kalbine yaz*” der ve oracıkta vefat eder.

Dergide, ülkenin harpler ve çeşitli iç karışıklıklar, isyanlar neticesinde büyük bir maddi dar boğazda olduğu bir dönemde, belki çocukların gerçekten bu tür oyunlar oynadığı tespit edilerek belki de teşvik amacıyla müzayedecilik diye bir oyunun varlığından söz edilmektedir. “*Ne Oynayalım*” (Çocuk Duygusu, S.31:3) adlı hikâyede, bir grup çocuğun toplanarak çocuksu oyunların hiçbirini oynamak istemedikleri bir ortamda

aralarından küçük bir kız çocuğunun babasının hediye ettiği boynundaki madalyonunu ortaya koyarak “müzayedecilik” oynamayı, toplanan parayı da donanmaya teslim etmeyi önerir. Bunu büyük bir sevinçle karşılayan çocuklar, büyük bir zevkle, hiç sıkılmadan bu oyunu oynayarak tüm harçlıklarını ortaya koyarlar ve topladıkları parayı donanmaya teslim ederler.

Çocukların vatan için kendi zevklerinden ve harçlıklarından nasıl feragat ettiklerini anlatan bir diğer hikâye de “*Cemil ile Vedia*” başlıklıdır (Çocuk Dünyası, S.38:3). Hikâyede devletin ve milletin içinde bulunduğu durumun, yaşanan savaş ve bilimum felaketlerin çocukların dimağlarına yerleştirilmeye çalışıldığı, çocuklarda vatan sevgisi ve vatan için fedakarlık yapılması gerektiğine dair bir farkındalık oluşturma çabası göze çarpar. Hikâyeye göre babalarının elindeki gazeteyi okurken üzgün ve gergin olduğunu gören Cemil ile Vedia, durumu anlamaya çalışırlar. Babalarının gazetede iki resme bakarak hıçkırma hıçkırma ağlamaya başlayınca, sabah da annelerinin aynı resimlere bakarak ağladığını hatırlayarak nedenini sorduklarında babaları, düşen iki Osmanlı tayyaresinde iki gencin şehit olduğunu, bu gençlerden ziyade vatanın haline ağladığını açıklar. Vatanın ne olduğunu soran altı yaşındaki Cemil’e babası daha çok küçük olduğunu, bazı büyük adamların bile vatanın ne demek olduğunu idrak edemediklerini söyler ve vatanın ne anlama geldiğini açıklamaya çalışır. Tüm bu konuşmaların ardından tayyare kazasının nasıl olduğunu açıklar. Milletin bir araya gelerek iki tayyare almak istediğini, bu tayyarelere iki şehidin adının verileceğini anlatarak çocuklara bu tayyarenin alınabilmesi için ne vereceklerini sorar. Babalarının vatan hakkında söylediklerinden etkilenen çocuklar çok istedikleri şeylerden feragat ederek paralarının tayyare için verilmesine karar verirler.

Bir diğer hikâyede savaşın korkunç yüzü, muhacirlerin yaşadığı büyük sefalet tasvir edilir. “*Bir Türk Neferinin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.45:3) adlı hikâyede yine vatan sevgisi, vatan evlatlarının intikamının alınmasını teşvik eder nitelikte ele alınmış, bu intikamın Türk gençlerinin boynunun borcu olduğu ima edilmiştir. Hikâyeye göre; Rumeli’den gelmiş olan bir grup muhaciri görmek için cami avlusuna giden genç, orada insanların her halinden nasıl korkunç bir vahşet yaşadıklarını gözleriyle görür. İnsanların yanına giderek onlarla konuşur. Yaşlı bir adamın oğullarını, kızını ve karısını öldürüp

evini yaktıklarını öğrenir. Hasta yatan bir kadının yanına gider ve ihtiyacını sorar. Kadın da koynundan bir mektup çıkarıp verir. Mektup Nuri adlı bir Türk neferine aittir. Mektupta; “... *Bu yazılarımı titreyerek yazdım ve Türklüğün kitabe-i intikamına terk eyledim. Ben ölüyorum, ruhum ölmüyor, intikam bekliyor. Ey Türk oğlu! Türk ölüyor, öldürülüyor. Ben belki Tanrının huzurunda yüz sürmek şerefine nail olurum. Çünkü ben makhuren (kahredilmiş halde) ölüyorum. Lakin, sen intikamı almaz isen bundan mahrum kalacaksın. Dünyada nasıl zelil ve hakir yaşıyorsan ahrette de ruhun öylece yaşayacaktır. Türk! Çalış, çalış! İntikam, intikam*” ifadeleri yer almaktadır. Hasta kadın gence, bu mektubu Selanik’in düşman tarafından işgal edilmesi sırasında yaralanan Nuri adındaki bir Türk neferinin yazmış olduğunu belirtir. Mektubu veren yaralı asker kadına; “*Selanik bir gül idi. Bunu hain düşman eli kopardı. O bugün soldu, rengi mahvoldu, o öldü. Türklerin borcu bunu koparan, bunu zehirleyen menhus eli kırmaktır*” der. Mektubu o gence veren kadın da; “*Oğlum, ben artık ölüyorum. Müsterih bir kalple Allah’ıma gidiyorum. İntikamı Türklüğe tevdi eyledim. ...*” diyerek görevini yerine getirdiğini, artık görevin Türk gençlerinde olduğunu ima eder.

Yine Balkanlar’da yaşanan felaketin anlatılarak intikam duygusunun körüklendiği bir diğer içerik de “*Askere Giderken*” (Çocuk Duygusu, S.50:7) başlıklı hikâyedir. Hikâyede askere gitmek üzere yola çıkan iki gence yolda yürürlerken yaşlı bir gazinin verdiği nasihatlerin gençlerin içindeki vatan sevgisini uyandırarak gençleri galeyana getirmesi ve gençlerin bir an evvel düşmanla karşı karşıya gelme arzusuna kapılmaları gençlerden birinin ağzından anlatılmaktadır: “... *Köy hocası dün bize Bulgarların, Yunanlıların geçen seneden beri yaptıkları vahşeti anlatıyordu. Ben o zaman yemin ettim. Ayaklarıma giyeceğim bu çarıklar ancak düşman kanıyla ıslandıktan sonra çıkacaktır.*”

Vatan sevgisinin konu edildiği hikâyeler arasında intikamı ön plana çıkarmayan, vatan sevgisini farklı bir açıdan ele alan tek hikâye “*Deniz Kenarında Oynamak ve Neticesi*” (Çocuk Duygusu, S.57:3-4) adlı hikâyedir. Bir çocuğun yaptığı yaramazlıklar neticesinde yaralanmasını konu eden hikâyenin sonunda çocuklar için düşülen notta, bedenlerinin sağlığını her şeyden önce vatanlarının selameti için korumaları öğütlenmiş; “...*Memleket sizin yaşamanız, sizin fikirlerinizden, ellerinizden, vücutlarınızdan fayda*

görmeyi ister. Siz kendiniz için değil, vatanınızın selamet ve saadeti için yaşıyorsunuz. İşte size son tavsiyem: sonu tehlikeli olan oyunlardan, eğlencelerden çok, hem pek çok kaçınınız” denilerek çocukların, tehlikeli oyunlardan uzak durmaları istenmiştir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası vatan sevgisi hakkında sekiz adet hikâyeye yer vermiştir. Bu sekiz hikâyeden ikisinin kahramanları yetişkinlerden, diğer altı hikâyenin kahramanları ise çocuklardan teşekkül etmektedir. Hikâyelerde genel olarak kin ve intikam duyguları harekete geçirilmeye çalışıldığı, Rumeli’nde Rum ve Bulgarların yaptıkları zulümler ve acımadan öldürdükleri küçük çocuklardan sıklıkla söz edildiği, bu bölgede yaşanan felaketler gözler önüne serildiği görülür.

Derginin yayımlandığı tarihlerin Balkan felaketlerinin en acımasız sonuçlarının yaşandığı bir dönem olması hasebiyle özellikle bu bölgeye ve çocukların yaşadığı dramlara dikkat çekme çabaları görülmektedir. Ayrıca bu konuda tercüme hikâyeler de yayımlanmıştır. Biri Fransız bir çocuğun vatanperverliği, diğeri bir Japon askerinin vatanperverliğini konu eden iki tercüme hikâyeye de yer verilmiştir.

Balkanlarda yaşanan zulümlere ilişkin ibretlik bir tablo sunan “*Kahraman Nuri*” (Çocuk Dünyası, S.6:2-3) adlı hikâyede o dönemin gerçeklerinden kesitler sunulmuştur. Köy ve kasabalarda ahali bir araya toplanarak Yunan ve Bulgarların yaptıkları zulümleri, olayların şahitlerinden dinlemektedirler. Hikâyede İbrahim Çavuş, çarşı camiinin avlusunda etrafına toplananlara: “...*Bulgar eşkıyası bir köye girince çoluk çocuk hepsini keser. Geçen sene işinden dönen birkaç biçare köylüyü bir dere kenarında koyun keser gibi boğazladılar*” şeklinde tanık olduğu barbarlıkları anlatır. Hikâyenin devamında günümüz insanının hiç de yabancı olmadığı bir barbarlıktan söz eder: “...*Daha bir iki gün evvel ___ pazarında buğday çuvalları yüklenmiş başıboş bir merkep geçiyordu. Buğday çuvallarının içinde iki müthiş bomba vardı. O saatte pazarda bomba patlayacağını bildikleri için Bulgarlardan hiçbir fert yoktu. Ah, bomba patladı. İslam bacakları, kolları, kemikleri gökyüzünde uçuşmaya başladı.*” Bu tanıdık ifadeler, terörün her dönemde en acımasız yöntemlerle masum insanları hedef almaktan asla geri

durmayacağıının ibretlik göstergesidir. Hikâyede o dönemde yaşanan terörün ayrıntılı tasvirine yer verilir:

“... Rumeli’de oturduğum müddetçe orada rahat ve emin uyuyan hiçbir adam görmedim. Gezdiğiniz, oturduğunuz, yattığınız her yerde bomba patlamak ihtimali vardır. Geçen sene müthiş bir şayia çıktı: camilere bayram ve cuma namazları eda edileceği esnada patlamak üzere konan bombalar hiç kafi gelmiyormuş! İslamları, Türkleri ayaklandırıyormuş! Mekteplere de koymak, beş altı yaşındaki mini mini Türk yavrularını da mektepleri ile beraber berhava etmek lazımmiş! Aman Yarabbi! O ne müthiş manzara olurdu... Küçük kafalar, beyinler, kollar enkaz arasında yukarılara fırlayacaklar, sonra ruhsuz ve cansız olarak zemine düşecekler. ...” (Çocuk Dünyası, S.6:3)

Hikâyenin devamında bu sözleri dinleyen on iki yaşındaki Nuri’nin hissiyatı şöyle tasvir edilmiştir:

“Nuri düşmanlar hakkında söylenen her kelimeyi adeta ezberlerdi. Zaman oluyor ki, kızarıyor, hiddetleniyor, yumruklarını sıkıyor, dişlerini gıcırdatıyor, zaman oluyor ki; ağlıyor, düşünüyor, kalbinde elemeler duyuyor, hissiyatını, kalbini dökecek kimseler arıyordu. Nuri’nin çehresini, halini tetkik insana çok şeyler öğretiyordu. Köylü elbisesi altına saklanan bu vücut ne kıymetli idi. Onun pek hassas olan kalbinde fedakarlık, kahramanlık, vatanperverlik ve bütün iyi ahlaklar okunuyordu.”(Çocuk Dünyası, S.6, s.3)

Tüm olaylar neticesinde nihayet harp ilan edilir ve gönüllüler yazılmaya başlanır. Bunu öğrenen Nuri koşarak gönüllü askerliğe yazılırken görevlilere: “*vatanı terk edersek Allah lanet eder diyorlar. Ben Allah’ın bu emrini yapmazsam mutlaka imansız öleceğim. Ağalar, beni de o deftere yazınız. Ben de imansız yaşamayayım... ben de ya gazi ya şehit olayım...*” diye yalvarır.

Yine İstanbul Vefa’dan bir okuyucunun gönderdiği ve “*Küçük Mektepli Kardeşlerime*” alt başlığıyla yayımlanan “*Semada Birleşen Ruhlar*” (Çocuk Dünyası, S.14:3) adlı hikâyede ise oğlunu hasta bir şekilde bırakarak cepheye giden, orada kahramanca savaşan vatanperver bir baba ile çok özlediği ve sağlığını merak ettiği oğlunun aynı anda ölürek semada buluşmaları adeta resmedilmiştir.

Yine zulüm altında inleyen Türklerin bayrak sevgisinin işlendiği “*Kahraman Türk Oğlu*” (Çocuk Dünyası, S.35:2) adlı bir hikâyeye yayımlanmıştır. Hikâyede on iki

yaşındaki bir Türk çocuğunun Türk bayrağını bir kavak ağacının en tepe noktasına asması ve sonrasında yaşananlar anlatılmıştır. Bulgar zabitin bayrağı indirene para ödülü vaat etmesi pek çok Bulgar'ın bunu denemesini sağlar ancak kimse bunu başaramaz. Bunun üzerine Bulgar zabıt ağacın kesilmesine karar verir ve ağaç Türk bayrağı ile birlikte yere devrilir. Tayfur; *“Türk'ün sancağını sizin gibi alçaklar değil, bütün cihan bir araya gelse yine düşüremez..”* diye bağırır. Aynı anda Bulgar zabitinin, Tayfur'un idam edilmesi için maiyetinde bulunanlara verdiği emri *“... kırk elli tüfek sedası takip etti... Şimdi Tayfur bize cennetten selamlar gönderiyor, Tayfur'un ruhu, Türklüğün ruhu intikam istiyor. İntikam, intikam...”* şeklinde hikâye nihayet bulur.

Benzer bir vatanperverlik öyküsü de *“Necdet'in Papağanı”* (Çocuk Dünyası, S.37:11) adlı hikâyede geçmektedir. Vatanperver Necdet çok sevdiği papağanına *“Yaşasın Osmanlılar, yaşasın Türk sancağı”* cümlelerini öğretir. Babasının tayinin Edirne'ye çıkmasıyla Necdet sevgili papağanını da oraya götürür ancak bir süre sonra Edirne Bulgarlar tarafından işgal edilir. Evin önünden geçmekte olan Bulgar askerleri papağanın bu sözlerini işiterek eve girer ve papağanı öldürmeye karar verirler. Boğazına Bulgar kasaturası dayandığı halde vatanperver Necdet'in papağanı hala *“Yaşasın Osmanlılar, yaşasın Türk sancağı!.. Kahrolsun Bulgarlar, yere düşsün düşman bayrağı!..”* diye bağırma devam eder. Hikâye; *“Papağan, bu sefer taklitçi bir kuş değil, bir Türk vatanperveri gibi, anlayarak haykırıyor, sevinerek can veriyordu...”* ifadesiyle tamamlanır.

Balkanlarda işgal altındaki topraklarda yaşayan vatansever Türk çocuklarının hikâyelerinden biri de *“Yurt Sevgisi”* (Çocuk Dünyası, S.70:318) adlı hikâyedir. Türklerin Selanik'ten çekilmek zorunda kalmasıyla kapanan bir mektebin Yunanlılar tarafından yeniden açılmasını ve orada Yunan çocuklarıyla birkaç Türk çocuğunun da eğitim almasını konu edinen hikâyede, Türk çocukların bu duruma razı olmadıklarına, intikam duygusunu içlerinde taşıdıklarına, *“... Bu masum yavrular muallimin verdiği derslere daha çok çalışıyor, kalplerinde daima bir intikam duygusu besliyor idiler”* ifadesiyle vurgu yapılmaktadır. Okulu teftişe gelerek Yunanlı çocuklara sorduğu sorulardan cevap alamayan müfettiş, Osman'ı haritanın yanına çağırarak bilgisini ölçer. Harita üzerinde ilk önce Yunanistan'ı sonra Almanya'yı, Fransa'yı, İtalya'yı

göstermesini ister. Osman tereddüt etmeden hepsini gösterir. Müfettiş şaşırır, biraz düşündükten sonra Türkiye'yi göstermesini ister. Osman bu soruya cevap vermez. Müfettiş ne için sustuğunu sorunca, Osman başını diker, sağ elinin parmaklarını açık ve gergin bir halde kalbinin üstüne koyarak; “*İşte Türkiye...*” der. Bu noktada intikamın ancak daha çok çalışmak ve daha başarılı olmak ile elde edilebileceğine dikkat çekilmektedir.

Yine Balkan savaşlarının konu edildiği bir diğer hikâye olan “*Bayraktarın Şahadeti*” (Çocuk Dünyası, S.9:6) devletin Bulgarlara savaş açtığını öğrenen bir köyün sakinlerinin bir araya gelerek köyden gençlerin muharebeye iştirak etmeleri gerektiğini konuşmaları ile başlar. Muharebeye gideceklerini öğrenen gençler bunu coşkuyla karşılarken, köyün gençlerinden eşi ağır hasta olarak yatmakta olan Ahmet hiç sesini çıkarmadan konuşmaları dinler. Köyün imamı, Ahmet'e hasta eşini kime bırakıp da askere gideceğini sorar. Ahmet itidalini bozmadan “*Allah'a!..*” diye cevap verir.

Vatanperverlik hikâyelerinde çevirilere de yer verildiği görülmektedir. Çocuk Dünyasında Üsküdar'dan bir okuyucunun gönderdiği tercüme bir hikâye yer almıştır. “*Bir Çocuğun Vatanperverliği*” (Çocuk Dünyası, S.13:7) adlı bu hikâyede Fransız bir çocuğun köylerini işgale gelen İspanyol askerlerini haber vererek, kendisinin de bizzat babasının eski kılıcıyla düşmana karşı koymasını ve köylerinin bu çocuk sayesinde düşman işgalinden kurtuluşu anlatılmıştır.

Vatanı uğruna canını feda eden bir askerin konu edildiği bir diğer tercüme hikâye de “*Bir Japon Neferi*” (Çocuk Dünyası, S.49:11) başlıklıdır. Ülkesini istilaya gelen Ruslarla savaşan bir grup Japon'dan geriye sadece bir nefer kalır ve o da yaralı olarak hastaneye kaldırılır. Japon hem Ruslardan intikam almak hem de onlar tarafından sorgulanmamak için sakladığı bir hançerle birkaç Rus askerini öldürür ve sonra kendini vatanı uğruna telef eder.

Değerlendirme

Dergilerin yayımlanmaya başladığı tarihlerin büyük Balkan felaketlerinin yaşandığı yıllar olması hasebiyle vatan, millet kavramları ön plana çıktığı, yaşanan

dramlar ve vatan savunmasının önemi ile ilgili çocuklarda bir farkındalık oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Çocuk Dünyası dergisi hikâyelerinde vatanperverlik değerine ilk olarak 6. sayısında yer verirken Çocuk Duygusu aynı değeri 20. sayıdan itibaren konu etmeye başlamıştır. Bu durum Çocuk Duygusu'nun imtiyaz sahibi olan Leon Lütfi'nin başlangıçta bu mevzua karşı mesafeli iken daha sonra Türklüğü öven hikâyelere de yer vermek durumunda kaldığı izlenimi vermektedir. Zira Çocuk Duygusu yayımlamış olduğu 4 hikâyede Rumların yaptıkları vahşetleri anlatarak çocukların içlerindeki intikam duygusunu körüklemeye çalışmıştır. Yine Çocuk Duygusu iki hikâyede de çocukları kendi sevdikleri şeylerden feragat ederek devletin savaş bütçesine katkıda bulunmaya teşvik etmiştir.

Çocuk Dünyası'nda daha çok çocukların vatan için çarpışmaya gönüllü oldukları hikâyelere yer verilmiştir. Dergide yer alan ve vatanperverlik değerini işleyen iki tercüme hikâye de yine bu minval üzeredir. Ayrıca dergide Türk çocuklarının herkesten çok çalışıp mektepte daima başı dik olmalarını öğütleyen bir de hikâyeye yer verilmiştir. Bu hikâyenin ana teması, intikamın sadece savaşla alınamayacağı, hatta gerçek intikam almanın ancak savaşla değil, aynı zamanda bilimle, eğitimle, çok çalışmayla, ülkeyi her bakımdan kalkındırmakla da alınacağı fikrinin işlenmesidir.

Her iki derginin de savaşın acımasız yüzünü, yaşanan felaketleri, insanların dramlarını ayrıntılı bir şekilde tasvir ettikleri, direkt olarak çocukları psikolojik olarak olumsuz yönde etkileyebilecek yayımlar yapmaktan imtina etmedikleri görülür. Bu hususta her iki derginin de içinde buldukları nazik dönemin şartlarından etkilendikleri söylenebilir. Çeviri hikâyeler konusunda benzer duyarlılığı gösterdikleri gözlemlenmektedir.

4.1.3.2. Türklük/Milliyetçilik Değeri

Fransız İhtilali'nin dünyaya kazandırdığı bir kavram olan milliyetçiliğin, başlangıçta çok uluslu bir devlet olan Osmanlı'da pek itibar gördüğü söylenemez. Ancak gerek Osmanlı'nın giderek siyasi ve askeri gücünü kaybetmeye başlaması ve gerekse dışarıdan yapılan müdahalelerle özellikle gayrimüslim tebaanın sürekli kışkırtılması

sonucu 1830'lu yıllardan itibaren Osmanlı'da da konuşulmaya ve hatta savunulmaya başlanmış, bu suretle azınlık unsurlar oldukça kanlı ve acılı bir biçimde birer birer Osmanlı'dan kopmaya başlamışlardı. Azınlıkların milliyetçi fikir ve tutumlarına tepki olarak Osmanlı ülkesinde Türkçülük fikirlerinin doğuşunu da hızlandırmıştı. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı'da bu tür fikirlerin tartışılması bazı sıkıntılı durumlara kapı aralayacağından özellikle Türkçülük konusunda uzun bir temkin dönemi yaşandığı söylenebilir. Ancak bu durum özellikle Mutlakiyet dönemi sonlarında ciddi bir değişime uğramış, “her etnik unsurun ayrı tarafa çekmesi yüzünden ülke sahipsiz kalmıştır” gerekçesiyle ülkenin Türk unsurlar tarafından savunulmasının bir zaruret halini aldığı tezi ileri sürülerek Türk milliyetçiliği meşrulaştırılmak istenmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde devletin Kuzey Afrika ve Balkan Savaşlarında çok ağır kayıplar vermesi, buralarda yaşanan katliamlar, ülkenin içine sürüklendiği siyasal ve sosyal buhran, diğer etnik unsurların devlete sırtlarını dönmeleri ve hatta isyancıları maddi manevi desteklemeleri büyük hayal kırıklıklarını beraberinde getirmiş, “*Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur*” anlayışını körüklemiştir. Bu suretle Mutlakiyet dönemi sonlarında palazlanmaya başlayan Türkçülük ve Türk milliyetçiliği akımı İttihatçı kadroların da desteğiyle büyük bir ivme yakalamış, Türklük adeta kutsanmıştır. Halkın büyük acılar çektiği bu dönemde birtakım değerlerin aslında milletin damarlarında akan kanda mevcut bulunduğu; cesaretin, mertliğin, marifetin Türk'ün özünde bulunan hasletler olduğu milletin dimağına kazınmaya çalışılmıştır. Böylesi bir dönemde yayın hayatına başlayan Çocuk Dünyası dergisi de yayın çizgisini bu ideolojinin mihverine oturtmayı uygun görmüştür. Hatta Çocuk Dünyası dergisinin tam da bu amaçla yayımlanmaya başladığı düşünülebilir. Zira bu dönemde iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki kadrolarının süreli yayınlar konusuna özel bir önem verdiği, yetişkinler için “Türk Yurdu”, gençler için “Talebe Defteri”, çocuklar için “Çocuk Dünyası” ve hatta okulöncesi kademesi için “Çocuk Dostu” adlı dergiler başta olmak üzere çok sayıda dergi yayımladıkları bilinmektedir. Bu yayınlarda ve bu anlamda Çocuk Dünyası dergisinde Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği fikirlerini işleyen çok sayıda içerik yayımlanmıştır. Bunlar arasında hatırı sayılır düzeyde hikâye ve masal yer almaktadır. Çocuk Duygusu dergisinin daha çok liberal ve hümanist bir çizgide yayın

politikası takip etmesi nedeniyle bu dergide özellikle el değiştirdiği 51. Sayıya kadar Türkçü, milliyetçi söyleme ilişkin içeriklere rastlanmaz. Bilinen 61 sayısında da doğrudan Türkçülüğe veya Türk milliyetçiliğine yönelik hikâye ve masala rastlanmamıştır.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi çocuklara milliyetçilik kavramını Türklerin cesaret, mertlik, dürüstlük gibi kıymetli değerlere sahip olduklarını örneklendirmek suretiyle hikâyelere konu etmiştir. Bu hikâyelerde verilen mesaj mezkur değerlerin Türklere Allah tarafından bahşedildiği ve doğuştan ruhlarında mevcut bulunduğu şeklinde dir.

Dergide milliyetçilik değerinin işlendiği pek çok değişik içerik bulunmakla birlikte bu çalışmanın konu edindiği hikâye ve masalarda doğrudan Türkçülük ve milliyetçilik temalı çok yoğun hikâye ve masalara rastlanmaz. Ancak çeşitli vesilelerle hikâyelerin pek çoğunda bu duygulara bir vesile düşürölüp işaret edilmeden de geçilmez. Çocuk Dünyası dergisinde doğrudan Türkçü temalara dayalı toplamda dört hikâye bulunur. Bunların tamamının kahramanı genç sayılabilecek yaşlardaki çocuklardan oluşmaktadır.

Çocuk Dünyası dergisi sayfalarında yer bulan “*Adsızın Kalbi*” (Çocuk Dünyası, S.18:2) adlı hikâyede korku nedir bilmeyen bir Türk gencinin diyar diyar gezerek korkuyu araması anlatılmış, hikâye boyunca sıklıkla gencin takdire şayan hasletlerinin Türk olmasının gereği olduğu şöyle vurgulanmıştır: “*Korku... bu, Adsız için bilinemeyen, anlaşılmayan bir şeydi. Geniş omuzları ortasında dik duran tolgalı başı, iri taneli ve keskin esmer gözleri, heybetli yapısıyla mertliği temsil eden bu heybetli Türk’ün kalbinde şimdiye kadar korku denilen şey barınacak bir yer bulamamıştı.*” Görüldüğü üzere bu hikâye ile çocuklara Türk olmanın asil, vakur, cesur, mert olmak anlamına geldiği mesajı verilmek istenmiştir.

Türklerin önemli bir hasletinin de dürüstlük olduğu mesajını veren “*Türk Gencinin Özü Sözü Doğrudur*” (Çocuk Dünyası, S.44:10) adlı hikâyede ise Türklerin birbiriyle kenetlenmesinin gerekliliği mesajı verilmiştir. Yaptığı bir haylazlıkla

arkadaşını öğretmenine karşı zor duruma düşüren çocuk arkadaşının kendisi yüzünden cezalandırılmasını kabullenemez ve öğretmenine yaptığı haylazlığı itiraf ederek dürüstlüğü ve arkadaşına olan sevgisi sayesinde ceza almaktan kurtulur. Hikâyede, bu erdemli davranışın aslında Türklerin bir erdemi olduğu fikri; *O Türklerin birbiri için can verdiklerini, her eziyete göğüs gerdiklerini biliyordu. Hatta daha dün akşam ocakta ona: -Arkadaşını hayatından daha çok sev ve onun için öl... demişlerdi*” ifadeleriyle pekiştirilmek istenmiştir. Doğru sözlülük konusunda Türk gencine yönelik tasvirde aşırıya gidilmiştir. *“Babam gece bana: -Doğru sözde Türk gencini Allah bile susturamaz, demişti”* ifadesi bu konuda hangi noktaya kadar savrulmanın yaşandığının ibretlik bir göstergesidir.

Yine Türklerin korkusuz oldukları mesajının verildiği bir hikâyeye olan *“Beyhude Korku”* (Çocuk Dünyası, S.49:10) gece karanlıkta amcasının evinden çıkarak kendi evine doğru yürüyen genç kendisini takip eden bir şeyden korkarak koşarak evine gider. Benzinin sararmış olduğunu gören ailesine durumu açıklarken babasının *‘Türkler hiçbir şeyden korkmaz’* sözüyle mahcubiyet duyar.

Yine *“Kahraman Türk Oğlu”* (Çocuk Dünyası, S.35:2) adlı hikâyede, on iki yaşındaki bir Türk çocuğunun bayrak sevgisi yanında ne kadar korkusuz olduğu teması da işlenir. Çocuk Türk bayrağını kavak ağacının en uç noktasına kadar çıkarak asarken en ufak bir korku emaresi göstermez. Hiçbir Bulgar çocuğu o bayrağı oradan indirmeyi başaramadığı için Bulgar zabiti ağacın kesilmesine karar verir. Sonucu ölüm olacağını bile bile Türk çocuğu buna tüm gücüyle karşı koymaya çalışır ve Bulgar askerlerince şehit edilir. O bayrağı uğruna gözünü kırpmadan şehit olmayı göze alabilecek kadar korkusuzdur. Hikâyede verilmek istenen mesaj, bu özelliğinin onun Türk olmasından ileri gelmekte olduğu hususudur.

Değerlendirme

Çocuk Dünyası dergisinin milliyetçi bir çizgide yayın politikası yürüttüğü bilinmektedir. Dolayısıyla dergide milliyetçi duygular içeren hikâyelere de yer vermesi kaçınılmazdır. Çocuk Dünyası’nda milliyetçilik değerini vurgulayan hikâyelerin, Türk milletinin cesareti, mertliği ve dürüstlüğü üzerine kurgulandığı ve kahramanlarının da

okuyucu kitlesinin kendileriyle çok daha kolaylıkla özdeşleştirebileceği çocuk karakterlerden seçildiği görülmektedir.

Bunun yanı sıra Çocuk Duygusu dergisinin de sahibinin azınlık tebaaya mensup bir Ermeni olması hasebiyle bu değere ilişkin bir içeriğe yer vermemesi anlaşılabilir bir durumdur. Zira dergide yayımlanmış olan “Bulgar’ın Hakkı” (Çocuk Duygusu, S.16:2-4) adlı bir hikâyede farklı azınlık tebaaya mensup iki adamın arasında yaşanan anlaşmazlığı çözen zabıtların, Osmanlı askeri olduklarının vurgulandığı görülmektedir. Hikâye milliyetçilik akımının yayılmasıyla Osmanlıya isyan eden ve Batı Trakya’yı işgal eden Bulgarlar yüzünden, Osmanlı topraklarında yaşayan milletdaşlarının haksızlığa uğrama konusunda büyük bir korkuya kapıldıkları fakat Osmanlı askerlerinin her şeye rağmen onları korumaya devam ettiği mesajı verilmektedir. Görüldüğü üzere Çocuk Duygusu dergisi Milliyetçilik kavramından ziyade Osmanlılık kavramı üzerinden yayın çizgisini sürdürmeye çalışmaktadır.

4.1.3.3. Hürriyet ve Bağımsızlık Değeri

Hürriyet; bir baskıya ya da kısıtlamaya maruz kalmadan bireylerin serbestçe düşünce ve eylemlerini seçebilme özgürlüğüdür. Bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesinde etkili olan en önemli faktörlerin başında hür düşünce gelmektedir. Bağımsızlık ise; bir devletin başka devletlerin müdahalelerine imkan vermeyecek şekilde kendi unsurları ile yönetilmesidir. Bu iki kavram birbirini tamamlar niteliktedir. Zira tam bağımsız bir devlet ancak hür düşünceye malik bireylerle mümkündür.

Hürriyet insanları diğer canlılardan ayıran önemli bir kavramdır. Dolayısıyla hürriyet denilince yalnızca milletlerin değil bireylerin de hürriyeti söz konusudur. Başkalarının baskısı altında kalmadan özgürce kendi düşüncelerini ifade edebilmek, kendi istekleri doğrultusunda hareket edebilmek her bireyin hakkıdır. Ayrıca bireyler mensup oldukları milletlerin kültürünü, geleneklerini sürdürme ve gelecek nesillere aktarma hususunda çaba göstermektedirler. Lakin bağımsızlığını yitirmiş toplumlar başka kültürlerin esareti altında kalmaya mahkumdur. Nitekim bir milletin varlığını devam ettirebilmesinin yegane yolu bağımsızlıktır. Zira bağımsızlığını yitiren bir millet

geleneklerine, diline, kültürüne sahip çıkamaz ve dolayısıyla varlığını devam ettiremez. Ancak hür bir millet köklerini koruyabilir.

Araştırmanın konusu olan çocuk dergilerinin yayımlandığı dönemin II. Meşrutiyetin başıboşluğa kadar vardırılan aşırı hürriyet yıllarına tekabül etmesi, konunun önemini daha da artırmıştır. İstibdat olarak adlandırılan bir dönemden tamamen kontrolsüz bir başıboşluğa sürüklenen topluma adeta bir hürriyet sarhoşluğu yaşattığı bilinmektedir. Bunun kısa süre içinde telafisinin güç sıkıntılar doğuracağı aşikardı. Bu sürecin çocuk dergilerine de yansıdığı görülür. Sıklıkla önceki dönemin baskıcı olduğu söylenen uygulamalarının yerildiği ve hürriyetin nasıl kazanıldığına dair yazılar dergi sayfalarında yerlerini almıştı. Mezkur dergilerde hürriyet kavramının daha ziyade siyasi mesaj verme maksadıyla kullanıldığı görülür.

Çocuk Duygusu

Dönemin tüm çocuk dergilerinde olduğu gibi Çocuk Duygusu dergisinde de II. Meşrutiyet hürriyet ile adeta eş anlamlı gibi kabul edilip, bir bayram havasında kutlandığı görülür. Dergilerde bu bayramının nasıl ortaya çıktığına, anlam ve önemine dair yazılar yayımlandığı görülür. Çocuk Duygusu imzasıyla 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihli 58. sayısında yayımlanmış olan “*Hürriyet ve Çocuk*” başlıklı yazıda II. Meşrutiyetin ilanının yıldönümü olması hasebiyle bayram kutladıkları belirtilmektedir. Zalim bir padişahın zulmü altında inim inim inlerken bir grup vatansever sayesinde Meşrutiyetin ilan edildiği ve halkın hürriyete kavuştuğundan söz edilmektedir. Yazıda vatan, millet sevgisinin ancak hürriyetle hasıl olabileceği aktarılmaktadır. Zira bu kavramlar ancak tam bir hürriyetin söz konusu olduğu durumlarda okullarda çocuklara ders olarak okutulabilmektedir. Geçmiş dönemlerde böyle bir hürriyet ortamının olmayışından yakınılan yazıda yeni neslin ne kadar şanslı olduğundan söz edilmektedir: “*Mekteplerde okuduğunuz, millet manzumeleri, vatan şiirleri, harp neşideleri hep hürriyetin vatanımızda, milletimizde doğmasıyla hasıl oldu. Biz, sizin gibi iken vatan ne demek, hürriyet ne demek, millet ne demek bunların hiç birini bilmezdik. Yalnız dudaklarımızda padişaha bol bol dua*” (Çocuk Duygusu, S.58:1).

Yine Çocuk Duygusu dergisinin 61. sayısında Eşref Nesip imzasıyla yayımlanmış olan “*Tam Hürriyet*” (Çocuk Duygusu, S.61:4) adlı yazıda hürriyet kavramının anlamı ve önemi üzerinde durulur. Yazar daha önce yayımlanmış olan yazılarında pek çok şeyler yazdığını ancak bazı hakikatleri yazmaya cesaret edemediğini anlatır. O dönemde yeterince serbestlik olmadığından şikayet eder. Yabancılara verilen ticari imtiyazlar, kapitülasyonlar sebebiyle milletin ağır bir yük altında ezildiği ancak kapitülasyonlar kaldırıldığı için şimdi tam bir hürriyet söz konusu olduğunu söyler. Yazının devamında çocuklara hitaben, yaşanan bu hürriyet ortamının büyük bir nimet olduğu ve dolayısıyla bunun büyük bir coşkuyla kutlandığı da anlatılmaktadır.

Çocuk Duygusu dergisi hürriyet ve bağımsızlık kavramına yazı ve makalelerde önem verse de çocuklar için daha ilgi çekici olan hikâye ve masal türü içeriğe çok önem verdiği söylenemez. Dergide hürriyet ve bağımsızlık değerini işleyen yalnızca fabl türünden bir hikâyeye yer verilmiş olması bu yargıyı doğrular niteliktedir.

Bir kurt ve köpeğin aralarında geçen diyaloglardan oluşan “*Kurt ile Köpek*” (Çocuk Duygusu, S.37:3-4) adlı bu hikâyede özgürlüğün anlamı ve önemi anlatılmıştır. Hikâyede rahat bir hayat yaşayan bir köpeğin hayatına özenip bir efendinin yanında hizmet etmek isteyen kurt, köpeğin boynundaki tasmanın ne olduğunu sorar. Tasmayla köpeğin bağlandığını öğrendiğinde ise hayretler içinde kalır ve; “*Hürriyet ve serbestlikten daha kıymetli bir şeyin mevcut olabileceğine akıl erdiremiyorum. Söylediğiniz saadetlerin birkaç misline de nail olacağımı bilsem yine sizinle gitmeyeceğim. Yokluk içinde de olsa ormanda hür ve istiklal fikri ve harekete sahip olarak yaşamayı, refah halde fakat esir gibi yaşamaya tercih ederim*” diyerek ormanda ağaçların arasında gözden kaybolur. Böylece aç bile kalsa, özgürlüğünden asla taviz veremeyeceğini belirterek köpeği terk edip gider. Hikâyenin sonunda da çocuklara hürriyetlerini muhafaza etmek için çalışmalarını şöyle öğütlenmiştir:

“Kardeşlerim;

Gece gündüz dağlarda, bayırlarda dolaşan vahşi bir hayvanda, fikr-i hürriyetin bu kadar parlak ve mucib-i memnuniyet bir suretle tezahür etmesi bizim gibi mamur ve medeni şehirlerin muhteşem ve müteaddid mekteplerinde ahlak dersleri okuyanların yüzlerini kızartacak derecede değil midir? Mal ve şöhret iktisabı için hürriyetinizi feda etmeyiniz.

Dünyada hürriyet-i vicdaniyeden daha mukaddes ve daha âli bir şey yoktur. İnsan hürriyetini ancak çalışmakla muhafaza edebilir. Daima hür, sadık ve faal olmaya gayret edelim. Çünkü her türlü saadete, refaha bu meziyetlerle nail olunabilir” (Çocuk Duygusu, S.37:4).

Hikâyede hayvan olan kurdun özgürlüğüne ne kadar düşkün olduğundan hareketle aklı başında medeni bir varlık olan insanın özgürlüğüne daha sağlam bir şekilde sahip çıkmasının gerekliliği ortaya koyulduğu görülmektedir. Hikâyede bir kurt gibi hür ve özgürlüğüne düşkün olmanın ne kadar mukaddes bir duygu olduğu vurgulanarak, boynuna halka geçirilmesine razı olup özgürlüklerden mahrum kalmayı ancak bir köpeğin kabul edebileceği belirtilmiştir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası'nın 10 Temmuz 1330 (23 Temmuz 1914) tarihli 70. Sayısında “*Ne oldu*” başlığıyla günün anlam ve önemine binaen bir yazı yayımlanmıştır. Yazının girişinde kutlanan bayramın ne olduğuna dair bilgi verilmiştir. “*Çocuklarım, hürriyet bayramı diye dört gözle beklediğiniz bu mübarek günde büyüklerin söylediklerine göre ‘istibdat’ın yerine ‘hürriyet’ geçti*” (Çocuk Dünyası, S.70:307).

Yazının devamında ise hürriyet bayramının nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Yazıya göre; bir Türk hakanı iyi yürekli olmasına rağmen etrafında kötü niyetli insanlar olduğu zaman çok zalim olabilmektedir. Yakın zamanda da böyle bir padişah gelmiştir ve etrafındaki güvendiği kötü insanlar ona türlü yalanlar uydurarak onu halkına karşı kıskırtmışlardır. Padişah da korkarak tedbir almaya çalışmış ve halka büyük fenalıklar yapmıştır. Bu duruma isyan edip ses çıkaran insanlar ise ya sürgün edilmiş ya da hapisane köşelerinde öldürülmüşlerdir. Nihayet cesur insanlar birlik olmuşlar ve zulüm ordusu dedikleri padişahın ordusunu alt ederek hürriyetin simgesi olan Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın açılmasını sağlamışlardır. İşte bu mübarek günün Hürriyet bayramı olarak kutlandığı ve çocukların bu bayramı çok daha şen ve neşeyle kutlamaları gerektiği öğütlenmiştir.

“*Ne Oldu*” başlıklı yazının ardından “*Fatirli (Taze) Bayram*”(Çocuk Dünyası, S.70:310) başlıklı ikinci bir yazı neşredilmiş ve bir yıl önce Edirne'nin yeniden Osmanlı topraklarına katılarak hürriyetine kavuşmasının yine aynı tarihe denk gelmesi hasebiyle

bayram kutlamalarına bu sevincin de iştirak ettiği anlatılmıştır. Yine aynı yazıda çocuklardan Rumeli'nin devamını da hürriyetine kavuşturmak için mücadele vermeleri istenmiştir.

Çocuk Dünyası dergisi de tıpkı Çocuk Duygusu gibi muhtelif yazılarda gündeme getirdiği hürriyet kavramına oldukça önem verilmesine karşılık Çocuk Duygusu dergisi gibi sayfalarında yalnızca bir hikâye ile hürriyet ve bağımsızlık değerine yer vermekle yetinmiştir. “*Türk Serencamları*” adlı bu hikâyede Türklerin bağımsızlıklarına ne kadar düşkün oldukları anlatılmıştır. Hikâyeye göre, yılana tapan zalim bir padişahın zulmünden kurtulmak için mücadele eden bir acem kahramanının hikâyesini kızına anlatan babaya hanımı, Türk hikâyelerini de anlatması gerektiğini söyleyerek çıkışır. Türklerin bağımsızlıklarını kazanıp yeniden yurt kurmak için yaşadıkları Ergenekon vadisinden bahsederek Türklüğün dirilişini kızına anlatır. Türklerin o gün duçar oldukları kıyımın mevcut durumda Balkanlarda yaşandığını da evladına belirtir. Hikâyenin sonunda bugün yine Türklerin küllerinden doğmalarının tam vakti olduğu not düşülmüştür.

Değerlendirme

Her iki derginin yayımlandıkları dönem icabı siyasi birtakım mesajlar verme kaygısı güttüğü ve mevcut iktidarı övücü nitelikte yazılar yayımladıkları görülür. Bu yazıların ana teması, kavuştukları hürriyet ve özgürlük ortamının sağlayıcısı mevcut iktidardır. Önceki yönetimler, yanlış ve baskıcı tutumlarıyla insanları özgürlüklerden mahrum bıraktığı gibi, gelecek konusunda umutlarının kırılmasının da temel sorumlusudurlar. Meşrutiyeti getirenler topluma yeni bir ruh ve heyecan aşılamışlardır. Bu yeni heyecanın sürmesi, halkın geleceğe umutla bakması için yeni yetişen kuşaklara bu nimetin önemi ve anlamı çok iyi anlatılmalıdır. Bu maksatla tarihten çeşitli örnekler sunularak mevcut durumda gelinen noktanın öneminin çocuklara iyi anlatılması görevini doğal olarak çocuk dergileri üstlenmişti.

Bu amaçla Çocuk Duygusu dergisi Türk destanlarında yol göstericisi olarak bilenen kurt karakteri üzerinden hürriyet ve bağımsızlık değerinin önemini belirtilirken, Çocuk Dünyası dergisi hürriyet ve bağımsızlığın önemine bir Ergenekon Destanı

üzerinden vurgu yaparak yeniden dirilişin anahtarının geçmişte verilen mücadelelerde saklı bulunduğunu ima eder. Özellikle Edirne'nin düşmandan geri alınışının oluşturduğu olumlu havanın, Ergenekon Destanı'ndan da ilham alarak Türk'ün küllerinden yeniden doğuşunun bir müjdecisi gibi sunulması, hürriyet ve bağımsızlık değerlerine ne kadar büyük bir anlam yüklediklerinin de bir işareti gibidir.

Ancak her ne kadar sair yazılarda bu konuya değinilmiş olsa da hürriyet ve bağımsızlık duygusunun çocuklara derinlemesine kazandırılmasında en etkili araçlardan biri olan hikâye ve masalların araç olarak kullanılması cihetine pek itibar edilmediği söylenebilir. Bunun en bariz göstergesi hürriyet ve bağımsızlık değerine her iki dergide de yalnızca birer hikâye ile yer verilmesidir.

4.1.4. İktisadi Değerler

Ekonomik değerler bireylerin üretme, biriktirme ve tüketme alışkanlıklarını düzenleyen değerlerdir. Bu değerler bireyin bir yandan üretken olmasını önemserken aynı zamanda onun ekonomik, pratik ve yararlı alanlara yönlendirmeyi hedefler. İnsanoğlunun emek mübadelesinde araç olarak parayı icat ettiği günden bu yana, para her şeyin belirleyicisi konumuna yükseldi. Özellikle 20. asırdan beri paranın varlık sebebi olan emek mübadelesinin unutulduğu, paranın bizzat kendisinin bir değer haline geldiği görülür. Bunda sanayileşmenin sağladığı fabrikasyon ve toplu üretim imkanlarının büyük katkısı olduğu muhakkaktır. Finansal gücün hüküm sürdüğü dünyada kütleli üretim-pazarlama-kar üçgeninde devletler arasında kıyasıya bir rekabet ortamı oluştu. Bu rekabette başarılı olan toplumların daha güçlü ve müreffeh oldukları kısa sürede ortaya çıktı. Ekonomik açıdan başarılı toplumların başarılarını sürdürme çabaları, onların başarısındaki sırrı keşfeden toplumların da bu pastadan pay alma mücadeleleri kısa zamanda acımasız bir ticari rekabete ve fiili savaşa dönüştü. Bu savaştan ekonomik gücünü koruyanların başarılı çıkacağı muhakkaktı. Ekonomik savaşta güçsüz kalanların siyasi bakımdan ayakta kalmalarının gittikçe imkansız hale geldiği anlaşılmıştı.

II. Meşrutiyet yılları Osmanlı toplumunun bu gerçekle yüzleşmesinin en acı tablolarıyla dolu olduğu yıllardır. Tanzimat'tan itibaren gittikçe artan ekonomik sorunlar, siyasi sorunları da tetiklemiş, kaybedilen savaşların yanında kaybedilen topraklardan gelen göçlerin de eklenmesiyle oluşan fakirlik, açlık ve salgın hastalıklar Osmanlı toplumunda maddi-manevi büyük bir çöküntü yaşanmasına neden olmuştu. Bu felaketlerden kurtulmanın en temel çarelerinden birisinin de ekonomik savaşta elde edilecek başarılar olduğu daha net anlaşıldı. Halkın bu ekonomik savaşta yerini alarak topyekun çalışmaya, üretmeye yönlendirilmesi en temel ihtiyaçtı. Bu amaçla bir yandan çok farklı alanlarda nitelikli insanlar yetiştirmek için okullar açılmış, diğer yandan da çok çalışıp ekonomik sürece katkılar sunmanın öneminin kavratılması çalışmalarına hız verilmişti. En temel gıda olan buğdayın, sıradan bir süs eşyasının ve çocuk oyuncuğunun bile dışarıdan ithal edildiği bir toplumda bunun ne büyük bir ihtiyaç olduğu çocuklardan başlayarak tüm topluma anlatılması gerekmektedir. Böyle bir dönemde yayımlanmış olan çocuk dergilerinin de bu konuya el atmaması düşünülemezdi. İşte çocuk dergilerinin kendi hedef kitlelerinde bu bilinci oluşturmak için her vesileyi kullandıkları, sayfalarında yer verdikleri muhtelif içeriklerden anlaşılmaktadır.

İktisadi değerlere yönelik olarak çocuklar hikâyelerde özellikle çalışkanlık, zanaatkarlık ve tutumluluk konusunda teşvik edilmişlerdir. Bu konulardaki hikâyelere ise Çocuk Dünyası dergisinde tesadüf edilmektedir. Osmanlı'da daha çok zanaat ve ticaretle uğraşan kesimin gayrimüslim tebaadan oluşması, Çocuk Dünyası dergisini harekete geçirmiş, milliyetçi bir anlayış içinde olan dergi yönetimi Müslüman tebaanın da bu alanlara teşvik edilmesi gerektiği inancıyla çocukları çeşitli hikâyelerle bu hususta teşvik etme çabasına girmiştir. Bu noktada Çocuk Duygusu dergisiyle Çocuk Dünyası'nın çekişme halinde oldukları görülmektedir. Çocuk Dünyası, Çocuk Duygusu dergisine reklam veren gayrimüslimlere ait mağazalardan alış-veriş yapmamaları konusunda küçük okuyucularına telkinlerde bulunmaktadır. Dergi gayrimüslimlerle yapılan alış-verişin orduya karşı cephane olarak geri döndüğüne dair çeşitli yazılar ve hikâyeler yayımlayarak çocukları yerli malı tüketimine teşvik etmektedir.

İktisadi değerlere yönelik olarak Çocuk Dünyası dergisinin özellikle üzerinde durduğu bir diğer değer de zanaatkarlık değeridir. Zanaatkarlığın hem çocukların ve hem

de memleketin geleceğini kurtaracağına dair hikâyelere yer veren dergi aynı zamanda çocukları ticarete de teşvik etmektedir.

Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu dergilerinin iktisadi değerler hususunda ortak olarak yer verdikleri değerler çalışkanlık değeri olduğu görülmektedir. Her iki dergi de gerek çocuk yaştaki akademik başarının gerekse ticari, zirai başarıların hem kişinin ve hem de memleketin geleceğinin kurtuluşu olduğuna dair hikâyelere yer vermektedir. Çalışkanlığın her türünü içeren çok sayıda hikâyeye her iki dergide de yer almaktadır.

Bu araştırmada iktisadi değerler kapsamında ele alınan üç alt değer başlığı bulunmaktadır. Bu değerler dergilerde konu edilme derecesine göre sınıflanmış, en çok konu edilen değer öncelikli olarak incelenmiştir. Bu değerler sırasıyla; çalışkanlık, zanaatkarlık ve tutumluluk değerleridir.

4.1.4.1.Çalışkanlık Değeri

Çalışmak hayatta arzu edilenlere ulaşabilmek için emek harcamaktır. Bireylerin yaşadığı küçük mutlulukların da, bir ülkenin refahının da temeli çalışmaktır. “İnsana kendi çalışmasından başkası yoktur Necm-39” (Feyizli, 2008: 541). Hayatta büyük başarılar elde eden insanlar büyük bir gayretle çalışarak, emek sarf ederek bu başarıya ulaşmışlardır. Her meslek grubunun ve her yaştaki insanın hayata yön verebilmek, iyi ve faydalı işler yapabilmek için çok çalışmaları gerekmektedir. Çalışarak elde edilen kazanımlar her daim insanı mutlu eder. Çalışmak yalnızca insanın kendi bireysel mutluluğu için değil, yaşadığı ülkenin kalkınması, büyümesi ve halkının huzur içinde yaşayabilmesi için de gereklidir. Zira bugün huzur içinde yaşayanların bunu büyük ölçüde önceki nesillerin çalışma ve gayretlerine borçlu oldukları muhakkaktır. Geçmiş nesillerin çalışmaya önem verdikleri gibi geleceğin mimarı olan yeni neslin de bu minval üzere yetiştirilmesi elzemdir.

Büyük bir buhranın yaşanmakta olduğu Osmanlı'nın son dönemleri savaşlar dolayısıyla yıpranan, adeta enkaza dönen ülke ekonomisinin yeniden ayağa kaldırılmasının yolunun çok çalışmaktan geçtiği bu dönemde kaleme alınmış pek çok

yazıda görülür. Müslüman tebaanın devlet hazinesinden maaş olarak yaşamak yerine çalışıp, gayrimüslim tebaanın elinde olan ticaret ve zanaat üzerine eğilmesi konusunda çaba harcandığı dergilerde işlenen konulardan açıkça anlaşılır. Genç nesil özellikle memuriyet zihniyetinden uzaklaştırılarak eğitime, hür teşebbüs gücünün geliştirilmesine özendirilir. Bu konuda gerek akademik başarı ve gerekse ticari konularda atılım yapmaları için teşvik edildiğine tanık olunur. Çalışmanın ve üretmenin önemi hakkında yetişkinlere olduğu kadar genç nesle yönelik de pek çok içerik çocuk dergilerinde yer bulmuştur. Bu çalışmaya konu olan dergilerde çalışkanlığın anlamı ve değeri hakkında pek çok fikir yazısı ve makalenin yanında çok sayıda hikâyeye yer verilmiştir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu'nda, çalışkanlık değerine sıklıkla vurgu yapılarak bu minvalde çeşitli yazıların yanı sıra pek çok hikâyeye de yerilmiştir. Memleketin sürekli savaşmakta olduğu bir dönemde fakirlik ve maddi sıkıntılar kol gezmekte ve dolayısıyla rehavete kapılmış, umudu tükenmiş olan milletin ancak çalışıp gayret ederek refaha kavuşabileceğinden söz edilmektedir. Nitekim Çocuk Duygusu dergisinde yer verilen Abdullah Cevdet imzalı “Çalışmak” (Çocuk Duygusu, S.24:7) başlıklı yazıda öncelikle memleketin ahvalı; “...Bu dertlerimiz eski zamanlara, geçmişlere aittir. Bugün vatanımız daha yaralı, daha perişandır. Bizden nasıl gayret, nasıl himmet bekliyor, bunu hep biliyoruz. Aramızda bu acıları, bu çalışmak ihtiyaçlarını duymayan, gelecekte üstümüze yüklenecek vazifelerin ağırlıklarını hissetmeyen kalmadı” ifadeleriyle tasvir edilmiştir. Ülkenin mazideki müreffeh günlerine dönebilmesi için milletin el birliği ile çokça çalışması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Çalışmanın büyük bir öneme haiz olduğu bu dönemde, dergide yayımlanan hikâyelerde de bu değere vurgu yapması ihmal edilmemiştir. Nitekim bu değere vurgu yapan öğüt verici hikâyelerde çocukların geleceklerine dair bir nevi ikaz edildikleri görülür. Bu minvalde Çocuk Duygusu'nda çalışkanlık değerine yer veren hikâyelerin sayısı on civarındadır. Dergide yer verilen beş hikâyede; genel olarak derslerine çalışmayan, tembel çocukların imtihan zamanı geldiğinde düştükleri durumlar ve mahcubiyetleri konu edilmiştir. Hikâyelerden birinde de yazarın küçükken yaşadığı bir

anısından söz edilerek, tembelliği neticesinde dilencilik yapan bir adamın hikâyesinden bahsedilmiştir. Yine dergideki hikâyelerin ikisinin kahramanları yetişkinlerden seçilmiştir. Hikâyede çalışmadan müreffeh bir hayata kavuşulamayacağı, varlık içinde olursa bile bu durumun çalışmadan uzun müddet sürdürülemeyeceği teması işlenmiş, çalışmadan, yorulmadan, üretmeden elde edilen nimetlerin de kişiye asla mutluluk vermeyeceği uyarısı yapılmıştır. Kahramanları hayvanlardan oluşan son iki hikâyede de azimle çalışmanın önemine değinilmiştir. Hikâyelerin değerlendirilmesinde kahramanları çocuklardan oluşan hikâyelere öncelik verilmiş, bunu yetişkinler ve hayvan karakterlerin yer aldığı hikâyeler takip etmiştir.

Tembelliğin ve haylazlığın büyük pişmanlıklara ve mahcubiyete neden olacağı konu edildiği “*Tembel Çocuk-Kemal ile Cevdet*” (Çocuk Duygusu, S.69:6-7) adlı hikâyede, bütün bir seneyi haylazlık yaparak geçiren tembel Cevdet’in imtihan zamanı gelince yaşadığı korku, tedirginlik ve sonrasındaki mahcubiyet oldukça canlı bir tasvirle; “*İmtihan sırası Cevdet’e gelmişti. Odaya girdi. Yüreği söğüt yaprağı gibi titriyordu. Yüzü sapsarı kesilmişti. Sorulan suallere cevap veremediğinden odadan elleri boş olduğu halde çıktı. Sofanın bir köşesine büzülerek ağlamaya, haylaz geçirdiği vakitlere acımaya başladı. Lakin bu ağlamaktan, bu acımadan bir fayda yoktu. Bütün mükafat alan çocuklar oralarda dolaştıkça bunların yüzlerine bakamıyordu*” şeklinde ifade edilmiştir. Hikâyeye göre derslerine gece gündüz çalışan arkadaşı Kemal’in aldığı hediyeler ve hocalarının iltifatları karşısında Cevdet’in yaşadığı mahcubiyetin kat kat artması da oldukça canlı bir anlatımla tasvir edilmiş, okuyucuların bu tür mahcubiyetler yaşamaması için bu hikâyeden dersler çıkarmaları istenmiştir.

Dergide tembelliği karşısında mahcubiyet bile duymayan, pişkin insanların da olduğunu ortaya koyan “*Canlı Ölü*” (Çocuk Duygusu, S.23:2) başlıklı bir de hikâyeye yer verilmiştir. Hikâye okula devam edip de tembelliği yüzünden hiçbir başarı ortaya koyamadığından yetişkinliğinde hiçbir beceri sahibi olmadığı için dilencilik yapan bir çocuk hakkındadır. Başlığı özellikle seçilen bu hikâyeye, tembelliğin neticesinin nerelere vardığını gösteren bir örnek olarak sunulmuştur. “Canlı ölü” tabirinin vatana, millete dahası kendine hayrı olmayan tembel insanlar için kullanıldığı bilinmektedir. Yazar hikâyede, çocukluğunda mahalleden tanıdığı bir dilencinin durumunu tasvir eder. Buna

göre o dilenci çocukluğunda çalışmamış, çalışmanın lezzetini duymamış, tembel büyümüş, tembel alışmış haylazın biridir. Tembellik, miskinlik insanı pis yaptığı için o da pis bir dilenci olmuş, tembellik insanı yalancı yaptığından o da yalandan kendisini insanlara total gösterme yolunu tutmuş, tembellik insanı hayasız, utanmaz yaptığından o da önüne gelene el avuç açmayı adet edinmiş, tembellik insanı hırsızlığa sevk ettiği için o da ötekinin berikinin merhametini çalmayı kendisine geçinme kapısı edinmiştir. Hikâyede çocuklara yönelik öğütlere de yer verilmiştir. Bunların başında düşkünlere yardım etmenin önemine mukabil, dilenmenin de kötülüğüne; *“Çocuklarım!.. İyice dinleyin hatırlınızda kalsın. İnsanlar arasında dilenci kadar sefil mahluk yoktur. Onun için bu hal her ayıptan her kusurdan beterdir. Fakirlere acımalı, yardım etmeli. Zira fakir demek namuslu yoksuz demektir. Dilenci ise namus yoksuzu demektir. Kim ömrünü tembellik ile geçirmiş ise en sonunda namus yoksuzluğuna düşer ki, neuzu billah ölüm onun yanında bin kere iyidir”* ifadeleriyle dikkat çekilmiştir. Dilencilik sosyal bir yara olduğuna da temas edilen bu öğütte, dilencilik yaygın olduğu yerlerde ilmin, marifetin, sanatın ve ahlakın bulunmayacağı belirtilmiş, *“Dinini, milletini, vatanını seven dilenci olmaz”* denilerek çocukların bu kötü hasletten uzak durmaları hedeflenmiştir. Hikâye sonundaki öğütlerde tembelliğin de ne olduğu açıklığa kavuşturulmuştur: *“Tembellik bir yerde miskin miskin oturmak değildir. Nice adamlar vardır ki, gezerler, tozarlar, siz onları görünce dip diri, dinç, işgüzar zannedersiniz. Yanlış! Hatta sabahtan akşama kadar koşmalar yine tembeldirler. Dünyada dinine, milletine, vatanına hayrı dokunmayan ne kadar adam var ise tembeldir.* Bu tembellik hastalığının çocuklukta, mektebe devamsızlıkla başladığı, derslere çalışmazlıkla devam edip geliştiği, yetişkinlikte de engelli numarası yaparak dilencilik kadar sürüklediği anlatılmıştır. Ayağının sakat olduğunu iddia edip dilencilik yapan kişinin de çocukluğunda mektebe gitmemek veyahut bir sanatkar yanına girip çalışmamak yüzünden bu aşağılık duruma düşmüş olduğu anlatılır. *“İnsanlığın en büyük felaketi tembelliktir”* uyarısıyla devam eden öğütler, *“Bir büyük edibimiz diyor ki: Tembel, yaşar bir adam değildir fakat öyle bir ölüdür ki, mezara gömülemez”* (Çocuk Duygusu, S.23:2) ifadesiyle tamamlanır.

Tembel, işe yaramaz, kendine bile hayrı dokunmayan insanların durumu açık bir şekilde ortaya konurken bir yandan da ne kadar yaşı ilerlese de çalışkan ve gayretli olan

insanların nasıl dinç ve sağlıklı oldukları ve saygı gördüklerine de değinilmektedir. “*Erken Kalkınız*” (Çocuk Duygusu, S.23:8) adlı hikâye; yaşlı ama çalışkanlığı sayesinde oldukça dinç olan bir ihtiyarla küçük bir çocuğun sabah erkenden karşılaşmalarını ve yaşlı adamın çocuğa erkenden kalmanın rızık ve sıhhat bulmak için önemini anlatışını konu eder. “*Gece erken yatıp sabahleyin erken kalkmayı i'tiyad ediniz. Uykudan ancak bu suretle istifade mümkündür. Yatakta geçen uzun ve miskin saatlerde vücut gevşer, zihin sersemleşir, kıymetli zamanlar beyhude yere zayi olur. Yatakta çok kalmayı sevmek, tembelliğe alışmak istemektir*” Hikâyenin başında da erken kalkmanın öneminden ve erken kalkmaya alışmayan insanların tembelliğinden söz edilmektedir.

Dergide çocukların derslerine vaktinde çalışmayıp, imtihan zamanı geldiğinde yaşadıkları bunalım ve mahcubiyet oldukça dramatize edilerek anlatılır. Bunlardan biri de; derslerine vaktinde çalışmayıp imtihan zamanında korkudan tir tir titreyen tembel bir öğrencinin yaşadıklarının konu edildiği “*Rahmi'nin İmtihani*” (Çocuk Duygusu, S.55:6) adlı hikâyedir. Hikâyeye göre; Rahmi imtihana tabi tutulduğunda hiçbir soruyu doğru cevaplandıramadığı halde onun gururunu kırmak istemeyen hocasından aferin alarak arkadaşlarının yanına döner. Ancak imtihan neticesi ortaya çıktığında arkadaşlarına karşı mahcup olacağı da hikâyenin sonunda belirtilmektedir. Hikâyede başarı için nasıl çalışmaları gerektiği konusunda bir yöntem önerisi de yer alır. “*Çocuklarım! Ders zamanlarında hoca efendiler ders anlatırken dikkatle dinleyiniz. Akşamları evinize gittiğiniz vakit ehemmiyetsiz şeylerle uğraşmayarak sabahki derslerinizi hazırlayınız. Sonra da imtihanda yalancı aferinlere müstahak olmayıp çalışmanız sayesinde parlak parlak sınıf geçmeye gayret ediniz. Sonra, siz de Rahmi gibi imtihan numaraları okunacağı zaman arkadaşlarınızın yanında mahcup olursunuz*” Görüldüğü gibi burada verilmek istenen mesaj, derslerine çalışmayan, tembel öğrenciler önünde sonunda bunun neticesini görür ve gerek öğretmen ve arkadaşlarına gerekse ailesine karşı büyük bir mahcubiyet yaşar.

Bu konudaki bir diğer hikâyede ise tembelliğini çeşitli hilelerle gizlemeye çalışan bir çocuk, babasını kandırmaya çalışırken mahcup duruma düşürmektedir. Vakitlice derslerine çalışmayan bir çocuğun imtihan zamanı geldiğinde ders çalışma gayretinin bir anlam ifade etmediğini ortaya koyan “*Kitabette Birinci*” (Çocuk Duygusu, S.57:7-8)

başlıklı hikâye, küçük Necip'in kötü olan notlarını gizleme çabasını hikâye etmektedir. Derslerine düzgün çalışmayan sürekli ikmale kalan Necip'e babası eğer dersleri geçmezse bir daha harçlık vermeyeceğini söyler. Son imtihanlar yapılacağı vakit Necip ders çalışmaya karar verir ama ne kitabı ne de muallimin verdiği notları olmadığı için çalışamaz. Ertesi gün yine hiçbir şey bilmeden sınava girer. Fakat babasına karnesini ona vermediklerini babasını okula çağırdıklarını söyler. Babasıyla birlikte okula giden Necip bir hileyle bu işten kurtulacağını düşünür ancak imtihan kağıdını gören baba büyük bir mahcubiyet yaşar.

Bu minvalde bir diğer hikâye de “*İmtihan Bittikten Sonra*” (Çocuk Duygusu, S.58:3-4) adını taşımaktadır. Vaktinde derslerine çalışmayan tembel bir çocuğun tatilde ders çalışmaktan kurtulmak için tasarladığı hileyi konu alan hikâyede, iki dersten ikmale kalan Cevat'ın rahat bir tatil geçirebilmek için, derslerine ziyadesiyle çalışan arkadaşı Ragıp'ın karnesini alarak ismini değiştirmek suretiyle annesine göstermeyi planladığı anlatılmaktadır. Bu noktada yazar devreye girerek derslerine çalışmayan çocukların nasıl bir tatil geçireceklerini açıklayan bir not düşmüştür:

“Çocuklar, ders zamanlarında muallim efendilerin verdiği dersleri can kulağıyla dinlemeyenler, gece evde yarınki dersleri hazırlamayanlar, imtihanlarda ya böyle ikmale kalırlar ve yahut da sınıflarında ibka’(sınıf geçememe) ederler. Bu da zannedersen akıllı, uslu çocuklar için pek ağır bir cezadır. Nasıl olmasın? İnsan bir senelik çalışmasının mükafatı olan sınıf geçmeyi feda etmek kolay bir şey midir? Zira bir senelik hayatı mahvoluyor, onun yerine eline hiçbir şey geçmiyor. İkmale kalanlar tatil zamanını büyük bir korku ile geçirirler. Sınıflarında kalanlar ise tatil müddeti bir cehennem imiş gibi göz açtırmaz. Bir yere gidecek olursalar, bayramlarda pederlerinden elbise isterseler hemen gerek babalarının, gerek annelerinin kaşları çatılır. “Sınıf geçmeyen çocukların böyle şeyler istemeye yüzleri var mıdır? Sınıfı geçeydin olurdu, haydi bakalım haylaz çocuk derler...” Böyle bir cevabı insan işiteceğine yer yarılrsa da içine girse daha iyi olur. Onun için çocuklar, size çok rica ediyorum, derslerinize çok iyi çalışınız.”

Ancak hikâyenin sonu getirilmez, hikâye burada kesilir. Nihayetinde okuyucular Cevat'ın akıbetini öğrenememişlerdir.

Talebelerin derslerine çalışıp kendilerine iyi bir gelecek inşa etmeleri üzerinde duran hikâyelerin yanı sıra hayata atıldıktan sonra da düzenli çalışılması gerektiği

hususunda hikâyelere de yer verilmiştir. Ölmek üzere olan bir babanın üç oğlunu yanına çağırarak pek çok nasihatlerde bulunuşu ve sonrasındaki hayatlarını konu alan “*Bir Pederin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.44:7) adlı hikâyedir. Hikâyede babasının sözünü dinleyen büyük oğlun çok çalışarak müreffeh bir hayat sürdüğünü, diğer iki oğlun ise babalarından kalan paraları har vurup harman savurdıkları, tembellikleri neticesinde sefil bir şekilde öldükleri anlatılmaktadır.

Çocuk Duygusu’nda, çalışıp gayret göstererek elde edilenlerin insanı tatmin ederek, hayatını mutlu bir şekilde idame ettirmesine yardım edeceğini belirten bir de masala yer verilmiştir. İsteddiği her şeye istediği an sahip olabilen bir prensesin bu kadar varlık içinde olmasına rağmen mutsuz olduğuna değinilen “*Kaçırılmış Prenses*” (Çocuk Duygusu, S.49-56:2-6) masalında, prensesin mutsuzluğunun kaynağının hiçbir gayret ve çaba göstermeden elde ettiği şeylerin tatminsizlik meydana getirmesinden kaynaklandığı açıklanmaktadır.

Yine dergide, çalışıp işini başarmanın neticesinde beklenen nimetlere kavuşulabileceğinin anlatıldığı ders verici nitelikte bir hikâyeye yer verilmiştir. Tembellik ederek, başkalarından yardım bekleyerek yaşayan insanların hiçbir gelişme gösteremeyeceklerini ifade eden “*Kendi İşini Kendi Görmeli*” adlı hikâyede; bir tarlada yuvasını yapmış olan bir tarla kuşu, yavrularının korku ve telaşına rağmen çiftçinin ekinini biçmeyeceğine emindir. Zira çiftçi tarlada gezip dolaşırken akrabalarının, arkadaşlarının ertesi gün gelmeleriyle ekinini biçeceğini söyleyip durmaktadır. Aradan günler geçer, yavru kuşlar her gün telaşla annelerini karşılarlar fakat tarla kuşu çiftçinin her gün tekrar ettiği bu sözlerden dolayı müsterihtir. Ancak bir gün çiftçi bunun böyle olmayacağını anlayarak kolları sıvayıp kendi işini kendi görmeye karar verir. İşte o zaman tarla kuşunun da telaşı başlar:

“-Anne, bugün çiftçi dayı pek dalgındı. Biz onu öyle görünce evvela çok sevindik. Çünkü kimsenin yardıma gelmediğini işitince birkaç gün rahat rahat yuvamızda yatmayı ümit ediyorduk, fakat bu zanlarımız hep boş imiş. Çiftçi dayı yanımızdan geçerken kendi kendine şu sözleri söylüyordu: Dayı, amca, teyze, hala, dost vesairenin yardımını bekleyecek olursam eminim ki, gelecek seneye kadar bu ekin kalır. Onun iyisi ben yarın kolları sıvar tarlamın altından girer üstünden çıkarım. Bunu işitince anneleri hemen telaşa düşerek, yavrularının sözünü birden kesti ve şu

sözleri hepsine hitaben söyledi: İşte bu dakikadan itibaren bizim için tehlike var demektir. Çünkü bir adam kendi işini kendi yapmayı niyet ederse o iş muhakkak olur” (Çocuk Duygusu, S.31:8).

Hikâyede kişilerin her ne kadar tek başlarına olsalar da azimle çalışarak her işin üstesinden gelinebileceği mesajı verilmektedir. Burada en önemli unsur azimle ve yılmadan çalışmaktır.

Bu minvalde bir diğer hikâyeye de klasik “*Tavşan ve Kaplumbağa*” (Çocuk Duygusu, S.48:2-3) hikâyesidir. Bilindiği gibi tavşan ve kaplumbağa iddialaşarak yarışa tutuşurlar. Tavşan kaplumbağa çok yavaş olduğu için yolda oyalanır ve hatta uyur. Azimle yoluna devam eden kaplumbağa yavaş olsa da devamlı olarak yolunda gitmesi neticesinde yarışı kazanır. Bu noktada hikâyenin sonunda çıkarılması gereken derslere yer verilmektedir. Hikâyenin sonunda “*Kıssadan Hisse*” başlığıyla bir sonuç çıkarılmıştır: “*Koşmak hiçbir faide vermez, ancak gayeye, maksut olan noktaya hareket etmelidir. Her ne hususta olursa olursun acele etmelidir. Bununla beraber herhangi bir iş yapmak için de son dakikayı beklememelidir.*”

Çocuk Dünyası

Çalışıp başarılı olmanın hem kendi geleceğini hem de devletinin, milletinin istikbalini kurtarmanın önemini çeşitli yazı ve şiirlerle konu edinen Çocuk Dünyası’nın hikâyeye ve masallarla da bu değere sıklıkla değindiği görülmektedir. Bu hikâyelerin bir kısmında okul başarısında çalışkanlığın önemi ve bunun takdir edilmesi sonucunda çocukların yaşadıkları mutluluklar gözler önüne serilirken bir yandan da herkesten ziyade çalışarak en iyi olmanın önemine de dikkat çekilmiştir. Okul başarısının aynı şekilde hayatta da devam edebilmesi için yılmadan çalışmaya devam edilmesi gerekliliği ve mutlu ve refah içinde bir hayata kavuşabilmenin yolunun çalışkanlıktan geçtiği, tembellerin kaybetmeye mahkum oldukları da hikâyelerde konu edilmiştir. Dergide çalışmanın önemine toplamda 19 hikâyeye ile yer verilmiştir. Bu hikâyelerin 9 tanesinin baş kahramanları çocuklar iken 7 tanesinin kahramanları yetişkinler ve 3 tanesini ise diğer canlılar teşkil etmektedir. Hikâyeler; çocuklar, yetişkinler ve diğer canlılar olarak

sıralanmış ve aynı türde kahramanlara sahip hikâyeler ise yayın sırasına göre ele alınmıştır.

Çalışıp didinmeden hiçbir şey elde edilemeyeceğini ortaya koyan hikâyelere yer veren dergi bu minvalde “*Midyeler, İstiridyeler*” (Çocuk Dünyası, S.17:1) adlı bir hikâyeye yayımlamıştır. Hikâyede okumuş, bilgili bir anne çocuğuna midyeler ve istiridyeler hakkında tafsilatlı bilgi vermekte ve sorduğu sorulara cevap vermektedir. Anne çocuğuna midye ve istiridyelerin su altında bir yere yapışarak hiç hareket etmeden yaşadıklarını ancak rızıklarını temin konusunda çaba göstermekten de geri durmadıklarını anlatır: “*Herkesin rızığını veren Allah'tır oğlum ama Hak Teala Hazretleri kimsenin rızığını ağzına koymaz. 'Armut piş, ağzıma düş' sözünü hiçbir hayvan söyleyemez. Herkes Hak Teala'nın kısmet ettiği rızkı kendisi çalışarak kazanmaya mecburdur.*”

“Midyeler, İstiridyeler” adlı hikâyede çalışmanın, hayatını kazanmanın önemine dikkat çekilirken “*Bir Çorapçının Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.24:5) adlı hikâyede ise buna ek olarak, yapılan işte en iyi olmanın, bütün incelikleri öğrenerek fevkalade işler başarmanın mutlu ve rahat bir hayat sürebilmek için elzem olduğunun ortaya koyulduğu görülür. Hikâyeye göre; tembel tembel oturan bir insanın asla varlığa ve rahata kavuşamayacağını idrakinde olan bir anne, elinden hiçbir iş gelmeyen oğlunun haline üzülür ve bir zanaat öğrenmesi hususunda onu teşvik eder. Hiçbir zanaatla meşgul olamayan oğluna son olarak tüm incelikleriyle çorap örmeyi öğretmeye karar verir. Çorapçı çocuk en ince ayrıntısına kadar öğrendiği zanaatla çok çalışarak pek çok paralar kazanır ve annesi ölene kadar onu rahat ettirir. Hikâyeden çıkarılan sonuç “*tembellik ve fakirlik birbirinden asla ayrılmazlar*” şeklindedir.

Çocuk Dünyası çocukların okul başarılarının önemine dikkat çekecek hikâyelere de yer vermiştir. Okul başarısı neticesinde çevresinden takdir görerek mükafatlandırılan çocuklardan sitayişle söz etmiş ve okuyucularının bu öğrencileri örnek almalarını amaçlamıştır. Bu minvalde “*Necdet'in Papağanı*” (Çocuk Dünyası, S.37:9) ve “*Beyhude Korku*” (Çocuk Dünyası, S.49:10) adlı iki hikâyeye yayımlamıştır. Her iki hikâyenin de kahramanları çalışkanlıklarından ötürü ödüllendirilmişlerdir.

Hayatı çalışarak güzelleştirmenin önemine dikkat çeken bir diğer hikâyeye de “Güller” (Çocuk Dünyası, S.40:9) başlığı altında yayımlanmıştır. Babasının eve getirdiği dikenli bir çubuk parçasını bahçenin en güzel köşesine diktiğini gören küçük kız, bu çubuğun çok çirkin olduğu ve bahçenin en dikkat çeken köşesine yakışmadığını söyleyerek babasına itiraz eder. Babası bir süre sabretmesini ister. Çubuk parçası bir zaman sonra güzel güller açar ve bunun üzerine baba kızına hayatı güzelleştirmek için çok çalışmak gerektiğine dair nasihat verici nitelikte sözler sarf eder: *“İşte kızım, şimdi içinde yuvarlandığımız hayat, bu çirkin ve dikenli çomaktan başka bir şey değildir. Bize düşen vazife hiç durmadan çalışarak bir gül yetiştirebilmektir. Bunu yaptık mı artık mesut ve bahtiyar olduk demektir.”*

Yine bu minvalde bir hikâyeye de, çalışan ve durmadan hareket halinde olan bir suyun berrak ve temiz oluşuna dikkat çeken “Çalışan ve Çalışmayan” (Çocuk Dünyası, S.49:11) başlığını taşımaktadır. Hikâyede; bir baba oğul yolda yürürken yorulup bir suyun kenarına oturur ve su içerler. Sonra baba oğluna bu suyun sürekli akararak yani çalışarak böyle berrak ve içilebilir olduğunu anlatır ve bu su ile insanlar arasında benzerlikler kurar: *“İnsanlar da böyledir. Çünkü az zekavete (zekaya) malik olup daima çalışan bir insanın istikbali böyle parlak olur. Aksine fevkalade zekavete malik olup da daima ömrünü cehaletle geçiren bir adamın ise istikbali karanlık olur”*

“Çalışan ve Çalışmayan” adlı hikâyede her ne kadar çalışmayan insanların geleceklerinin felaket olacağından söz edilse de “Dört Unsur” (Çocuk Dünyası, S.61:168) başlığı ile yayımlanan bir diğer hikâyede ise yapılan işten zevk alınması, sevilerek yapılması durumunda çok daha başarılı olunacağı ve böylelikle işin her türlü zorluklarına katlanılabileceği, önemli olan azimle çalışmak olduğu vurgulanmaktadır. Hikâyeye göre; on beş yaşındaki Turgut artık bir meslek sahibi olmaya karar verir ve bahçıvanlık yapmaya başlar. Ancak bütün gün eğilip, toprağı ekip biçmek Turgut’a zor gelir, bel kemiği ve dizinin ağrıdığından şikayet eder. Avcılığı dener, sabah hava buz gibi soğuk iken kalkıp gitmek zor gelir. Balıkçılığı dener, bütün gün su üstünde kalmaktan sıkılır. Son olarak aşçılığı dener ama bu sefer de bütün gün ocak başında sıcaktan kavrulmaktan şikayet eder. Nihayetinde babası daha fazla dayanamaz ve Turgut’a her işin zorluklarının olduğunu, bunlara göğüs germediği müddetçe adam

olamayacağını anlatır. Babasının sözlerinden dersler çıkaran Turgut nihayetinde severek çalışacağı, zorluklarına göğüs germekten zevk alacağı bir meslek bulur. Kendisi gibi işinden şikayet edenlere de; “*Arkadaş, ben tecrübesini yaptım, ne olduğunu biliyorum*” diyerek dört satırlık bir şiirle onlara şöyle tavsiyede bulunur:

“Tanrı sana ne verirse kabul et,
Çalış, yıpran, zorluklara göğüs ger,
Her zanaatın bir zorluğu var elbet
Bu zevk sana bir saadet bahşeder.”

Çalışmanın ve memleketi yeniden ayağa kaldırmanın önemini her fırsatta dile getiren dergi, bu defa da işgal altında bulunan topraklardaki Türk çocuklarının herkesten daha çok çalışması gerektiği, düşman karşısında asla ezik ve yenik duruma düşülmemesi gerekliliği üzerinde durmuştur. “*Yurt Sevgisi*” (Çocuk Dünyası, S.70:318) başlığıyla yayımlanmış olan hikâye de tam olarak çalışkanlık değerinin önemine bu noktada değinmiştir. Hikâyede Yunanlıların işgali altında bulunan Selanik’teki bir mektepte Yunan çocuklarıyla beraber okuyan birkaç Türk çocuğu hepsinden ziyade çalışır ve müfettiş geldiğinde Yunan çocukları hiçbir soruyu bilemezken Osman bütün soruları hiç tereddüt etmeden cevaplar.

Başarı elde etmenin ve çok istenen bir şeye malik olabilmenin yolunun boş hayal kurmaktan ziyade, çok çalışmak olduğunu gözler önüne seren “*Balık Ağı*” (Çocuk Dünyası, S.78-26) adlı hikâyeye; balığa çıkmayı çok isteyen iki kardeşin bir balıkçının yanına giderek isteklerini dile getirmeleriyle başlar. Balıkçı da biraz işi olduğunu döndüğünde ikisinden birini götürebileceğini, onların da boş boş beklemeyip balık ağına düğüm atmalarını söyleyerek gider. Çocuklardan büyük olanı etraftaki kayıklara bakarak nasıl denize açılacağını, neler yapacağını hayal ederken küçük kardeşi ağa düğüm atmaya başlar. Balıkçı döndüğünde büyük olan kendisinin seçileceğine eminken, balıkçı küçük kardeşi seçer. Buna itiraz eden büyük çocuğa da balık avlamak için kayıktan evvel ağa ihtiyaç olduğunu, çalışanın küçük kardeşi olduğu için onu götüreceğini söyler.

Kahramanları yetişkinlerden oluşan hikâyelerde çalışkanlık değeri daha çok çalışarak hayatını kazanmanın, çalışmanın insana sıhhat, huzur ve refah sağladığı üzerinde durulur. Çocuk Dünyası beden gücüyle çalışarak hayatını kazanan üç farklı

hikâyede ikisi çiftçi biri oduncu üç adamın öyküsüne yer vermiştir. “*Tembel Çiftçi*”, “*Tembel Oduncu*” ve “*Armut Ağacı*” adlı hikâyelerde iki çiftçiden biri tembelliği yüzünden sefil olurken diğeri çok çalışarak rahata erer ve torunlarıyla mutlu bir hayat sürer. Oduncu ise tembelliğinin başına açtığı dertlerden ders alarak çalışmaya koyulur. Bu üç hikâye çalışmanın insanın hayatına kazandırdıklarını açıkça ortaya koyan güzel misallerdir.

“*Tembel Çiftçi*” (Çocuk Dünyası, S.6:6) adlı hikâyede, bütün bir yaz tarlasını sürmeyen, arkadaşları çalışırken kendisi miskin miskin uyuyan tembel Ahmet, kış gelince yiyeceksiz kalır ve etrafındakilerden buğday dilenmeye başlar. Ancak o sene zaten az ürün alan diğeri çiftçiler yazın beraber çalışmak için çağırdıkları halde tarlasını sürmeyen Ahmet’e hiç buğday vermezler ve Ahmet bu tembelliği yüzünden sefil bir şekilde açlıktan ölür.

“*Tembel Oduncu*” (Çocuk Dünyası, S.38:5-8) masalında çalışmayı sevmediği için çalışmadan istediklerini elde edebilmenin çaresini arayan oduncu, ihtiyar bir bilgenin yanına gider ve ona çalışmaktan kurtulmanın yolunu sorar. İhtiyar bilge tehlikesi konusunda kendisini uyararak ona bir çare önerir. Kendisini çalışmaktan kurtaracak her şeye razı olduğunu belirterek öneriyi kabul eder. Ancak ihtiyarın kendisine hiç durmadan iş buyurmak üzere verdiği dev, iş buyurmadığı takdirde kendisini öldüreceği için ne iş buyuracağını şaşırır. Zira dev verilen işi beş dakika geçmeden halledip gelmekte ve yeni bir iş istemektedir. Oduncu ondan kurtulabileceği bir çare bulur ve işinin kendisi için ne kadar büyük bir nimet olduğunu anlayarak sevinçle baltasını alır ve çalışmaya başlar.

“*Armut Ağacı*” (Çocuk Dünyası, S.39:11) adlı hikâyede ise; fakirlikten şikayet eden on dokuz yaşlarındaki Ali’ye arkadaşı Hasan Efe, üzerinde bulunduğu toprakta çok değerli bir hazine olduğunu yeter ki çıkarmasını bilmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine bütün gün toprağı kazan Ali hiçbir şey bulamaz. Ertesi gün onu gören Hasan Efe bu duruma ziyadesiyle güler ve toprağı ancak işleyerek ve çok çalışarak istediklerini elde edebileceğini anlatarak arkadaşına bir armut fidanı verir. Yıllar sonra torunlarına

armut ağacının gölgesinde, ağacın bu öyküsünü anlatan Ali Ağa, arkadaşının kendisine verdiği bu değerli hazineden pek ziyade faydalandığını söyler.

Toprakta çalışmanın faydalarının bir diğer yönünü de ortaya koyan “*Padişah Nasıl İbret Aldı*” (Çocuk Dünyası, S.43:5) adlı hikâyede ise çalışmanın insana nasıl güç, kuvvet ve sıhhat verdiğine değinilmektedir. Kendi oğlunu sarayda el bebek gül bebek büyüten, ona hiçbir sorumluluk yüklemeyen padişah, tüm bunlara rağmen oğlunun sağlıksız ve güçsüz olmasından dolayı büyük üzüntü duyar. Padişahın yaptığı hatayı ona göstermek isteyen veziri tarlada çalışan, sağlıklı, güçlü bir delikanlıya oğluyla aynı muameleye tabi tutulmak hususunu teklif eder. Bir ay boyunca sarayda oturan ve hiçbir iş yapmayan delikanlı günden güne kuvvetini kaybetmeye, çabucak hastalanmaya başlar, hiç hareket etmeye mecali kalmaz. Böylece padişah yaptığı hatanın farkına varır.

Çalışmadan, kolayca zengin olan insanların hem paralarının kıymetini bilmeyeceği hem de kolaylıkla da kaybedebilecekleri mesajını veren “*Altın*” (Çocuk Dünyası, S.59:139) isimli hikâyede; uzak bir memlekete para kazanmaya giden iki kardeşten biri bir tarla satın alıp onu ekip biçer, diğeri de kısa yoldan para kazanabilmek için altın aramaya çıkar. Altın ararken açlıktan yorgunluktan bitap düşer fakat pek çok altın bulur. Kurulu bir düzeni, bir evi olmadığı için kardeşinin yanına gider ve ona çok zengin olduğunu ama günlerdir açlık çektiğini söyler, yemek ister. Kardeşi de vereceği ekmeğin ağırlığına altın ister. Çaresiz kabul eden Hasan bir-iki gün içinde bütün altınını yemek karşılığı kardeşine vermek zorunda kalır. Bunun üzerine kardeşi altınlarını iade ederek ona bir ders verir: “*Aziz kardeşim al, hazineni sana iade ediyorum. Ben sana ait olan bir şeyini nefsimi saklayacak kadar zalim değilim, yalnız sana göstermek istedim ki, zenginlik bizi mesut edemiyor. Fakat çalışmak aşkı altına malikiyetten daha ziyade saadetler getiriyor.*”

Çok çalışarak emeklerinin karşılığını almanın bir örneği de Tolstoy’un “*İlyas*” (Çocuk Dünyası, S.59:133) adlı hikâyesidir. Hikâye gecesini gündüzüne katarak çalışıp zengin olan bir adam hakkındadır. Sabah erkenden işe başlamayı adet edinen bu adam her geçen gün daha fazla kazanmış, kısa zamanda çiftlik sahibi büyük bir zengin

olmuştur. Hikâyeden okuyucunun, zengin olmak için hayallere dalmak değil, sıkı ve kararlı bir şekilde sürekli çalışmak gerektiği sonucunu çıkarmaları beklenmektedir.

Dergide çalışkan ve tembel iki karakterin bir arada yer aldığı bir hikâyeye de yer almıştır. “*Altın Yağmuru*” (Çocuk Dünyası, S.69:291) adlı bu hikâyede, çalışkanlığı sayesinde mükafatlara erişen bir kız çocuğu ile tembelliği yüzünden zor durumlar yaşayan onun kız kardeşinin serüvenleri anlatılmıştır. İyi kalpli, çalışkan kız annesinin verdiği işleri hiç şikayet etmeden yapar ve karşılaştığı her sıkıntıya katlanır. Bir gün bir cadının eline düşer ve hiç erinmeden ona da hizmet eder, verdiği işleri yapar. Nihayetinde cadıya, annesini ve kardeşini özlediğini, gitmek istediğini söyler. Cadı, kızın bu çalışkanlığı ve iyi yürekliliğinden ötürü ona üzülür ve gitmesine izin verir. Kız dışarı çıktığında her bir tanesi eteğine yapışan bir altın yağmuruna tutulur. Böylelikle çalışkanlığının karşılığını alarak evine döner. Annesi daha çok sevdiği tembel kızını da böyle altınları olsun diye aynı yere gönderir. Ama kız çok tembel olduğu için cadının yanında çalışmaya ancak iki gün dayanabilir ve sonunda evine dönerken başına katran dökülür. Tembel kız da tembelliğinin cezasını bu katranla yaşayarak çeker.

Çocuk Dünyası, baş kahramanları hayvanlardan müteşekkil olan iki hikâyede çalışkan ve tembel tipleri konu edinir. Hikâyelerin birinde çalışkan bir köpeğin çevredeki insanlar tarafından ne kadar sevildiği, bir diğer hikâyede ise tembel bir karganın kara olduğu için sevilmediğini düşünerek kılık değiştirmesine rağmen tembelliği yüzünden sevilmediği konusu işlenmektedir.

Çalışkanlığıyla herkesin sevgisini kazanan bir köpeğin anlatıldığı “*Karabaş’ın Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.77:20) adlı hikâyede; bir çoban köpeği olan Karabaş, sahibine en güzel şekilde hizmet etmekte, sürüyü beklemektedir. Yaşlanınca sahibi bu işi bırakır ve Karabaş’ın da dinlenmesini ister, ona hiç iş yaptırmaz. Ancak çalışmayı çok seven, çalışmadan duramayan Karabaş zaman zaman ortadan kaybolarak başka çobanların yanına giderek onlara yardım eder. Karabaş’ın sahibi bir gün diğer çobanlarla karşılaşır ve onun yanında Karabaş’ı görenler ne kadar çalışkan ve güzel bir köpeği olduğunu anlatarak, Karabaş’ı ne kadar sevdiklerini söylerler. Sahibi de Karabaş’ın

ortadan kaybolduğu zaman neler yaptığını öğrenerek onunla gurur duyar ve onu eskisinden daha ziyade sever.

Çalışmayı sevmeyen, tembellik ederek türlü bahanelerle başkalarını üzerinden geçimini sağlamaya çalışanların çevrelerindeki tarafından sevmeyeceklerinin anlatıldığı “*Karga Yoldaşın Başına Gelenler*” (Çocuk Dünyası, S.34:7-8) adlı hikâyede ise, çalışıp yiyecek bulmaya üşenen bir karga hinlik düşünerek rahat ve mutlu yaşayan tavus kuşlarının arasına girebilmek için çare arar. Bir boyacı dükkanında kendini rengarenk boyayarak tavusların arasına karıştırır. Bir süre ekmek elden su gölden yaşar ama bu çok da uzun sürmez. Üzerindeki boyaların dökülmesiyle yalanı ortaya çıkan karga onları sevdiği için böyle yaptığını söylese de pek tembel olduğundan yiyecek için orada olduğunu anlayan tavuslar tarafından kapı dışarı atılır ve kendi çöplüğüne dönmek zorunda kalır.

Çocuk Dünyası, tüm bu insan ve hayvan karakterlerin dışında bir de beş küçük nohut tanesinin hikâyelerine yer vermiştir. “*Nohut Çiçeği*” (Çocuk Dünyası, S.65:246) başlıklı hikâyede, üzerlerine düşen görevleri yerine getirmekten ziyade istedikleri hayatı yaşayıp zevke dalan küçük nohut tanelerinin yok oluşu anlatılmıştır. Hikâyeye göre; bir kabuğun içindeki beş nohut kardeşin her biri dünyayı gördüklerinde farklı dileklerde bulunurlar. Eğlenmek isteyen, güneşe gitmek isteyen, tembellik edip uyumak isteyen... Sadece bir tanesi “Olacak olur” diyerek kaderine razı olur. Diğer tüm nohutlar tembelliğin ve gezip tozmanın hayalini kurarak savrulup giderken, kaderine razı olan nohut bir evin penceresine düşer ve orada kök salar. Hem evde hasta yatan küçük bir kızın hayata tutunmasına vesile olur hem de ölmeden önce arkasında birçok evlat bırakır.

Değerlendirme

Çocuk Duygusu’nda, çalışkanlık konusu tembel öğrencilerin hem kendilerinin yaşadığı hem de ailelerine yaşattıkları mahcubiyetler üzerinden anlatılırken, aynı konu Çocuk Dünyası’nda okul başarısının konu edildiği hikâyelerde daha çok başarılı, çalışkan öğrencilerin takdir görmeleri ve ödüllendirilmeleri boyutuyla işlenmiştir.

Her iki dergide çalışkan olanların herkes tarafından sevilen başarılı insanlar olduğu, tembellerin ise hiç kimse tarafından sevilip beğenilmediği, bunların başarısız olmaya mahkûm buldukları teması işlenmiştir. Bu temaların çocukların ilgisini çekecek hayvan karakterler etrafında örüntülenen olaylar ile sunulmasının, konuyu çocuklar için daha ilgi çekici hale getirdiğinde kuşku yoktur.

Yine her iki derginin de çocuklara düzenli çalışmaları ve başarılı olmaları konusunda nasihatler verdiği ve çokça çalışmanın hem kendi mutlulukları hem de ülkenin gelişip kalkınması için gerekli olduğuna dair hikâyeler yayımladıkları görülmektedir. Bu hikâyelerde çalışkanlık değeri vatanseverlik ile bağlantılı olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Çocuklara gerçek vatanseverliğin çok çalışmak, hem kendini hem ülkesini kalkındırmakla mümkün olabileceği duygusunu kazandırmak hedeflenmiştir.

4.1.4.2.Zanaatkarlık Değeri

Bir memleketin kalkınabilmesi halkının çok çalışıp üretime katkıda bulunmasıyla mümkündür. Halkının günlük hayatta ihtiyacını görecektür ürünleri bile başka memleketlerden ihraç eden bir devlet büyüyemez. Daima dışa bağımlı olarak sömürüye açık bir şekilde yönetilir. Bu sıkıntının had safhaya çıktığı Osmanlı'nın son dönemlerinde zanaatkarlığın genellikle gayrimüslimlerin elinde olması, Müslümanların köylerde yaşayanlarının çiftçilik, hayvancılıkla uğraşması, şehirlerde yaşayanlarının ise daha çok memurluk yapması ticaret ve zanaat alanlarının ihmal edilmesine, bu alanların adeta gayrimüslim tebaaya terk edilmesine sebebiyet vermişti. Bu sebeple ülkenin ticaret ve zanaat hayatı büyük ölçüde, Batılıların yönlendirmelerine açık olan gayrimüslimlerin eline geçmişti. Batılılar Osmanlı'ya karşı siyasal emellerini gerçekleştirmede kullandıkları baskı araçlarına ekonomik unsurları da eklemekte, özellikle zanaat ve ticaretle meşgul olan gayrimüslim Osmanlı vatandaşları zaman zaman bu yapılanmanın ekonomik ayağı olarak kullanılmaktaydı. Bu durumdan hem devlet hem de geneli fakir olan Müslüman tebaayı ciddi şekilde etkilenmekteydi. Balkan Savaşları döneminde Müslüman halkın çektiği sıkıntıların yanında gayrimüslimlerin nispeten daha müreffeh

bir hayat sürmeleri her iki kesimi duygusal açıdan her geçen gün daha da uzaklaştırmaktaydı.

Böyle bir atmosferde milli sermayenin ve yerli malının önemi daha iyi anlaşılmiş, çocuklar, en azından kendi geçimini sağlayacak düzeyde bir zanaat öğrenmeleri hususunda teşvik edilmiştir. Ticaret ve zanaat ehli olmanın bir anlamda vatanseverlik olduğu, özellikle Balkan savaşları sonrasında ön plana çıkarılan intikam duygusunun çok çalışma ile özdeşleştirildiği ve alınabilecek en iyi intikamın çok çalışmak ve zanaat öğrenmek olduğu ifade edilmekteydi. Dönemin şartları gereği çocuk dergilerinde kin ve nefret duyguları eşliğinde intikam konusu işlenmekle birlikte çalışıp maddi bakımdan güçlü olmanın en iyi intikam yolu olduğunu işleyen ve bu hususta zanaatın önemine temas eden birtakım hikâyelere yer verilmiştir. Bu araştırmaya konu olan dergilerden Çocuk Dünyası dergisi bu konuya çok ihtimam gösterirken Çocuk Duygusu dergisinin konuya hemen hemen hiç değinmemiş olması ilginçtir.

Çocuk Dünyası

Zanaat sahibi olmanın önemine çeşitli vesilelerle dikkat çeken Çocuk Dünyası dergisi, konuya ilişkin toplamda altı hikâye yayımlamıştır. Hikâyelerde gündelik hayatını kazanmanın yanı sıra zanaatın, kişinin başı sıkıştığında onu kurtarabilecek bir marifet olduğu konusu üzerinde durulmuş, öğrenilen zanaatın tam anlamıyla icra edilebilmesi ve zanaata mahir olabilmek için sebat gösterilmesi gerektiği de konu edilmiştir. Bu altı hikâyenin dördünün kahramanı çocuklardan, ikisinin ise yetişkinlerden oluşmaktadır.

Zanaat sahibi olmanın insan için ne kadar önemli olduğuna değinen hikâyelerde bazı durumlarda zanaatın hayat bile kurtardığına değinilmiştir. “*Bir Çorapçının Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.24-25:5) bu minvalde bir hikâyedir. Hiçbir becerisi olmayan fakir bir çocuk, kimse tarafından işe alınmayınca annesinden çorap örmeyi öğrenmek için gece gündüz çalışır. Öğrendiği zanaat ve çalışkanlığı sayesinde hem çok para kazanır hem de başını dertten kurtarır. Onun çalışması, gayretleri; “*İyi elbise diken bir terzi, iyi çalışan bir kunduracı, böyle senin gibi zarif örgüler meydana getiren bir*

çorapçı, hiç şüphesiz her gün müşterilerini aldatan zengin bir tacirden, yahut memleketini fena idare eden bir hükümet adamından daha mesuttur. Hayatta en büyük zevk büyük iş yapmak değil, belki o işi yaparken çok dikkat etmek ve kalben büyük bir lezzet duymaktır” ifadeleriyle zalim derebeyi tarafından takdir olunur. Onu ölüm cezasına çarptıran derebeyi çalışkanlığına ve zanaatına tanık olunca onu takdir eder ve serbest bırakır.

Zanaatın hayat kurtardığının bir diğer örneği de “*Sepetçi*” (Çocuk Dünyası, S.58:117) adlı hikâyedir. Zengin, şımarık bir çocuk olan Ziya, babasının servetine güvenerek çalışmaz, hiçbir zanaat öğrenme ihtiyacı duymaz. Komşusu fakir Mehmet ise, geçimini sağlamak için sepet örmeyi öğrenir ve sürekli çalışır. Hasbelkader bir gün bu iki çocuk vahşi adamların yaşadığı bir adada mahsur kalır. Mehmet hemen kamış toplayıp sepet yapmaya başlar. Bunu gören vahşiler onu öldürmekten vazgeçerler ve Ziya’nın da sepet yapmasını isterler. Hiçbir becerisi olmayan Ziya’nın bir işe yaramayacağını düşünerek onu öldürmeye karar verirler. Mehmet onlara yalvararak Ziya’yı kurtarır ve Ziya ona kamış toplamakla görevlendirilir. Hikâyenin sonunda ise zanaat öğrenmenin önemine değinen şöyle bir ifadeye yer verilmiştir: “*Türk çocuğu; zanaat öğren! Yurdumuzda bu eksik medeniyet güneşini doğuracak zanaattır. Maarifin bir kardeşi var. O da ancak zanaattır. Zanaat öğren Türk çocuğu, zanaat altın bilezik...*” (Çocuk Dünyası, S.58:117).

Hikâyelerde zanaat öğrenmenin önemine değinilirken çok önemli bir başka nokta olan yapılan işte en iyisi olunması, hüner sahibi olunması gerekliliğine de dikkat çekilir. “*Kazlar*” (Çocuk Dünyası, S.59:137) isimli hikâyede, maharet ve hüner sahibi olmayanların yaptığı işin pek bir anlamının olmadığı gözler önüne serilmektedir. İki kardeş arasında geçen konuşmada, kardeş ağabeyine kazlar için ahmak dendiğini; onların hem karada yürüyüp hem suda yüzdüğünü ve hem de havada uçtuğunu, böyle yeteneklere malik bir hayvanın neden hayvanların en ahmağı olarak kabul edildiğini sorar. Ağabeyi ise kardeşine cevap olarak kazların yüzdüğünü fakat balık gibi yüzemediklerini, uçtuklarını fakat kuş gibi olamadıklarını, yürüdüklerini fakat dere tepe aşamadıklarını, dolayısıyla malik olduğu yeteneklerin hiçbirisinde iyi olmadıklarını anlatır. Hikâyede insanlar bu örnek üzerinden değerlendirilir; “*Bu tıpkı insanlarda her*

muhtelif boya fiçısına giren kimselere benzer. Artık düşününüz, o adama ne renk vermeli? ifadesiyle okuyucuların dikkati konu üzerine çekilir. Hikâyenin sonu; *“İşte çocuklarım, eğer kaz gibi ahmak olmak istemiyorsanız kendinize sağlam ve esaslı bir meslek bulun”* cümlesiyle bağlanmıştır.

Zanaat öğrenme noktasında en önemli meselelerden biri de sebat göstermektir. Pek çok zanaat öğrenmeye çalışarak, hiç birisinde sebat etmeyen, on dört yaşındaki Turgut’un hikâyesini anlatan *“Dört Unsur”* (Çocuk Dünyası, S.61:168) başlıklı hikâye, Turgut’un kendisine uygun bir meslek arayışına girmesiyle başlar. Turgut pek çok mesleği dener, her birinde karşılaştığı zorluklardan şikayet ederek işi bırakır. Önce bahçıvanlık, avcılık, balıkçılık sonra da aşçılık yapmayı deneyen Turgut bu mesleklerden her birisinin ayrı bir zorluğunun bulunduğundan şikayet ederek bu zanaatlardan vazgeçmesi neticesinde babasını fena halde kızdırır. Babası onun yeni bir meslek seçimine kalkmasına izin vermez. *“Her zanaatın zorluklarına tahammül etmeye alışmadıktan sonra mesut olmak kabil değildir. Dört unsur; toprak, hava, su ve ateşin bazen gösterdikleri bu gibi zorluklardan yılmak, adam olmamak ve hayata mağlup olmak demektir”* diyerek Turgut’a yaptığının hata olduğunu ihtar eder. İsteyerek seçtiği bir meslek alanında sabırlı ve sebatlı davranıp güçlüklerle göğüs germesi halinde, sonunda o meslekte maharet sahibi olabileceğini, o mesleğin kendisi için bir zevke dönüşeceğini söyler. Babasının nasihatlerini dinleyen Turgut nihayetinde gönlündeki mesleği bulur.

Kahramanları yetişkinlerden müteşekkil olan *“Bahadır Şah’ın Sergüzeşti”* (Çocuk Dünyası, S.38:9) adlı bir hikâyede zanaatın hayat kurtarabilecek kadar önemli olduğu tezi işlenir. Tebdil kıyafet giyinmiş Bahadır Şah’ın önünü kesen haydutlar üzerini aradıkları halde hiçbir şey bulamazlar. Birisi öldürmeyi teklif ederken bir diğeri işe yarar bir zanaatı olup olmadığını sorar. Elinden her iş gelen Bahadır Şah’a terlik yaptırıp, bir süre o terlikleri satarak para kazanırlar. Hikâyede Bahadır Şah’ın meziyetleri; *“Dimağı gibi eli de gayet sağlam ve birçok maharetlerle süslenmiş idi. Tekmil Türk hakanları gibi o da daha çocukluğundan beri birçok şeyler öğrenmişti”* şeklinde ifade edilerek okuyucuya, meslek öğrenme işine hakanların bile önem verdiği ve bu işe çocukluk yıllarında başladıkları uyarısı yapılmıştır.

Zanaat bilmenin faydalarını oraya koyan bir hikâye de 53. sayıda yer verilen “*Üç Kardeş*” (Çocuk Dünyası, S.53:35) hikâyesidir. İhtiyar bir baba tek evini üç oğlundan, öğrendiği zanaatı en iyi şekilde ifa edene vereceğini söyler. İki yıl boyunca bu üç genç zanaatlarının en ufak ayrıntılarını dahi öğrenip birbirlerinden mahir ustalar olurlar. En büyüğü demirci olup, koşmakta olan bir atın dört ayağına nal takabilecek kadar mahir bir nalbant, ortancası koşan bir tavşanı tıraş edebilecek kadar marifetli bir berber olur. En küçüğü ise yağmur yağarken başının üstünde çevirdiği silahın altında durarak elbisesine bir damla bile yağmur suyu damlatmayan bir silah muallimi olur. Baba en çok en küçüğü marifetli bulur ve evi ona bırakır.

Değerlendirme

Osmanlı’da gayrimüslim tebaanın ticaret ve zanaatta oldukça ileri gittikleri ve başarılı oldukları bilinmektedir. Kuşkusuz her alanda olduğu gibi bu alanlarda da başarılı olabilmenin en temel şartlarından birisi çocukluktan itibaren bu alanlara yönelmeleridir. Hikâyelerde meslek öğrenme işine devleti yöneten Hakanların bile büyük önem verdiği ve bu işe çocukluk yıllarında başladıkları için her birinin çeşitli mesleklerde maharetli oldukları vurgulanarak okuyucuları olan çocukları bir meslek edinmeleri konusunda cesaretlendirip yönlendirmeye çalışmışlardır.

Yine meslek seçiminde zorlama olmadan, kişinin kendi isteği ve yeteneği doğrultusunda hareket edilmesinin önemine işaret eden hikâyelere yer verilmiştir. İsteyerek seçtiği bir meslek alanında sabırlı ve sebatlı davranarak karşılaşacağı güçlüklerle göğüs germesini bilenlerin, sonunda o meslek alanında maharet sahibi olabileceğine inanmalarını sağlayacak türden içerikler ve hikâyeler yayınlamışlardır. Bu hikâyelerde sabırla bir meslekte karar kılanların zamanla o mesleği büyük bir zevkle icra edecek hale gelecekleri ifade edilerek çocuklar meslekte sebat konusunda cesaretlendirilmek istenmiştir.

Çocuk Dünyasının meslek seçimi ve edinimi konusuna bu kadar önemle eğilmesine karşın gayrimüslim bir Osmanlı vatandaşı olan Leon Lütfi’nin çıkardığı bir çocuk dergisi olan Çocuk Duygusunun ticaret ve zanaat konularında çocukları bu

alanlara özendirip yönlendirecek içeriklere itibar etmemesi üzerinde düşünülmesi gereken konulardandır.

4.1.4.3. Tutumluluk Değeri

Elinde olanı doğru kullanmak ve yeterli miktarda tüketmek olarak tanımlanabilecek olan tutumluluk, küçük yaşlardan itibaren alışkanlık haline getirilmesi gereken ve çalışkanlık değerini tamamlayıcı bir özelliği bulunan önemli bir iktisadi değerdir. Tutumluluk, asla cimrilik olmayıp genellikle cimrilikle karıştırılan bir değerdir. Tutumluluğun ana felsefesi, ihtiyaç duyulan, gerekli olan yerde eldeki mevcut imkanları sonuna kadar kullanmak ve fakat ihtiyaç duyulmayan yerde harcama yapmaktan veya ihtiyaçtan fazlasını harcamaktan kaçınmaktır. Bunun bir yaşantı biçimi, bir hayat felsefesi olarak benimsenmesi, bir tür alışkanlığa dönüştürülmesi gerekir. Tutumluluğun ifrat durumu cimrilik, tefrit durumu da savurganlık olup her ikisi de helak edicidir. Bu anlamda tutumluluk ifrat ile tefrit arasında orta yol anlamına gelmektedir.

Cimrilik de savurganlık da zamanla bir alışkanlığa dönüşerek kişiliğin bir parçası haline gelebilir. O nedenle bu ikisinin orta yolu olan tutumluluğun bir alışkanlığa dönüştürülmesi gerekir. Zira alışkanlıklardan kolaylıkla kurtulmak mümkün değildir. Tasarruf etmeyi bilmeyen bireyler elinde avucunda ne varsa çarçabuk tüketerek, başkalarına muhtaç olmaktadır. Günlük hayatta bunun pek çok örneğine rastlamak mümkündür.

Tutumluluk alışkanlığı büyük ölçüde çocukluk yıllarında kazanılabilecek bir değerdir. Çocukluğunda bu tutumu alışkanlık halinde kazanmayanlar, yetişkinlikte de bu tavırlarını büyük ölçüde sürdürmektedirler. Bu da büyük emekler verilerek elde edilenlerin kısa sürede heba olup gitmesine neden olmaktadır. Kişinin kendi bütçesi açısından çalışkan olmakla birlikte tutumlu olmak ne kadar önemliyse devlet bütçesi açısından da o kadar önemlidir. O nedenle her türlü imkan ve vasıtalar kullanılarak çocuklara küçük yaştan itibaren tutumlu olmaları öğretilmelidir. Çocuk dergilerinin sundukları içeriklerle böyle bir amaca da hizmet etmeleri beklenir. Özellikle araştırma konusu dergilerin yayımlandığı dönemde bu değere büyük bir ihtiyaç duyulduğuna

kuşku yoktur. Böyle bir ortamda yayımlanan Çocuk Duygusu dergisi yayımladığı hikâye ve masallarda göz ardı etmiş görünse de Çocuk Dünyası konuyu hikâyeler aracılığıyla işlemeyi ihmal etmemiştir.

Çocuk Dünyası

Çocuk Dünyası dergisi, dönemin nazik şartları gereği tutumluluğa çok önem vermiştir. Çocuklara önemsemedikleri en küçük bir paranın bile ne emeklerle kazanıldığını, o küçük paraların bir araya geldiklerinde neler alabileceğini açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Derginin 41. sayısında Bergama'daki bir ibtidaiye mektebinden gönderilen bir mektuba yer verilmiştir. Mektupta ibtidaiye öğrencilerinin harçlıklarından artırdıkları paraları biriktirerek, öğretmenlerinin teşvikiyle bir araya getirmiş ve bir kırtasiye dükkanı açmış olduklarından söz edilmiştir. Bunu çok önemli bir teşebbüs (girişimcilik) olarak büyük bir heyecan ve takdirle karşılayan Çocuk Dünyası sayfalarında bu hususta bir takım açıklamalara yer vermiştir:

Bizim çocuklarımız, bilhassa babaları memur olan Türk çocukları hayata o kadar yabancı bir terbiye görürler ki, ellerine yüz kuruş verilse bir iki gün içinde olur olmaz şeylere sarf ederek bitirirler ve paralarını faydeli bir iş için saklamayı asla bilmezler. Bittabi bu çocuklar büyük adam oldukları vakit de ellerinde avuçlarında olanı harcatırlar ve öteberilerini satarlar, nihayet büyük bir yoksulluğa düşerler (Çocuk Dünyası, S.41:7).

Açıklamada, böyle bir sıkıntılı duruma düşmemek için çocukların küçük yaştan itibaren ticarete, para biriktirmeye, kazançlarını yararlı ve kazanç getirecek işlere sarf etmeye alıştırmamanın gereğine işaret edilmiş, bu durumda yetişkinlik döneminde hem kendilerini hem de çoluk çocuklarını iyi idare edecekleri ifade edilmiştir. Açıklamada, küçük bir şeymiş gibi görünen bu kooperatif girişiminin önemli olduğu; *“hariçten küçük bir şey gibi görünen bu teşebbüs, hadd-i zatında o kadar büyüktür ki, neticede bu milleti diriltir, zengin ve bahtiyar eder”* bu yüzden küçümsenmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu teşebbüsün iyi bir örnek olması diğer şehirlerdeki okullarda da *Bergama Türk Çocukları Dükkanı* gibi benzer çalışmaların yapılması dilekleri ifade edilmiş, böyle güzel bir teşebbüste öncülüklerinden dolayı Bergama'daki ilgili okulun yönetici ve öğretmenlerine minnet duyulduğu belirtilmiştir.

Çocuk Dünyası dergisi ayrıca pek çok sayısında okuyucularını tutumlu olma noktasında teşvik etmiş, bilhassa çocukların dergiye gönderdikleri mektupların pullarının gereğinden yüksek meblağlarla gönderilmemesi hususunda uyarılar yapılmıştır. Dergi bu noktada tutumluluk konusuna verdiği önemi yayımladığı birtakım hikâyelerle de desteklemiştir.

Dergide toplamda üç hikâyede tutumluluğun önemine dikkat çekilmiştir. Bu hikâyelerin ikisinin kahramanını çocuklar teşkil ederken birinin kahramanı yetişkindir. Çocuklara yönelik tasarruf tavsiyelerine rağmen, bunu önemsemeyen yahut da bu tavsiyeleri okumayan çocukların olduğu tespit edilmiş olmalıdır ki bu konu üzerine “*Turgut’un Derdi*” (Çocuk Dünyası, S.30:5) başlıklı hikâye ile küçük Turgut üzerinden tüm okuyucu kitlesi bir kez daha uyarılmak istenmiştir. Hikâyeye göre; küçük Turgut, babasının aldığı Çocuk Dünyası dergisini sadece bilmecelere bakmak için istediği ve derginin tamamını okumadığı için babası tarafından azarlanır. Zira Çocuk Dünyası tutumluluğun önemi üzerine yazılar yayımlarken, Turgut oldukça savurgan davranmaya devam etmektedir. Babası Turgut’un değer vermediği on paranın ne demek olduğunu ona uzun uzun anlatır:

“- ... kaç nüshadır dikkat ediyorum, Dünya’da ‘İktisada Alışınız!’ diyerek bilmece kuponlarının beş paralık pul ile gönderilmesini tavsiye edip duruyorlar. Sen biçare, bunların hepsinden bihaber, kuponları daima yirmi paralık pul ile gönderiyorsun. İdareden de sana ‘Bak şu budalaya, babasının on beş parasını nasıl ziyan etmiş’ diye gülüp duruyorlardır. Öteden beri dikkat ettim, bir gün sen şu gazeteyi alıp adam akıllı okumadın. Şüphesiz okusaydın bu kadar akılsızlık etmezdin. Postayla mükafat isteyenlerin layığıyla tasrih (açıkça belirtme) etmelerini yazıp durdukları halde sen daha geçen nüshadaki takdir varakası (belge) için yalnızca pul gönderdin. Oğlum, bir onluk insanlar nazarında pek pahalıdır, kırk paran varsa üstüne bir onluk daha konmayınca dünya çatlasa bir okka ekmek alamazsın. Bunu hiçbir fırıncı vermez. Saka onluksuz kabil değil su getirmez, anlıyor musun? Ben bir onluk için dükkana gelen müşteri ile eni konu çekişiyorum, çünkü çok yerde benim kârım bir onluktur. İşte o onluktan senin elbisen, mektebin, pabucun, hemşirenin, validenin hasılı bütün ailemizin nafakası çıkıyor. İşte o onluktur ki, sana her hafta bir Çocuk Dünyası kazandırıyor. Bak yavrum, kapıların önünde dolaşan dilencilerin istedikleri bir onluktur, onunla yiyecek alacak, geçinecek, yaşayacak... bunları Dünya size birçok

defalar ihtar etti. Fakat sen bunların hangi birisini dinledin?”(Çocuk Dünyası, S.30:5).

Tutumluluğun önemini ortaya koyan diğer bir hikâyenin kahramanı ise Necdet'tir. Bir amaç uğruna para biriktirmenin nasıl büyük bir mutluluk verdiğini ortaya koyan “*Necdet'in Papağanı*” (Çocuk Dünyası, S.37:10) adlı hikâyede, annesinin kendisine söz ettiği papağanın nasıl bir hayvan olduğunu çok merak eden ve bir papağan almak isteyen Necdet bunun için para biriktirmeye karar verir ve ilk önce bir kumbara alır. Kumbarasında paralar biriktikçe Necdet'in şevki ve heyecanı da kat kat artar.

Bir diğer hikâyede tutumluluğun yanı sıra yerli malı kullanmanın öneminden söz edilir. Satın alınan bir mala haddinden fazla para vermenin ve yerli malı satın almaya dikkat etmemenin çok ağır bir bedeli olduğuna işaret eden “*Kırk Paranın Tarihi*” (Çocuk Dünyası, S.39:5) adındaki hikâyenin başlığının hemen altında “*babalarınız da okusun*” ibaresi yazılmış ve yabancı mağazalardan alış veriş yapılmamasına büyüklerin de dikkati çekilmek istenmiştir. Burada Kırkkilise muharebesine katılmak üzere Trakya'ya giderken bir dükkandan kırk paraya şerit satın alan bir yüzbaşının bu tutumu sorumsuzluk ve israf olarak değerlendirilmiş, bu sorumsuzluk yüzünden başına gelenler hikâyeye edilmiştir. Hikâyeye göre gayrimüslim esnaftan kırk para verip şerit alarak dışarı çıkan yüzbaşının hemen ardından, dükkana Türklerle savaşmak için yardım toplayan bir adam girer ve dükkancı yüzbaşından aldığı parayı ona verir: “*Bunu şimdi bir Türk zabıtinden, iki para sermayesi olmayan bir şerit için aldım. Al!.. Ve sonra çekmecesini açtı, birçok paralar daha verdi.*” Bu parayla düşman askerlerine mermi alınır. Yüzbaşının sorumsuzluğu sonucunda verdiği o para mermiye dönüşür ve o mermi cephede yüzbaşının sol kolunun sakat kalmasına neden olur.

Değerlendirme

Çocuk Dünyasında tutumluluk değeri ile alakalı olarak yer verilen içerikler dönemin şartları gereği en çok ihtiyaç duyulan konulardandır. Çocukların tasarruflarını birleştirerek oluşturdukları kooperatif, bir yandan tutumluluğu çağrıştırdığından, diğer yandan da özgüveni ve dayanışmayı geliştirdiğinden çok önemli bir girişim olarak takdir görmüştür. Dergide yer verilen hikâyelerde ciddi bir yerli malı bilinci oluşturma gayreti

olduğu görülür. Yerli malı bilincinin geliştirilmesi konusunda Çocuk Dünyası'nın duyarlılığı, yabancı mağazaların reklamını verdiği için eleştirdiği Çocuk Duygusu dergisine karşı da bir tür tepki olarak değerlendirilebilir. “*Kırk Paranın Tarihi*” adlı hikâyede işlenen tema dönemin gayrimüslim tebaası tarafından çok hoş karşılanmayacağı gibi, sayfalarında yabancı mağaza reklamlarına yer veren Çocuk Duygusu dersinin de pek hoşnut olmayacağı tabiidir. Çocuk Duygusu dergisinin bu konuda herhangi bir hikâyeye yer vermemiş olması da ilgi çekicidir.

4.1.5. Bilimsel Değerler

Bilimsel bilgi gerçeklerin ortaya olduğu gibi koyulabilmesi ve bu gerçekler ışığında, insan hayatının en iyi şekilde idame ettirilebilmesi açısından oldukça önemlidir. Bilimsel değerleri ön planda tutan bir birey, sürekli olarak bir araştırma ve bilgi üretme çabasındadır. Araştıran, eleştirel düşünebilen, akılcı, muhakemesi kuvvetli, entelektüel bireyler insanlık tarihi boyunca bilim ve teknoloji adına büyük buluşlara imza atmış, insanlığa yön vermiştir. Her devirde bilimsel değerleri ön planda tutarak çalışan fedakar insanlar sayesinde bilim insanlığı bugünkü noktaya taşımıştır. Bu bakımdan bilimsel değerleri ön planda tutan insanlara dünyanın her yerinde her zaman ihtiyaç duyulmuş, bilim üreten insanlar her toplumda itibar görmüşlerdir. Dolayısıyla bilimsel değerler; bilimle ilgilenen, gerçeği gerek tecrübe ve akıl ve gerekse deney yoluyla olduğu gibi ortaya koyan ve mevcut durumu daha da ileriye götürecek buluşlara imza atacak olan entelektüel bireyler yetiştirmek amacıyla bireylere aşılınmaya çalışılmaktadır.

Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin sayfalarında ilim ve fenne dair pek çok yazıya yer verdikleri görülmektedir. Çocuk Dünyası 29. Sayısında “*Küçük Bir Kaşif*” (Çocuk Dünyası, S.29:2-3) başlığıyla yayımladığı yazıda Belçikalı küçük bir çocuğun mevcut aletlerle ceviz, fındık gibi kabuklu yemişleri kırmaya gücü yetmediği için kağıt üstünde çizim yaparak bir alet geliştirdiği anlatılmakta ve yazının nihayetinde Türk çocuklarının bu çocuklardan çok daha zeki oldukları lakin henüz böyle keşifler

yapan bir Türk çocuğunun ortaya çıkmadığı belirtilerek çocuklar keşifler yapma hususunda teşvik edilmektedir.

Bilimsel değerler bazında Çocuk Dünyası dergisinde yer verilen hikâyeler incelendiğinde bu konuya salt akılcı düşünme yönüyle iştirak ettiği görülür. Çocuk Duygusu dergisi ise akılcı düşünmenin yanı sıra birkaç hikâyede ilim ve fennin önemine değinilmiştir. Bu hikâyelerden biri Çocuk Duygusunun 24. sayısında yayımlanmış olan “Çalışmak” (Çocuk Duygusu, S.24:6-7) başlıklı hikâyedir. Hikâyede bir ana-oğul arasında geçen diyaloglara yer verilmiştir. Oğluna ilim ve irfanın önemini anlatan anne, devletin eski gücünden çok uzaklarda olduğunu, memleketin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun, ilim ve irfana yeterince ehemmiyet verilmeyişinden kaynaklandığını anlatır:

“...Bak oğlum! O vakitler cihanda yaşamak için, yaşatmak için yalnız “kuvvet” geçiyordu. Her şeyi idare eden, kuvvet idi. Her yerde arılan yine kuvvet idi. Aradan asırlar, yıllar geçti. Kuvvet yerine “ilim”, “kavga” yerine “akıl” kaim oldu. Zaman değişti. İşler değişti. Biz o vakitten beri zamanımıza kadar gelen büyük bir lakayt ile ehemmiyetsiz şeylerle meşgul olduk. Ehemmiyetli şeylere, asla ehemmiyet vermedik. İşte bu yüzden hükümetçe, milletçe düştükçe düştük ve nihayet bu hale geldik. ...çalış gayret göster, vatan bugün düşmüşse onu kaldıracak, diriltecek sensin, senin himmetindir” (Çocuk Duygusu, S.24:6-7).

İlim ve fennin önemine dikkat çeken bir diğer hikâye de “Bağ Bozumu” (Çocuk Duygusu; S.23:6-7) adını taşımaktadır. Hikâyeye göre; büyük bir bağa sahip olan Veli Ağa, ileri görüşlü, akıllı bir adamdır. Veli Ağa'nın bağında bir hastalık meydana gelir ve yeterince mahsul alamaz. Aynı sorunun tüm köyde olduğunu görünce, köyün ileri gelenlerine şehre giderek yeni ilimlere vakıf olan ziraat memuruna danışmayı teklif eder ancak sözüne kimse itibar etmez. Fenne olan inancıyla şehre giden Veli Ağa bir ziraat memuru bularak mevzuyu anlatır. Sorduğu sorularla hastalığı teşhis eden memur, tüm bağını söküp yeni fideler ekmesini tavsiye eder. Ziraat memurunun yeni ilimlere göre verdiği tüm tavsiyeleri dinleyen Veli Ağa'nın üç dört sene içinde bağı yeniden canlanır ve köyün diğer ileri gelenleri hiç mahsul alamazken Veli Ağa elde ettiği mahsulünü koymaya yer bulmakta zorluk çeker. Köyün ileri gelenlerini evine davet eden Veli Ağa onlara adeta ders verir. “... Eski kafalık, eski bilgi, esbabını hazırlamadan tevekkül ederek Hak'tan iyilikler beklemek doğru değilmiş. Ağalar zamanlar yenileşti. Her yerde,

her şeyde yenilikler lazım. Eski fikirlerle, eski kafalarla bu yeni zamanda çalışmak mümkün değil” diyerek bilimsel gelişmelerin yakından takip edilmesinin önemini anlatmaya çalışır. Onlara ilim öğrenmenin önemini de anlatarak, okula gönderdiği için tepki gösterilen küçük kızını da yanına çağırır ve kızının mektepte öğrendiği duayı söylemesini isteyerek köylüleri hayran bırakır. Yeniliğin, çalışmanın, ilme, mektebe, kitaba rağbet göstermenin yüreklerde büyük hisler, beyinlerde derin izler bırakan bu başarılar karşısında köy ağaları ilmin, çalışmanın, gelişmeleri yakından takip etmenin önemini kavrayarak ayrılırlar.

Yine Çocuk Duygusu dergisinde iki hikâye ile doğrudan bilim üretebilecek zekaya sahip, bilimsel değerler ışığında hareket eden iki çocuk karakter konu edilmiştir. “*Yaramazlığa Karşı Mükafat*” (Çocuk Duygusu, S.22:4-6) adlı hikâyede babası doktor olan küçük bir kız çocuğunun babasının yaptığı kimyasal deneylere nasıl ilgi duyduğunu ve gözlem yaptığını ortaya koyarken “*Dikkat ve Tecrübe Faydalıdır*” (Çocuk Duygusu, S.18:7) adlı hikâyede ise bir erkek çocuğunun, mektepte güneş ışığının sınıfa düştüğü açları birkaç gün gözlemleyerek teneffüs saatlerini tahmin edebildiği aktarılır. Bu hikâyelerin çocukları iyi bir gözlemci olmaları yönünde teşvik etmek amaçlı olduğu söylenebilir.

Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergileri bilimsel değerlere daha çok akılcı düşünebilen, muhakemesi kuvvetli hikâye kahramanları ile yer vermektedirler. Her ne kadar zekasını olumsuz yönde kullanan karakterler de mevcut olsa da hikâyeler akılcı düşünmenin hayatı idame ettirme konusunda ne derece önemli olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

4.1.5.1. Akıl Değeri

İnsanoğlunun sahip olduğu en değerli hazine sayılabilecek olan akıl, kişinin iyiyle kötüyü, doğruyla yanlış ayırt edebilme kabiliyeti nispetinde değerini ortaya koymaktadır. İnsanı eşrefi mahlukat yapan, kendi davranışlarını kontrol edebilme imkanı sunan akıl kullanılmadığı, bireyin kendisine ve topluma hizmet etmediği sürece hiçbir anlam ifade etmez. Attığı her adımı hesap eden, kar ve zararın nereden gelebileceğini

iyi gören, yararlı olan ve olmayan şeyleri idrak edebilen bireyler yetiştirmek her toplumun geleceği için en önemli ihtiyaçlardandır. Zira kendine hayrı dokunmayan bir insanın ülkesine, milletine verebileceği hiçbir şey yoktur.

Akıllı çocuklar yetiştirmenin en temel şartı küçük yaşlardan itibaren çocuklara aklını kullanmanın önemini ve yollarının gösterilmesidir. Çocuklara, hayatta karşılaşılabilecekleri olumsuz durumları önceden sezinlemeyi ve zekalarıyla durumu lehlerine çevirebilmeyi öğretmek gerekir. Bunun en pratik yollarından biri masal ve hikâyelerle, çeşitli örnekleri çocukların gözleri önüne sermektir. Çocuklar hikâyeye ve masal kahramanları yoluyla, karşılaştıkları en basit sorunları ailelerinin çözmesini beklemek yerine kendilerinin akılcı çözümler üretmeleri yönünde teşvik edilmelidir. Dergilerde çocukların aklı kullanma becerilerini geliştirme konusunda çeşitli içerikler yanında hikâyeye ve masallara da yer verilmiştir.

Çocuk Duygusu

Çocuk Duygusu dergisinde zeka, akıl değerine hikâyelerde yer verilirken özellikle çocukların akıllarını kullanmaları gerekliliğinin yanı sıra; iyi bir gözlemci olmaları, çok dinleyip az konuşmaları yönünde teşvik edici hikâyeler yayımlanmıştır. Yine dergide, budalalığın türlü sıkıntılar husule getireceğine dair çok sayıda fabl türünde hikâyeye de yer verilmiştir. Bu hikâyelerde daha çok kurnazlığıyla bilinen tilkiye pek çok sıkıntılar yaşatan tavşan karakteri dikkat çeker.

Dergide zeka, akıl değerini konu eden hikâyelerden dördünün karakteri çocuklardan, birinin yetişkinlerden, sekiz tanesinin karakteri ise hayvanlardan teşekkül etmektedir. Toplam sayısı on üç olan hikâyelerin karakterleri insanlardan müteşekkil olanları öncelikli olarak ele alınmıştır.

Çocuk Duygusu çocukların düşünerek kendilerinin bir şeyler üretmelerini, çevrelerinde olan bitenleri iyi gözlemlemeleri ve öğrendiklerini uygulayamaya dökmelerini çok önemsemiş ve bu noktada teşvik edici hikâyelere yer vermiştir. Bunlardan biri “*Dikkat ve Tecrübe Faydalıdır*” (Çocuk Duygusu, S.18:7) adlı hikâyedir. Bu hikâyede kahraman olarak seçilen Refik henüz altı yaşındadır. Hikâyenin

kahramanın bu kadar küçük yaşta olması, derginin okuyucusu olan çocukların özdeşim kurarak belki de daha büyük yaşlarda olanların özgüvenlerini artırması ve daha iyi bir gözlemci olmaları hususunda onları teşvik etmeye yönelik olduğu düşüncesi uyandırmaktadır. Zira hikâyede, küçük Refik hem çok akıllı ve hem de çok iyi bir gözlemci olarak tanıtılmış ve gözlem yoluyla kendi kendine yaptığı bir keşiften söz edilerek çokça övülmüştür.

Hikâyeye göre; öğretmeninin anlattığı dersi dinlerken sınıfın duvarına güneş vurmaya başladığı sırada öğretmenin dersi bitirdiğini fark eden Refik, birkaç gün bu olayı gözlemler ve bunun zamanı gösterdiğini anlar. Bir süre sonra dersin bitiş vaktini öğretmene artık kendisi haber vermektedir. İyi bir gözlem yapan akıllı çocukların kendi kendilerine de bir şeyler bulup öğrenebileceklerini anlatan hikâyenin sonunda çocuklar için şöyle bir nasihate yer verilmiştir: *“Dikkat ve tecrübenin her zaman ve her yerde pek büyük faideler husule getireceği şüphesizdir. Bunca ihtiraat (buluşlar) ve terakkiyat-ı medeniyenin hep dikkat ve tecrübe sayesinde olduğu cihetle akıl ve izanını hüsn-i istimal edenlerin daima büyük büyük muvaffakiyete mazhar olacakları muhakkaktır.”*

Kahramanı küçük bir çocuk olduğu halde yaptığı gözlemlerle pek çok şey öğrenerek büyüklerin takdirine mazhar olan bir diğer karakter de *“Yaramazlığa Karşı Mükâfat”* (Çocuk Duygusu, S.22:5-6) adlı hikâyenin kahramanı olan küçük Ferda’dır. Babası hem kimyager hem de doktor olan Ferda, babasının evde yapmış olduğu deneyleri büyük bir merak ve ilgi ile takip eder, her ne yaptıysa zihnine not eder. Bir gün evde kimse yokken okuldan döner ve eğlenecek hiçbir şey bulamayınca havuzdan su alarak babasının deney tüpleriyle suyu tahlil etmeye karar verir. Daha önce babası her ne yapmış ise aynısını yapar ve sonra babası bu yaptıklarına kızar mı acaba diye de endişeye kapılır. Ertesi sabah uyandığında babasının gülümseyen çehresini görerek yaptıklarına kızmadığını anlar. Babası sevgi ile kızını kucağına alıp kütüphanesine deney tüplerini yanına götürür ve kızının bilime istidadı olduğuna pek sevinerek kızına büyük bir sevgi ve iltifat gösterir.

Aklı başında, düşünerek hareket etmenin önemine değinilen “*Parmak Çocuk*” (Çocuk Duygusu, S:33:5) adlı masalda ise; Parmak Çocuk başına gelen her türlü olumsuz vakadan bir şekilde kurtulmanın yolunu bulur ve pek çok maceradan sonra ailesine kavuşmayı başarır. Bu maceralara atılmadan önce bir ön bilgi mahiyetinde Parmak Çocuk’un nasıl bir karaktere sahip olduğu gözler önüne serilmiş ve yaşadığı olumsuzluklardan nasıl kurtulabileceğine dair bir nevi ipucu verilmiştir: “... *Hem Parmak Çocuk pek akıllı olduğundan daima az söyler çok dinlerdi ve az söyleyip çok dinlemek sayesinde o kadar çok faydeli şeyler öğrenmişti ki, eğer çok konuşup az dinlese, her lakırdının içine atılsa ve herkesi kendini dinlemeye mecbur etse ve yahut mecbur etmeye çalışsa idi tabiidir ki, az değil hatta hiçbir şey öğrenemezdi.*” Okuyucunun hikâyeden çıkarması beklenen ders; “*az konuşup çok dinleyen çocuklar akıllı ve çok bilgili olurlar*” mesajıdır.

Dergide yer verilen hikâyelerde akıl değerinin ele alındığı bir husus da, keskin zekaya sahip olup hem işlerini yoluna koyan hem de çevresi tarafından takdir gören insanları ve düşünmeden hareket eden, budala insanların yaşadığı sıkıntılı durumlar ve mahcubiyetleri ortaya konularak okuyuculara her iki durumu da göstermek suretiyle akılcı davranmaya teşvik etmektir. Bu hususta kahramanları insanlardan müteşekkil olan iki hikâyeye yer verildiği görülmektedir.

İnce zekasıyla kötü kalpli bir hırsıza kök söktüren bir genç kız profilini gözler önüne seren “*İmamın Kızıyla Hırsızın Hikâyesi*” (Çocuk Duygusu, S.59:1-4) kızının zekasını överken yapılan kötülüklerin er geç cezalandırılacağı mesajını da içermektedir. Hikâyeye göre; kötü niyetli bir hırsız yaşlı kadın kılığında ortada kalmış biri olarak imamın evinde gece kalmaya gider. Kendisine yapılan pek çok ikramdan sonra, herkes uyurken evin eşyasını toplayıp kapının önüne yığar ve arkadaşlarına haber vermeye gider. Uykusu kaçtığı için, bütün bu olanlara şahit olan imamın küçük kızı ablalarını uyandırarak eşyaları içeri taşır ve tüm pencerelerin önüne mum koyarak ablasına hamile kadın gibi bağırmasını tembih eder. Geri gelen hırsızlar bu manzarayı görünce evin o ev olduğunu anlayamazlar ve geri dönerler. Ertesi gün bu mevzuu kahvede dile getiren imam, kızının zekasıyla övünürken hırsız bu anlatılanları işitir. Küçük kızıdan intikam

alabilmek için türlü çareler düşünse de küçük kız zekasıyla hepsini bertaraf eder ve en sonunda hırsızın yakalanarak hapsedilmesini sağlar.

Yine çocuk karakterler üzerinden düşünmeden hareket etmenin ne tür sonuçlar doğurabileceği ve kişiyi nasıl mahcup duruma düşüreceğinin konu edildiği bir hikâye olan “*Nail’in Mahcubiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.25:7-8) adlı hikâyede, öğretmenin teşvikiyle hızını alıp bir su birikintisinin ortasındaki adacığa atlayan Nail, geri dönmek istediğinde hızını almak için yeterli alan olmadığı için çamurlara basmak zorunda kalır ve mahcubiyet yaşar. Öğretmen de “*Geliniz çocuklarım. Şimdi size mühim bir ders vereyim*” diyerek diğer çocukları yanına alır ve durumu değerlendirir. “*Şu gördüğünüz olay mühim bir olaydır. Arkadaşınız nasıl geri döneceğini düşünmeden bu adaya atladığı için çamurlara dalmak mecburiyetinde kaldı. Bu o kadar önemli değildir. Ancak her zaman konu bu kadar basit olmaz*” diyerek ilim hayatında sonu düşünülmeden yapılan şeylerin ağır sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunur. “*Lakin ilim hayatında bu gibi bir teşebbüs icra edeceğiniz zaman daima nasıl avdet edeceğinizi düşününüz. İcabında geriye dönmek için emin bir yol tedarik etmeden bir şeye girişmeyiniz. Çünkü aksi takdirde dalınacak çamur buradaki gibi maddi ve ehemmiyetsiz olmaz. ...*” diyerek sonunu düşünmeden bir yola girmenin insanı ne tür durumlara düşüreceğine dair nasihatler verir.

Dergide karakterleri hayvanlardan oluşan fabl türünde toplamda 8 adet hikâyeye yer verilmiştir. Hikâyeler genel olarak akıllı hayvanların budala hayvanları nasıl aldattıkları üzerine kurgulanmıştır. Bu hikâyelerde özellikle kurnaz tavşan karakteri ön plana çıkmış ve budala bir tilkinin tavşanın tuzaklarına düşerek türlü sıkıntılara duçar oluşu gözler önüne serilmiştir.

“*Tavşan Kardeşin Hikâyesi*” (Çocuk Duygusu, S.6:3) başlıklı hikâyede tilkiye pabucunu ters giydiren bir tavşan profiline yer verilmiş, kurnazlığıyla bilinen ve çevresindeki diğer hayvanlara kök söktüren tilkinin tavşan tarafından alt edilişi hikâye edilmiştir. Hikâye, tembel bir tavşanın; ayı, tilki ve fare ile ortak bir tarla alıp burada çalışırken işten kaytarmak için bir çare arayıp, başını derde sokmasını konu edinmektedir. Tavşan, arkadaşlarına eline diken battığını söyleyerek gözden kaybolur ve

gördüğü bir kuyunun içine girerek saklanır. Kuyunun dibinde mahsur kalan tavşan, tilkinin kendisini izlediğini fark edince kuyunun dibinde hazine olduğunu söyler ve tilkiyi kandırarak kendisi kuyudan çıkarken tilkiyi aşağıya gönderir ve kuyunun içine hapseder. Budala tilki de onun sözlerine kanıp tuzağa düşer.

Bu minvalde tavşan ile tilki arasındaki münasebetin dergide yer verilen hikâyelerde defalarca işlendiği görülür. “*Gevezeliğin Cezası-Tavşanın İntikamı*” (Çocuk Duygusu, S. 7:4), “*Tilki Kardeşin Nohutları*” (Çocuk Duygusu, S.8:4), “*Tavşan ile Tilki*” (Çocuk Duygusu, S. 11:4), “*Tavşan Kardeşin Hilesi*” (Çocuk Duygusu, S. 52: 2-3) hikâyelerinde tavşanın ince zekasıyla tilkiyi oyuna getirdiği, kimi zaman başkalarına yaptığı kötülüklerin intikamını almak için tilkiyi oyuna getirirken kimi zaman sırf tilkinin budalalığını gözler önüne sererek eğlenmek amacıyla tilkiye karşı sürekli planlar kurduğu görülmektedir. Bu hikâyelerin bir kısmı çocuklar açısından örnek almaya yönelik pek bir değer içermese de budalalığın insanları nasıl durumlara düşüreceği, daima gözü açık, uyanık ve akli selim davranışlar sergilemek gerekliliği hususlarında çocukların dersler çıkarabilecekleri muhakkaktır.

Yine aklını kullanmayı beceremeyerek sıkıntılara duçar olan karakterlere yer verilen iki hikâye de budalalığın ne tür sonuçlar doğuracağını ortaya koyması açısından iyi birer örnek niteliğindedir. “*Masal ile Ders*” ana başlığı altında verilen “*Örümcek ile Sinek*” (Çocuk Duygusu, S.12:6) hikâyesinde sinek budalalığı yüzünden canından olurken, “*Efsane*” (Çocuk Duygusu, S. 16:7) adlı hikâyede ellerindeki malı paylaşmayı beceremeyen iki kedinin kurnaz bir maymunun elinde düşerek ellerindekini nasıl yitirdiklerini anlatarak çocukları daima akıllarını kullanarak davranışlar sergilemeye teşvik etmektedir.

Bunun yanında toplum içinde uyanık birinin bulanmasının diğerlerinin de uyanmasına vesile olacağı temasını işleyen “*Kurbağanın İlacı*” (Çocuk Duygusu, S:31:6) adlı hikâyede; kendini kurnaz addeden hayvanların eczacısı kurbağa, bütün hayvanlara hitaben yaptığı bir konuşmada eline aldığı bir şişeyi göstererek, bu ilacın her derde deva olduğunu; baş ağrısına, mide ağrısına, bel ağrısına, romatizmalara faydası olduğu gibi, akşam içeni zayıflatıp, sabah içeni şişmanlattığını, yemekten önce iştahı

açıp, sonrasında hazmı kolaylaştırdığını velhasıl her türlü sıkıntıyı giderdiğini anlatarak satmaya çalışır. Hayvanların arasında kurbağanın nutkunu dinleyen gazeteci kurnaz tilkinin sorduğu, “*Peki azizim, bu kadar kuvvetli ve her derde deva ilacınız varsa siz niye topallıyorsunuz?*” sorusu bütün hayvanların gözünü açar ve kurbağanın sahtekarlığını ortaya çıkarır.

Çocuk Dünyası

Yayımladığı masal ve hikâyelerde akıllı olma değerine sıkça vurgu yapan Çocuk Dünyası dergisinde en fazla rastlanan değer akıllı, uyanık olmanın önemi, budalalığın getirdiği felaket ve sıkıntılar olduğu görülmektedir. İnce zeka gerektiren meselelerde nasıl akılcı çözümler bulunarak işin içinden çıkıldığını ya da budalalığın, düşünülmeden ortaya konulan davranışların ne tür sıkıntılar doğuracağını anlatan hikâyelerde pek çok farklı karakter üzerinden çeşitli olaylar anlatılmıştır.

Dergide yer verilen hikâyelerde en çok önemsenen değerlerin başında gelen akıllı olma değeri ile ilgili en çarpıcı örneklerde kahramanlarının çok ince zekaya sahip oldukları, her insanda bulunmayan bir anlayış ve hazırcı cevaplı kabiliyetinde oldukları gözlenir. Bu kahramanlar kimi durumlarda devlet meselelerini ya da hukuki bir davayı çözerken kimi durumlarda kendi canlarını ya da haklarını göz ardı ederek, adaletin yerini bulmasına yardımcı olmaya çalışırlar. Kimi hikâyelerde ise günlük hayatta insanın karşısına çıkabilecek bazı olaylarda nasıl davranabileceğine dair ipuçları verilir. Yine hikâyelerde akıl değeri işlenirken zeka ve budalalık timsali olan iki hayvan “tilki” ve “kurt” ile ilgili fabl türündeki hikâyelere çokça yer verilmiştir.

Bunun yanı sıra akılını kendi menfaati uğruna yanlış işlerde kullanan ve bu yaptığı yanlışlara rağmen yaptıkları yanına kar kalan birtakım olumsuz örnek sayılabilecek hikâyeler de yayımlanmıştır. “*Kağıtçının Hilesi*” (Çocuk Dünyası, S.33:3), “*Çizmeli Kedi*” (Çocuk Dünyası, S.50-51:7-10), “*Marifetli Derviş ve Talebesi*” (Çocuk Dünyası, S.59:132), “*Küçük Bibi, Büyük Bibi*” (Çocuk Dünyası, S.60:149-150), “*Kurnaz Bir Padişah*” (Çocuk Dünyası, S.54:62-64), “*Dolandırıcı*” (Çocuk Dünyası, S.62:186) adlı hikâyelerin bu minvalde yayımlandığı, aklını kötüye kullanmanın getirdiği kazancı

kullanan karakterlerin bu olumsuz tutum karşısında hiçbir bedel ödemedikleri görülmektedir. Her ne kadar bu hikâyelerde ince zekaya sahip karakterler yer almış olsa da bu durumda aklın bir değer olarak kullanılmadığı ortadadır. Dolayısıyla bu hikâyeler akıl değerine yer verilen hikâyeler arasında zikredilmemiştir.

Dergide akıl, zeka değerine yer verilen hikâyelerin 5 tanesinin kahramanları çocuk ve yetişkinlerden oluşurken, 8 tanesi sadece yetişkinlerden, 15 tanesi ise hayvanlardan oluşmaktadır. Toplamda akıl, zeka değerine yer veren 28 hikâyenin 3 tanesi masal türündedir.

Akıllı olma değeri irdelenirken, hikâyelerin muhatabı olan çocukların kendilerini en yakın hissedebilecekleri çocuk kahramanların yer aldığı hikâyeler, tasnifte öncelikli olarak yer bulmuştur. Sonrasında sırasıyla yetişkin kahramanların sunulduğu hikâyeler ve hayvan karakterlerin yer aldığı hikâyeler incelenmiştir. Bu hikâyeler de yine kendi içlerinde yayımlanma tarihlerine göre tasnif edilmiştir.

Çocuk karakterlerin parlak zekalarıyla büyüklere taş çıkaracak performanslar sergiledikleri, iki hikâyenin de dahil olduğu, akıl değerini çocuk kahramanlar üzerinden işleyen ikisi masal türünde toplamda dört hikâyeye rastlanmıştır. Akıllını kullanarak yaşayacağı olumsuzluklardan kurtulan kahramanların yer aldığı hikâyelerin en çarpıcı olanlarından biri sayılabilecek, küçük bir çocuğun ince zekasıyla hakkını söke söke alışının hikâye edildiği “*Ah ile Of*” (Çocuk Dünyası, S.5:1) zekanın, akıllı, mantıklı düşünmenin kişiye her yaşta lazım olduğu tezini işlemektedir. Hikâyeye göre; efendisi tarafından bir ay müddetçe çalıştırılarak sonunda “Ah! İle Of!” getirmesi karşılığında ücretini alabileceğini öğrenen çocuk, büyüklerin zekasına taş çıkaracak bir surette akıllıca bir plan kurar. Bir arsaya giderek taş kovuklarından bir tane kırkayak, bir tane de akrep tutar ve her ikisini de siyah bir şişeye koyarak ağzını güzelce mühürler ve efendisine getirir ve; “*İşte istediğiniz “of” ile “ah”ı buldum getirdim*” der. Efendisi şişeye bakarak; içinde ne olduğunu sorar. Akıllı çocuk; “*Parmağınızı içeri sokarsanız ne olduğunu anlarsınız*” der ve şişeyi açar. Efendi parmağını şişeye sokar sokmaz canı fena halde yandığından “*Of*” diyerek bağırır. Çocuk gülerek; “*İşte.. Of... hele şişeyi biraz daha karıştırsanız “ah”ı da bulursunuz*” der. Canı yanan efendi “ah”dan vazgeçerek

hemen beş yüz kuruşu çocuğa teslim eder. Böylece çocuk hem hakkı olan parayı alır hem de efendisine de iyi bir ders verir.

Çocukların bazen büyüklerden daha da akıllıca düşünebildiklerine dair verilen bir hikâye de “*Hacı ile Yumurtacı*” (Çocuk Dünyası, S.9:2) hikâyesidir. Biri hacca gitmek üzere gemiye binen bir adam, diğeri de yumurta satan bir satıcı olan iki adamın arasında yaşananların konu edildiği hikâyede, mahkemelik olan bu adamların sorununu çözmekte kadı aciz kalır. Hacca giderken yumurtacıdan üç yumurta alan hacı, parayı ödeyemeden gemi kalkar. Hacdan dönünce parayı ödemek ister ancak ödediği bedeli kabul etmeyen yumurtacı, eğer yumurtaları almasaydı, onların civcivlerinden de yumurta elde edebileceği, ödemesi gereken meblağın çok daha fazla olduğu hususunda diretince konu kadı efendiye kadar intikal eder. Kadı meselenin içinden çıkamayınca bu mesele halk arasında yayılır. Bir gün kadı yolda yürürken bir grup çocuğun hacı ile yumurtacı oynadıklarını görür ve izlemeye başlar. Oyunda aracı konumunda olan çocuk hacı çocuğa ne istediğini sorar. Hacı çocuk da; hacca giderken üç yumurtayı bir kuruşa satın aldığını fakat parasını veremediğini, hac dönüşü ödemeye kalkınca satıcının bunu kabul etmediğini söyler. Yumurtacı çocuk da aradan geçen zaman içinde yumurtalardan çıkacak civcivlerin, civcivlerinin civcivlerini de yetiştirip satabileceğini ve yaklaşık 500 kuruş kazanabileceğini söyleyerek bu parayı ister. Subaşı çocuk, “*Senin yumurtaların pişmiş miydi, yoksa çiğ miydi*” diye sorar. “*Pişmişti efendim*” cevabını alan subaşı bağırarak; “*Bre şarlattan pişmiş yumurtanın pilici mi olur*” deyince kadı günlerdir düşündüğü konuyu çözer. Bu hikâyede bazen büyüklerin düşünemedikleri şeyleri küçüklerin düşünebileceği, aklın akıldan üstün olduğu anlatılmaktadır. Çocuklar zekalarıyla büyüklerin içinden çıkamadıkları bir meseleyi kolayca çözmüşlerdir.

Günümüzde “*Hansel ile Gretel*” olarak bilinen masal “*Gündüz ile Tomris*” (Çocuk Dünyası, S.74:366) adıyla dergide yayımlanmış, burada yine ferasetli olmanın, başına gelecekleri önceden tahmin edebilip, aklını kullanarak tedbir almanın insanı büyük sıkıntılardan kurtardığı gözler önüne serilmiştir. Hikâyeye göre; babaları ve üvey anneleri tarafından ormanda terk edilen iki kardeş bir cadının evine sığınmak zorunda kalır. Kötü kalpli cadı ise onları yemek için beslemeye karar verir. Bunu fark eden akıllı

Tomris cadıyı kandırarak kendisini sokmak istediği fırına iter ve öldürür. Böylece hem kendisinin hem de abisinin canını kurtarır.

Akıllı olmanın ne derece önemli bir meziyet olduğunu, dünyalar kadar güzel olursa bile akıllı olmadıktan sonra güzelliğin bir anlamının olmadığı, her şeyin başında insana akıl, izan gerektiğini konu edinen “*Şehzade Perçem*” (Çocuk Dünyası S.54:58-61) adlı hikâyede, Şehzade Perçem dünyanın en akıllı ama en çirkin insanı olarak doğar. Doğduğunda bir peri gelerek bunlara ilave olarak Perçem’in başka insanlara da akıl dağıtabilecek bir özelliğe sahip olduğunu söyler. Günün birinde Perçem, bir ormanda ağlayan dünyalar güzeli bir kıza rast gelir. Derdini sorduğunda yeterince akıllı olmadığını güzelliğin çok da bir işe yaramadığını söyleyerek; “...*Keşke ben de sizin gibi çirkin olsaydım fakat azıcık aklım olsaydı, akıllı bir hayvan olmayı bile benim gibi güzel bir ahmak olmaya tercih ederdim*” der. Aklın bütün iyi meziyetlerden ve özelliklerden daha kıymetli olduğunu ortaya koyan hikâyede Şehzade Perçem çok çirkin olmasına rağmen akılı sayesinde dünyalar güzeli bir kızla evlenme bahtıyarlığına erişir. Birbirlerine kendi özelliklerinden bağışlayan bu çift mutlu bir hayat sürer.

Aklını kullanarak hareket etmenin önemine dikkat çeken bir diğer hikâyeye de “*Kırmızı Başlıklı Kız*” masalı olarak günümüzde hala çok popüler olan “*Kurdun Hilesi ve Güzel Bir Nasihat*” (Çocuk Dünyası, S.42:10) adlı hikâyedir. Ninesine yiyecek götürürken kurt tarafından kandırılarak, yutulan Zehra’yı babası kurdun midyesinden kurtarır ve uyanık olması hususunda şöyle bir nasihatte bulunur: “...*dünyada saflık, insana çok zarar verir. Bundan sonra saf olma, bilmediğin, tanımadığın kimselere el uzatma, laf atma. Kurda karşı göstermiş olduğun saflık senin başına bu felaketi getirdi. Bu alemde sözleri özlerine uymaz birçok kimseler vardır. Tatlı dilleriyle insanın başına umulmadık fenalıklar getirirler. Bu sözlerim kulağında küpe olsun.*” Küçük Zehra’ya babasının vermiş olduğu bu nasihat bir nevi çocukları hayatın olumsuzlukları karşısında uyararak, hayatta başlarına türlü felaketler gelebileceği, kötü insanlarla karşılaşabilecekleri, her durumda uyanık, akıllı olmak gerektiğine dair tavsiyelerdir.

Kahramanlarının yetişkinlerden seçildiği ve ince zekanın, feraset sahibi olmanın, gördüklerini iyi yorumlamanın insana büyük kazançlar getireceğini gösterir nitelikteki

“*Harun Reşit’in Veziri*” (Çocuk Dünyası, S.15:3) adlı hikâyede, Harun Reşit’e ikramda bulunarak memnuniyetini kazanan bir adam kendisine bir armağan vermek isteyen Harun Reşit’ten bu adam vezirimi tanımaz kabilinde bir senet imza etmesini ister. Zira bunun sebebi adamın, Harun Reşit’in isteği üzerine vezirin halifenin sırtına basarak ağaçtan armut kopardığına tanık olmasıdır. Vezirin kellesinin uzun süre bedeninde kalmayacağını tahmin eden adam bu feraseti sayesinde canını kurtaracaktır. Adamın istediği senet karşısında hem şaşırın hem de kağıdı imzalayan Harun Reşit bir süre sonra vezirini idam ettirir ve onu tanıyanlara da ağır cezalar verir. Sıra kendisine geldiğinde elindeki senedi Harun Reşit’e gösteren adam ince zekası sayesinde başını dertten kurtarır.

İnce zekasıyla hem takdir ve hem de pek çok mükafatlar elde eden fakir fakat gayet akıllı bir köylü ile varlıklı ama budala bir çiftçinin alicenap bir adam karşısında sergiledikleri tavırların konu edildiği “*Köylü Kazları Nasıl Pay Etti*” (Çocuk Dünyası S.31:2) hikâyesinde fakir köylü ince zekasıyla zengin adama götürdüğü kazı 6 kişiye pay ederek, zengin adamın hoşnutluğunu kazanır. Köylü kazın kafasını ev sahibinin önüne koyarak “*Sen bu evin başısın, sana baş yaraşır*” der. Sonra kazın kuyruğunu evin hanımına verir: “*Sen de evde oturup kilere, mutfağa bakarsın, sana da oturak tarafı uygundur*” der. “*Baba malını idare etmek için her gün tarlaya gidenlere ayak yaraşır*” diyerek kazın ayaklarını oğulların önüne koyar. Kanatları da, “*Kızlar bir gün yuvadan uçar*” diyerek onlara uzatır. Kazın geri kalan kısmını da kendi önüne alarak afiyetle yer. Bu açıklamalı taksimat ev sahibinin hoşuna gider ve fakir köylüyü bol miktarda altınla ödüllendirir. Bu meseleyi işiten tamahkâr, budala ve varlıklı başka bir köylü götürdüğü beş kazı kendisi taksim edemeyince fakir köylü çağırılır ve aynı şekilde ince bir zekayla köylü bunları da 6 kişiye taksim eder. Ev sahibine ve hanımına bir kaz verir. İki oğlana ve iki kıza birer kaz verir. Kalan iki kazı da kendi önüne alarak bu adil bir taksim oldu der ve dua eder. Bu taksim de zengin adamı çok mutlu eder ve fakir köylüye bir tarla hediye eder.

İnce zekanın insana sağladığı faydalara güzel bir örnek teşkil eden bir diğer hikâye de “*Bir Fıçı Altın*” (Çocuk Dünyası, S.31:3) hikâyesidir. Canı sıkılıp da eğlenmek isteyen bir padişah halkına haber göndererek, asla böyle bir şey olamaz

dedirtecek bir yalan söyleyebilene bir fiçı altın vereceğini ilan eder. Günlerce insanlar gidip gelip türlü yalanlar söylerler. Kimi gökyüzüne merdiven dayayarak çıktığından, kimi konuşabilen hayvanlardan bahseder, padişah ise hepsine “olabilir” der. Tebaasından yaşlı bir adam ise padişahın huzuruna çıkararak: “*Padişahım! Benim pederimle sizin pederiniz bir imiş, pederimiz ölmüş, bize bir fiçı altın miras bırakmış. Şimdi bir fiçı altını almaya geldim*” diyerek öyle zekice bir yalan söyler ki, padişah olabilir de dese, olamaz da dese bir fiçı altını vermek zorunda kalır.

İnce zekasıyla canını kurtaran bir diğer kahraman da “*Tembel Oduncu*” (Çocuk Dünyası, S.38: 5-8) hikâyesindeki oduncu karakteridir. Tembel bir oduncu hiç sevmediği işinden kurtulmak için başvurduğu bir bilgeden her işini gördürebileceği büyümlü bir varlık ister. Bilge istediği varlığın bir dev olduğunu, ona sürekli iş buyurması gerektiğini, aksi halde devin tehlike oluşturabileceğini söyleyerek oduncuyu uyarır. Ancak oduncu o kadar tembeldir ki tehlikeyi görmezden gelir ve devle başa çıkabileceğini düşünür. Fakat durum hiç de oduncunun düşündüğü gibi olmaz. Zira dev, işleri korkunç bir hızla yerine getirmektedir ve oduncu ne iş buyuracağını şaşırır, onunla başa çıkamaz. Düşünerek bu işin içinden çıkacağı bir yol bulur ve devden köpeğinin kıvrımlı kuyruğunu düzlemesini ister. Dev köpeğin kuyruğuna bir değnek bağlar, çözer, kuyruk yeniden kıvrılır. Dev bunu birkaç kez tekrarladıktan sonra sinirlenir ve oduncuya özgür bırakılması karşılığında onu öldürmeyeceğini söyler. Bunu sevinerek kabul eden oduncu zekası sayesinde devden kurtulup işinin başına geri döner.

Devletin namusunu aklıyla kurtaran, ince zekalı, akıllı, hazırcevap bir dokumacının hikâye edildiği “*Akıllı Dokumacı*” (Çocuk Dünyası, S.48:9) fakir ve sıradan bir zanaatla uğraşan bir insanın da gayet akıllı ve ferasetli olabileceğini gözler önüne sermektedir. Hikâyeye göre; ülkenin kralının huzurunda başka bir kralın sefiri hiç konuşmadan işaretlerle bir şeyler anlatır ve oturup cevap bekler. Kralın mahiyetindeki hiç kimse buna bir cevap veremez, çünkü ne demek istediğini anlamazlar. Buna çok sinirlenen kral şehre adamlarını gönderir ve sefire cevap verebilecek bir adam bulmalarını ister. Nihayetinde fakir bir dokumacının evine giderek ondan rica ederler. Dokumacının evdeki basit işleri yapmak üzere evinde kendine kurduğu düzeneği gördüklerinde aradıkları adamın bu dokumacı olduğuna kanaat ederler. Kralın huzuruna

çıkıp sefire gereken cevapları bir çırpıda veren dokumacıya kral pek çok hediyelerle birlikte başvekili olmasını teklif eder. Küçük bir hediye kabul eden dokumacı, başvekilliği kabul etmez ve krala zanaatkarların düşünüldüğünden daha akıllı olduklarını söyler.

Yine ince zeka örneği sayılabilecek “*Kara Tavuk*” (Çocuk Dünyası, S:78:27) ve “*Çalınmış Bir At*” (Çocuk Dünyası, S.36:1) adlı hikâyelerin her ikisinde de yapılan hırsızlığın oldukça akılcı yöntemler kullanılarak nasıl ortaya çıkarıldığı anlatılmaktadır.

Bununla birlikte zeka değerinin önemi ortaya koyulurken bazı hikâyelerde de akıllı olmanın zıttı olan budalalığın nelere mal olacağını ortaya koyan hikâyelere de yer verildiği görülmektedir. Yaptığının sonucunu düşünmeden hareket edenlerin düşeceği durumları çok güzel özetleyen bir hikâye olan “*Acele Dersler*” (Çocuk Dünyası, S.68:278) aklını kullanmayanların komik hallerini gözler önüne sermektedir. Hikâyeye göre; padişahın dalkavuşu, padişahın isteği üzerine babasını köyden getirterek huzura çıkarmadan önce sultan karşısında nasıl davranması gerektiğine dair ders verir. Padişahın huzurunda bir süre saygıyla duran köylü bir süre sonra nezaketi unuttur ve padişahın bizzat eliyle verdiği elmayı hemen alıp, iştahla yemeye başlar. Bunu gören dalkavuk babasını kenara çekerek padişahın verdiği şeyleri önce öpüp başına sonrada koynuna koymasını tembihler. Ardından köylü padişahın ikram ettiği kahveyi önce öpüp başına koyar, sonra da koynuna koyarak fena halde yanar. Sonuçta büyük bir acı çekmekle birlikte oğlunu da mahcup duruma düşürür.

Çocuk Dünyası dergisinde akıl-zeka değerinin konu edildiği hikâyelerin içinde kahramanları hayvanlardan oluşan fabl türünde hikâyeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu hikâyelerde günlük hayatta karşılaşılabilecek insan tipi örneklerinin, hayvan karakterler üzerinden sunulduğu görülür. Bu hayvanlar üzerinden çocuklara akıllarını kullanabilmeleri ve gerekli durumlarda sağduyulu davranabilmelerine yönelik mesajlar verilmektedir.

Kahramanları hayvanlardan müteşekkil olan akıl değerini ön plana çıkaran hikâyelerde daha ziyade aklını kullanmayan, budala karakterin yaşadığı mahcubiyetler ve sıkıntılar üzerinden mesajlar verilmektedir. Bununla birlikte hikâyeler arasında az

sayıda da olsa zekasını kullanarak kendisini tehlikelerden koruyan karakterlere de yer verildiği görülmektedir. Kahramanları hayvanlardan oluşan fabl türündeki hikâyelerde, zeka konusunda en çok öne çıkan karakterin kurnazlığı ile herkesi kandıran, her türlü işin içinden sıyrılmayı başaran, başkalarını sürekli mağdur eden tilki olduğu bilinir. Tilkinin türlü yalanlar söyleyerek kandırmaya çalışmasına rağmen ona kanmayan akıllı hayvanların var olduğu masallar da mevcuttur. “*Tilki ve Horoz*” (Çocuk Dünyası, S.4:3) hikâyesinde horoz tilkinin yalanlarına inanmaz ve mutlak bir felaketten, tilkinin öğle yemeği olmaktan kurtulur.

Bu minvalde bir diğer hikâye de “*Horoz, Köpek, Tilki*” (Çocuk Dünyası, S.16:3) adlı hikâyedir. Hikâyeye göre; horoz zekası sayesinde kendisini namaz kılmak için ağaçtan aşağıya çağıran tilkiye kanmayarak hayatını kurtarır. Tilki her ne kadar kurnaz olsa da hiçbir zaman horozu aldatamamıştır.

Tilkinin aldatamadığı bir diğer karakter de kekliktir. “*Sülün ile Karga ve Tilki ile Keklik*” (Çocuk Dünyası, S.34:3) adlı hikâyede, tilki ormanda rastladığı bir kekliği yeni çıkan kanunlarda hayvanların birbirlerini yemesinin yasaklandığını söyleyerek aldatır ve bu barışıklık anlaşması gereği gözlerinden öpmek istediğini söyler. Bütün bunlara kanan keklik, tilkinin yanına yaklaşır ve tilki tarafından yakalanır. Hızlıca tilkinin elinden nasıl kurtulacağını düşünen keklik, bu kurnaz hayvanı kendi silahıyla vurarak aldatır ve elinden kurtulur.

Küçük okuyucular için önemli mesajlar barındıran ve akıllı, sağduyulu olmanın öneminin konu edildiği bir hikâyeye olan “*Akıllı Keçiler*” (Çocuk Dünyası, S.9:3) bazı durumlarda gereksiz inat etmenin sıkıntılara yol açacağını, daima akılselim davranmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Bilinen “*İnatçı Keçiler*” hikâyesinin sonunda keçilerin ikisinin de zararlı çıkmasının aksine bu hikâyede akıllı keçi yeri geldiğinde alttan almayı bilmiş ve hem kendini hem de karşısındakini mutlak bir felaketten korumuştur. Hikâyede dar bir geçitte karşılaşan iki keçi, önce kimin geçeceği hususunda tartışırken birisi inat edip önce geçmek ister. Ancak diğer keçi etrafını inceleyerek durumu müşahade eder ve diğer keçiye sağduyu çağrısı yapar:

“Niçin hiddet ediyorsun? Bir kere düşün, ikimiz de uçurumun kenarında bulunuyoruz. Hiddet ve şiddet gösterip de birbirimizle çarpışacak olur isek kendimizi bin parça olduğu halde uçurumun dibinde buluruz. O halde böyle hayatımızın tehlikeli zamanında sen evvel geldin, yok ben evvel geldim gibi iddiada bulunmak kadar budalalık olmaz. Çünkü bir evvel geçmek iddiası canımızın pahasına degecek”(Çocuk Dünyası, S.9:3)

Akıl değerinin önemini ortaya koyan fabl türündeki hikâyelerde genellikle akıllı, zeki karakterlerden ziyade budala, aklını kullanamadığı için türlü sıkıntılara duçar olan karakterlere yer verildiği görülmektedir. Budalalığın ön plana çıkarıldığı hikâyelerin kimisinde budalalık yüzünden büyük mahcubiyetler yaşanırken, kimi hikâyelerde canından bile olan karakterlere rastlanmaktadır.

Dergide, akliselim davranmayarak budalalık eden ve kendisini gülünç durumlara düşüren karakterlerin olduğu birkaç hikâyeye yer verildiği görülür. Konuşurken sözün nereye gittiğini, bir anlamı olup olmadığını düşünmeden bir laf ortaya atmanın kişiyi ne kadar gülünç bir duruma düşüreceğinin işlendiği “*Farenin Müşaveresi*”(Çocuk Dünyası S.7:3) adlı hikâye bu minvaldedir. Hikâyede genç, tecrübesiz bir farenin çok akıllıca olduğunu düşünerek, bir fikir ortaya atması ve sonunda yaşadığı mahcubiyet işlenmiştir. Hikâyeye göre; kedi tarafından sürekli takip edilen ve ölüm tehlikesi altında olan fareler, kedinin nerede olduğunu nasıl anlayabilecekleri üzerine konuşurlarken genç bir fare kedinin boynuna çan asarak bu sorunun üstesinden gelebileceklerini söyler. Fareler bu fikri sevinçle karşılarlar. Ancak yaşlı ve tecrübeli bir fare hayretle onlara bakar: “*Kedinin boğazında çan bulunması, bizim için şüphesiz faydalı bir tedbirdir. Fakat arkadaşlar bu çanı onun boynuna kim asacak?*” diye sorar. Fareler meclisi, hiç düşünmedikleri bu soru karşısında donup kalırlar.

Budalalık timsali olan bir diğer karakter de eşektir. “*Tilki ve Arslan Derili Eşek*” (Çocuk Dünyası, S.18:4) hikâyesinde, üzerine aslan derisi geçirerek diğer hayvanları korkutabileceğini sanan budala bir eşek ve onunla dalga geçen bir tilki profili çizilmiştir.

Yine dergide kurnaz tilki karakterinin kandırdığı budala hayvanlara çokça yer verildiği görülmektedir. “*Tilki Kardeşin Muhakemesi*” (Çocuk Dünyası, S.5-8:4-6) adlı peyderpey dört sayıda yayımlanan hikâye, adeta tilkinin sözlerine kanan budala hayvanlar geçidi gibidir. Lakin hikâyenin en çarpıcı noktası, diğer tüm hayvanların umut

bağladığı, liderleri olarak gördükleri aslan padişahın da tilkinin yalanlarına kanmasıdır. Hikâyeye göre; tilkinin yaptığı kötülüklerden bıkan diğer hayvanlar, aslan padişahın bir mahkeme kurmasını ve tilkiyi yargılamasını rica ederler. Suçlu bulunan tilki darağacına çıkarıldığında padişahın son sözleri için izin ister. Ölmeden önce aslan padişaha bir armağan bırakmak istediğine ve kesilmiş, koyun ve öküzlerle dolu bir hazinenin yerini bildiğine dair aslanı ikna eder. İdam edilmekten son anda kurtulan tilki, aslanı bir evin önüne kadar götürerek ortadan kaybolur. Fakat aslan orada üzerinde “*Tilkinin fendi, bütün hayvanları yendi!*” notunun yazılı olduğu bir tavşan kafasından başka bir şey bulamaz. Böylelikle aslan padişahın budalalığı ve kendi ince zekası sayesinde tilki yine kaldığı yerden kurnazlıklarına devam eder. Hikâye belli bir konumda olanların düşünmeden hareket etmelerinin sonucunda itibarlarını kaybetme risklerini ortaya koymakta ve böyle insanların çok daha büyük mahcubiyetler yaşayacağına dikkat çekmektedir.

Yine dergide güç ve akıl timsali olan yönetici konumundaki aslanların benzer şekilde yaptıkları budalalığın kendileri için büyük bir utanç kaynağı olduğu görülür. “*Arslan Kovan*” (Çocuk Dünyası, S.48:13) adlı hikâyede oldukça akıllı bir eşek, birkaç ahmak aslanı onlardan daha kuvvetli olduğuna inandırır ve onların başında yıllarca padişah olarak yaşar. Eşek yaşlanıp ölünce, tebaası olan aslanlar ona büyük bir cenaze töreni yaparlar. Cenaze törenine katılan tilki, padişahlarının bir eşek olduğunu görünce aslanlarla dalga geçmeye karar verir:

“Ben cenazeyi evvelden tanırdım. Her gün tavuklarını çalmaya gittiğim çiftliğin karanlık ahırında yaşardı. Zavallıyı artık ihtiyarlamış, işe yaramıyor diye çiftlik sahibi sopa ile kovmuştu. Bir gün fevkalade acıyarak benim yanıma geldi, hem yalvarıyor hem de kandırarak aptal bir hayvan yok mu diye inliyordu. İyice arkadaşlık ettik. İşte şimdi zavallıyı ölmüş görüyorum, nasıl fazla ağlamayayım?” (Çocuk Dünyası, S.48:13).

Bu sözleri işiten aslanlar yıllarca aldanmış olmanın duygusuyla çok fazla sinirlenirler. Hikâyenin sonunda ise o günden sonra bir aslanın nerede bir eşek görse sinirden parça parça ettiğine dair bir de not düşülmüştür.

Bir ahmaklık örneği de “*Bir Kedinin Defterinden*” (Çocuk Dünyası, S.42:13) adlı hikâyedir. Hikâye, iki kedinin güç bela yakaladıkları farenin dokunulmazlık fermansı

olduğunu iddia etmesi ve kedilerin bu fermanı getirmesi için onu serbest bırakmalarıyla duvarın dibindeki delikten kaçıp gitmesini konu etmektedir. Böylece kediler her söylenene inanacak kadar budala oldukları için aç kalırlar.

Kendini çok akıllı zanneden bir hikâye kahramanı da “*Karga Yoldaşın Başına Gelenler*” (Çocuk Dünyası, S.34:7-8) hikâyesindeki karga karakteridir. Tavus kuşlarının yuvasına uzaktan bakan kara karga, aç kalınca daha fazla dayanamaz ve keşfettiği bir boyacı dükkanına girerek kendini rengarenk boyar. Tavus kuşlarının yuvasına gider ve ben de tavusum diyerek onları kandırır. Tavuslar görünüşü tavus gibi renkli ama biçimi farklı olan bu mahluku aralarına kabul ederler ama pek alim olan tavus hoca ondan şüphelenir. Bunun üzerine kendisi de hocalık taslayarak tavus hocayı gözden düşürmeye çalışan karganın son derece cahil ve ahmak olduğu çok geçmeden anlaşılır. Üzerindeki renklerin boyadan ibaret olduğunu anlayan tavus hoca karganın üzerine bir testi su boşaltır ve renkleri dökülen karga oradan kovulur.

Hikâyelerde bazı hayvanların akılsızlıklarıyla hem komik duruma düştükleri hem de canlarından olabildiklerine de yer verilmiştir. Bir ahmak eşek figürünün yer bulduğu “*Arslan, Horoz, Eşek*” (Çocuk Dünyası, S.14:7) adlı hikâyede; gözüne kestirdiği semiz bir eşeği yemek isteyen aslan, çöplükte bir de horoz görür. Hayatında ilk kez gördüğü horozun çıkardığı sestten ürkererek kaçmaya başlar. Aslanın kendisinden kaçtığını zanneden budala eşek aslanı kovalar. Bir süre sonra eşeğin arkasından geldiğini fark eden aslan, eşeği yakalayarak kendine bir güzel ziyafet çeker. Eşek yaptığı budalalıkla aslana yem olur.

Yine sonunu düşünmeden bir harekette bulunarak nihayetinde canından olan “*Fare İle Midye*” (Çocuk Dünyası, S.26:5) hikâyesindeki fare, tehlikeyi idrak edemeyerek ağzı açık bir midyenin yanına gider ve onu yemeye kalkar. Akıllı midye ise kendini korumak maksadıyla kapanır. Kafası kabukların arasına sıkışan fare; hem aklını kullanmamasının hem de oburluğunun kurbanı olur.

Dergide yer aldığı hiçbir masalda budalalığı yüzünden karnını doyurmayı başaramayan, çeşitli yerlerinden yara almış olan zavallı kurt, içinde tilkinin bulunmadığı “*Bir Kurdun Hikâyesi*”(Çocuk Dünyası S.15:7) adlı hikâyede de aldatılır ve karnını

doyurmada başarılı olamaz. Her seferinde hevesi kursağında kalarak diğer hayvanlar tarafından aldatılan kurt hikâyesinin sonunda eline sazı alır ve yaşadığı olayları özetler.

“Tuttun bir horoz ey hayvan
Ye de karnını doyur heman
Ne yapacaktın dua, ezan
Müezzin mi olacaktın?

İşte buldun bir koyun
Ye de karnın doysun
Nene lazım zeybek, oyun
Köçek mi olacaktın?

Allah verdi semiz at
Ye de keyiflen, yan yat
Kahrolaydı berat merat
Katip mi olacaktın?” (Çocuk Dünyası S.15:7)

Dergide yayımlanan hikâyelerde kahramanların arasında bulunduğu müddetçe her defasında aldatılan kurt, bu şiirle yaptığı budalalıkların farkına varmış gibi görünse de yine de aldatılmaktan kurtulamaz

Çocuk Dünyası dergisinde budalalığıyla nam salmış olan kurdun bahsinin geçtiği bir hikâyeye de “*Tilki ile Kurt*” (Çocuk Dünyası, S.28: 5-6) hikâyesidir. Diğer tüm hikâyelerinde olduğu gibi tilki tarafından aldatılan kurt, yine budalalığının bedelini ağır bir şekilde öder. Hikâyede kurt, diğer tüm hikâyelerde olduğu gibi oburluğu yüzünden kolaylıkla tilki tarafından aldatılır ve türlü sıkıntılar çeker. Oburluğundan gözü hiçbir şeyi görmeyen kurt, başının derde gireceği apaçık ortadayken hiç düşünmeden midesinin sesine kulak vererek helak olur. Tilki ise kurdu kandırarak bir güzel karnını doyurduktan sonra, kurt can çekişirken, keyifli bir uykuya dalar.

Dergide yayımlanan tilki ve kurt karakterlerinin yer aldığı çeşitli hikâyelerde, kurdun yaşadıkları esasında ağır şiddet içeren vakalar olmasına rağmen, kurdun yaralarını sardığı ve yine bir şekilde tilki tarafından kandırılmak üzere yola düştüğü

görülmektedir. Bu ve benzer olayların mükerrer şekilde devam ettiği “*Tilki Kardeş Avrupa’da*” (Çocuk Dünyası, S.56-74:91) adlı hikâyede yine tilkinin kurdun başına getirdiği felaketler derginin takip eden birkaç sayısında uzun uzun anlatılmıştır. Kurdun her seferinde tilkiye kanarak bedenen de çeşitli yerlerinden yaralanması ve çok zarar görmesi sonucunda, kurdun karısı daha fazla dayanamayarak aslan padişaha başvurur ve yapılan mahkeme sonucunda tilki idam edilir.

Değerlendirme

Çocuk Duygusu dergisinde çocuk karakterlerin düşünme ve iyi bir gözlem gücüne sahip olanları övülürken, Çocuk Dünyası dergisinde özellikle kahramanları çocuklardan teşekkül eden hikâyelerde ince zeka ve hazırcıvaplığın ön plana çıkarıldığı görülür. Çocuklar büyüklerinden öğrendiklerinin yanı sıra onların her hareketini gözlemleyerek ve olaylar arasında sebep sonuç ilişkisi kurarak bilgi üretmeye teşvik edilmektedir.

Çocuk Duygusu karakterleri yetişkinlerden oluşan hikâyelerinde yine çok hızlı düşünebilen, hazırcıvap, keskin zekalı kahraman tipine sıklıkla yer verilmektedir. Bunun dışında bir de zekasını kötüye kullanan, akıllı ama kötülük yapan karakterler ve bunlara kanan budala karakterlere de yer verilerek düşünmeden hareket etmenin sonuçları gözler önüne serilmektedir. Çocuk Dünyası da yine bu minvalde yayımladığı karakterleri yetişkinlerden müteşekkil olan az sayıdaki hikâyede ince zekanın önemi ve düşünmeden hareket etmenin olumsuz sonuçları üzerinde durmaktadır.

Çocuk Dünyası’nda, zekasını kullanarak, türlü iltifatlara ve ödüllere layık görülen hikâyeye kahramanlarının yanı sıra, zekasını kötüye kullanarak insanları aldatan ve bunun sonucunda menfaat elde eden karakterlerin de yer aldığı hikâyelere de verilmektedir. Üstelik bu karakterlerin yaptıkları her türlü hileye rağmen kötülüklerinin bedelini ödemedikleri ve bu şekilde yaşayıp gittikleri de görülmektedir. Nihayetinde bu hikâyelerin çocuklara olumsuz örnek teşkil ettikleri aşikardır.

Kahramanları hayvanlardan teşekkül eden fabl türündeki hikâyeler her iki dergide de zeka-akıl değeri konusunda ekseriyet teşkil ederler. Çocuk Dünyası

dergisinde özellikle kurnazlık ve ince zeka konusunda tilki karakteri ön plana çıkarken kurt karakterinin ise budalalığı temsil ettiği görülür. Hikâyelerin pek çoğunda kahraman olarak tilki yer alırken büyük oranda tilki yüzünden mağduriyet yaşayan budala hayvanlara da yer verilmiştir. Tilkinin aldatamadığı bir karakter olarak ise horoz ön plana çıkmaktadır.

Çocuk Duygusu dergisinde ise tam tersi olarak fabl türü hikâyelerde zeka ve kurnazlık timsali olarak tavşan karakteri ön plana çıkmakta ve bu tavşan her koşulda tilkiye tabiri caizse pabucunu ters giydirmektedir. Ancak her iki karakter de zekalarını kendi menfaatleri uğruna başkalarını mağdur etmek üzere kullanmaktadırlar. Başkalarına verdikleri zarar da yanlarına kar kalmakta, bu yaptıkları olumsuz davranışlar yüzünden de hikâyelere herhangi bir eleştiri notu düşülmediği görülmektedir.

4.1.6.Dini Değerler

İnanma ihtiyacı yaratılıştan gelen doğal bir ihtiyaçtır. Bireyler içlerindeki boşlukları inanışlarla doldurur, hayatı inançlarıyla anlamlandırır. Her toplum kendi hayatını inandığı değerler üzerine bina eder. Aksi takdirde iç huzurunu sağlaması mümkün değildir. Dini değerler, bu değerler manzumesi içerisinde en önemli değerlerdir. Her ne kadar bireyler ahlaki değerlere sahip olsalar da genel olarak bu tür fedakarlıkları dini beklentiler ışığında yaparlar. Dini inanışları gereği yaptıkları faaliyetlere göre karşılığını inançlarına göre almaktadırlar. Din insanın iç dünyasını şekillendirir; iç dünyanın rengi de dış dünyayı etkiler. Böylece dini ve ahlaki değerler kişiyi kuşatan değerler dünyasının tüm alanlarının şekillendirilmesinde en önemli etken konumuna yükselir.

Batıda sanayileşme ile zirveye ulaşan pozitivist-materyalist anlayışın Osmanlı aydınını ve toplumunu da etkilediği, son dönemlerde gittikçe daha seküler bir hayatın tercih edildiği görülür. Bu dönemde akılcılığın öne çıkmasına paralel olarak değerler manzumesi içerisinde dinin etkinliğinin de gittikçe azaldığı söylenebilir. Aynı durum çocuk dergilerinde de kendini gösterir.

Çocuk dergilerinde dine dair yazı ve hikâyelere pek sık rastlanmaz. Bu durum araştırmaya konu çocuk dergileri içinde söz konusudur.

Çocuk dergilerinde sık olmamakla birlikte rastlanan dini birtakım kavram ve değerlerin işlendiği içeriklerin de dini olmaktan çok milli duyguları harekete geçirmeye dönük olarak işlendiği söylenebilir. Zira bu tür içeriklerde amaç daha çok dinin gücünden yararlanarak milli değerlerin yerleştirilmesidir. Savaş şartlarının oluşturduğu dramatik hayat içinde yaşanan büyük insanlık dramları, cennet ve şehitlik kavramları etrafında değerlendirilmekte, gösterilen kahramanlıkların, feda edilen mal ve canların anlamı dini değerlerle bütünleştirilerek aktarılmaktadır.

İslam'ın temel prensiplerine aykırı olmamak şartıyla toplumsal değerlerin korunup geliştirilmesi konusunda geçmişten gelen bilincin gücünden, milli değerlerin önem kazandığı bir dönemde yararlanılması düşünülmüş, çocuk dergileri de bu amaçla bir takım içerikler yayımlamıştır. Merhamet, yardımseverlik, iyilik, cömertlik genel insani değerler arasında sayılmış, bu değerler dini değerlerle kuşatılarak anlamlandırılıp benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu değerlerin insanlar için büyük mükafatlara kapı açacağı, bunun hem dünyada hem de ukbada sonsuz mutluluklara vesile olacağı temaları işlenmiştir. Böylece din ve ahret inancı işlenerek daha dünyada iken insanların toplum içinde huzur ve güveninin tesisini sağlamak hedeflenmiştir.

Gerek ahlaki değerler ve gerekse sosyal değerler dini değer kapsamında ele alınabilecek bütün değerleri bünyelerinde barındırmaktadırlar. Dolayısıyla çalışmanın bu bölümünde dini değerlerden ziyade araştırmanın konusu olan dergilerde dini kavramlara vurgu yapan hikâyelere yer verilmiştir.

Çocuk Duygusu

II. Meşrutiyet yılları, Osmanlı aydınlarının gittikçe daha seküler bir hayat tarzını benimsediği, geri kalmışlığın Batıya yüzünü dönmede gecikmeden kaynaklandığı düşüncesinin hakim olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde çocuk dergilerinde doğrudan dini bir değer öğretmesinden çok ihtiyacı duyulan milli ve ahlaki değerlerin dini unsurlarla güçlendirilip benimsetilmesi amacı güdüldüğü söylenebilir. Çocuk

dergilerinde yer verilen bazı hikâye ve masalarda böyle bir amaç güdüldüğü görülmektedir.

Çocuk Duygusu'nu, muadili dergilerden ayıran en belirgin özelliği, derginin tüm Osmanlı vatandaşlarının çocuklarına hitap etmesinin yanında sahibinin gayrimüslim bir Osmanlı vatandaşı olmasıdır. Dolayısıyla bu durum derginin dine ve dini duygu ve değerlere karşı oldukça dikkatli davranmasını gerektirmiştir. Osmanlı'nın her bakımdan en sıkıntılı olduğu bir dönemde, dini değerler etrafında ortaya çıkabilecek tartışmaların öngörülemez sonuçlar doğurabileceği tabiidir. Dolayısıyla derginin dini inanç ve değerlere ilişkin içeriklere ihtiyatlı davrandığı düşünülebilir. Dönemin şartları gereği toplumun gittikçe seküler hayata yönelim göstermesi de dini içerik ve değerlere ihtiyatlı davranılmasının sebepleri arasında değerlendirilebilir.

Çocuk edebiyatına dair eserlerin azlığı nedeniyle, dönemin diğer tüm çocuk dergilerinde olduğu gibi Çocuk Duygusu dergisinde de çokça çeviri hikâye ve masal yayımlanmış, çevirilerde zaman zaman İslam dinine has bazı kavramlar kullanılmıştır. Dergide birkaç sayı boyunca “*Hayat-ı Hazreti Muhammed (SAV)*” adlı bir kitabın reklamı yayımlanmıştır. Tam sayfa verilen reklamda şimdiye kadar bu tür kitaplarda sadece Peygamber efendimizin hayatında vuku bulan olayların anlatıldığı ancak bu eserde bu olaylar karşısında Peygamber efendimizin aldığı tedbirlerin, davranışlarının ve ahlakının da anlatıldığını, dolayısıyla bu eserin bu noktadaki boşluğu doldurduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu eserde ortaya konan delillerle İslamiyet'in iddia edildiği gibi muasır medeniyetler seviyesine yükselmeye mani olmadığı ispatlandığı da belirtilmiştir. (Çocuk Duygusu; S.27:12)

Yine Çocuk Duygusu'nun 12 Haziran 1330 (25 Haziran 1914) tarihli 54. sayısında “*İbadet Yollarında*” başlıklı bir yazı yayımlanmıştır. Çocuklara bazı kavramları anlama konusunda yaşlarının henüz küçük olduğunu, ancak okuduklarını anlayabilecek yaşta olduklarını açıklayan yazıda, çocuklara Kuran okumaları ve Allah'a ibadetlerini yaparak her şeyi dua ederek Allah'tan istemeleri hususunda nasihatler verilmiştir. İbadetin yaratıcıya karşı bir borç olduğu ;“*Allah, sizi yarattı. Size akıl, fikir ihsan etti. Bu ihsanlara karşı size bir borç, size bir vazife terettüb ediyor. Onu ancak ibadet, dua ile*

ikmal edebilirsiniz” (Çocuk Duygusu, S.54:2) şeklinde bir gerekçeye dayandırılmıştır. Allah sevgisinin, insanın kalbini saf, vicdanını pak yaptığı, bu sevginin her zaman insanlara yardımcı olmayı gerektirdiği, bu sevgiyi yüreğinde taşıyanların kimsenin kötülüğünü istemeyeceği belirtilmiştir. Allah’ın daima hatırdta tutulması gerektiği, isyan edip ibadetlerini yerine getirmeyenlerin yılanlarla dolu karanlık kuyulara atılacağı da yazı devamında dile getirilmiştir(Çocuk Duygusu, S.54:2).

Çocuk Duygusu’nda sıklıkla yer bulan dini kavramlar içerisinde en çok yer verilen dini kavram duadır. Hikâyelerde dua, namazdan sonra el açılarak ya da zor durumda kalan hikâye kahramanın Allah’a yakarışı şeklinde resmedilmiştir. “*Kaçırılmış Prenses*” (Çocuk Duygusu, S.49-56:2-6) adlı çeviri Hint masalında kayıp prenses için halkın camilerde namazlar kılarak dua ettikleri anlatılmaktadır.

Yine namaz kılıp ibadetiyle meşgul olan ve sonrasında da elini açıp Allah’a yakaran bir masal kahramanı da “*Oduncu Ali Baba ve Haydutlar*” (Çocuk Duygusu, S.21:3) adlı masaldaki Ali Baba karakteridir. Hikâyenin baş kahramanı Ali Baba’nın sabah erkenden kalkarak günlük hayata başlayış biçimi tasvir edilirken onun dini duyarlılığı ve dini ritüelleri nasıl icra ettiği, çocuklara örnek olabilecek şekilde ayrıntılı tasvir edilmiştir:

“... Ali baba her gün sabahleyin erkenden kalkar, bütün ev halkını kaldırır, o abdest alırken, küçükler de ellerini, yüzlerini yıkarlar, temizlerlerdi. O vakte kadar da Ali Baba da ibadetini ifa ve eda eder, geniş seccadesinin üzerine çocukları dizer, bütün eller büyük, yüce hislerle semaya kalkmış bir halde Ali Baba yanık, hazin dualarla bütün insanlara hayırlar, iyilikler temenni eder ve sonra kendi hayatlarının da mesudâne geçmesi için münacatlar, ölülerin ruhlarına dualar okunur, küçükler de arada bir masum kalplerinden taşan samimi hislerle amin hân olurlardı. Oduncu Ali Baba, her gün böyle vazife-i diniye ve insaniyesini ifa eder, güzel ahlaklarıyla, müessir nasihatleriyle faziletler saçar ve sonra işine giderdi”(Çocuk Duygusu, S.21:4,5)

Namaz kılıp ellerini açarak Allah’tan rızık dileyen diğer bir hikâye kahramanı da “*Balıkçının Hikâyesi*” (Çocuk Duygusu, S.45:7) adlı hikâyedeki balıkçı karakteridir. Hikâyeye göre; ağını üç defa denize atarak üçünde de çer çöp tutan, hiç balık yakalayamayan fakir balıkçı Allah’a dua ederek ondan yardım ister. Bu içten yakarıştan sonra tekrar bir ağ daha atan balıkçının ağına balık yerine bakır bir kap yakalanır. Kabın

içini açtığında ise içinden bir dumanla birlikte bir cin çıkar. Cin, adama o kabın içine Süleyman Peygamber tarafından kapatıldığını anlatır. Bu cin sayesinde hayatı değişir.

Dua ederek yaşadığı sıkıntıdan kurtulmak isteyen bir karakter de “*Tavşan Kardeşin Hikâyesi*” (Çocuk Duygusu, S.6:4) adlı hikâyenin kahramanı olan tavşandır. Yaptığı bir hilebazlık sonucunda zor durumda kalan tavşan, tüm kalbiyle dua ederek düştüğü durumdan kurtulmak istemektedir.

“*Örümcek ve Sinek*” (Çocuk Duygusu, S.30:8) adlı hikâyede ise; Allah’ın yarattığı varlıkları küçümseyerek onların yaratılış amacını sorgulayan kibirli bir prens, bu hayvanlar onun hayatını kurtarmaya vesile olduklarında; “*Yarabbi sen büyük Allah’sın ki, bir gün sinek ve ertesi gün de bir örümcekle hayatımı kurtardın*” sözleriyle Allah’a şükürler ederek duasını bitirir.

“*Balıkçı Güzeli*” (Çocuk Duygusu, S.29:5) adlı masalda ise, üzerine aldığı işte başarısız olduğu için idamına karar verilen masal kahramanın, idam sehpasına çıkmadan önce abdest alıp namaz kıldığından söz edilmektedir.

Dinin ilerlemeye mani olmadığına dair bir kitabın reklamını yapan dergide bu minvalde bir de hikâye yayımlandığı görülür. İlme, fenne kapalı bir topluluk içinde yaşayan Veli Ağa’nın kimsenin sözlerine itibar etmeyerek tarlasında yeni zirai faaliyetler yürüterek köyün ileri gelenlerine bunun önemini anlattığı “*Bağ Bozumu*” (Çocuk Duygusu; S.23:6-7) adlı hikâye de yine bilimle dinin bir arada yürütülebileceğinin anlatıldığı bir hikâyedir. Hikâyeye göre; kimsenin mahsul alamadığı bir dönemde fenne olan inancı ve azmiyle ürün elde eden Veli Ağa köyün ileri gelenlerini evine toplar ve haklılığını ispatlar. Kendisini kızını mektebe gönderdiği için eleştirenlere de kızına mektepte öğrendiği bir duayı okutturarak cevap verir. Mektebin, ilmin, fennin dine hiçbir manisi olmadığını ortaya koyar.

Dini kavramların sıklıkla kullanıldığı bir hikâye de “*Bir Pederin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.44:8) adındaki ölmeden önce evlatlarına nasihatler veren bir babanın sözlerine yer verilen hikâyedir.

Tüm bu kavramların dışında bir de İslam dinine ait bir kavram olan “şehitlik” kavramının da yine Çocuk Duygusu’nda yer verilen hikâyelerde sıklıkla vurgulandığı görülür. Bu hikâyelerden bazıları; “*Sala Okundu Anadolu’da*” (Çocuk Duygusu, S.20:6), “*Edirne Muhasarasından Bir Gece*” (Çocuk Duygusu, S:23:7), “*Cemil ile Vedia*” (Çocuk Duygusu, S.38:1-4), “*Bir Türk Neferinin Vasiyeti*” (Çocuk Duygusu, S.45:3), “*Askere Giderken*” (Çocuk Duygusu, S.50:7) gibi daha çok Balkanlarda yaşanan büyük katliamların anlatıldığı ve intikam yeminlerinin edildiği hikâyelerdir.

Çocuk Dünyası

Çocuklara yönelik edebi ürünlerin yetersizliği dönemin çocuk dergilerini olumsuz etkilediği bilinmektedir. Bu eksikliğin Çocuk Dünyası’nı da olumsuz etkilediği görülür. Bu derginin de tıpkı muadili diğer dergiler gibi çokça çeviri esere sayfalarında yer vermesi bu gerekçeye dayandırılabilir. Zaten çocuk edebiyatı alanında yaşanan sıkıntılara temas eden ve bunu aşmada çeşitli kampanya ve yarışmalar yapan Çocuk Dünyası dergisi sıkıntıyı sayfalarına taşıyan dönemin ilk ve belki tek dergisidir. Çeviri eserler nakleden dergi, bazı eserlerin Türkçeleştirilmesi esnasında İslam dinine ait birtakım kavramlara da yer verdiği görülür. Bununla beraber dini kavramlar daha çok milli masal alt başlığıyla yayımlanmış ve daha çok okuyucu mektupları ile dergiye gönderilmiş masallarda ve Batı Trakya’da yaşanan dramların anlatıldığı hikâyelerde işlenmiştir. Bunların başında özellikle şehitlik kavramı yer almaktadır.

Dini kavramların dergide yer bulduğu bir diğer vesile de özel dini günlerdir. Derginin 23 Kanunusani 1329 (5 Şubat 1914) tarihli 46. Sayısında “*Muhammed Peygamberimiz*” başlığıyla yayımlanan yazıda mevlit kandili tebrik edilerek, bu kandilin Peygamber efendimizin doğması hasebiyle kutlandığı açıklanmış ve bu gece evlerde mevlitler okutularak çeşitli ikramların yapıldığı anlatılmıştır.

Çocuk Dünyası dergisinin kimi hikâyelerinde abdest, namaz, dua gibi birtakım dini kavramların kullanıldığı görülür. Kimi zaman bir hikâye karakterinin dini kavramlar kullanarak etrafındakileri kandırdığına tanık olunurken, kimi hikâyelerde de çokça ibadet ve dua ile istedikleri mutluluğa mazhar olan kahramanlardan söz edilir. Ayrıca

dönemin siyasal şartlarının da etkisiyle İslam dinine has olan “*şehitlik*” kavramının hikâyelerde sıklıkla yer aldığı görülmektedir.

Mesela şehitlik kavramı, “*Kahraman Nuri*” (Çocuk Dünyası, S.6:3) adlı hikâyede işlenmiştir. Hikâyede; vatan sevgisinin imandan geldiğine ve imanını kurtarmak için gönüllü asker olması gerektiğine inanan 12 yaşındaki Nuri adlı kahraman Türk çocuğunun şehitlik arzusu anlatılmaktadır.

“*Semada Birleşen Ruhlar*” (Çocuk Dünyası, S.14:3), “*Bayraktarın Şehadeti*” (Çocuk Dünyası, S.9:6), “*Kahraman Türk Oğlu*” (Çocuk Dünyası, S.35:2) gibi bazı hikâyelerde şehit olarak cennete giden çocuk ve gençlerin hayatlarından kesitler sunulmuştur.

Dergide dini kavramlara yer verilen hikâyelerde daha çok Allah’a yalvararak dua etmek vurgulanmış ve bu duaların neticesinde Allah’ın bahsettiği mutluluklar resmedilmiştir. “*Hamal Recep’in Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.23-24:1-2) bu minvalde bir hikâyedir. Kızını sarayın kapıcı başının oğluna veren Hamal Recep bu mutlulukla hemen abdest alır, namaz kılar, ellerini açar; “*Yarabbi İnşallah bir kızın yüzünden sen beni hamallıktan kurtarıp refaha erdireceksin. Her şeyi senden istiyorum, bol hazinenden rızımızı gönder*” diye Allah’a dua eder. Ancak atılan iftira sonucu kız eve dönünce Hamal Recep, kullara sırtını dayamayı düşünerek hata ettiğini anlar: “*Adamcağız o kadar müteessir olur ki hüngür hüngür ağlayarak hemen abdest alır, seccadeye oturur... Ben Allah’tan isterim kullardan gelen devlet işte bu kadar devam eder*” diye dua ve niyazda bulunur (Çocuk Dünyası, S.23:4). Nitekim hikâyenin sonunda hamalın kızı padişahla evlenir ve babası azledilen kapıcı başının yerine görevlendirilir. Hikâyede Allah’tan istedikten sonra her şeyin mümkün olduğu, Allah’ın hazinesinin sonsuz olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Benzer dini vurguların yapıldığı bir diğer hikâye de “*Bahri’nin Hikâyesi*”dir (Çocuk Dünyası S.26:1-2). Hikâyeye göre beş vakit namazını kılan yetim bir kızcağzın dualarının kabul olmasıyla yaşadığı emsalsiz mutluluk anlatılırken sık sık namaz ve abdest kavramlarının zikredildiği görülmektedir.

Okuyucu mektuplarıyla dergiye ulaşan milli masalda sıklıkla dini kavramlara vurgu yapıldığı, kızın abdest alıp namaz kılışı defalarca zikredildiği görülmektedir. Mesela “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.25-28:1-3) adlı hikâyenin kahramanı olan kızın sabahleyin namaza kalkışından söz edilir. “*Akşam olur kız abdest alırken kedi gelir, kız her geceki gibi muamele eder: ‘ Gel siyahım namaz kılalım da yemek yiyelim’ diye namaz kılar*” (Çocuk Dünyası, S.27:2). Aynı hikâyede namaz konusu; “*O gün ne hal ise akşamı eder, akşam namazından sonra kedi gelir, yemek yerler, kız yatsı namazını da kılar*” (Çocuk Dünyası, S.27:2) şeklinde yer bulur.

Yapılan duaların karşılıksız kalmayacağını anlatıldığı bir hikâyeye de “*İnciler*” (Çocuk Dünyası, S.58:118) başlığıyla nakledilmiştir. Hikâyeye göre, çölde kaybolmuş olan bir gezgin açlıktan ve susuzluktan ölmek üzere iken bir ağacın altında bir kese dolusu inci bulur. Bu noktada hikâyeden kopan yazarın burada, çocuklar için önemli bulduğu bir uyarıyı; “*Bir lokmanın, bir yudumun sizde büyük hakkı var, siz bu hakkı tanıyınız, ona hürmet ediniz. İnci, altın, elmas bazen bir lokmacık et kadar insan için faydalı olamıyor. Hepiniz bir lokmayı tanıyınız, öğreniniz, biliniz..*” şeklinde not düşüğü görülmektedir. Hikâyenin devamında yiyecek ararken inci bulduğuna sevinemeyen gezgin, ellerini açıp çaresizlik içinde Allah’tan yardım ister. Biraz sonra bir Arap’ın, deve üstünde tozu dumana katarak geldiğini görür. Gezginin açlıktan perişan halini gören bu Arap, adamın karnını doyurur. Hikâyede verilmek istenen nihai mesaj bu noktada Arap’ın ağzından aktarılır: “*Gördün mü, Allah ne kadar büyük ve ne kadar iyilik sahibidir. Sen herhalde iyi kalpli bir adamsın, Tanrı senin çöller ortasında ölmeni arzu etmediği için, bana inci kesesini orada unutturdu. Çünkü ben torbayı almak için tekrar dönerken senin de hayatını kurtaracaktım*” (Çocuk Dünyası, S.58:118)

Yine aynı minvaldeki “*Serçe ve Çocuk*” (Çocuk Dünyası, S.46:7) adlı hikâyede hasta yatağında yatan küçük bir çocuğun arkadaşı küçük serçeden “*Git, Büyük Allaha yalvar ki, iyi olayım*” şeklinde kendisine dua etmesini ister. Serçe de; “*Gidip yalvaracağım, fakat büyük Allah’ı nerede bulacağım?*” der. Bunun üzerine temel mesajın özü; “*O her yerde bulunur, sen dua ettiğin vakit o işitir*” cümlesiyle verilir. Böylece hikâyede temel mesajın, okuyucularına Allah’ın varlığını, her türlü şartta ona yönelmenin önemini ve bu anlamda dua kavramını öğretmek olduğu görülmektedir.

Allah'ın rahmetinin ve merhametli, iyilik sahibi kullarının zor zamanlarında yardımcısı olduğunun anlatıldığı “*Yumurtalar*” (Çocuk Dünyası, S.57:103) adlı hikâyede; yaptığı iyiliklerle ün salmış bir adamın memleketini düşmanlar işgal eder. Düşmanlar bu adamı öldürmek üzere emir almışlardır ancak çok yakınına kadar geldikleri halde adamı saklandığı yerde göremezler. Zira Allah onu düşmanların gözünden saklamıştır. Evinin bodrumundan uzun süre çıkamayan adam açlık sıkıntısı çekmeye başlar ve Allah'a dua eder. Bir süre sonra bodruma bir tavuğun gelip yumurtladığını görür. Bunu da Tanrının bir hediyesi olarak değerlendirir. Günler sonra şehrin istilacı düşmanlardan kurtulmasıyla bu zavallı adam saklandığı yerden çıkar. Hikâyede onun düşmanlar tarafından bulunamayışı, o zamana kadar yaptığı iyiliklere bağlanır: “*O vakit zavallı adam saklandığı yerden, şimdiye kadar yaptığı iyiliklerin hürmetine, Allah'ın yardımıyla hayatını kurtardığına kanaat ederek çıktı. Evet, Allah iyiliği sever ve iyilik edenlere daima yardım eder.*” (Çocuk Dünyası, S.57:103)

Allah'ın çocukları, iyi insanları ve yardıma muhtaçları koruduğunun anlatıldığı “*Yıldırım*” (Çocuk Dünyası, S.69:293) adlı hikâyede; yağmur bastırınca bir meşe ağacının altına sığınan Cengiz adındaki çocuk kendisine bir yönden seslenildiğini duyar ve hemen o yöne doğru koşmaya başlar. O esnada altından ayrıldığı meşe ağacına büyük bir gürültüyle yıldırım düşer. Ölümünden o ses sayesinde kurtulduğunu anlayan Cengiz Allah'a şükreder. Bu hikâyede bir taraftan bilimsel olarak açıklanan bir tabiat olayı hatırlatılırken diğer yandan Allah'ın çocukları, iyi insanları ve yardıma muhtaçları koruduğu inancı işlenmiştir.

Allah'ın insanlara yaptığı lütufların anlatıldığı bir diğer hikâye de “*Akıllı Bir Kabile Şeyhi*” (Çocuk Dünyası, S.41:6)adıyla yayımlanmıştır. Hikâyeye göre; Büyük İskender'in ziyaret ettiği bir kabile şeyhinin önüne bir dava gelir. Adamın biri bir diğerine tarla satmış ve tarladan altın çıkmıştır. Tarlanın yeni sahibi altını eski sahibine vermek isterken, tarlayı satan ise artık tarla yeni sahibinde olduğu için altının da ona ait olduğunu söyler. Kabile şeyhi biraz düşündükten sonra ikisinin çocuklarını evlendirerek altını onlara vermelerini söyleyerek davayı çözer. Buna çok şaşırın Büyük İskender kendi ülkesinde olsa altına devletin el koyacağını söyler. Bu sefer şaşırma sırası kabile şeyhindedir. Büyük İskender'e; “*Sizin memlekette güneş doğar mı?*” diye sorar. Evet

cevabını alınca; “*Güzel güzel yağmurlar da yağar mı?*” sorusunu sorar. Buna da olumlu cevap alan şeyh; “*Pekala sizde çayır ve ot yiyen hayvanlar var mı?*” diye bir soru daha sorar. Bunların da çok sayıda bulunduğu cevabını alınca şaşkınlık içinde nihai hükmünü verir; “*Ya! Bu derece ahlaksız ahalisi olan bir memleket Cenab-ı Allah’ın böyle büyük lütuflarına müstahak olmazdı. Demek ki, Cenabı Hak yağmuru, güneşi size değil hayvanlara ihsan buyuruyor.*” Böylece hikâyede Allah’ın lütfuna ancak iyi olanlar ve masum hayvanların müstahak olduğu teması öne çıkarılmıştır.

Dergide yaratıcı kavramının vurgulandığı bir hikâyeye olan “*Midyeler, İstiridyeler*” (Çocuk Dünyası, S.17:1) bir annenin oğluna yaratıcının bütün varlıkları en güzel şekilde yarattığına, ancak tüm mahlukatın bir şekilde çalışarak ihtiyaçlarını temin etmesi gerektiğine dair karşılıklı sohbetlerini ihtiva eder. Anne çocuğuna; “*Herkesin rızkını veren Allah’tır oğlum ama Hak Teala hazretleri kimsenin rızkını ağzına koymaz. ‘Armut piş, ağzıma düş’ sözünü hiçbir hayvan söyleyemez. Herkes Hak Teala’nın kısmet ettiği rızkı kendisi çalışarak kazanmaya mecburdur*” diyerek, hayatını kazanmak için herkesin çalışmak zorunda olduğunu anlatır.

Yaradılışına uygun bir şekilde hayat sürdüren küçük bir nohut tanesinin hayatını nasıl idame ettirdiğinin anlatıldığı bir hikâyeye de “*Nohut Çiçeği*” (Çocuk Dünyası, S.65:246) adıyla yayımlanmıştır. Hikâyede hasta yatağında ölüm ile yaşam arasında gidip gelen küçük bir kızın penceresine düşüp, kenarda kök salan ve yeşeren bir nohut tanesinin çocuğa nasıl neşe ve hayat kaynağı olduğu resmedilmektedir.

Tolstoy’a ait olduğu belirtilerek yayımlanan “*İlyas*” (Çocuk Dünyası, S.59:135) adlı çeviri hikâyede ise çok çalışan insanlara Allah’ın her türlü nimeti bahşettiği, ancak bu nimetlerin arasında Allah’ı unuturlarsa her şeylerini kaybedebilecekleri anlatılmaktadır. Hikâyeye göre; gece gündüz çalışarak zengin olan İlyas, elindeki bütün mallarını ve çocuklarını yaşadığı felaketler sonucu kaybeder, karısıyla daha önce iyilik yaptığı bir adamın yanında çalışmaya başlar. İlyas’ın yaşadıklarına şahit olan bir adam, tüm bunlardan sonraki hissiyatının ne olduğuna dair bir soru sorar. İlyas’ın karısı; genç ve zengin olduklarını, mallarını koruyup çoğaltma gayreti içinde çırpındıklarını, çalınma, israf, az kazanma gibi kaygılardan, gelecek misafire ikram telaşına kadar bin

bir türlü meşgale arasında Allah'ı hatırlamaya zaman bulamadıklarını, bu gibi sebeplerden dolayı bütün vakitlerini gam ve kasavet içinde geçirdiklerini, bütün bu gamların arasında Allah'a ibadet edecek zaman bulamadıklarını, böyle sıkıntılı bir hayat sürmekte iken bütün varlıklarını kaybettiklerini söyler. Kadın bütün varlıklarını kaybedip fakir düşmelerinden, başkalarına hizmetçilik etmek zorunda kalmalarından dolayı müteessir olmadığını da sözlerine ekler ve; “...biz hakiki bahtiyarlığı asıl şimdi bulduk” der. Fakirlikle mutlu ve bahtiyar olmalarının gerekçesini de; “... Şimdi, artık düşünecek bir malımız yok; ne hırsızdan ne kurttan ne yangından... hiçbir şeyden korkmuyoruz ve onları düşünmüyoruz. İkimiz Allah'ı düşünerek bizi bakan adamın hizmetinde kusur etmemeye çalışıyoruz ve Allah'a ibadet için pek çok vaktimiz oluyor” (Çocuk Dünyası, S.59:135) cümleleriyle açıklar. Bu hikâyenin Osmanlı toplumunun inanç ve değerleriyle uyumlu hale getirildiği görülür. Örneğin; “Sabahleyin tan yeri ağarmadan kalkar, namazını kılar ve işine başlardı” (Çocuk Dünyası, S.59:133) ifadesi, hikâyenin çevirisinde Müslümanlara has ibadetlere yer verildiğini gösterir.

İçinde dini kavramlar barındıran bir diğer hikâye de “Makas Nine” (Çocuk Dünyası, S.28:8) adıyla yayımlanmıştır. Hikâyeye göre yaramaz bir çocuk Makas Nineyi çok üzer ve bedduasını alır. Ninenin gönlünü alamadan bir hafta içinde nine ölür. Bir süre sonra oyun oynarken ağaçtan düşüp ağzı burnu kan içinde kalır. Annesi çocuğa bu başına gelenin Makas Ninenin bedduasını aldığı için olduğunu söyler. Bağışlanması için onun ruhuna Kur'an okumasını ve bir daha yaşlı insanları gücendirmemesini tavsiye eder.

Çocuk Dünyası'nda dini kavramlar kullanmak suretiyle karşısındakini aldatan, sahtekarlık yapan hikâye karakterlerine de yer verildiği görülür. Özellikle dini kavramlar kullanarak hilebazlık peşinde koşan tilki karakteri birkaç hikâyede okuyucunun karşısına çıkar. “Horoz, Köpek, Tilki” (Çocuk Dünyası, S.16:3) hikâyesinde tilki, iştahını kabartan bir horoz görerek onu bulunduğu ağaçtan birlikte namaz kılmaya davet ederken; “Sülün ile Karga ve Tilki ile Keklik” (Çocuk Dünyası, S.34:3) adlı hikâyede yine tilkinin türlü yeminler ederek keklığı kandırmaya çalıştığı görülür. “Tilki Kardeşin Muhakemesi” (Çocuk Dünyası, S.5-8:4-6) adlı bir diğer hikâyede ise mahkemede şahitlik yapanlar tilkinin dindar görünerek nasıl çevresindekileri kandırıp onlara zarar verdiğine şahit

olduklarını anlatırlar: “... Geçen gün o hilekarın bir cinayetini de ben gördüm. Ormanın kenarından geçiyordum. Bir tavşanı beraber dua edelim diye yanına çağırdı. Eline bir kitap aldı. Saf tavşan onun bu dindarlığına inanarak arkasına sokuldu ve duaya başladı. Bir dakika geçer geçmez tilki kitabı elinden attı ve tavşanı yakalayıp öldürdü” (Çocuk Dünyası, S:5-4). Görüldüğü üzere hikâyelerde dindar görünen herkese aldanmamak gerektiği, dini istismar eden kötü niyetli insanların da olabileceği vurgulanmaktadır.

Dini temsil niteliğinde bir diğer hikâye karakterinin resmedildiği “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.28:4) başlıklı hikâyede yer verilen imam da yine olumsuz nitelikler taşıyan bir karakterdir. Bir din adamının vakarlı, ağırbaşlı, saygın bir yapıda olması beklenirken hikâyedeki imamın tam tersi bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Bu imam tamahkarlığıyla kendisini komik duruma düşüren, saygınlığını yitirmiş bir karakter olarak resmedilmiştir.

Çocuk Dünyası 14. sayısında “*Süleyman Peygamber'in Bir Muhakemesi*” (Çocuk Dünyası, S.14:1) adlı bir hikâyeye ile peygamber kıssası da yayımlanmıştır.

Çocuk Dünyası dergisinde içinde birtakım dini öğeler barındıran “*Adsızın Kalbi*” (Çocuk Dünyası, S.18:2) adlı bir milli masala da yer verilmiştir. Fakat masal dini kavramlar bakımından kendi içerisinde çelişkiler barındırmaktadır. Zira başlangıçta Türklerin eski inançlarına dair dini kavramlara yer verilir. Mesela; “... Akşam oraya vardığı zaman, yüksek bir tepenin üstünde diz çökerek yerleri, gökleri, insanları yaratan Tanrı Karahan'dan sabahlara kadar yolculuğu için uğur diledi” ifadesi, “... Yine Tanrı Karahan'a tevekkül ederek Altın dağında yola çıkmazdan evvel okuduğu duasını tekrar ederek yola düştü. ...” (Çocuk Dünyası, S.18:3), “Ben korku bilmem. Tanrı Karahan benimle beraberdir.” (Çocuk Dünyası, S.19:4) ifadeleri eski Türk inançlarını çağrıştıran niteliktedir. Aynı hikâyenin devamında yer verilen; “... sultanın karşısına oturduktan sonra, kollarını sıvayarak, besmele ile sahanın kapağını kaldırdı ...” (Çocuk Dünyası, S.19:4) ifadesi yerine göre İslam dinine ait kavramların da kullanıldığını göstermektedir.

Değerlendirme

Osmanlı'nın son dönemlerinde yayımlanan çocuk dergilerinde dini değerlere dönemin konjonktürü gereği çok da sık yer verilmemekle birlikte tamamen dinden ve halkın yaşantısından kopuk bir dilde yayın yapılmadığı görülmektedir. Zira yaşanan dönem gereği halkın bir bütün içinde tutulması ve vatan için canını bile ortaya koyabilecek surette fedakarlıklar göstermesi dini duygularla sıkı sıkıya bağlılık göstermektedir. Dolayısıyla gerek Çocuk Dünyası ve gerekse Çocuk Duygusu dergilerinde dini bir kavram olan şehitlik kavramının sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra yine her iki dergide de dua etmenin Allah'a içten yakarışların muhakkak karşılığını bulacağı mesajını da içeren hikâyelere de yer verilmektedir.

Ayrıca Çocuk Duygusu dergisinde dininin geri kalmanın sebebi olamayacağı, dindar olmanın yeniliklere, ilim ve fenne duyulan ilgiyi engellemeyeceğine dair bir hikâyenin yer bulduğu görülmektedir. Sahibi azınlık tebaaya mensup olan derginin içeriğinde ise İslami unsurların yer alması ve Hz. Muhammet (s.a.v.)'in hayatını anlatan bir kitabın reklamının uzun bir süre yapılması dikkate değer bir husustur.

Çocuk Dünyası dergisi ise; yine İslami kavramlara vurgu yapan hikâyeler yayımlamakla birlikte, dini duyguları kullanarak başkalarını sömüren karakterlere de yer vermekte, çocuklara hayatta karşılarında her tipte olumsuz insan çıkabileceğine, görünüşe aldanmamak gerekliliğine dair mesaj verilmek istenmektedir. Yine Çocuk Dünyası'nda eski Türklerin inançlarına göndermeler yaparak hem İslami ve hem de eski dini inançların bir arada kullanıldığı bir hikâyeye de yer verilmiştir.

4.1.7. Estetik Değerler

Hayati önem taşıyan temel ihtiyaçlarını karşılayan bireylerin bir sonraki ihtiyacı olarak ortaya çıkan estetik değerler, hayatı renklendiren, anlamlandıran ve bireylere mutluluk veren ürünlerin ortaya konulması suretiyle meydana gelir. Bireyleri günlük hayatın rutininden kurtaran, içinde bulunduğu türlü meşakkate rağmen motivasyonunu sağlamasına yardımcı olan yine bu estetik değerler olmaktadır. Estetik değerleri ön

planda olan bireyler sanata eğilimlidirler, simetri ve forma önem verirler. Güzelliklerin farkında, hayatın rengini, ahengini tam anlamıyla yaşayabilen, mutlu bireyler estetik değerlerin amaçladığı insan tipidir.

Dönemin mevcut iktidarına yakın duran ve daha çok milliyetçi bir çizgi takip eden Çocuk Dünyası dergisi, okuyucularını daha ziyade kaybedilen toprakların çok çalışmak ve intikam ile geri alınabileceğine dair çokça içerikler yayımlamıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere dergi için estetik değerler, diğer değerlere göre daha geriplandadır. Çocuk Dünyası'nda estetik değerler içeren hiçbir hikâyeye rastlanmamakla birlikte, 18 Nisan 1329 (1 Mayıs 1913) tarihli 6. sayısında bir resim müsabakası düzenlenerek çocukların resim yapmaya teşvik edildiği görülür. Ağlayan ve pasaklı bir çocuk resmi çizilmesi istenen yarışmanın kazananına vaat edilen ödül ise bir suluboya takımıdır. 9 Mayıs 1329 (22 Mayıs 1913) tarihli 9. Sayıda ise yarışmada dereceye giren altı resmin neşredildiği görülür.

Çocuk Duygusu

Osmanlı'nın son dönmelerinde okulöncesi eğitim ve çocuk edebiyatına yönelik çalışmaların daha çok gayrimüslim tebaa tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Dolayısıyla dönemin çocuk dergileri çocuğa görelilik ve estetik değerler bakımından ele alındığında daha önce de belirtildiği gibi sahibi gayrimüslim bir Osmanlı vatandaşı olan Leon Lütü tarafından yönetilen Çocuk Duygusu dergisi, çağdaşı diğer çocuk dergileri arasında görsel açıdan kısmen daha iyi bir noktadadır.

Okuyucularını sanata teşvik edici bazı yazılar yayımlayan derginin 12 Kanunuevvel 1329 (25 Aralık 1913) tarihli 28. sayısında “*Tiyatroda Sanat*” başlığıyla yayımlanmış olan bir yazıda Avrupa'da çocukların çok küçük yaşlardan itibaren tiyatrolarda oluşturulan dersliklerde eğitim aldıklarından söz edilmiştir: “*İnsanın her şeyi küçüklüğünde, çocukluğunda daha ziyade öğrenmekte olduğunu nazarı dikkate alan Avrupalılar tiyatroculuk sanat-ı nefisesini de bir mektep tarzında çocuklardan başlayarak talim ve tedrise başladılar*” (Çocuk Duygusu, S.28:5). Bu ifadelerde Avrupa'da sanat eğitimine çok erken yaşlarda başlanması örnek gösterilmektedir. Bu tiyatrolarda sanat dışında eğitim-öğretim imkanlarının da sağlandığından söz edilmiştir:

“Bir gün Avrupa tiyatrolarına nazar edilecek olursa görülür ki Avrupa’da her tiyatroda bir de daru’t tedaris mevcuttur. Orada çocuklara rakslar, hareket-i muhtelif ve vücudiye talim edilir. Hitabet öğretilir, gözlerle ifade-i meram demek olan mimikler gösterilir” (Çocuk Duygusu, S.28:5). Yazının yanında tiyatrocu iki küçük kızın ve bir bale topluluğunun fotoğraflarına yer verilmiştir.

Çocuk Duygusu’nun 20 Haziran 1329 (3 Temmuz 1913) tarihli 3. sayısında ise “Çocuklara Zarafet Dersleri” (Çocuk Duygusu, S.3:2) başlığı altında günün modasına uygun, temiz ve şık giyinmeleri gerektiği nasihatleri verilmekte, günün modası tafsilatlarıyla anlatılmaktadır. İnsanların güzel şeyler görmek istedikleri aksi takdirde karşılındakine nefret nazarıyla bakacakları belirtilerek çocuklara tertip, düzen ve estetik zevk alışkanlığı ve sevgisi oluşturulması amaçlanmıştır.

Çocuk Duygusu dergisi estetik değerini ön plana çıkararak, sanata teşvik edici yönü olan yalnızca bir hikâyeye yer vermiştir. Bir babanın oğlunun kötü alışkanlığından vazgeçmesi için gösterdiği çabanın resmedildiği 44. sayıda yer alan “Süreyya’nın Burnu” (Çocuk Duygusu, S.44:3-6) adlı hikâyede çocuğunun terbiyesi için uğraşan ebeveynlerin muhakkak emeklerinin neticesini alacakları teması işlenmiştir. Hikâyeye göre; babası sürekli burnunu karıştıran küçük çocuğu engelleyebilmek için burnuna bir maske geçirir. Bir süre bu şekilde yaşayan çocuk hastalanır. Bunun çözüm olmadığını fark eden baba eline boks eldiveni geçirir, dışarı çıkarken de eline ağır paketler vererek onu yanında götürür. Bir gün bir heykeltıraş arkadaşını ziyaret eden baba, elinden paketini bırakan oğlu yine elini burnuna sokunca büyük bir mahcubiyet yaşar. Bunu fark eden heykeltıraş çocuğun eline heykelin hamurunu verir ve bundan sonra kendisine yardım etmesini ister. Bu sanatla uğraşan çocuk bir süre sonra kötü alışkanlığını tamamen unuttur ve büyük bir sanatçı olur. Burada terbiye hususunda sanatın da yardımcı bir unsur olduğu, eğitimde sanatın gücünden yararlandığı görülmektedir.

Değerlendirme

Araştırma konusu dergilerde estetik değerler taşıyan masal ve hikâyelere çok az yer verildiği görülür. Çocuk Duygusu’nda bir hikâye dışında estetik değerler pek rağbet

görmezken Çocuk Dünyası hikâye ve masal türü içerikte konuya hiç itibar etmez. Zira dergilerin yayımlandıkları dönem savaşların, büyük felaketlerin ve acıların yaşandığı bir zaman dilimi olması hasebiyle bu anlaşılabilir bir durumdur. Sanat ve estetik kaygılar daha çok güvenli, huzurlu ve mutlu ortamlarda kendine yer bulabilen değerlerdir.

4.2.Pedagojik Açıdan Sakıncalı Mesajlar

Masal ve hikâyeler her zaman iyi ve merhametli olanların kazandığı, sevginin ne kadar değerli olduğu, sabırla her türlü zorluğun üstesinden geldiği gibi pek çok değer içeren mesajlar taşır. Bu mesajlar okuyucusu ya da dinleyicisi olan küçük dimağlarda nasıl bir insan olmaları gerektiğine dair yol gösterici niteliktedir. Bu masal/hikâyelerin kahramanlarıyla kendini özdeşleştiren çocuk kendini onların yerine koyarak hayata hazırlanır.

Çocukların kendilerine seçtikleri rol modeller gerek kişiliklerinin ve gerekse sosyal gelişimlerinin biçimlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu rol model çocuğun hayranlık duyduğu, kendisini onun yerine koymak istediği bir varlıktır ve ideal insan olma yolunda kendine seçtiği rol modelin hatalı tavırlar sergileme lüksü yoktur. Zira bu rol model çocuğun gelecekte olmasının istendiği ideal insan tipidir.

Çocuk eğitiminde önemli rolü bulan hikâye ve masalların içeriklerinde çocukların ruhsal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyecek eylem ve sözlere yer verilmesi çocukların ruh dünyasında sarsıcı etkilere yol açabilmektedir. Çocuklara yönelik süreli yayınlarda yer verilen içeriklerin bazen özensizlik, bazen bilgisizlik sebebiyle pedagojik açıdan sakıncalı içeriklere yer verdikleri görülür. Araştırma konusu dergilerde de zaman zaman bu tür pedagojik sakıncalar içeren içerik ve mesajlara rastlanmıştır.

4.2.1. Çocuk Duygusu'nda Sakıncalı Mesajlar

Dönemin çocuk dergilerinde pedagojik bakımdan sakınca teşkil edecek mesajlara her dönemde rastlanmaktadır. Bunun dikkatsizlik, bilinçsizlik gibi sebepleri yanında en

önemli sebebinin dönemin siyasal ve sosyal şartları olduğu görülmektedir. Çocuk Duygusu dergisinde sayıları az da olsa olumsuz içerik barındıran hikâyelere rastlanır. Bu hikâyelerde çocukların ruh dünyasının derinden etkilenebileceği, adeta gözlerinin önünde canlandırabilecekleri şekilde bazı olumsuz tablolara yer verilmesi dönemin şartlarından kaynaklanan bir durum olmaktan çok özensizlik ve dikkatsizlikten kaynaklandığı söylenebilir.

Örneğin, “*Padişah İle Elmas Taciri*” (Çocuk Duygusu, S.19:4) adlı milli masalda insanı rahatsız edici boyutta cümleler sarf edildiği görülür. Zira hikâyede, elmas tacirini öpmek isteyen ama yanağını koparacak şekilde ısırın bir cariyyeden ve cariyyenin yaptıklarını öğrenerek onun başını kestiren bir hanımdan söz edilmektedir. Üstelik resimlerle desteklenen bu hikâyenin resimlerinden biri de masa üzerinde duran bir tepsinin içindeki kesik kadın başıdır. Hikâyede kadının kesik başı hakkında ayrıntılı tasvir yapılması da bu konuda oldukça duyarsız davranıldığını göstermektedir.

Oldukça rahatsız edici boyutta öğeler taşıyan bir diğer hikâyeye de “*Kaçırılmış Prenses*” (Çocuk Duygusu, S.49-56:2-6) adlı çeviri masaldır. Hikâyede vahşi hayvan dövüşlerinin bütün dehşetiyle ayrıntılı bir şekilde tasvir edildiği görülür. On iki yaşındaki prensesin hayvan dövüşlerine gitmesi ve orada karşılaştığı korkunç manzaralardan hiç etkilenmeyip aksine öldürülen hayvanların derilerinden neler yapılabileceğine dair yürüttüğü fikirlere yer verilmektedir. Küçük bir kuzunun vahşi hayvanlara yem edilmesine izin vermeyen prenses, hayvanların zorla birbirleriyle öldüresiye dövüştürülmelerini ise zevkle seyretmektedir. Hikâyede fil ile kaplanın öldüresiye mücadelesi çocukları olumsuz etkileyecek oldukça kanlı tasvirlerle sunulmuştur. “*Harem ağaları, sultanın ayakkabıları kanla bulaşmasın diye geçeceği yerlere halı seriyorlardı*” (Çocuk Duygusu, S.50:5) ifadeleri, kanlı tasvirlerin hangi boyutlara ulaştığını gösterir.

Çocuk Duygusu’nda olumsuz mesaj barındıran bir hikâyeye de “*Osmancığın Hikâyesi*”dir (Çocuk Duygusu, S.54:5-7). Hikâyeye boyunca Osmancığın korkaklığından dem vurulduğu halde gittiği her yerde çok cesur zannedildiği ve çevresindekilerin bir şekilde ona destek olduğu görülmektedir. Sokakta bulunduğu parayla kendisine özel

kıyafetler diktirerek farklı biri görünen Osmanlık düştüğü müşkül durumlardan karısı sayesinde kurtulur. Ancak daha sonra kendisini çok cesur bir kahraman zanneden padişahın kızıyla evlenir. Nihayetinde karısını bir daha hiç arayıp sormadığı da hikâyenin sonunda belirtilmektedir. Olumlu hiçbir değer taşımadığı gibi tam bir dolandırıcılık ve vefasızlık timsali olan hikâyeye kahramanı hikâyenin sonunda adeta ödüllendirilmiş ve saraya damat yapılmıştır. Bu tip bir kahramanın çocuklar için iyi bir model teşkil edeceği düşünülemez.

Hiçbir olumlu mesaj barındırmayıp, içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için diğer hayvanların canlarının yanmasına sebep olan bir tavşanın yaptığı yaramazlıklardan oluşan “*Tilki Kardeşin Nohutları*” adlı hikâyede olumsuz mesaj barındıran bir diğer içeriktir. Hikâyede budala bir ayıyı kandırarak tilkinin tuzağına düşmesine sebep olan bir tavşanın bu yaptığıyla nasıl eğlendiği anlatılmaktadır. Hırsızlık yaparken tuzağa düşen tavşan, ayıyı kandırarak kendi yerine geçmesini sağlar ve tilki gelip tuzağa düşen ayıya hiç acımadan vururken tavşan kahaahalarla olayı seyreder. Yaptığı fenalıkların hepsi tavşanın yanına kar kalır. Hikâyede zevk için şiddet tasvirlerinin yapılması çocukları şiddete özendirceğinde kuşku yoktur.

Çocuk Duygusu’nda bir diğer olumsuzluk içeren mesaj, çocukları bilime, araştırmaya teşvik etmeye çalışırken aslında yanlış yönlendirmelerde de bulunan “*Yaramazlığa Karşı Mükafatı*” (Çocuk Duygusu, S.22:4-6) başlıklı hikâyedir. Hikâyeye göre hem kimyager hem de doktor olan babasının yaptığı deneyleri merakla izleyen ve evde yalnız kaldığında canı sıkılarak bu deneyleri kendi başına tekrar eden Ferda’nın bu yaptığı yaramazlık olarak nitelendirilirken yaptığı deneyde başarılı olması nedeniyle babası ve aile efradı tarafından büyük bir takdir görmüştür. Bu gördüğü takdirin çocuğu, tehlikeli yaramazlıklar konusunda özendirebileceği ve bu nedenle zarar görebileceği hikâyede hiç hesaba katılmamıştır. Oysa çocukları bilim ve fen konusunda teşvik etmek çok faydalı olsa da kendi başına bu tür işlere kalkışmanın olumsuz sonuçlara yol açabileceği düşünülmeliydi. Hikâyeye her ne kadar çocuğun bilime olan istidadını, zekasını ve gözlemin gücünü övme maksadı gütse de büyüklerinin haberi olmadan tehlikeli bir deneye girişen çocuğun bu tavrının çok da olumsuz sonuçlar doğurabileceğine ve tehlikeli olduğuna değinilmemiş, bu önemli mevzu göz ardı

edilmiştir. Bu hikâyeyi okuyan bir çocuk, yaptıklarıyla bu kadar övülen bir akranına özenerek benzer şeylere kalkışabilir, büyük sıkıntılar meydana getirebilir. Yaptığı bu büyük yaramazlığa karşılık böylesine takdir gören bir çocuktan söz eden hikâyeye neticede olumsuz bir örnektir.

Yine aynı hikâyede babanın çocuğuna yönelik takdir hisleri oldukça abartılı verilmiştir. Özellikle babanın kızını dudağından öpmesi ne Türk ne de İslam anlayış ve geleneğinde mevcuttur. “*Dudaklarını yavrusunun dudaklarına götürdü. Muhabbetin, mükafatın, teskin edilmez hisleri altında genç fikirli baba, genç fikirli olmaya namzet evlat ateşli buselerle öpüştüler... öpüştüler... öpüştüler...*” (Çocuk Duygusu, S.22:6) ifadeleri sadece o günün Osmanlı toplumu ve değerlerinden değil, günümüz Türk toplumu örf ve ahlak değerlerinden de oldukça uzaktır.

Çocuk Duygusu’nda yer verilen “*Rahmi’nin İmtihani*” (Çocuk Duygusu, S.55:6) adlı hikâyeye de pedagojik bakımdan sakıncalı mesajlar içeren bir başka sorunlu hikâyedir. Rahmi imtihanda hocasının ve mümeyyizlerin sorduğu soruların hiçbirini bilemediği halde hocasından aferin alır. Hocanın gerekçesi Rahmi’nin gururunu kırmamaktır. Rahmi arkadaşlarının yanına giderek imtihanın başarılı geçtiğini söyler ve gururlanır. Lakin büyük bir mahcubiyet yaşaması uzun sürmez. Burada hocasının tavrının çocuğu daha da rencide etmekten başka bir işe yaramadığı görülmektedir.

4.2.2. Çocuk Dünyası’nda Sakıncalı Mesajlar

Çocuk Dünyası dergisinde de başta şiddet olmak üzere çocukları olumsuz etkileyebilecek içeriklere yer verildiği görülür. Bazı hikâyelerde şiddet, ayrıntılı tasvirlerle adeta tablolştırılmış bir halde çocuklara sunulmuştur. Bu hikâyelerin içeriklerine bakıldığında kiminde şiddetin eğitimin bir parçası olarak görüldüğü, kiminde bir cezalandırma biçimi olarak kullanıldığı, kimindeyse bunun bir çeşit bir eğlence olarak ortaya konulduğu görülmektedir.

Şiddet ve hakaretin, eğitimin bir parçası olarak sunulduğu “*Ay Hırsızları*” (Çocuk Dünyası, S.51:3) adlı hikâyede, yaşadığı köyden, eğitim almak için gelerek hocasının

evinde yatılı kalan küçük Ahmet konu edilir. Bir gün hocasına ayı tutup tutamayacağını soran küçük Ahmet, hocasından başta “ahmak” olmak üzere çeşitli hakaret içeren sözler işitmekle kalmaz aynı zamanda okkalı bir tokat yer. Hocasından konuyla ilgili bir açıklama yerine hakaret işiten çocuk, hocasına ahmak olmadığını ispatlamak için ayı yakalayarak bir sepete koymaya karar verir. Arkadaşı Turgut’la anlaşarak gece yarısı bir tepeye çıkarlar. Ayı yakalayamamanın verdiği üzüntü bir yana bir de hocası onları o tepede yakalar. Hocası onu hakaretler eşliğinde döve döve eve getirir. Bu durum hikâyede; “...Zavallı Ahmet’in hocasından eve gidinceye kadar yediği tokatların, kuvvetli kulak çınlamalarının haddi, hesabı yoktu” cümlesiyle tasvir edilir. Ancak hocanın çocuğa uyguladığı şiddet ve aşağılamalar burada son bulmaz. Ertesi gün, kendisine eşlik eden arkadaşı Turgut’la birlikte hocası tarafından kapının dibinde bir buçuk saat ayakta bekletilir, bütün arkadaşlarının önünde ağır hakaretlerle azarlanır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi hocanın bu iki çocuğu aşağılayıcı tutumu şu ifadelerle tasvir edilir: “Her talebe şimdi mahcubiyetinden yanakları kıpkırmızı olmuş Ahmet’le Turgut’un göğsündeki Arif Hoca’nın akşamdan hazırlayıp iğne ile taktığı büyük harflerle yazılmış kağıdı okuyabiliyordu: ‘Ayı çalmak isteyenlerin hali’” (Çocuk Dünyası, S.51:5). Hikâyenin sonunda çocuklar “Ay Hırsızı” olarak yaftalanır.

Böyle bir hikâyenin sonunda çocukların yanlış yapmış olarak gösterilmesi, üstelik ayı minareye asıp sadece kendi kasabalarını aydınlatmak istemeleri gibi sevimli bir hayale kapılmaları ahmaklık olarak görülmekte ve çocuklara “hırsız” yaftası vurulmaktadır. Ayrıca hikâyede hoca çocuklara ay hakkında bilgi vermediği gibi, her defasında “ahmak, aptal” gibi kelimelerle aşağılamaktadır. Bu tür bir hikâye çocukların özgüvenlerini yitirmelerine neden olabilecek, hatta soru bile sormaya çekinmeleri sonucunu doğurabilecek bir hikâyedir. Zira çocuklar soracakları sorunun neticesinde böylesi bir aşağılamaya maruz kalmaktan korkacaklardır.

Öğretici bir içeriğe sahip olmakla birlikte yine şiddet içeren unsurlara yer verilen “Kurbağalar” (Çocuk Dünyası, S.74:371) adlı hikâyede; bahçedeki kurbağaların çiçekleri yediğinden şikayet eden annesine kurbağaların çiçekleri yemediğini ispatlamak isteyen Alp, cebinden çıkardığı bir bıçakla hayvanın kafasını keser ve midesinde ne varsa hepsini sofranın üstüne boşaltır. Onun midesinde, bazılarının henüz ölmemiş

böcek ve sülüklerin bulunduğunu gösterir. Bu hoş olmayan tasvirde hikâyenin kahramanı olan çocuk hayvana zarar vererek onun zararlı olmadığını annesine ispatlamaya çalışmaktadır. Hikâyenin sonunda çocuk, kurbağaların aslında çiçeklerin arasındaki zararlı haşereleri yiyerek ne kadar faydalı olduğunu da açıklamaktadır. Hikâyenin her ne kadar öğretici yönleri olsa da çocukların keşif yapmak adına hayvanlara zarar verebileceklerine dair bir izlenim edinmeleri kaçınılmazdır. Bu hikâyenin kahramanı olan çocuğun cebinde bıçak taşıması, bir kurbağayı keserek öldürmesi okuyucu hedef kitle olan çocuklar için iyi bir örnek olamayacağı şüphesizdir.

Şiddetin bir çözüm, bir tür tedavi biçimi olarak sunulduğu “*Bir Günlük Halife*” (Çocuk Dünyası, S.22-24:6-7) adlı hikâyede ise; sorunlarını şiddete başvurarak, dayakla çözmeye çalışan insanlar olduğu görülür. Halife Harun Reşit’in kendisine yaptığı bir şaka sonucunda uyandığında kendisini halife olarak bulan, ertesi sabah uyandığında yine evinde olduğunu gören Ebul Hasan’ın kafası fena halde karışır ve asabı bozulan adam sinirini annesini döverek atar. Bunun üzerine Hasan tımarhanede bir odaya kapatılır ve her gün on beş sopa atmak suretiyle tedavisine başlanır. Yavaş yavaş kendisinin halife olmadığına inanmaya başlayan Hasan tımarhaneden çıkarılır. Bu hikâyede okuyucuya bir yandan, annesine karşı şiddet uygulayan kişinin aklından zoru olduğu fikri işlenirken diğer yandan akıl hastası şiddet kullanılarak tedavi edilmektedir. Bu çelişki, hedef kitle olan çocukların en hafif tabirle kafasını karıştıracaktır.

Sorunların yine şiddetle çözüme kavuşturulabileceğinin bir örneği olan “*Maymunlarla Yengeçlerin Muhaberesi*” (Çocuk Dünyası, S.1:2) adlı hikâyede; yengeçler kendilerine her fırsatta zarar veren, canlarını yakan maymunlardan intikam almak isterler. Aralarında barış anlaşması imzalamak istediklerini söyleyerek maymun padişahını davet eden yengeçler, maymun padişahını kandırarak tuzağa düşürür ve feci şekilde şiddete maruz bırakırlar. Hikâyede dostluk eli uzatarak karşısındakini tuzağa düşürme ve ağır bir şiddete maruz bırakma söz konusudur. Yengeçler kendilerini kandırıp alay eden, canlarını yakan maymunlardan feci şekilde intikam almışlardır. Ancak bu hikâyede dostluk, kardeşlik, barış kavramları kullanılarak hile yapmak suretiyle ağır bir şiddet gösterisi yapılmıştır. Bu tema çocuklar için oldukça yanlış ve yanıltıcı bir örnektir.

İntikam maksadıyla başkalarına zarar vermekten imtina etmeyen bir çocuğun yaramazlıklarının anlatıldığı “*Mehmetçiğin Kurnazlığı*” (Çocuk Dünyası, S.54:73) adlı hikâyede; küçük Mehmet fena huylu ihtiyar bir kadının eline düşer. İhtiyar kadın çocuğu kaçmasın diye bir çuvalın içine sokarak ağzını sıkıca bağlar. Yanında taşıdığı küçük bıçakla çuvalın ağzını açan Mehmetçik kendisi çuvaldan çıkarken ihtiyar kadının keçisini çuvala koyar ve kaçıp gider. Kadın eve dönünce çuvala sopayla vurmaya başlar. Zavallı, masum keçi fena şekilde şiddete maruz kalır. Hikâyede çocuk, hayvana zarar vermeden de oradan kaçabilecekken sırf ihtiyar kadını kızdırmak için hayvanın canının yanmasında bir sakınca görmez. Hikâyede çocuğun yaptığı yanlış ortaya koyulmadığı gibi, hikâyeye “*Mehmetçiğin Kurnazlığı*” adı verilerek adeta burada çocuğun yaptıkları tasvip edilmektedir.

Çocuk Dünyası’nda dayağın da ötesinde şiddet içerikli ölümlerin yer verildiği hikâyelere de rastlanır. Milli masal olarak nitelendirilen ve şiddet içeren öğelerin ayrıntılı tasvir edildiği bir hikâye olan “*Of Lala’nın Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.42:4-5) çocukların zihnini açıcı, kahramanın diyar diyar gezdiği bir masal olmakla birlikte içinde insan yiyen genç kız, beyni patlatılan bir dev, zincirlere vurulmuş işkence gören bir şehzade gibi unsurlar barındırmakta ve çocukların psikolojisini olumsuz etkileyebilecek tablolar oluşturmaktadır.

Yine aynı minvalde şiddet öğeleri içeren bir diğer masal da “*Mavi Sakal*” (Çocuk Dünyası, S.45:4) adındaki çeviri masaldır. Günümüz çocuklarının da iyi bildiği bu masal her ne kadar büyük sözü dinlemeyenlerin göreceği zararlarını ortaya koysa da, çocukların hiç akıllarından çıkaramayacakları, onları dehşete düşürecek bir manzarayı gözler önüne sermektedir. Mavi sakal daha önce evlendiği eşlerinin başlarını keserek onları bir odaya koymuştur ve son eşi bu odadaki cesetleri görür. Mavi sakal son eşinin bu odayı gördüğünü fark edince bu sefer eline palasını alarak onun da kafasını kesmeye teşebbüs eder. Bu hikâyede geçen “altı kadının kesilmiş başlarını görme”, “palayla boyun kesme”, “hançeri mavi sakalın ensesinden saplama” gibi tasvirler çocukların psikolojilerini olumsuz etkileyecek nitelikte tasvirlerdir.

Aynı şekilde “*Benli Bahri'nin Hikâyesi*” (Çocuk Dünyası, S.25-28: 1-3) çocuklar için uygun olmayan bir içeriğe sahip milli masallardan biridir. Zira masal her ne kadar iyi yürekli, dindar, çokça ibadet eden genç bir kızın merhameti sayesinde büyük mükafatlara duçar olduğu üzerine kurgulanmış olsa da masalın içinde yer alan kocasını aldatan kadın ve bunu öğrenerek onu öldürmeye giden koca figürü çocukların ruhsal gelişimi açısından oldukça sakıncalı bir mesaj verilmektedir.

“*Karen, Maren, Met*” (Çocuk Dünyası, S.70:312-313) adlı hikâyede ise kendisine hiç itiraz etmeksizin itaat etmesini istediği karısını korkutmak için şiddetten imtina etmeyen bir adamdan bahsedilmektedir. Çocuklardan ziyade büyüklere hitap eden hikâyede adam hiç acımadan silahını çekip çok kıymetli köpeğini ve atını öldürür. Karısına bir sözü asla iki kere söylemekten hoşlanmadığını söyler. Karısını kendince eğiterek yıllarca ailesiyle görüştürmediği gibi bu süre zarfında kadın, öldürülme korkusuyla kocasının her dediğini anında yerine getiren bir köleye dönüşür. Şiddet içeren ve büyükler için bile ziyadesiyle rahatsız edici bir konusu olan hikâyenin çocuk dergisinde yer alması oldukça yersiz ve pedagojik açıdan sakıncalı bir durumdur.

Şiddet içerikli bir diğer hikâye de adaleti sağlamak adına cinayet işleyen bir padişah hakkındaki “*Kurnaz Bir Padişah*” (Çocuk Dünyası, S.54:62-64) adlı hikâyedir. Ülkesini adaletle yöneten bir padişah, halklarına zulmeden müttelik iki komşu hükümdarı kendi ülkesine davet eder. Oldukça tamahkar olan bu iki hükümdarı zenginliğinin kaynağının cennete gidip getirdiği kıymetli şeyler olduğunu anlatarak onları kandırıp tuzağa düşürür. Bu anlatılanlara inanan budala hükümdarlar cennete gitmek isterken diri diri yanarak ölürlere. Görüldüğü gibi hikâyede adaleti sağlamayı kendine şiar edinen bir padişah rahatlıkla yalan söyleyerek karşısındakileri aldatır ve davet ettiği misafir padişahları tuzak kurarak ölüme göndermekte bir sakınca görmez. Bunun oldukça sorunlu bir adaleti tesis etme yöntemi olduğu aşikardır. Adaleti tesis etmek amacıyla en acımasız bir şiddete başvurmayı meşrulaştıran böyle bir hikâyenin çocuklara olumlu yönde kazandıracığı hiçbir şey olmadığı gibi tam aksine onların üzerinde olumsuz etkisi olacağında şüphe yoktur.

Yine şiddet içerikli ve sorunlu bir muhteva da “*Marifetli Derviş ve Talebesi*” (Çocuk Dünyası, S.59:132) adlı hikâyede geçmektedir. İlminin tüm inceliklerini öğrettikten sonra talebesini öldüreceğini söylediği halde yine ders almak isteyen çocuk, eğitimin sonunda her şeyi öğrenemediği yalanını söyleyerek ölümden kurtulur. Öğrendiği ilmi insanları dolandırarak para kazanmak için kullanır: “*Çocuk hemen babasının yanına gitti ve ona biraz para kazandırmak için dedi ki: ‘Baba, ben şimdi bir at olacağım, beni çarşıya götürüp sat.’ Ve hemen güzel bir at oldu. Babası onu pahalıca sattı. Fakat geceleyin köpek olup ahırdan kaçarak evine geldi.*” Baba oğul birkaç kişiyi daha dolandırdıktan sonra hocası çocuğun bütün ilmi incelikleriyle öğrendiğini fark eder ancak çocuk daha hızlı ve kurnazca davranarak hocasını öldürür. En başından beri yanlış kurgulanan hikâyenin sonunda ise öğrendiği ilimle insanları dolandırıp bir de cinayet işleyen çocuk, sonuçta padişahın kızıyla evlenerek mutlu bir hayat sürer. Görüldüğü gibi hikâye çocuklara değer anlamında hiçbir şey katmadığı gibi tüm yanlışlarına rağmen hikâye kahramanı ödüllendirilmektedir.

Aynı minvaldeki “*Küçük Bibi, Büyük Bibi*” (Çocuk Dünyası, S.60:149-150) hikâyesinde başlangıçta iyi kalpli, dürüst biri olarak tanıtılan Küçük Bibi’nin cinayet, gasp, dolandırıcılık kavramlarıyla tanımlanabilecek eylemlerde bulunduğu görülür. Üstelik komşusu olan Büyük Bibi’nin kendisine yaptığı haksızlıklara karşılık verirken, sonuçta önce hayvanlarını gasp ettiği zavallı bir çobanın sonra da türlü yalanlarla komşusunun ölümüne yol açar. Bu şekilde başka insanları da dolandıran Küçük Bibi nihayetinde Büyük Bibi’nin de ölmesiyle rahata kavuşmaktadır. Görüldüğü gibi hikâyede hiçbir olumlu değere yer verilmediği gibi, iyi yürekli olarak tarif edilen hikâye kahramanının rahata kavuşmak adına işlemediği suç kalmamıştır. Bu hikâye yalnızca çocuklar için değil büyükler için bile hiçbir anlam taşımayan ve hatta olumsuz hislere sebebiyet verebilecek türde bir hikâyedir.

Yine “*Fena Huylu Kari*” (Çocuk Dünyası, S.36:6) adlı hikâyede; huysuz karısından kurtulup şeytanla bir anlaşma yapan ve nihayetinde şeytanı bile aldatıp kaçıran bir hikâye karakteri mevzu bahistir. Fena huyolu olmanın kötülükleri ve böyle insanların kimse tarafından sevilmeceği mesajı verilmeye çalışılırken yalancılık ve dolandırıcılıkla mutlu bir hayata kavuşan bir adamın hikâyesi anlatılmaktadır. Bu

hikâyenin kahramanı yalan ve dolandırıcılıkla zengin olarak iyi bir kızla mutlu evlilik yapar, yaptığı kötülükler yanına kar kalır. Bu hikâyenin hiçbir olumlu değer taşımadığı aksine çocukları yanlışa sevk eden bir yönü olduğu görülmektedir.

İçeriği bir miktar farklılık gösterse de yine yalan, dolandırıcılık, gasp gibi adi suçlarla refaha kavuşma öyküsü denilebilecek bir diğer hikâye de günümüz çocuklarının da çok iyi bildiği “*Çizmeli Kedi*”dir (Çocuk Dünyası, S.50-51:7-10). Yaşlı bir değirmencinin ölmeden önce çalışkan ve iyi yürekli olan en küçük oğluna bıraktığı kedi dile gelerek sahibini yaşadığı hayattan kurtaracağını söyler ve suç silsilesi bu şekilde başlar. Krala sahibinin zengin bir bey olduğunu anlatan kedi öte yandan büyük bir ev ve araziye sahip olan devi kandırarak öldürür ve devin tüm varlığını sahibinin üstüne geçirir. Bu şekilde kralın kızıyla da evlenen genç, mutlu ve refah dolu bir hayat sürer.

Zekasını kötüye kullanan karakterlere yer verilen bir diğer hikâye de “*Dolandırıcı*” (Çocuk Dünyası, S.62:186) adlı hikâyedir. Lokantada yemek yerken diş ağrısı tutan bir adam inleyip dururken başka bir masadan kalkan adam ona bir toz verir ve dişinin üzerine bu tozu koyarsa ağrının geçeceğini söyler. Hakikaten adamın diş ağrısının geçtiğini gören lokantadaki diğer insanlar bu diş tozlarından birer paket satın alırlar ve çok geçmeden bu diş tozunun tebeşir tozundan ibaret olduğunu anlarlar fakat kendilerini kandıran bu iki adam çoktan sırta kadem basmıştır.

Benzer bir hikâye de oldukça akıllı olmasına rağmen zekasını kötüye kullanan bir adamın hikâyenin kahramanını nasıl aldattığını konu edinen “*Kağıtçının Hilesi*” (Çocuk Dünyası, S.33:3) başlıklı hikâyedir. Evine dönerken sokakta ölçümler yapan bir adamı gören hikâyenin kahramanı, adamın ne yaptığını anlamaya çalışırken evinin duvar kağıtlarının altında evin önceki sahibinden kalma milyonluk banknotlar olduğuna ikna olur. Evine giderek bütün duvar kağıtlarını söken adamcağız duvarlarda herhangi bir şey bulamaz. Duvarları yeniden kağıtla kaplamak için kağıt almaya giderken sokaktan geçen bir kağıtçı görür ve çarşıya gitmekten kurtulduğu için sevinir. Fakat bir süre sonra aynı olayı yaşayan bir arkadaşıyla karşılaşır ve bu kağıtçı ile kendisini kandıran adamın birlikte çalıştığını anlayarak yaptığı budalalığa hayret eder.

Çocuklar için olumsuz örnek teşkil edecek bir hikâye de “*Bir Fıçı Altın*” (Çocuk Dünyası, S.31:3) adlı hikâyedir. Zira hikâye hiçbir değer içermediği gibi en iyi yalan söyleyebilen kişiye padişahın vereceği bir fıçı altından söz edilerek çocuklar yalanın getireceği menfaatlere karşı özendirilmekte, yalan teşvik edilmektedir. Bunun çocuklar üzerinde olumsuz etkiler göstereceği şüphesizdir.

Yine olumsuz bir tutumun söz konusu olduğu bir diğer hikâye de “*Tembel Çiftçi*” (Çocuk Dünyası, S.6:6) adlı hikâyedir. Bütün bir yaz tarlasını sürmeyen, arkadaşları çalışırken kendisi miskin miskin uyuyan tembel Ahmet, kış gelince yiyeceksiz kalır ve etrafındakilerden buğday dilenmeye başlar. Ancak o sene zaten az ürün alan diğer çiftçiler yazın beraber çalışmak için çağırdıkları halde tarlasını sürmeyen Ahmet’e hiç buğday vermezler ve Ahmet bu tembelliği yüzünden sefil bir şekilde açlıktan ölür. Hikâyede tembelliğin kötülüğü anlatılırken bir insanın ölmesine sebebiyet verecek kadar merhametsiz bir tavır içine giren köy halkının adeta haklılığı ön planda tutulmuştur.

Yine bir merhametsizlik örneği olan “*Kuşların Dili*” adlı hikâyede, çirkin olduğu için ailesinden sevgi görmediği gibi, hakarete uğrayan, doğru düzgün yemek verilmeyen çocuğu ailesi bir sandalla denize bırakır. Onu sandaldan gemisine alan iyi yürekli bir kaptan çocuğu evladı gibi görür ve ona pek çok iyilikte bulunur. Nihayetinde padişahın müşkülünü gideren çocuk saraya damat olur ve kendisini istemeyen ailesini bulurak onlarla mutlu bir hayat sürer. Hikâyede bir çocuğu koşulsuz sevecek en çok merhamet gösterecek varlıklar olan anne-babanın, çirkin olduğu için çocuklarını terk etmesi gibi garabet bir durum söz konusudur. Üstelik çocuğa kendi ailesinden başka karşılaştığı herkes iyilik etmekte, sevgi göstermektedir. Hikâye içerik bakımından güzel olsa da ailesiyle sorunlar yaşayan çocuklarda sevgiyi başkalarında arama hissiyatı doğurması bakımından oldukça yanlış bir örnektir.

Çocuk Dünyası’nda çocuklara yönelik sağlıklı beslenme, vücuduna iyi bakıp zinde tutmanın kişinin hem kendisi ve hem de vatana karşı görevleri olduğu nev’inde nasihatler içeren yazılara yer verilmiştir. Bununla birlikte derginin 31. sayısında Tolstoy’dan çeviri olduğu belirtilen “*Çocuk ve Kurt*” (Çocuk Dünyası, S.31:1) adlı bir hikâye yayımlanmıştır. Verdiği nasihatlerle tezat teşkil eden hikâyeye göre; piliç yemeyi

çok seven bir çocuk, gece rüyasında bir kurt ona yediği tavukların kesilirken nasıl acılar çektiklerini anlatır. Hikâyenin sonunda kurdun anlattıklarından çok etkilenen çocuğun bir daha asla tavuk yemediği belirtilmektedir. Hikâyede her canlının hayat hakkı bulunduğu; her canlının hayatının önemszenmesi gerektiği ana teması işlenerek hayvan ve doğa sevgisi işlenirken diğer yandan sağlıklı ve dengeli beslenmelerine, ihtiyaçları bulunan besinlerden uzaklaşmalarına zemin hazırlayarak onları olumsuz etkilemektedir.

Çocuk Dünyası dergisinin olumsuz karakterlerinden biri de bütün kötü özelliklerinin yanı sıra diğer hayvanların canının yanmasından da ayrıca keyif alan tilkidir. Dergide gerek yazı dizisi halinde ve gerekse çeşitli hikâyeler yoluyla bu tilki karakteri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Derginin 56. sayısından başlayıp 74. sayıya kadar devam eden bir yazı dizisi halinde yayımlanmış olan “*Tilki Kardeş Avrupa’da*” (Çocuk Dünyası, S.56-74:91) adlı fabl türündeki masal da çok sayıda şiddet ögesi barındırmaktadır. Tilkinin yaptığı hileler ve umursamazlıklar sonucunda ortaya çıkan feci durumlar ayrıntılarıyla anlatılmış ve hatta görsellerle desteklenmiştir. Masalda menfaatçi, hilekar, dolandırıcı, hain olan tilki her defasında yaptıkları yanına kar kalan, bir şekilde istediğini elde eden bir karakter olarak karşımıza çıkar. Masal boyunca bir tek olumlu mesaj bulunmadığı gibi, ‘kurnaz olup etrafındakini kandıran işini görür’ mantığıyla türetilmiş bir masal olduğu görülmektedir. Kendi menfaati için etrafındaki kendisini dost görenlere yapmadığı kötülük bırakmayan tilkiden en çok canı yanan masal kahramanı Kara Kurttur. “*Hain tilki ocağın kenarında duran kaynar suyu kaparak zavallı kurdun başı üstüne dökmüştü. Hayvan acıdan ciğerlerinin içine kadar yanmış, adeta delirmiş bir halde güçlüğüyle başını delikten çıkararak evine koştu*” (Çocuk Dünyası, S.63:203).

Yazı dizisi halinde yayımlanan masalda 56. Sayıdan 66. Sayıya kadar tilkinin kurdun başına açtığı bela ve sıkıntılardan söz edilmekte, her defasında kurt düştüğü durumlardan ağır yara berelerle kurtulmaktadır. Nihayetinde kurt daha fazla dayanamaz ve tilkiyi Aslan Padişah’a şikayet eder. Mahkeme yapılır fakat tilki yalan söylemekte o kadar mahirdir ki, Aslan Padişah kimin haklı olduğuna bir türlü karar veremez. “Allah haklı olana yardım eder” mantığı ile hareket eden Aslan Padişah, ikisini dövüştürüp galip gelenin haklı olacağını ilan eder. Ancak tilki yine hile yapar ve kurt mahkemeyi

yanılmaktan cezaya çarptırılır. Burada yine kurda yapılan işkence ayrıntıları ile anlatılmaktadır: *“Bu emir üzerine kara kurt bir meşe gövdesine sımsıkı bağlandı. Padişahın maiyet adamlarından büyük bir orangutan maymunu elindeki kırbaçla kurda yaklaşarak elini yukarı kaldırıp şiddetle indirdi. Evvela bir kırbaç sadâsı sonra da dünyayı alt üst eden kurdun sesi işitildi. Kırbaç beş defa göğe kalkmış ve inmişti. Her inişte kurdun derisi üzerinde uzun çizikler bırakıyor ve bir dakika sonra bu çizikler çıkan kandan kızarıyorlardı”*(Çocuk Dünyası, S.67:272).

Yaşanan hadiselerden bir türlü ders çıkaramayan budala kurt tekrar tekrar tilkinin tuzağına düşmeye devam ederken, Aslan Padişah’ın verdiği karar içine sinmediğinden olayları tahkik etmek üzere gönderdiği ayının da tilkinin tuzağına düştüğünü öğrenince ziyadesiyle sinirlenir. Bu sinirlilik hali ona pahalıya patlar, ayağının birini kaybeder. Hikâyede şiddet içeren kanlı tasvirler hikâye boyunca devam eder. *“Sürüne sürüne ta evine kadar yerde kandan izler bırakarak gitti”* (Çocuk Dünyası, S.69:300). *“Arslan: Ben ona gösteririm, dedi. Meclisim namına yemin ederim ki, onu başından aşağıya kendi kanıyla yıkayacağım”* (Çocuk Dünyası, S.71:332) bu tasvirler iki örnektir. Nihayetinde tilki yeniden mahkeme edilir ve Aslan Padişah tarafından idamına karar verilir. Ancak bu kadar fenalıklar yapıp başkalarına zarar veren tilki en sonunda vasiyeti de yayımlanmak suretiyle öyle masum ve mazlum gösterilmiştir ki okuyuculara adalet yerini buldu dedirtmek yerine adeta buruk bir acı bırakmıştır. Zira yazı dizisinin sonunun yayımlandığı 74. sayıda boynuna ip geçirilmiş tilki resmine yer verilmekle beraber daha önce idam edilerek ağaçta sallandırılan başka suçluların da varlığından söz edilerek şiddet içeren sahneler tasvir edilmiştir: *“Derhal tilki kardeşi sürükleyerek götürdüler. Orangutana teslim ettiler. Padişahın celladı kollarıyla ayaklarını sımsıkı bağlayarak arkasında darağacına götürdü... Büyük bir kalabalık siyaset meydanında toplanmıştı. Burası üzerinde birkaç meşe ağacı bulunan yüksek bir yerdi... Dalların bazısında evvelce asılma cezası giyen hayvanlar sarkıyordu”* (Çocuk Dünyası, S.74:374). Bu hikâyenin dergide sayfaların boş kalmasını önlemenin dışında bir yararı olmadığı gibi, çocukların zihinsel ve ruhsal gelişimini olumsuz etkilemek gibi sakıncaları olduğunda şüphe yoktur.

4.2.3. Dergilerdeki Sakıncalı Mesajların Değerlendirilmesi

Gerek Çocuk Duygusu ve gerekse Çocuk Dünyası dergisinin yayımladığı hikâye ve masallarda zaman zaman amaca uygun olmayan içerikler yayımladıkları, bunların sağlayacağı yarardan çok sakıncalar içerdikleri görülmektedir. Bu türden hikâye ve masalların her iki dergide de azımsanamayacak miktarda olduğu görülmektedir. Bu tür içeriklerin genellikle, çocuk edebiyatı alanında sınırlı sayıda ürün bulunması ve bunların hiçbir değerlendirmeye tabi tutulmadan olduğu gibi yayımlanması sonucu çocuklarla buluşturulduğu söylenebilir. Ayrıca bilinçsizliğin, özensizlik ve dikkatsizliğin de pedagojik bakımdan sakıncalar içeren içeriklerin dergilerde yer almasının nedenleri arasında olduğu söylenebilir. Her iki derginin ortak noktası insanlara ve hayvanlara karşı şiddet içeren hikâyelerin bir takım sakıncalı mesajlar içermesidir.

Çocuk Duygusu'nda; insanlara karşı şiddet, cinayet, vahşet tasvirleri, hayvanlara karşı şiddet, hayvanların birbirine karşı şiddeti ve hayvanların şiddete yönlendirilmesi türünden içeriklere yer verildiği görülür. Bu dergide ayrıca örf ve adetler ve Türk adet ve ahlakına aykırı ifadeler, çocukların tehlikeli yaramazlıklarını sevimli gösterecek tasvir ve özendirmeler, çocukların özgüvenini olumsuz etkileyecek öğretmen tutumları türünden sakıncalı mesajlar içeren içeriklere yer verildiğine tanık olunur.

Çocuk Dünyası'nda yer verilen sakıncalı mesajlar Çocuk Duygusu'nda yer verilenlerden çok farklı değildir. Bu dergide de ayrıntılı şekilde sunulan çeşitli şiddet ve vahşet tasvirleri hedef kitle olan çocuklar için sakıncalar taşıdığına kuşku yoktur. Çocuk Dünyası'nda nakledilen bazı hikâyelerde yer verilen şiddet ve hakaret içeren ifadeler eğitimin bir parçası olarak nakledilmiştir. Hikâyelerin bir kısmında öğretici içerikler sunulurken, bu içerik şiddeti meşrulaştırıcı bir biçimde sunulmuştur. Yine akıl hastalarına yönelik hikâyede olduğu gibi şiddetin tedavi edici bir nitelikte olduğu sunulmuştur. Şiddet, işkence ve cinayetler bazı durumlarda adaleti gerçekleştirme, bazen de haksızlıkların intikamını alma aracı olarak meşrulaştırılmıştır. Yine aldatmaya dönük olumsuz tutum ve tavırların cezası olarak cinayetlerin meşrulaştırıldığına da tanık olunmaktadır. Bazı hikâyelerde hedeflenen başarıya ulaşmada kurnazlık, aldatma, kandırma gibi yollara başvuran hikâye kahramanlarının sonunda amaçlarına ulaşmaları

öne çıkarılıp övgüye layık görülmeleri de Çocuk Dünyası dergisinde yayımlanan sakıncalı mesajlara örnek gösterilebilir.

5. BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç

Değerler; insan zihninde bilinçli/bilinçsiz yerleşmiş olan ve insanın davranışlarına yön veren ilkelerdir. Sosyal hayatı ve bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen değerler hayata yön verici ve ortak bir bilinç etrafında bütünleştirici özelliklere sahiptirler. İlk insandan beri varlığını sürdüren değerler toplumdan topluma ve zamana göre değişen ve gelişen canlı organizmalar gibi hayat sürerler. Burada kritik unsur toplumu oluşturan bireylerin ortak değer yargıları etrafında kümelenmelerinin geleceklere açısından zorunlu oluşudur.

İnsanın karakterinin, kişilik özelliklerinin, duygu-düşünce dünyasının ve dolayısıyla fikirlerinin ve davranışlarının oluşmaya, şekillenmeye çocukluk döneminde başladığı bilinen bir gerçektir. Tüm bunların gelişimi de çocukluk döneminden itibaren çevreyi gözlemleyerek, etrafındakileri taklit ederek ailede başlayıp eğitim kurumlarında devam eder. Çocuklar bu süreçte kendileri için hayatta yol gösterici nitelikteki değerleri de yaşayarak edinirler.

Devletlerin, toplumların ve kültürlerin ortak değerler etrafında bütünleşebildikleri ölçüde kendilerini geleceğe taşıyabildiklerine, bu bütünleşmeyi başaramayanların ise tarihin derinliklerinde kaybolup gittiklerine tarih tanıklık etmektedir. Bunalım zamanlarında önemi daha iyi anlaşılan değerlerin ihya edilmesi, dönemi geçmiş olanların yerine yenilerinin yerleştirilmesi eğitimin görevidir. Bu nedenle tüm toplumlar, sahip oldukları değerleri yeni kuşaklara aktarmada özellikle eğitim ortam, araç ve kurumlarının gücünden yararlanmaya çalışmışlardır. Bu çabaları destekleyecek her ortamdan yararlanmayı, her imkan ve aracı kullanmayı da bir görev kabul etmişlerdir.

Osmanlı'da değer aşınması tartışmaları Tanzimat öncesi döneme kadar uzasa da esas sıkıntının önemli ölçüde hissedilmesi Tanzimat ile kendini gösterir. Batılı modele göre devleti yeniden düzenleme uğraşı kısa zamanda Osmanlı toplumunu inanç ve

değerleriyle topyekûn dönüştürüp değiştirme çabalarına odaklandı. Bu dönemde Batının teknolojik üstünlüğü karşısında büyüyen Osmanlı aydınının, Batı kültürüne karşı farklı tepkiler vermeye başladığı görülür. Bir kısım aydın Batının bilim ve teknolojide taklit edilmesini, değerler konusunda yerli ve milli değerlere daha sıkı bağlanılmasını önerirken diğer bir kısım aydın da bilim-kültür-değer ayrımı yapmadan Batının topyekûn taklit edilmesi fikrini savunmaktaydı. Bu kafa karışıklığı içinde yoğrulan Osmanlı aydını, II. Meşrutiyetin ilk yıllarından itibaren yaşanan felaketlerden dersler çıkararak özellikle yerli ve milli değerlerin yeniden inşasına dönük bir seferberlik başlattı. Bu çabaların özellikle eğitim alanında yoğunlaştığı, aşınan değerlerin çocuklar üzerinden yeniden inşasına dönük çabaların hız kazandığı görülür. Çocuklara yönelik süreli yayınların da bu sürecin en etkili araçlarından birisi olarak kullanıldığı söylenebilir.

Çocuk dergileri var oldukları günden itibaren çocuklara dönük her türlü kültür ve değeri aktarmada vazgeçilmez bir ortam (medya) olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda Osmanlı'da Tanzimat dönemi sonlarında yayımlanmaya başlayan çocuk dergileri (1869) dönemin aydını tarafından çocuklara ulaşmada kullanılan önemli bir araç olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet yıllarında kısa sürede çok sayıda çocuk dergisinin yayınlanması böyle bir entelektüel duyarlılığın tezahürü olarak değerlendirilebilir.

Bu araştırmaya konu olan ve dönemin iki önemli ideolojisini temsil ettiği var sayılan çocuk dergilerinde değerlere dönük endişelerin ve onların yeniden inşasına dönük gayretlerin belirgin izleri görülür. Örneğin dergilerde yer verilen bazı hikâyelerde Avrupa görmüş yeni kuşak arasında giderek yaygınlık kazanan yozlaşma ve kendi kültürünü küçük görme eğilimlerinden duyulan rahatsızlıklar dile getirilmiştir.

Araştırmanın temelini teşkil eden Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu dergilerindeki hikâye ve masalarda yer verilen değerler ve bunların ortak ve farklı yönlerini belirlemede, Güngör (1998: 85) tarafından geliştirilen yedi maddelik değerler tasnifi kullanılmıştır. Dergilerde işlenen değerlerle ne tür bir insan tipinin yetiştirilmesi hedeflendiğinin cevapları aranmıştır. O dönemde önemsenen değerler ile günümüz

ilköğretim programlarında yer verilen değerler arasında benzerlik ve farklılıklar açısından bir inceleme yapılarak durum günümüz eğitimi açısından değerlendirilmiştir.

Hikâyelerde İşlenen Değerler: Bu çalışmada temel alınan Güngör'ün değerler tasnifinde yer alan değerlerin önemli bir kısmının, inceleme konusu dergilerdeki hikâyelerde karşılıklarının bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte dergilerin her ikisindeki hikâyelerde “sosyal değerler” en sık işlenen değerlerdir. Bunlar sırasıyla; iyilik, saygı, sevgi, adalet, arkadaşlık, cesaret, dayanışma, temizlik ve düzen, spor/hareket, nezaket ve cömertlik değerleridir. 121 farklı noktada temas edilen sosyal değerlerin 40'ı Çocuk Duygusu'nda 81'i de Çocuk Dünyası'nda yer almaktadır. Sosyal değerlerin alt kategorisi olan mezkur değerlerin en yoğun şekilde ele alınan her iki dergide toplam 30 farklı hikâyede yer bulan iyilik değeridir. Onu takiben sırasıyla; 24'ü saygı, 16'sı adalet, 13'ü sevgi, 11'i arkadaşlık, 10'u cesaret ve 12'sini de diğer değerler oluşturmaktadır.

Değerler kategorisinde dergilerde en çok yer verilen değerlerin ikincisi “ahlaki değerler”dir. Bu kategoride toplamda 95 farklı noktada temas edilen değerlerin 40'ı Çocuk Duygusu'nda yer alırken,55'i Çocuk Dünyası'nda yer almaktadır. Bu kategori; kanaatkârlık, doğruluk/dürüstlük, terbiye ve ahlak, fedakârlık, sabır, tevazu, verilen sözde sadakat, merhamet ve emanet değerlerini içermektedir. Her iki dergide kanaat değeri 28, doğruluk/dürüstlük değeri 17, terbiye ve ahlak değeri 11, fedakarlık değeri 9, sabır değeri 9, tevazu değeri 8, merhamet değeri 6, söze sadakat değeri 4 ve emanet değeri 3 farklı hikâyede ele alınmıştır.

Mezkûr dergilerde yer verilen hikâyelerin bir kısmı da değer sınıflandırmalarında “politik değerler” kategorisine girmektedir. Politik değerler kapsamında dergilerde tesadüf edilen alt değerler: vatanseverlik, milliyetçilik, hürriyet ve bağımsızlık değerleridir. Toplamda 21 farklı hikâyede temas edilen politik değerlerin 8'i Çocuk Duygusu, 13'ü Çocuk Dünyası dergisinde yer bulmuştur. Vatanseverlik değerine Çocuk Duygusu 7, Çocuk Dünyası 8 hikâye ile temas ederken, milliyetçilik değerini içeren 4 hikâye sadece Çocuk Dünyası'nda yer almıştır. Hürriyet ve bağımsızlık değerine ise her iki dergi de birer hikâye ile iştirak etmişlerdir.

Dergilerindeki hikâyelerde işlenen bir diğer değer kategorisi de “iktisadi değerler”dir. Her iki dergide 38 farklı hikâyede tesadüf edilen bu değerlerin 10’u Çocuk Duygusu’nda, 28’i Çocuk Dünyası’nda yer almıştır. Yine her iki dergi incelendiğinde; iktisadi değerlerin alt kategorisinde 28 farklı hikâyede temas edilen çalışkanlık değeri ön plana çıkmaktadır. Bu değerın yanı sıra Çocuk Dünyası dergisinde 6 hikâyede zanaatkârlık ve 3 hikâyede de tutumluluk değerine yer verildiği görülmektedir.

Değerler tasnifinde yer alan bir diğer değer de bilimsel değerlerdir. Dergilerde çeşitli icatlara ve mucitlere yer verildiği, önemli buluşlara imza atan insanlara övgülerin dizildiği pek çok yazıya yer verilmekle beraber bu konuya hikâyelerde pek değinilmemiş, bu minvalde yalnızca akıl değerine yer verilmiştir. Akıl değeri; Çocuk Duygusu dergisinde 13, Çocuk Dünyası dergisinde ise 28 hikâyede yer almaktadır.

Değerler tasnifinde yer alan dini değerler ve estetik değerler ise alt başlıklar halinde incelenememiştir. Her iki derginin de bu değerlere birtakım kavramlar üzerinden değindiği ancak bunların da gayet yüzeysel şekilde ele alındığı görülmektedir.

İşlenen Değerlerde Benzerlik ve Farklılıklar: Dergilerdeki hikâyelerde en yoğunluklu işlenen değerler sosyal değerlerdir. Çocuk Duygusu’nda iyilik ve saygı değeri 10 hikâyeye ile en başta gelen değerlerdir. Sonrasında sırasıyla; sevgi, adalet, arkadaşlık, dayanışma, temizlik ve düzen, spor/hareket değerlerine yer verilmiştir. Çocuk Dünyası’nda ise alt değerler hususunda sıralama yapıldığında 20 hikâyeye ile başta iyilik değeri geldiği görülmektedir. Onu sırasıyla; saygı, adalet, sevgi, arkadaşlık, cesaret, dayanışma, temizlik ve düzen, spor/hareket, nezaket ve cömertlik değerleri izlemektedir. Çocuk Duygusu dergisinin cesaret, cömertlik, nezaket gibi değerlere ilişkin hikâyelere sayfalarında yer ayırmadığı görülmektedir.

Sosyal değerlerin daha ziyade evrensel değerleri kapsadığı dikkate alındığında dergilerin sayfalarında yoğun bir şekilde bu değerlere yer vermelerinin genel olarak tüm toplumlarda geçerli olabilen değerleri okuyucularına kazandırmayı hedefledikleri söylenebilir. Zira bu değerlerin işleniş biçimleri incelendiğinde genel olarak iki dergi arasında bir paralellik söz konusudur.

Çocuk Dünyası'nda muadili dergiden farklı olarak sosyal değerler kapsamındaki değerler sıklıkla vatanseverlik ve milliyetçilik değerine bağlanmaktadır. Özellikle hikâyelerin sonundaki nasihatlerde bu konuya vurgu yapıldığı, iyi meziyetlerin Türklerin ruhunda olduğu ve ayrıca her şeyi vatan için yapmaları gerektiği öğütlenmekte, çocuklardan vatan için bedenlerini sağlıklı ve zinde tutmaları istenmektedir.

Dergilerdeki hikayelerde ağırlık olarak ikinci sırada yer verilen ‐ahlaki değerler‐ dergilere göre farklı boyutlarda işlenmiştir. Bu değerler sırasıyla Çocuk Duygusu'nda; kanaatkarlık, doğruluk/dürüstlük, terbiye ve ahlak, fedakarlık, tevazu, merhamet, verilen sözde sadakat, sabır ve emanet değerleri şeklinde yer alır. Çocuk Dünyası'nda ise; kanaatkarlık, doğruluk/dürüstlük, sabır, terbiye ve ahlak, fedakarlık, tevazu, merhamet, verilen sözde sadakat ve emanet değerlerine yer verildiği görülür.

Görüldüğü gibi her iki dergide de kanaatkarlık değeri ön plana çıkmaktadır. Bunda yaşanan dönemin getirdiği sıkıntılar, savaş ortamı ve beraberinde getirdiği ekonomik sıkıntıların etkisi muhakkaktır. İkinci olarak vurgulanan değer doğruluk/dürüstlük olduğu görülmektedir. Bu değer de yine hikâyelerde paralel bir şekilde ele alınırken Çocuk Dünyası dergisinde ayrıca bu değer Türkölüğün gereği olduğu savunulmaktadır.

Terbiye ve ahlak değeri açısından bakıldığında ise yine aynı minvalde mesajların yanı sıra Çocuk Duygusu'nda yayımlanan bir hikâye ile gençliğin genel bir tahlili yapılmış ve Avrupa'ya tahsile giden gençlerin kendi kültürlerinden koparak yozlaşması eleştirilmiştir.

Fedakarlık değeri ile ilgili hikayelerde her iki dergide de daha çok vatan için fedakarlık teması işlenmiştir. Çocuk Duygusu'nda bu fedakarlık maddi boyutlarda ele alınırken, Çocuk Dünyası'nda daha da ileri bir boyuta taşınmış ve gerektiğinde hem sevdiklerini hem de kendi canlarını bile feda etmekten imtina etmeyen hikâye karakterlerine yer verilmiştir. Bunların dışında her iki derginin de değerleri ele alma noktasında paralel bir yol izledikleri görülmektedir.

Politik değerlere vurgu konusunda da dergilerin tutumunda farklılık görülür. Çocuk Duygusu 7 hikâyede vatanseverlik vurgusu yaparken akabinde bir hikâyede

hürriyet ve bağımsızlık değerini ele alır. Çocuk Dünyası ise 8 hikâye ile vatanseverlik değerini ön plana çıkarır. Daha sonra ise 4 hikâye ile Türklük/milliyetçilik değeri ve bir hikâye ile hürriyet ve bağımsızlık değerini ele alır.

Her iki dergi de bu değeri daha çok yayımlandıkları tarihlerde yaşanan Balkan savaşlarının ve bunun sonucunda ortaya çıkan fecaatlerin etkisiyle Balkanlardaki Müslümanlar üzerinden aktarırlar. Bu döneme kadar barış içinde bir arada hayatlarını idame ettiren Osmanlı tebaasının, bu savaşlar neticesinde birbirlerine kinle baktıkları Çocuk Dünyası dergisindeki bazı hikâyelere yansımıştır. Bu hikâyelerde yaşanan felaketler, insanlara yapılan zulümler teferruatlı bir şekilde anlatılarak çocuklara sıklıkla intikam yeminleri ettirilmekte, kin duyguları beslenmektedir. Öte yandan başlangıçta daha hümanist bir dil benimseyen Çocuk Duygusu'nun da ilerleyen sayılarında benzer hikâyelere yer vermeye başladığı görülür. Bunda “mahalle baskısı” denilen mevcut ortamdan etkilenmenin rolü olduğu gibi, derginin 40. sayıdan itibaren el değiştirip Çocuk Dünyası'nın yayın çizgisine girmesinin katkısı olduğu muhakkaktır. Bunların dışında Çocuk Dünyası'nın vatanseverlik değerini içeren çeviri hikâyelere de yer verdiği ve bu değerın başka toplumlar nazarında da oldukça kıymete haiz olduğunu okuyucularına aktardığı görülmektedir.

Çocuk Dünyası dergisinin yayımlandığı dönemin etkisiyle milliyetçi söylemlere sıklıkla değindiği, Türklerin asil, cesur, dürüst olduklarına dair hikâyelere yer verdiği görülmekle birlikte Çocuk Duygusu'nda bu tür söylemlere ve hikâyelere rastlanmaz. Bununla beraber hürriyet ve bağımsızlığın önemini ortaya koyan birer hikâyeye her iki dergide de yer verilmiştir.

Dergiler iktisadi değerler kapsamında incelendiğinde; Çocuk Duygusu dergisinde bu kapsamda yalnızca çalışkanlığın önemine vurgu yapan 10 hikâyeye tesadüf edilir. Bu değer ise daha ziyade evrensel bir şekilde ele alınmış, hem iş hayatında hem de akademik hayatta çalışıp başarılı olmanın önemi vurgulanmıştır. Çocuk Dünyası ise vatanseverlik üzerinde durur. Özellikle çalışkanlık, tutumluluk ve zanaatkarlık değerlerine vurgu yapar. Çalışkanlık değerine 19 hikâyeye ile yer veren dergi de Çocuk Duygusu gibi gerek akademik olarak ve gerekse iş hayatında başarılı olmanın önemi

üzerinde durur. Bunun bir vatan borcu olduğu temasını sıklıkla işler. Bu kapsamda zanaat öğrenmenin, çalışıp üretmenin ve kazandığını doğru şekilde kullanmanın bir vatanseverlik gereği olduğu hikâyelerde vurgulanmaktadır.

Dergilerde işlenen bir diğer kategori bilimsel değerlerdir. Her iki dergide çeşitli icatlara ve mucitlere yer verildiği, önemli buluşlara imza atan insanlara övgülerin dizildiği pek çok yazıya yer verilmiş ancak Çocuk Duygusu'ndaki iki hikâye dışında bilimsel bilgi üretmenin önemine dair hikâyelere yer verilmemiştir. Her koşulda aklını kullanmanın önemi üzerinde durulmuştur. Her iki dergide de bilimsel değerler kategorisinde ele alınabilecek tek değer akıl değeri olduğu ortak bir tespittir. Yine her iki dergide de değer sınıflandırmalarının alt değer kategorileri incelendiğinde en fazla ön plana çıkan değer Çocuk Duygusu'nda 13, Çocuk Dünyası'nda ise 28, hikâye ile akıl değeri olduğu görülmüştür.

Dergilerde en zayıf kalmış değerler alanının dini değerler olduğu söylenebilir. Zira dönem, vatanın muasır medeniyetlerden geri kalışının, siyasi, sosyal, bilimsel, askeri alanlardaki yetersizliklerden dinin sorumlu tutulduğu bir dönemdir. Bunun tezahürü çocuk dergilerine de yansımış, dini kavram ve temalara olabildiğince uzak durulmaya adeta özen gösterilmiştir. Her iki çocuk dergisindeki hikâyelerde işlenen dini değerler de daha çok milli duyguları harekete geçirme maksatlı olarak kullanılmış, özellikle şehitlik, cennet kavramları ön plana çıkarılmıştır. Bununla birlikte her iki dergide sınırlı sayıda hikâyede namaz kılıp, dua eden insanların dualarının kabul edildiğine, istedikleri nimetlere kavuştuklarına dair hikâyelere yer verilmiştir.

Değerler tasnifinde bulunan son değer ise estetik değerlerdir. Savaşların ve yoksulluğun had safhada olduğu bir dönemde, estetik anlayış ve sanata ilişkin duyarlılığın pek ön plana çıkamayacağı aşikârdır. İncelenen çocuk dergilerinde estetik değerlere katkı sunabilecek bir tek hikâyeye rastlanmıştır. Her ne kadar hikâyelerde bu değere yer verilmemiş olsa da yine de dergilerde bu hususta kısmi çabalar bulunduğu söylenebilir. Çocuk Duygusu'nda Avrupa'daki tiyatro topluluklarıyla ilgili bir yazı kaleme alınmış ve çocuk yaşta bu hususta ders alan bireylerin daha ziyade başarılı olacaklarına değinilmiştir. Aynı dergide yer verilen bir hikâyede sanata dolaylı olarak

temas edilmiştir. Hikayede kötü bir alışkanlığından oğlunu kurtarmaya çalışan bir babanın nihayetinde oğlunu sanata yönlendirerek bu alışkanlıktan kurtardığı ve neticede de çocuğun yıllar sonra iyi bir heykeltıraş olduğu anlatılmaktadır. Çocuk Dünyası'nın çocukları resim yapmaya teşvik eden, bu husustaki yeteneklerini ön plana çıkarmaya çalışan bir resim müsabakası düzenlemesi ve en güzel resimlerin ödüllendirilmesi bu kabil çabaların sonucudur.

Hedeflenen İnsan Tipinin Özellikleri: Toplumların yetiştirmek istedikleri model insan tipini belirlemede idealler, geleceğe yönelik hedefler ve içinde buldukları sosyo-ekonomik ve siyasal şartlar etkili olmaktadır. Yetiştirilecek insanın, öncelikle o toplumda yaşanan sıkıntıları aşabilecek beceri ve kudrete sahip olması, geleceğe dönük ideallerini ve hedeflerini gerçekleştirecek güç ve iradeyle donanmış olması beklenir. O nedenle model insanın özelliklerini belirlemede öncelikli olarak içinde bulunulan şartlar ve daha ileri olarak toplumsal hedef ve idealler etkili olmaktadır. Osmanlı'nın en buhranlı yıllarında eğitim sisteminin yaşanan buhranı aşabilecek donanımda insan yetiştirmeye odaklanmasından doğal bir şey olamaz. Çocuk dergileri de kendi imkanlarını kullanarak bu model insanı yetiştirmeye katkı sunmaktan geri durmamışlardır.

Araştırma konusu dergilerde yayımlanan hikâyelerin içerdiği değerler kuşkusuz toplumda yer alması istenen insan tipini yetiştirmeye yönelik bir hedef doğrultusunda belirlenmiştir. Dergiler bu cihetten incelendiğinde her iki derginin de dönemin konjonktürü gereği belirlenen insan tipine uygun mahiyette değerlere yer verdikleri söylenebilir. Bu konuda her iki derginin de, üslup olarak farklı yollardan ilerleseler de benzer sonuçlarda buldukları söylenebilir.

Dergilerdeki hikâyelerde işlenen değerler incelendiğinde her iki dergide de öncelikli olarak sosyal bünyeyi tahkim edebilecek donanımda insan yetiştirme hedefi göze çarpar. Birbiriyle kaynaşmış, karşılıksız birbirine iyilikte bulunacak, dayanışma içinde bireylerin yetiştirilmesi öncelikli hedeftir. Her iki derginin de insanlara iyilikte bulunan, sevgi ve saygıyı ön planda tutan, adaleti tesis etmeye çalışan, cesur, cömert,

birlik, beraberlik ve dayanışmaya önem veren, düzenli ve sağlıklı bireyler yetiştirmeye dönük içeriklere yer vermeleri bu amaca dönüktür.

Ahlaki değerler noktasında işlenen değerlerin de, kanaatkârlık, dürüstlük, fedakârlık, sabırlılık, merhametlilik, güzel ahlak, tevazu gibi toplumsal barış ve huzur ortamını güçlendirecek nitelikte olmasında dergilerin zımni bir uzlaşısı söz konusudur. Bu uzlaşılan değerler de toplumsal yapıya güç kazandıracak ideal insan tipinin özellikleridir ki her iki derginin de bu noktada ortak bir bilinç oluşturmaya çalıştıkları görülmektedir.

Savaşların etkisiyle yaşanan ekonomik sıkıntılara tembellik, iş bilmezlik ve savurganlık gibi o dönemin etkin olumsuzlukları da eklenince sorunun iyice içinden çıkılmaz boyuta ulaştığı bilinmektedir. Halkın yoksulluk içinde olduğu bir dönemde çok çalışarak başarılı olmak, memleketi kalkındırmak için oldukça önem arz etmektedir. Dergilerde bu olumsuzlukların önüne geçecek değerlerin önemsenmesi de hedeflenen model insanın özelliklerine ilişkin ipucudur. Dolayısıyla, zanaatkârlık ve tutumluluk model insanın önemli özelliklerindedir. Bu noktada Çocuk Dünyası'nın memleketin menfaati için çok çalışıp başarılı olacak, üretim yapacak ve ürettiklerini de bilinçli tüketecek bireyler yetiştirmeyi hedeflediği söylenebilir.

Bununla bağlantılı olarak aklını kullanabilen, pozitif değerlerle donatılmış, bilen ve düşünen bireyler yetiştirmeye dönük içeriklerde söz konusu dergilerin ittifak ettikleri görülür. Dolayısıyla model insanın özelliklerinden biri de, ülkenin geri kalmışlığının bir kader olmadığını göstererek bu ataleti kırarak, bilimsel bilgi üretebilecek, icatlar yaparak memlekete fayda sağlayabilecek donanımlara sahip olmaktır.

Savaşlar dolayısıyla milli birlik ve bütünlüğe her zamankinden daha çok ihtiyaç duyulduğu bir dönemde yayımlanan söz konusu dergilerde devletine bağlı, vatanını seven bireylerin yetiştirilmesi ortak hedeftir. Çocuk Dünyası bu niteliklere eklediği "Türkçülük-milliyetçilik" değeriyle Çocuk Duygusu dergisinden ayrılır.

Değerler tasnifi noktasında dergiler değerlendirildiğinde, dönemin model insanı için dini ve estetik değerlerin çok önemli görülmediği söylenebilir. Bu tespit tarihsel gerçeklikle de örtüşmektedir. Her iki dergide de bu değerlere dönük içeriğe yeterince yer

verilmediği görülmektedir. Yine savaş ortamının yaşattığı olumsuz duygular, maddi manevi çöküntülerin, estetik anlayışının geri plana itilmesine neden olduğu düşünülebilir. Dönemin özellikle Avrupa görmüş aydın kesiminde estetik kaygının bulunduğu, Batıda gördükleri sanatsal faaliyetleri ülkeye taşımada istekli oldukları ve bu konuda çaba harcadıkları bilinmektedir. Fakat farklı öncelikler yüzünden bu duyarlılığın çocuk dergilerine pek yansıtılmadığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak dergilerdeki hikâye ve masalarda yer verilen değerlerde bazı farklılıklar olmakla birlikte genel itibariyle bir paralellik bulunduğu, dönemin şartlarına uygun ortak bir bilinç oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Vatan topraklarının tehlikede ve kısmen işgal altında olduğu bir dönemde model insanda öne çıkan değer vatan sevgisi olduğu söylenebilir. Yoğun şekilde yer verilen hemen tüm değerlerin de aynı amaca hizmet ettiği söylenebilir. Çocukların derslerine çalışmaları, başarılı olmaları, zanaata ve bilime yönelmeleri, fedakârlıklar yapmaya özendirilmeleri ve hatta bedenlerini sağlıklı tutmaya teşvik edilmeleri vatan sevgisiyle ilişkilendirilmiş, bunlarda gösterilecek samimiyetin vatanperverlik olduğu her fırsatta ifade edilmiştir.

Dergilerde İşlenen Değerler ve Günümüz İlköğretimi: Araştırma kapsamında ele alınması gereken bir husus da mezkûr dergilerde yer verilen değerler ile günümüz Milli Eğitim müfredatında yer verilen değerlerin geçmişten günümüze nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiği hususudur. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e ortak bilinç oluşturma hususunda eğitimin gücüne olan inanç artarak devam ede gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra toplanmaya başlayan Milli Eğitim şûralarından ilk üçünde ahlaki eğitimden söz edilirken sonraki şûralarda daha çok girişimci, üretken insan tipi yetiştirme konusunun gündeme geldiği görülmektedir. Bu durum araştırma konusu dergilerde gündeme gelen çalışkanlık ve zanaatkârlık gibi değerlerin Cumhuriyet döneminde de öneminden bir şey kaybetmediğini göstermektedir.

2010 yılında gerçekleştirilen 18. Milli Eğitim Şûrasına kadar geçen yetmiş yıllık süreçte değerler, eğitim hayatında hak ettiği yeri alamamış, işlenen değerlerde de daha çok evrensel kabul edilenler öne çıkarılmıştır. II. Meşrutiyetin bunalımlı yıllarına benzer süreçlerin yaşandığı günümüzde benzer bedellerin ödenmek zorunda kalınmaması için

değerler konusu müfredat içinde önem kazanmıştır. 18. Milli Eğitim Şûrasıyla birlikte “değerler eğitimi” programa dâhil edilmiş ve bu yönde çalışmalar başlatılmıştır.

İlköğretim müfredat programında belirtilmiş olan kök değerlerle araştırma konusu dergilerde işlenen değerler arasında karşılaştırma yapılarak hangi değerlerin geçmişten günümüze önemini yitirdiği ve hangilerinin de önemini koruduğu değerlendirilebilir. İlköğretim müfredat programında belirtilen kök değerler: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik başlıkları altında toplanmıştır (TTKB, 2017:8).

Çocuk Dünyası ve Çocuk Duygusu dergileri incelendiğinde MEB’in belirlediği kök değerlerin büyük oranda geçmişten günümüze hala önemlerini yitirmediği, bunların gelişerek günümüzde ve gelecekte önemlerini kaybetmeyecekleri söylenebilir. Özellikle sevgi, saygı gibi evrensel değerlerin geçmişte olduğu gibi günümüzde de en çok ihtiyaç duyulan değerler arasında oldukları açıktır. Ayrıca adalet, dürüstlük, dostluk, sabır gibi değerler de günümüzde en çok ihtiyaç duyulan değerlerdir.

Çocuk dergilerinde yardımseverlik değerine daha çok merhamet değeri içerisinde yer verilmiş, bariz bir şekilde ele alınmamıştır. Ancak günümüzde bunun ön plana çıkarılması, yalnızca kendini düşünen, bencil bireylere dönüşen günümüz insanının mutlaka kazanması gereken bir değerdir. Zira bu şekilde insanların birbirine karşı sevgi ve saygısı artar ve toplumsal birlikteliğin sağlanması noktasında büyük katkılar sunar.

Yine çocuk dergilerinde en bariz şekilde ön plana çıkmış olan değer vatanseverliktir. Günümüzde mezkûr dergilerin yayımlandığı dönemdeki gibi savaş ve işgal söz konusu olmasa bile vatan çok çeşitli unsurlar tarafından tehdit altındadır. Gerek terör örgütleri gerekse dış mihraklar daimi suretle vatanımıza ve milletimize zarar vermektedir. Böylesi bir durumdan vatani kurtarabilecek olan milletin kendisidir. Dolayısıyla devletin en önemli işlevlerinden biri de vatandaşlarına daha yetişme çağlarından itibaren kendisini tanıtmak ve vatan millet sevgisi aşılmasıdır. Bu noktada MEB’in değerler eğitimi üzerindeki çabalarının da yine vatan sevgisi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

MEB'in kök değerleri arasında bulunan öz denetim ve sorumluluk gibi değerlere ise çocuk dergilerinde rastlanmamıştır. Kişinin kendi davranışlarını kontrol altına alması anlamına gelen öz denetim ve kendi payına düşen birtakım mesuliyetleri üstlenmek olarak tanımlayabileceğimiz sorumluluk kavramlarının son zamanlarda geliştirilen ve çağın gerekleri üzerine ortaya çıkan kavramlar olduğu görülmektedir. Zira günümüz gençliğinin en büyük sorunlarından biri de bencilce ve sorumsuzca tavırlarıdır. Günümüzde gençlere kazandırılması gereken bu son derece kıymete haiz değerler, geçmiş dönemde hayat şartları gereği ön plana çıkmamış ve belki de dile getirilmeye gerek bile duyulmamış kavramlardır. Zira bir şeylere olan ihtiyaç onların yokluğunda kendini gösterir. Bu durum bizde, bundan yüz yıl kadar önce gençlerin aile imkanlarına kanaat gösterdikleri, üzerlerine düşen görevleri, telkine ihtiyaç duymadan doğal olarak yerine getirdikleri gibi peşin bir fikri uyandırmamalıdır. Ancak günümüzde bu sorun daha belirgin bir hal almış görünüyor. Son yıllarda ortaya çıkan aşırı ebeveyn tutumları, çocukların her istekleri koşulsuz yerine getirilip onlara hiçbir sorumluluk yüklenmemesi tatminsiz, minnetsiz, yokluk tanımayan, kadir kıymet bilmeyen bencil bir neslin türemesine sebebiyet vermiştir.

Bu araştırmaya konu olan çocuk dergilerinin içeriği, yayımlandıkları dönemde çocuk eğitimi üzerine oldukça kafa yorulduğunu ve çocukların bedensel gelişimleri yanında zihinsel gelişimlerinin de önemsendiğini, değerlerin de bu sürecin en temel unsurlarından biri olarak kabul edildiğini göstermiştir. Dergilerde çocuklara ne tür beceriler ve yeterlilikler kazandırılmak arzu edildiğine ilişkin bazı değerlendirmelere yer verilmiştir.

Mesleki Yeterlilik Kurumunun 2015 yılında belirlediği ve Milli Eğitim Bakanlığının 2017 ilk ve ortaöğretim müfredat programında yer verdiği, çocukların; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları becerileri geliştirme hususlarını içeren Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TTKB, 2017: 8) belirlenen dokuz anahtar yetkinlikten bazılarının bu araştırmaya konu olan dergilerde yer alması ilgi çekicidir. Bu yetkinliklerden biri; kavram, düşünce ve duyguları yazılı ve sözlü olarak ifade edebilme, eğitim-öğretim, iş hayatı ve sosyal hayatta uygun ve yaratıcı bir biçimde dilsel etkileşimde bulunabilme şeklinde tanımlanan “anadilde iletişim” yetkinliğidir. Söz

konusu dönemde önemsenen değerlerle birlikte çocuklara kazandırılmak istenen bu tür yetkinliklerin TYÇ ile uyum göstermesi, dönemin çocuk dergilerini hazırlayanların ne kadar ileri görüşlü olduklarını göstermektedir.

Çocuk dergileri incelendiğinde özellikle dil bakımından çocukların seviyesine uygun bir dil kullanılmaya çalışıldığı, bunun hikâye ve masalarda büyük ölçüde başarılmasına karşın makale türünde aynı başarının gösterilemediği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte bazı yazılarda dipnotlarla kelimelerin anlamlarına yer verildiği ve çocukların kelime dağarcığının geliştirilmeye çalışıldığı görülür. Çocuk Duygusu'nun sunuş yazısında çocukların ağır felsefi metinlerle terbiye etmeye çalışmanın beyhude bir çaba olduğu, çocukların seviyelerine uygun yazılar kullanarak onların gelişimine katkıda bulunulabileceği belirtilmiştir. Çocuk Dünyası dergisi de masal, dil, tenkit müsabakaları düzenlemiş ve çocukların yazı dilini akıcı bir hale getirmeleri amaçlamıştır. Masal müsabakasında ninelerinden dinledikleri masalları dil ve üslup değişikliği yapmadan aynı şekilde yazmaları istenmiş, çocukların günlük dil ve ağızların farklılıklarını gözlemlemeleri sağlanmıştır. Ayrıca her iki dergide de çocuklar dergiye mektup göndermeye teşvik edildikleri, yayımlanan okuyucu mektuplarında da çocukların kendilerini çok güzel ifade edebildikleri ve çok akıcı cümleler kurabildikleri görülür.

TYÇ maddelerinden biri de “matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler” yeterliliğidir. Dergiler bu çerçevede incelendiğinde günün şartlarına göre küçük bilimsel deneylere, birtakım icatların tanıtımına ve doğayla ilgili bazı yazı ve hikâyelerin yanı sıra, matematik ve zeka sorularına da yer verildiği görülür. Çocuk Duygusu dergisi, çocukların ellerine şeker ve oyuncak arabadan ziyade onlara uygun yayınlar verilerek ilmi ve fenni açıdan geliştirilmelerine vurgu yapar.

Bir diğer yetkinlik “sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler” alanıdır. Bireylerin farklı toplumsal gruplar ve çalışma hayatında etkili ve yapıcı bir şekilde yer alması ve yine bireylerin toplumsal ve siyasal kavramlara ilişkin bilgilere, demokratik hayata aktif katılımları amaçlanmıştır. İnceleme konusu çocuk dergilerinin de yaklaşık yüz yıl önce bu yetkinlik kapsamında bazı içeriklere yer verdiği görülür. Çocuk Duygusu dergisinde cemiyetçilik, sosyalizm, müzayedecilik gibi kavramların tanımlandığı ve bu kavramlar

üzerinden çocukların oyunlar oynadıklarını anlatan bir hikâye mevcuttur. Yine Çocuk Duygusu'nda iş hayatına atıldıktan sonra yaşanan zorluklar ve sosyal hayatı betimleyen hikâyelere yer verilmiştir. Ayrıca mezkûr dergi çocukları bazı hikâyelerinde Osmanlı ordusu için fedakârlık yaparak harçlıklarıyla orduya bağış yapmaya da teşvik etmiştir. Çocuk Dünyası'nda da özellikle yerli malı tüketimi hususunda vurgular yapılmış ve vatanseverlik üzerine pek çok hikâye yayımlanmıştır.

“İnisiyatif alma ve girişimcilik” yetkinliği yine dergilerde sıklıkla rastlanan bir husustur. Zira özellikle Çocuk Dünyası dergisi çocukları ticaret hayatına atılmaları hususunda teşvik edici yazı ve hikâyelere sıkça yer vermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu dar boğazdan çalışıp üreterek, zanaat ve ticaret yoluyla kurtulabileceğini çocuklara aktarmaya çalışmıştır. Yine Çocuk Dünyası'nda Bergama'daki ilkökul çağındaki birkaç çocuğun öğretmenlerinin teşvikiyle harçlıklarını biriktirerek bir kırtasiye dükkânı açtıkları bir okuyucu mektubundan aktarılmış ve bu büyük bir takdirle karşılanmıştır.

Bir diğer TYÇ yetkinliği olan “kültürel farkındalık ve ifade” müzik, edebiyat, görsel sanatlar gibi çeşitli kitle iletişim araçlarını kullanarak duygu ve görüşlerini yaratıcı bir şekilde ifade edebilme becerisidir. Yine çocuk dergilerinde bu hususta az da olsa teşvikler bulunmaktadır. Çocuk Dünyası dergisi bu hususta resim ve masal müsabakaları düzenlerken, Çocuk Duygusu da “Tiyatroda Sanat” başlığıyla bir yazı yayımlayarak bu yazıyı Avrupa'da bir tiyatro topluluğuna dâhil olan çocukların ve balerinlerin resimleriyle süslemiştir. Yine Çocuk Duygusu'nda sanatın kötü alışkanlıkları yok ettiğine dair heykeltıraş olan bir çocuğun hikâyesine yer verilmiştir.

Bununla birlikte TYÇ dâhilindeki 3 maddenin ise dergilerde somut şekilde yer almadığı görülmektedir. Bunlardan biri “yabancı dillerde iletişim” becerisidir. Anadildeki temel becerilerle birlikte, duygu ve düşünceleri gerek yazılı gerek sözlü olarak kişinin ihtiyaçlarına göre eğitim, iş hayatı ve sosyal hayatta olmak üzere farklı dillerde kullanabilme becerisi olarak tanımlanan bu kategoriye mezkûr dergilerde yer verilmediği görülür. Kuşkusuz küresel dünya koşullarında önem kazanan söz konusu beceri alanı günün şartlarında öncelikli görülmemiştir.

Çocuk dergilerinde yer almayan bir diğer madde “dijital yeterlilik” alanıdır. Gerek iş hayatı ve gerekse günlük hayatta iletişim teknolojilerinin güvenli bir şekilde kullanımı becerisini kapsayan bu kategorinin dergilerde yer almayışının tartışılacak bir boyutu yoktur. Bu yeterlilik alanı yirmi birinci yüzyılın ortaya çıkardığı bir alandır ki, söz konusu dergilerin yayımlandığı dönemde böyle bir alanın hayal bile edilmesi söz konusu değildir.

Dergilerde yer almayan son madde ise; “öğrenmeyi öğrenme yeterliği” alanıdır. Bireyin kendi öğrenme eylemini var olan kaynak ve imkânları kullanarak etkili bir şekilde bireysel ya da grup halinde düzenlemek için bilginin peşine düşme becerisi olarak tanımlayabileceğimiz bu kategori de yine dergilerin çocuklara kazandırmayı hedeflediği yeterlilikler arasında görülmez. Her ne kadar dergilerde akıllı olmanın, düşünerek bir şeyler üretmenin gereklilikleri üzerine çok sayıda hikâyeye yer verilmiş olsa da tam olarak bunların söz konusu alanla ilişkisini kurmak zordur. Bu alan da yirmi birinci yüzyılda bilgi teknolojilerinde meydana gelen baş döndürücü gelişmelerle doğrudan alakalıdır. Gelişen bilim ve teknolojik imkanlar bilgiyi öğrenmeyi değil, bilgiyi üretmeyi, üretilen bilgiyi yeni bir bilgi üretmede tüketmeyi zorunlu hale getirdiğinden bilgiyi öğrenmek değil öğrenmeyi öğrenmek öncelikli hale gelmiştir. Doğal olarak II. Meşrutiyet yıllarında yayımlanan çocuk dergilerinden böyle bir amaca yönelik içerik beklenemez.

Dergilerde İşlenen Değerler ve Eğitim: Araştırma konusu dergilerde tembelliğin, düşüncesizliğin devamlı surette yerildiği ve çocukların vatan için çalışmaya, bilim üretmeye, zanaat öğrenmeye teşvik edildiği görülmektedir. Burada öne çıkan unsur vatan sevgisidir. Nitekim vatanın içinden geçtiği süreç ve yaşanan destansı Kurtuluş Savaşı bu değerın günümüzde de kurtarıcı bir değer olacağına işaret etmektedir. Yine dergilerden anlaşıldığı üzere; vatanseverlik, değer sınıflandırması kategorisinde yer alan bütün değerlerin temeline oturtularak iyilik, çalışkanlık, saygı, merhamet, adalet, terbiye vb. gibi pek çok değeri kazandırmada en temel motivasyon unsuru olarak kullanılmıştır. Ancak bu hasletlere sahip bir birey vatanına hakkıyla hizmet edebilir ve toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanmasına katkı sunabilir.

Bununla birlikte dergilerde en zayıf olarak işlenen değerlerin dini değerler olduğu söylenebilir. Osmanlı'nın son dönemlerinde Batıya öykünerek geleneksel değerler ve dinin, geri kalma üzerinde etkili olduğuna olan güçlü inanç söz konusu çocuk dergileri üzerinden de okunabilmektedir. Zira dergilerin yayım dönemi Osmanlı'da dini değerlerden kopuşun bir gereklilik olduğuna dair inancın halen gücünü koruduğu dönemlere tekabül eder.

Araştırmanın konusu olan Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin yayımlandıkları dönem ile günümüz arasında birtakım farklılıklar olmakla birlikte büyük ölçüde paralellik görülmektedir. Zira mezkûr dergilerin yayımlandığı yüz yıl öncesinde olduğu gibi günümüzde de benzer sıkıntılarla mücadele edilmektedir. Geçmişte bu sorunlarla baş edebilme adına ortaya konan uygulamalar, benzer sorunların günümüzde de çözümü için yol gösterici olabilir. Özellikle değerler eğitimi konusundaki günümüzde yaşanan açmazların, çocuklara yönelik hikaye ve masalların eğitimde daha ağırlıklı kullanımıyla aşılabileceği konusunda ümit vericidir. İnceleme konusu dergilerle yetişen bir neslin Cihan Harbi ve Kurtuluş Savaşı gibi çetin sınavlardan geçerek Cumhuriyeti kurma başarısı göstermesi bunun göstergesidir. Vatan sevgisi, birlik beraberlik ruhunun yeniden canlandırılması bu gibi değerlerin her türlü imkan kullanılarak çocukluktan itibaren eğitimin konusu yapılmasıyla mümkündür.

Ayrıca dönemin çocuk dergilerinde sıkça yer bulan fakirlik, atalet, eğitimsizlik, bilgi ve birikim eksikliği, milli ve ahlaki dejenerasyon gibi önemli sorunlar günümüzün de temel sorunlarındandır. Yine aynı şekilde tembellek ve üretmeden tüketmeye talip olma düşüncesi bütün zihinleri işgal etmiş görünüyor. Günümüz ilköğretim programlarında değerler eğitimi konusuna verilen önem, çağımızda da yaşanan benzer sorunları aşmada değerler eğitiminden çok şeyler beklendiğini gösterir. Bu da değerlerin aktarılmasında en uygun malzeme olan hikaye ve masallarla aşılabılır. Bu konuda Baha Tevfik'in ifadesiyle “çocukların zekasını yormadan eğitme aracı” olarak hikaye ve masalların gücünden yararlanmak gerekir.

Değerlendirme

Araştırma konusu dergilerin esas itibarıyla sosyal hayatı düzenleyici ve ortak bilinç etrafında mevcut siyasi ve sosyal ortamın geliştirilmesine katkı sunacak pek çok ortak değere yer verdiği görülmektedir. Bu bakımdan değerlerin yeniden inşasına dönük mesajlar üzerinde büyük ölçüde uzlaştıkları, toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya dönük sosyal, vatansever ve çalışkan bireyler yetiştirmeyi amaçladıkları söylenebilir.

Değerlerin yeniden inşasına dönük ortak anlayış ve gayretlere rağmen bazı değerler konusunda önemli anlayış farklılıklarına tanık olunmaktadır. Bunların başında, dönemin şartlarının doğurduğu şiddet olgusuna bakış farklılığı gelir. Aynı şekilde Tanzimat döneminde yaşanan Batılı değerler konusunda kafa karışıklıklarının da yer yer devam ettiği dergilerdeki içeriklerden sezilmektedir.

Balkan Savaşları (1913) döneminde yayın hayatına atılan bu çocuk dergilerinin, iletişim imkanlarının sınırlı olduğu bir dönemde çocuklarda ortak bir bilinç oluşturma ve değerler kazandırma hususunda oldukça etkili oldukları söylenebilir. Aynı zamanda Trablusgarp ve Balkan savaşlarının doğurduğu dram ve felaketlerin en yoğun yaşandığı bir dönemde bu dergilerin sayfalarının, yaşanan acılar ve dramlarla dopdolu olduğu görülür. Dergilerde Balkan savaşları üzerinden çeşitli yazılar ve hikâyeler kaleme alınmış, savaşlar en ince ayrıntısına kadar betimlenmiştir. Kadın, yaşlı, çocuk, hasta demeden yapılan katliamlar, sakat kalan insanlar, şehitlerin yetim kalan çocukları ve çocuklara intikam yeminleri ettiren yaşlılar sıklıkla bu hikâyelerde yer almıştır.

Edirne'nin kaybedilmesinden dolayı yaşanan hüznü ayrıntılı olarak işlenirken, düşmandan geri alınmasıyla ortaya çıkan büyük mutluluk, bayram havasında aktarılmıştır. Bu bakımdan çocuk dergilerinin o günün ekonomik, siyasi, toplumsal ve ruhsal yapısını olduğu gibi yansıttığı söylenebilir. Bununla birlikte zaman zaman savaşların doğurduğu olumsuz ruh haletinden sıyrılıp yaşananları daha sağduyulu olarak değerlendiren içerikler de dergilerin sayfalarında yer bulmuştur.

Yaşanan dramlar sonrası dönemin çocuk dergilerinde yansıtılmaya çalışılan değerlerle ortak bir bilinç oluşturulmaya çalışılmış, yerli ve milli değerlerin canlandırılmasının yanı sıra evrensel ahlak ilkeleri de göz ardı edilmemiştir. Nitekim dönemin en çok öne çıkan değerlerinden “vatan ve millet sevgisi” konusunda hedeflenen başarıya ulaşıldığı söylenebilir. Bunun destansı kanıtı “Kuruluş Savaşı”dır. Balkan Felaketlerinden ve Birinci Dünya Savaşı’nın acılarından dersler alarak büyüyen bu kuşak, her şeyin bittiğinin sanıldığı bir dönemde destansı Kurtuluş Savaşı’nı yürüterek yıkılan imparatorluğun enkazı üzerinde genç bir Cumhuriyeti kurmayı başarmıştır. Buradan çıkarılması gereken en önemli ders, bunalım dönemlerini beklemeden, toplumun geleceğini inşa etmede ortak bilincin ve değerlerin önemini kavramak olmalıdır.

6. BÖLÜM

ÖNERİLER

- Osmanlı dönemi çocuk dergileri her bakımdan zengin birikimler içermektedir. Ancak bu dergiler Osmanlı Türkçesi ile yazıldığından bu konuda araştırma yapmak isteyenler öncelikle Osmanlı Türkçesi alanında yeterliğe sahip olmalıdır.
- Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinin hemen her sayısında çeşitli bilmeceler yayımlanmıştır. Bilmecelerin çocukları düşünmeye, keşfetmeye yöneltmesinin yanında dil gelişimine de katkıda buldukları kuşkusuzdur. Bu dergilerdeki bilmecelerin günümüz Türkçesine kazandırılmasıyla geçmişten günümüze eğitim alanında da kullanılabilen bu metodun gelişimi incelenebilir.
- Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası dergilerinde az sayıda da olsa günümüzde bilinmeyen milli masallara yer verilmiştir. Bu masallar günümüz Türkçesine kazandırılarak çocuk edebiyatı alanına önemli katkılar sağlanabilir.
- II. Meşrutiyet dönemi milli çocuk edebiyatının oldukça yetersiz olduğu bir dönem olması hasebiyle dergilerde sıklıkla çeviri masal ve hikayelere yer verilmiştir. Bu eserlerin çevirisi esnasında eser üzerinde bir takım değişiklikler yapıldığı, metinlere milli unsurlar eklendiği görülmektedir. Günümüzde de pek çoğu çocuk edebiyatında yer alan bu eserlerin ilk çevirileri ile orijinalleri kıyaslanabilir.
- Dergilerde gerek hikaye ve masalları ve gerekse eğitici yazıları destekleyici pek çok görsele yer verilmiştir. Bu görsellerin çocuğa göreliği açısından incelenmesi ayrı bir araştırma konusu olabilir.

KAYNAKÇA

a) Ana Kaynaklar

1-Çocuk Duygusu (6 Haziran 1329 - 19 Haziran 1913).

Milli Kütüphane	1-50 Sayılar	1957 SB 54 1956 SB 420 1967 SB 65
Erzurum AÜ. S. Özege Küt.	1-59 Muhtelif sayılar	205
Beyazıt Devlet Kütüphanesi	1-61 Sayılar	D.214

2-Çocuk Dünyası (14 Mart 1329 - 27 Mart 1913).

Milli Kütüphane	1-76+3 Sayılar	1956 SB 216-217 1967 SB 68-69
Erzurum AÜ. S. Özege Küt.	1-94 Sayılar	207
İstanbul Belediye Kütüphanesi	76-94 Sayılar	B.488.1

b) Yardımcı Kaynaklar

Akbaş, O.(2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim u. Kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayınlanmamış doktora tezi.

Akbaş, O. (2008). Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(16), 9-27.

Akdeniz, S. (1990). *Eğitim sosyolojisi*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Akdeniz, S. (2006). Bir “masal metinleri inceleme modeli” önerisi ve uygulaması. S. Sever (Ed.). *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 179-187. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Akyüz, Y. (1997). Türkiye'de anaokullarının kuruluş ve gelişim tarihi. B. Onur (Editör), *I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi* (s.152-180). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi yayınları.

Akyüz, Y. (2004). Balkan savaşlarının eğitimsel nedenlerinin sonuçları, *90. Yılında Balkan Savaşları ve Lüleburgaz Muharebeleri Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s.88-110). Kırklareli: Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları.

Akyüz, Y. (2012) *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem.

- Altan, M. Z. (2011). Çoklu zeka kuramı ve değerler eğitimi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1(4), 53-57.
- Aslan, C. (2006). Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarının çocuğun gelişim sürecindeki yeri, S. Sever (Ed.). *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 189-200. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Arslan, Z. Ş. ve Yaşar, F. T. (2007). Yükselen değer kavramı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, 1(1), 8-11.
- Bakırcı, M. (2010). *Din ve kültürel değerlerin taşıyıcısı olarak üç nesil (Giresun Örneği)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış doktora tezi
- Bardi, A. and Goodwin, R. (2011). The dual routeto value change: Individual processes and cultural moderators. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(2), 271-287.
- Bayat, N. (2002), *Eski harfli çocuk dergilerinin (çocuk bahçesi, çocuk dünyası) çocuk eğitimindeki işlevleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Baydar, P.(2009). *İlköğretim beşinci sınıf sosyal bilgiler programında belirlenen değerlerin kazanım düzeyleri ve bu süreçte yaşanan soruların değerlendirilmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Beil, B. (2003). *İyi çocuk, zor çocuk*. C.Yorulmaz (Çev). Ankara: Arkadaş Yayınları
- Berkes, N. (1978). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bilsky, W. and Schwartz, S. H. (1994). Values and personality. *European Journal of Personality*, Vol.8, 163-181.
- Braithwaite, V. A. and. Law, H. G. (1985). Structure of human values: Testing the adequacy of the rokeach value survey. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 49. No. 1, 250-263
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.

- Çallı, K. (2015), *Çocuk duygusu dergisinin eğitim bilimleri açısından incelenmesi*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Çıkla, S.(2005). Tanzimat'tan günümüze çocuk edebiyatı ve bazı öneriler. *Hece Edebiyat Dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı*, 9(104-105), 89-107.
- De Clercq, S. (2006). *Extending the Schwartz value theory for assessing supplementary person-organization fit*. Belgium: Faculteit Psychologie En Pedagogische Wetenschappen-Universiteit Gent: Unpublished Doctoral Dissertation
- Demirkaya, Ö.(2009). *Bilgin Adalı'nın çocuk romanlarının, çocuk kitaplarının çocuğun gelişim alanlarına etkileri açısından incelenmesi*, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Devrim, F. (2005), *Çocuk Duygusu dergisinin incelenmesi*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Doğan, İ. (1992). Tanzimat sonrası sosyo-kültürel değişimler ve Türk ailesi, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi Cilt: 1*, 176-198. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Eğimli, A. T. ve Çakır, S. Y. (2011). Toplum kültürünün kurum kültürüne yansımaları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3 (2), 37-50
- Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: Değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (4), 55-72.
- Ersoy. E. (2014). Nicel araştırma yöntemleri. S. Baştürk (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 339- 374. Ankara: Vize Yayınları.
- Ergenç, Ö. (1997). Osmanlı klasik döneminin ideal insan tipi ve bu dönemde çocuğun kültürel gelişimini etkileyen etkenler üzerine düşünceler. B. Onur (Ed.). *Çocuk Kültürü I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 6-8 Kasım 1996*, 97-104. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1.

- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908-1911)*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Feyizli, H. T. (2008). *Feyzü'l Furkan*, İstanbul: Server İletişim.
- Gökşen, C. (2009). Masalların eğitim yönünden değerlendirilmesi, *Eğitim Dergisi*. Sayı: 22, Mart 2009.
- Gurbetoğlu, A. (2006). *II. Meşrutiyet Döneminde yayımlanan çocuk dergilerinin eğitim açısından incelenmesi (1908-1918)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayımlanmamış doktora tezi.
- Gurbetoğlu, A. (2007). II. Meşrutiyet Dönemi çocuk dergilerinde çocukluk anlayışı, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 40, Sayı: 2, 63-92.
- Gurbetoğlu, A. (2012). Balkan Felaketlerinin sosyokültürel nedenleri ve eğitimsel sonuçlarının değerlendirilmesi, *Türk Yurdu*, Cilt:32, Sayı:303, 186-192.
- Güngör, E. (1998). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halman, T. (1999). Çocuk cumhuriyeti, B. Onur (Ed.). *Cumhuriyet ve Çocuk II. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 4-6 Kasım 1998*, 17-24. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No: 2.
- Hofstede, G. (1991). *Culture's and organizations: Software of the mind*. London: McGraw-Hill.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, okulda, toplumda değerler psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Inglehart, R. and Welzel, C. (2009) Development and democracy: What we know about modernization today. *Foreign Affairs* March/April: 33-48.
- Jalilvand, M. (2000). Married women, work, and values. *Monthly Labor Review*, August.123(8), 26-31.
- Karalar, R ve Kiracı, H. (2010). Bireysel değerlerin sürdürülebilir tüketim davranışı üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik öğretmenler üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 79-106.

- Kaya, Z. (2006). Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin türsel/yazınsal niteliği, S. Sever (Ed.). *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 83-90. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Küçük, H. (2008). *Talebe Defteri çocuk dergisi (indeks, seçme metinler, değerlendirme ve sözlük)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayımlanmamış yüksek lisans tezi.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-a) I. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164549_1_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-b) II. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164619_2_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-c) III. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164646_3_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-d) VI. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164847_6_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-e) VII. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29164924_7_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-f) IX. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29165045_9_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-g) 18. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.

- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (Tarihsiz-h) 19. Milli Eğitim Şurası [Çevrim-içi: http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/35/27/719973/dosyalar/2015_02/02041116_19.millieitimuraskararlar.pdf], Erişim tarihi: 3 Şubat 2018.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2018). *Öğretim Programları*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı [Çevrim-içi: <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>], Erişim tarihi: 13 Mart 2018.
- Ortaylı, İ. (2008). *Gelenekten geleceğe*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Özdemir, B. (2008), *Çocuk Dünyası dergisinde yer alan çeviri metinlerin indeksi ve değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1 (3), 217-239.
- Öztürk, H. E. (2008). *Batı çocuk klasiklerinde temel değerler*. İstanbul: Nar Yayınları
- Reboul, O. (1995). Değerlerimiz evrensel midir? H. Izgar (Çev.). *Eğitim Yönetimi*, 1(3), 363-374.
- Satı, M. (2002). *Eğitim ve toplumsal sorunlar üzerine konferanslar*. F. Öztürk, O. Kafadar (Ed.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Schwartz, S. H. and Bardi, A. (2001). Value hierarchies across cultures: Taking a similarities perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 268–290.
- Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: An overview. *The Hebrew University of Jerusalem*. [Çevrim-içi: <http://segr-did2.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper.pdf>], Erişim tarihi: 18 Aralık 2017.
- Schwartz, S.H. (2006-a). A theory of cultural value orientations: explication and applications. *Comparati and Sociology*, vol. 5, 137–182. Sever, S. (2002). Çocuk kitaplarına yansıtılan şiddet. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 35(1-2), 25-37.

- Sezer, Ö.(2006). İlköğretim I. kademe Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerdeki değerlerin incelenmesi. S. Sever (Ed.). *II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu*, 91-94. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Shearman, S. M. (2008), "Culture, values, and cultural variability: Hofstede, Inglehart, and Schwartz's approach. *The Annual Convention of The International Communication Association*, Montreal, QC, Canada. [Çevrim-içi: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/3/4/5/9/pages234591/p234591-1.php] Erişim tarihi: 23 Aralık 2017.
- Şen, N. (2009). Tanzimat devri periyodikleri ve dergicilik. *Gazi Türkiyat*, Sayı: 5, 381-393.
- Şen, Ü.(2007). *Milli Eğitim Bakanlığının 2005 yılında tavsiye ettiği 100 temel eser yoluyla Türkçe eğitiminde değerler öğretimi üzerine bir araştırma*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Şimşek, H. (2001). XIX. yüzyıl çocuk dergiciliği ve eğitsel işlevleri üzerine. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:151.
- Şirin, M. R.ve diğerleri (2000). *99 soruda çocuk edebiyatı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Tan, M.(1997). Çocukluğun tarihi araştırmalarında sözlü tarih yaklaşımı ve sözlü tarihte bir çocuk. B. Onur (Ed.). *Çocuk Kültürü I. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri 6-8 Kasım 1996*, 31-56. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma Ve Uygulama Merkezi Yayınları No:1.
- Tezcan, M. (1992). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara: Zirve Ofset.
- Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde devlet, aile ve feminizm, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi Cilt: 1*, 228-237. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Tozlu, N. (1998). *Erdemli toplum yolunda*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Tozlu, N. (2003). *Eğitim problemlerimiz üzerine düşünceler*. Ankara: Mikro Basım.

- TDK (Türk Dil Kurumu) Güncel Türkçe sözlük. [Çevrim-içi: <http://www.tdk.gov.tr>] Erişim Tarihi: 2 Ocak 2018.
- Tüccarzade A. H. (1992). Aile hayatımızda Avrupalılaştırmanın tesiri, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi Cilt: 3*, 1073-1079. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- TTKB (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı) (2017). Müfredatta yenilik ve değişiklik çalışmalarımız üzerine. MEB: Ankara [Çevrimiçi: https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf] Erişim Tarihi: 2 Eylül 2018.
- Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Uysal, E.(2008). Çağımızda değer kaymalarının doğurduğu sonuçlar ve etik kimliğin korunması. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 67-79.
- Yakar, Y. M.(2007). *Kâzım Karabekir'in çocuk edebiyatındaki yeri ev sarkılı ibret eseri üzerine bir inceleme*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Yaldız, H. T. (2006) *Masalların çocuk eğitimi açısından incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Yavuz, M. H.(1999). *Masallar ve eğitimsel işlevleri*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Yayla, A. (2005). Eğitim kavramının etik açıdan analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt: II, Sayı:1 [Çevrim-içi: http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/cilt_II/ozetler/a_yayla.htm.]
- Yayla, A. (2011_a). Tozlu'nun eğitim felsefesi anlayışında yeni bir eğitim ideali. *Eğitimden Felsefeye Necmettin Tozlu Armağanı*, 85-90. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Yayla, A. (2011). Eğitim kavramının etik açıdan analizi, *Eğitimden Felsefeye Necmettin Tozlu Armağanı*, 243-254. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

Yelkenci, (2010). *Türk modernleşmesi ve II. Abdülhamit'in eğitim hamlesi*. İstanbul: Kaknüs Yayın.

Yiğit, R. (2011). Suça yönelmiş çocukların rehabilitesinde değerler eğitimi, *Suç Önleme Sempozyumu*, 23-29. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Yiğittir, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4 ve 5. sınıf değerlerinin kazanılma düzeyi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Yayımlanmamış doktora tezi.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

09.04.2019

Tez Başlığı / Konusu

Çocuk Duygusu ve Çocuk Dünyası Dergilerinde Yer Alan Hikâye ve Masalların Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 297 sayfalık kısmına ilişkin, 09/04/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNITIN intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 2 (Yüzde iki) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi inceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

09.04.2019
Sümeyye KAYA

Adı Soyadı : Sümeyye KAYA
Öğrenci No : 11921710073
Anabilim Dalı : Eğitim Bilimleri
Programı : Eğitim Programları ve Öğretim
Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ahmet YAYLA
10.04.2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR
09.04.2019
Servet
Enstitü Sekreteri